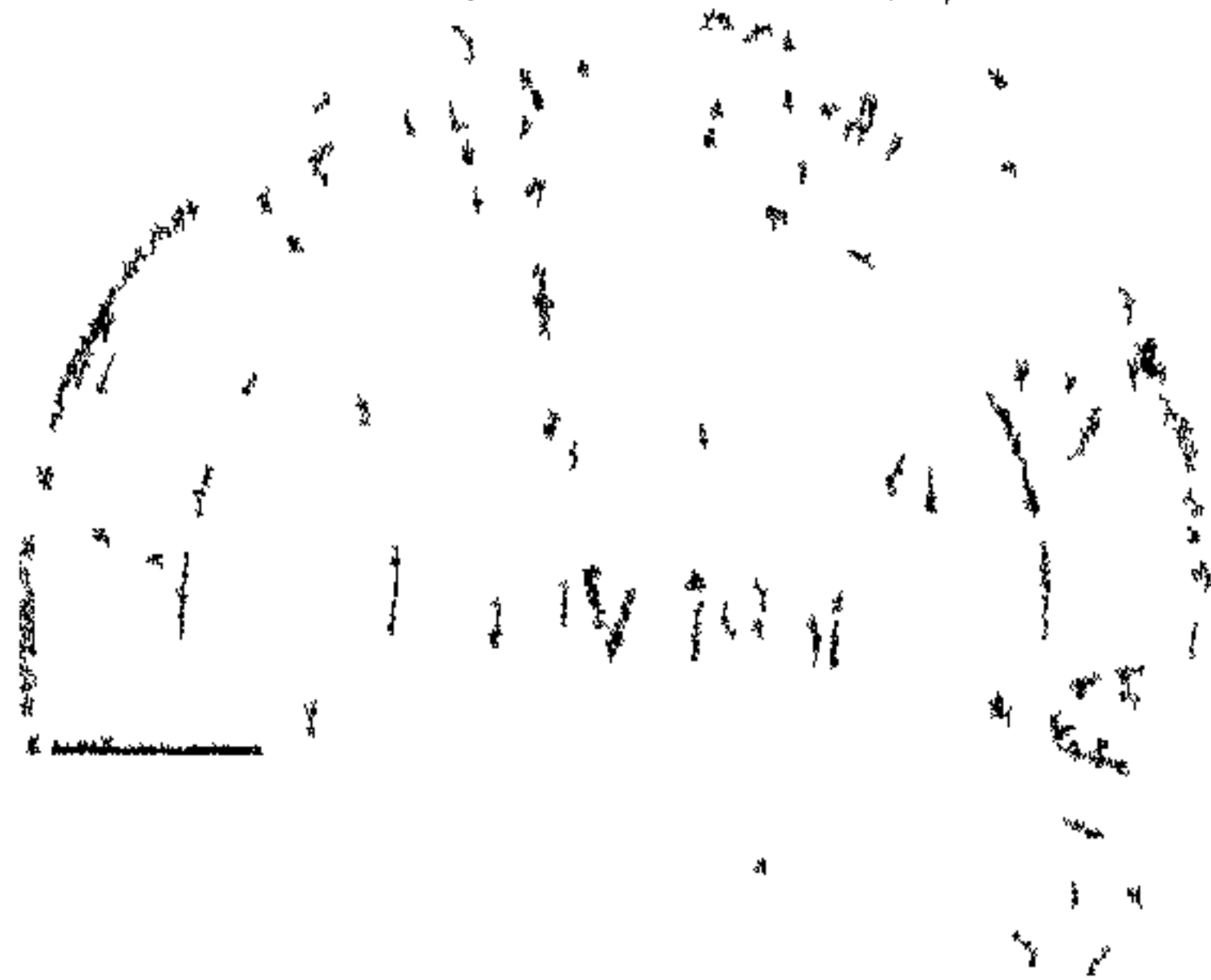

কামৰূপৰ বুৰঞ্জী ।

KAMRUPAR BURANJI

সম্পাদক

শ্রীসূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা ।

—

PUBLISHED BY THE DEPARTMENT OF HISTORICAL AND
ANTIQUARIAN STUDIES, ASSAM.

Price Re. 1.

NAWAB MIR JUMLA

*Reproduced by the courtesy of the
Calcutta Historical Society.*

“খাটা-খুটা মাজুম-খা মুখে চাব ডাড়ি।
খানা বেহাৰ ভাষে যাইব গুৱাহাটী বাৰী ॥”

কামৰূপৰ চৰিত্ৰ—ভেদ ১১৯ ॥

কামৰূপৰ বুৰঞ্জী ।

প্ৰাচীন কামৰূপৰ ইতিবৃত্ত ; আৰু মোগলৰ লগত অসম আৰু
কোঁচবেহাৰৰ সংঘৰ্ষণৰ বুৰঞ্জী । পৰিশিষ্টৰে সৈতে ।

পুৰণি হাতে-লিখা অসমীয়া বুৰঞ্জী-পুথিৰ পৰা সংগৃহীত ।

KAMRUPAR BURANJI

OR

An account of ancient Kamarupa ; and a history of the Mogul
conflicts with Assam and Cooch Behar, up to A.D. 1682.
With Appendices.

Compiled from old Assamese Manuscript Chronicles.

EDITED BY

S. K. BHUYAN, M.A., B.L.,

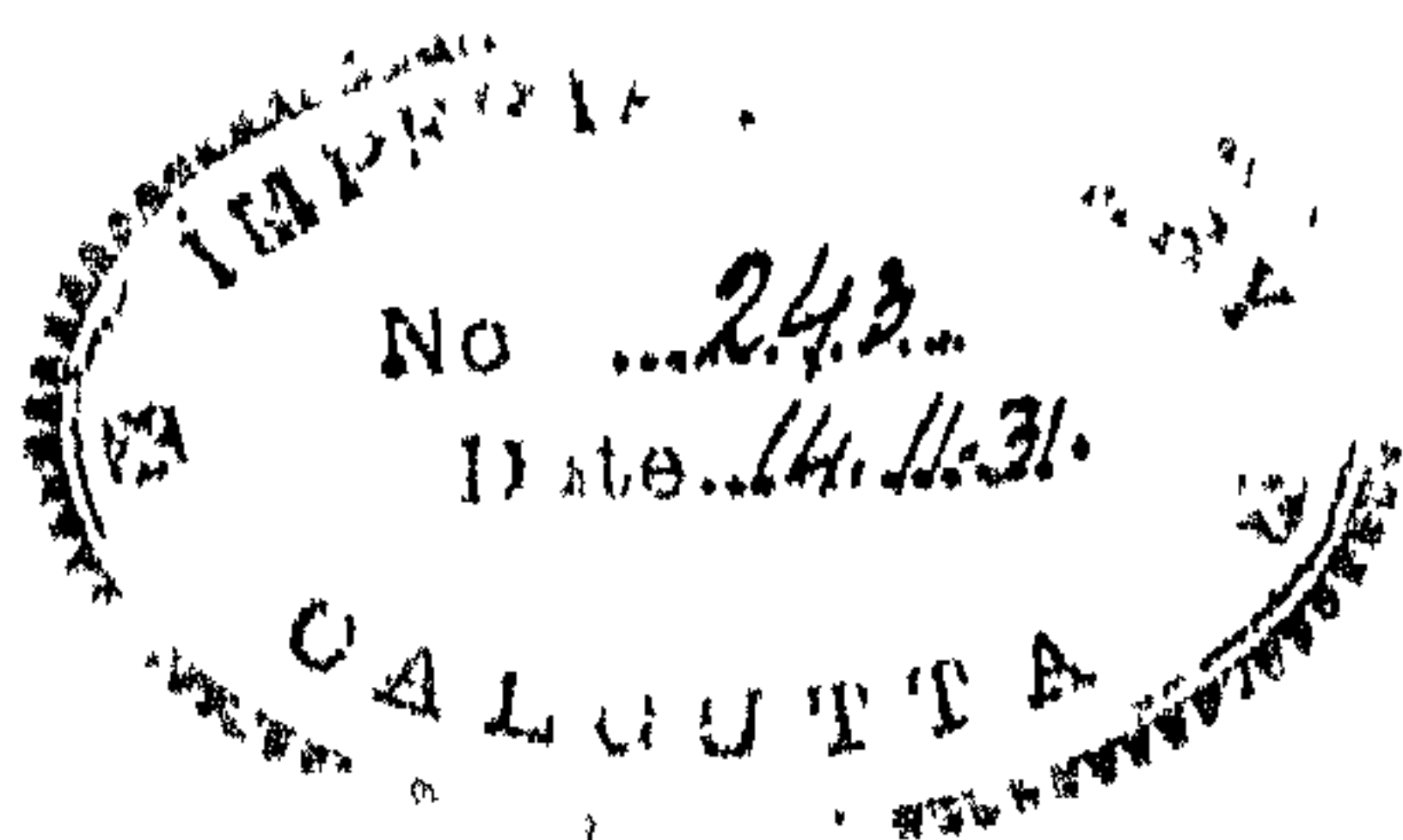
HONORARY ASSISTANT DIRECTOR OF HISTORICAL AND
ANTIQUARIAN STUDIES, ASSAM.

PUBLISHED BY THE DEPARTMENT OF HISTORICAL AND
ANTIQUARIAN STUDIES, ASSAM

1930

Price :

{ Cloth bound .. Rs. 2 8
{ Paper Rs. 1 0

প্রকাশক—

ডিপাৰ্টমেণ্ট অফ্ হিষ্টৰিকেল এণ্ড্ এণ্টিকোয়েৰিয়ান্
ফাউণ্ডেচ, আসাম।

FIRST IMPRESSION, OCTOBER, 1930.

Library Edition. . . 100 Copies.

Popular Edition . . . 400 Copies.

Printed by—

P. KNIGHT,
AT THE BAPTIST MISSION PRESS,
41, Lower Circular Road,
Calcutta.

PREFACE

The present publication, *viz.*, *Kamrupar Buranji* or a history of Kamarupa, has been compiled from several original sources with a view to bring under one cover all available materials relating to the subject.—

The *first chapter* containing a legendary account of the ancient Hindu kingdom of Kamarupa has been taken from two old manuscript chronicles in possession of the Kamarupa Anusandhan Samiti, the first eight paragraphs have been taken from a chronicle borrowed some years ago from the India Office Library, London, by Srijut Benudhar Sarma, and the second portion, from paragraphs 9 to 10, from another chronicle generally known as *Padshah-Buranji* or a history of the Delhi Sultanate. The *second and the fifth chapters* have also been taken from the same *Padshah-Buranji*,¹ a transcript of which was also prepared for the Samiti by Mr. Sarma.

The remaining seven chapters, *viz.*, Chapters III–IV and VI–X, representing the main bulk of the book have been taken from an old manuscript chronicle in possession of the American Baptist Mission at Gauhati. This portion was also published in 1853 in the *Arunoday*, the organ of the Mission. The manuscript itself was collected between 1840–50 by Rev. Nathan Brown who was then in charge of the Mission at Sibsagar. There are directions here and there in the manuscript for preparing the press-copy for publication in the journal; and the manuscript also bears traces of the handiwork of Rev. Nidhi Levi Farwell, the first Assamese convert to Christianity and a distinguished worker in the field of Assamese literature. The manuscript is in an excellent state of preservation, and offers a unique and flawless specimen of Assamese penmanship. The letters are distinct from each other, and so are the words. The termination of sentences and chapters has been carefully indicated. Dates have been mentioned in connection with almost every important event. Of all the historical

¹ For a detailed description and analysis of the *Padshah-Buranji* see S.K. Bhuyan's "New Lights on Mogul India from Assamese Sources", published in *Islamic Culture*, Hyderabad, Deccan, for July 1928 to July 1929; and "Assamese Historical Literature", published in *Indian Historical Quarterly* for September 1929.

manuscripts which we have had an opportunity of examining the present one has appeared to us to be the most perfect

This chronicle deals with the conflicts of the Moguls with Cooch Behar and Assam, commencing from the dismemberment of the Cooch Behar kingdom after the death of Maharaja Naranarayan, when the rival princes Parikshit and Lakshminarayan visited the court of Emperor Jahangir in solicitation of the Emperor's intervention in their claims to the throne. The Muhammadan wars of Assam during the reigns of the Ahom Kings, Pratap Singha, Jayadhwaja Singha, Chakradhwaja Singha and Gadadhar Singha are then narrated in full giving prominence to the campaigns of Allah Yar Khan, Satrajit, Mirza Nathan, Mir Jumla, Ram Singha, and Mansur Khan. The chronicle ends with the accession of Gadadhar Singha in A.D. 1681 and the defeat of the Mogul army under Nawab Mansur Khan in the battle of Itakhuli in April 1682, which saw the termination of the long hostilities between the Moguls and the Assamese, though they were revived to an appreciable extent during the reign of Swargadeo Rudra Singha, 1696-1714, who resented the humiliating overtures of Murshid Kuli Khan, Governor of Bengal. The incidents described in this chronicle are interspersed in other buranjis of a more general and comprehensive character dealing with the full details of a sovereign's reign. In its attempt to give in a connected form all the events relating to a very important chapter of Assam history, *viz*, its conflicts with the Moguls, our present chronicle is raised to the rank of a historical monograph of rare and unique importance not only to the historians of Assam but to those of the greater Timurids.

The manuscript of the above chronicle as we have received from the American Baptist Mission is in three parts, of which only the first part, folios 1 to 55, has been reproduced here. The second part, folios 57 to 68, contains copies of eighteen letters which passed between the representatives of the Ahom and the Mogul courts. These letters have also been inserted in their appropriate places in the body of the narrative in the first part. The third part contains three episodes from the history of India, *viz*, the rise of Timurlane from a poor shepherd boy in Central Asia to the Emperorship of Delhi, Jahangir's conquest of Secunderabad and Shah Jahan's interview with Raja Prithivi Shah of Candour. The third part has been omitted from the present publication as it belongs more fittingly to the *Padshah-Buranji*, having no direct bearing upon the history of Assam.

The three appendices to the book have also been compiled from different original sources. *Appendix A*, which contains miscellaneous information on the history and topography of Kamarupa was compiled by the late Srijut Sarunath Barua of Chamata in the district of Kamrup. He was a man who like Harakanta Sarma-Barua, the author of the *Assam Buranji*, represented the

older and the modern phases of our life and culture. He was well-versed in the traditional lore of the country, and his manuscript reveals positive traces of his acquaintance and use of a comparatively large mass of historical compilations. He was descended from the Kayastha-Bhuyans of Kamarupa and he compiled a treatise on the Gomothas of Kamarupa besides a handbook of the Kaitheli system of arithmetical calculations. Sarunath Barua died on December 27, 1924, at the age of 70, and the manuscript of his *Kamrup-Puravritta* or the antiquities of Kamarupa forming the contents of Appendix A, has been received from his son Sriman Krishnanath Barua, a student of the Cotton College, Gauhati. The value of Sarunath Barua's treatise consists in the concise and systematic survey of the Mogul relations of Assam, in the carefully compiled list of the governors of Kamarupa from Sayiid Abu Baker in 1537 *saka* to the Dihingia Phukan in 1709 *saka*, on the description of the shrines and rivers of Kamrup and of the revenue administration of the district.

Appendix B enumerates the hillocks of Kamrup which have a religious sanctity with some indication of the names of the gods or goddesses to whom they are sacred. The list was compiled from ancient scriptures in 1634 *saka* or 1712 A.D. under the orders of King Rudra Singha, probably at the time when he halted at Rajaduwar in North Gauhati with his colossal army mobilised for the invasion of Bengal, a scheme which fell through on account of the unexpected demise of that ambitious sovereign. The list is appended to an old manuscript chronicle recovered by the late Hemchandra Goswami from the family of Sukumar Mahanta of North Gauhati. It was also published several years ago in the fifth volume of the *Usha* edited by Rai Sahib Padmanath Gohain-Borooah. The information derived from the *Yogini-Tantra*, the *Kalika-Puran*, and the topographical knowledge of the time have been placed under contribution in the compilation of the list under the supervision of the pious sovereign, and its importance has been admitted in such remote and learned quarters as the Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.¹

Appendix C gives a history of the legendary Hindu kings of Kamarupa and contains a large mass of information on a number of topics, the narrative coming down to the invasion of Assam by Mir Jumla. This desultory survey of Buchanan-Hamilton is contained in a manuscript record in the India Office Library,

¹ "My friend, Professor Bhuyan, ... has found in one of the Buranjis or Assamese chronicles, a list of all the sacred places as recorded in the *Yogini-Tantra*, with their vernacular names and the exact distances from each other. The chapter will, when published, be of the greatest importance for the study of the topography of the Kamakhya hills." Prof. Giuseppe Tucci in "A Visit to an 'Astronomical' Temple in India", published in the *Journal of the Royal Asiatic Society* for April, 1929, p. 247, "

London. It was published in Montgomery Martin's *Eastern India* in 1838 in a somewhat mutilated form. From the accounts of the early period of Assam history compiled by William Robinson in 1841 and Gunabhiram Borooah in 1875 it is evident that these two authors were largely indebted to Buchanan-Hamilton's fragmentary but critical narrative.

Though the contents of our present publication, *Kamrupar Buranji*, have been collated from different sources, they have a homogeneous unity of their own. They throw light on the history of that particular tract of land in Eastern India known by the extremely elastic designation of Kamrup or Kamarupa. Once it represented the vast area from Sadiya to the Karatoya dwindling down at present to a small district in the Assam Valley Division. Our present book, therefore, follows the history of the area denoted by the term in different ages. Thus, the first chapter relating to ancient Kamarupa covers a wider tract than the remaining chapters. Even during the wars with the Moguls the main theatre of military operations was Western Assam or Kamarupa except on one occasion when Mir Jumla went up to the capital of Gargaon and occupied it for some months. The outstanding events in the metropolis of the Ahom government have also been broadly indicated as far as they were connected with the hostilities with the Moguls. While the subject of the Muhammadan wars of Assam have been fully given their due share of prominence in the Persian chronicles of the Mogul court our present chronicle has recorded for all ages the Assamese version of the same events thus placing at the disposal of the constructive historian materials preserved by the two rival protagonists of the conflicts.

Besides the wealth of historical materials with which our chronicle is replete it has a peculiar charm of its own. It was compiled beyond doubt during the latter part of the seventeenth century during the continuance or immediately after the cessation of the hostilities with the Moguls, and as such it offers us a unique example of the Assamese prose style of the period. Our ancient chronicles were mostly shrouded in a veil of anonymity and our present chronicle shares the same fate. But one thing is sure: it must have been written by a man who was in direct touch with the Assam-Mogul diplomatic relations either as a combatant or as a messenger or as an official news-writer. His style has therefore been infected with a touch of cosmopolitanism due to the surroundings in which he moved. While the structure of the sentences is primarily Assamese the vocabulary is hybrid in places. Here and there the author or authors have emulated a conscious literary style by retaining words in their original Sanskrit forms rather than their Assamese variants and by using forms which were in vogue only in the poetic diction of the period. The buranjis were generally written in the matter-of-fact colloquial and racy

Assamese prose ; and our present chronicle has the additional charm of an artistic prose imbued with an archaic literary grace and flavour.

The language of the diplomatic letters inserted in the chronicle is a curious medley of Persian, Hindi, and Assamese. Remembering the processes of transcription which the letters had undergone before they reached their present stage in the manuscript we may say that the text has been well preserved.

In publishing this chronicle our object has been to place at the disposal of the public a mass of original materials. A critical examination of the evidence will be a premature labour unless we have access to all the available sources or data to go upon. The preparation of a correct text, which the uninitiated reader will be able to follow with the aid of the marginalia, is our objective at the present.

Readers who desire to pursue further their study of the Muhammadan wars of Assam before and during the days of the Moguls will find ample enlightenment from the following Persian chronicles :—Shah-nama, Tarikh-i-Ferishta, Tabaqat-i-Nasiri, Riyaz-us-Salatin, Akbar-Namah, Ain-i-Akbari, Tuzuk-i-Jahangiri, Padishah-Namah, Fathiyah-i-Ibriyah or Tarikh-i-Ashan or Tarikh-i-Mulk-i-Ashan, Alamgir-Namah, Ma'asir-i-Alamgiri, Muntakhab-ul-Lubab or Tarikh-i-Khafi-Khan, Hadiqat-us-Safa, Risalat-us-Shuhada, Maasiru-l-Umara and the recently discovered Baharistan-i-Ghaibi by Mirza Nathan. By a closer examination of the Persian and Assamese sources it will be seen there is more agreement than discrepancy in the two corresponding accounts.

I express my indebtedness to the Kamarupa Anusandhan Samiti for their permission to publish portions from the *Padshah-Buranji* ; to Mr. Narendranath Ganguli, Manager, *Bengal : Past and Present*, for kindly obtaining for me the permission of the Calcutta Historical Society to reproduce the picture of Nawab Mir Junla and for lending me the Society's half-tone block of the same which was prepared from the original picture belonging to the collection of the late Rao Bahadur D. B. Parasnis of Satara : to Rev. A. J. Tuttle of the American Baptist Mission at Gauhati for lending me the manuscript of the chronicle : to Maulavi Abul Fazl Sayid Ahmed, M.A., of the Department of Islamic Studies in the Cotton College, Gauhati, and a Corresponding Member of the Department of Historical and Antiquarian Studies for his ungrudging assistance in the preparation of the texts of the historical letters. I shall fail in my duty if I do not record in this connection the gratitude of all students of Assam history to His Excellency Sir Laurie Lucas Hammond, K.C.S.I., C.B.E., Governor of Assam, during whose administration the Department of Historical and Antiquarian Studies was established ; to Mr. J. R. Cunningham, C.I.E., whose initiative and instrumentality brought the Department into

being, and to Mr. A. H. W. Bentinck, C.I.E., Honorary Provincial Director of the Department, whose interest and sympathy have made the publication of Assamese historical classics possible.

COTTON COLLEGE, }
 Gauhati, Assam, }
 October 1, 1930. }

S. K. BHUYAN,
*Honorary Assistant Director of
 Historical and Antiquarian Studies,
 Assam.*

প্ৰকাশকৰ পাতনি।

প্ৰাচীন হিন্দুযুগৰ কামৰূপ, মধ্যযুগৰ কামৰূপ আৰু আহোমৰ আমোলন কামৰূপৰ বুৰঞ্জীসংক্ৰান্ত যিবোৰ পুৰণা আহিলা পোৱা গৈছে সকলোকে গোটাই এই “কামৰূপৰ বুৰঞ্জী” প্ৰকাশিত কৰা গল। এইবোৰ সম্বল আগৰ দিনৰ বুৰঞ্জীপ্ৰিয় অসমীয়াই লিপিবদ্ধ কৰি থৈ গৈছে; তাৰ লগে লগে আগৰ দিনৰ অসমীয়া ভাষাৰ ঠাঁচো সংৰক্ষিত হৈছে।” সেই দেখি আমি তাক যিদৰে পাইছোঁ সেইদৰে প্ৰকাশ কৰিলোঁ। আজিকালিৰ পাঠকসকলে পঢ়িবৰ সুবিধাৰ কাৰণে কথাবোৰ ছেদত ভগাই সজোৱা হৈছে, আৰু প্ৰত্যেক ছেদৰে সাৰাংশ দাঁতিত দিয়া হৈছে।

এই বুৰঞ্জীৰ আধাবোৰ নানা ঠাইৰ পৰা গোটেৱা হৈছে।—

প্ৰথম, দ্বিতীয় আৰু পঞ্চম আধ্যা,—কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ হাতত থকা হাতে লিখা বুৰঞ্জী বা তাৰ নকলৰ পৰা।

তৃতীয়, চতুৰ্থ, ষষ্ঠ, সপ্তম, অষ্টম, নবম আৰু দশম আধ্যা,—গুৱাহাটীৰ আমেৰিকান ব্যাপ্টিষ্ট মিছনত থকা পুৰণা পুথিৰ পৰা। বুৰঞ্জীৰ এই অংশ ১৮৫৩ খৃষ্টাব্দত “অকণোদয়ত” প্ৰকাশিত হৈছিল। “অকণোদয়ত” প্ৰকাশিত বুৰঞ্জীৰ কাৰণে আমি পোৱা পুথিকে ব্যৱহাৰ কৰাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। বৰ্ত্তমান গ্ৰন্থৰ পাঠ তৈয়াৰ কৰোঁতে মূল পুথি আৰু “অকণোদয়ত” পাঠ ভালকৈ মিলাই চোৱা হৈছে।

পৰিশিষ্ট (ক)—কামৰূপ জিলাৰ চামতা-নিবাসী স্বৰ্গীয় সৰুনাথ বৰুৱা সংকলিত অপ্ৰকাশিত “কামৰূপ পুৰাবৃত্ত” গ্ৰন্থৰ পৰা লোৱা হৈছে। গ্ৰন্থকাৰৰ পুত্ৰ কটন কলেজৰ ছাত্ৰ শ্ৰীমান কৃষ্ণনাথ বৰুৱাৰ পৰা মূল গ্ৰন্থ পোৱা হৈছে।

পৰিশিষ্ট (খ)—এই প্ৰবন্ধটি পঞ্চম ভাগ “উষাত” প্ৰকাশিত হৈছিল। কামৰূপৰ ক্ষেত্ৰ পৰ্ব্বতৰ মূল তালিকাখন স্বৰ্গীয় হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী ডাঙৰীয়াই উত্তৰ গুৱাহাটীৰ সুকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰা “অসম-বুৰঞ্জী” পুথিত পোৱা হৈছিল।

পৰিশিষ্ট (গ)—লণ্ডনৰ ইণ্ডিয়া-অফিচ লাইব্ৰেৰীত থকা হাতে-লিখা কাকতৰ পৰা লোৱা হৈছে।

মোগল আৰু অসমৰ যুদ্ধৰ সামৰণিৰ অলপ পিচতে এই বুৰঞ্জীৰ মূল অংশখিনি লিখা হৈছিল বুলি সহজে ধৰিব পাৰি। প্ৰথম আধ্যা ইয়াৰ পূৰ্বে বৰ্চিত হৈছিল

বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। বিদেশীৰ সংস্পৰ্শত আহি অসমীয়া কটকী আদিৰ ভাষাত কিদৰে চাব পৰিছিল এই বুৰঞ্জীত তাৰ নমুনা পোৱা যায়। মোগল-অসমৰ যুদ্ধৰ সামৰণিৰ বহুত দিনৰ পাচত এই বুৰঞ্জী বচিত হোৱা হলে তাৰ ভাষা অলপ বকমৰ হলেহেঁতেন। গতিকে খৃষ্টীয় সপ্তদশ শতিকাৰ শেষ ভাগত এই বুৰঞ্জী বচিত হৈছিল বুলি কলে বোধ কৰোঁ ভুল নহব। এই বুৰঞ্জীৰ পৰা কেটামান বাক্য তলত তুলি দিয়া হল; বাদশাহী খানদানৰ শব্দবোৰ আমাৰ ভাষাত কিদৰে সোমাইছিল তাৰ পৰা দৃষ্টান্ত পোৱা যাব।—

- (১) “আৰ পৰীক্ষিত, লক্ষ্মীনাৰায়ণ তোৰ চাচা হয়, পাও চুই সেৱা কৰ।” পৰীক্ষিতে বোলে, “যি বুলিছে ইখান বুলিব পায়। প্ৰমত্তসিংহে আপোনাৰ মনমাফিকে হস্তী মাৰি আহাৰ কৰে। (ছেদ ২৪)।
- (২) “শুনিছোঁ অৰং-ছা পাংসা হৈ মূৰাদবক্স, দাৰাং-ছাহক মাৰি তাৰ বৰ ভাই ছাহ-চুজাক খেদি গোলকুণ্ডাৰ পৰা এক জৰোৱাল নবাবক সেই চামানে পাংসা আজ্ঞা কৰিছে, বোলে, ‘কৌচবেহাৰ আৰু আচাম মলুক তই যাই চাফ কৰি দে’। (ছেদ ১১১)।
- (৩) সেই সময়ত অৰং-ছায়ে বোলে, ‘বাবাক গোৰ দি তক্তত নবহৌ মানে ভণ্ডাৰৰ টকা খৰচ কৰিব নাপায়।’ (ছেদ ১১১)।
- (৪) আৰ নবাবৰ নিয়ম এই,—বিহানে নেমাজ কৰি বহে, সেই সময়ত স্ত্ৰী-কাকতী ওৱাকানবিছ ভিতৰৰ নবাবৰ হাস্য-পৰিহাস্য তাকে লেখি থয়, তাকে শুনায়ে, তাৰ সিদ্ধান্ত অনুক্ৰমে দিয়া খিলবত খানাত বহেহি। চাৰি দণ্ড দাতোৱান কৰি মুখ ধুই ওজু কৰে। (ছেদ ১১৩)।
- (৫) হাৰামজাদা বাতুলিয়ে যত কৰিলে সবে জুটবাত। (ছেদ ১২৪)।
- (৬) সেই সময়তে একদিনা আহুলায়াৰ-খাঁয়ে বোলে, “গড়গ্ৰামলৈ কেতিৰোজৰ পথ?” আমাৰ সনাতন উকিলে বোলে, “চাহাব, গড়গ্ৰামক লাগি ২ মহিলাৰ পথ।” এনেতে দুৱাৰদাৰৰ বেটা জয়ানন্দে বোলে, “চাহাব, ৮ ৰোজৰ পথ,—উকিলে মিছা কহে।” পাচে নবাবে বোলে, “এখন তোমাৰ বৰমুদৈ দুৱাৰদাৰে ৮ ৰোজকে বাট কহে, তুমি কিছুরাস্তে দোমাহিনাকে বাট জুট কহ।” সনাতনে বোলে, “উদয়গিৰিৰ স্বৰ্গ ৩জা অন্তগিৰিৰ দিল্লিৰ ৩পাংসা, দুই জনেও পূৰ্বাপৰ উকিল যি কহে তাকেহে সত্য মানে। এখন তুমি যে দুৱাৰদাৰ মুদৈ সে মহাজন আৰ মুখেহে সম্বুজ কৰহ। আত আমাৰ খানিকো দিৰ্জিৰ নাই কৰোঁ। তুমি আপোনমাফিক খুচি কৰ, আগি যো কুস্বাদ কহোঁ, সব সত্য কহোঁ।” পাছে আহুলায়াৰ-খাঁয়ে বোলে, “উকিল যো কুস্বাদ কহ সব সত্য। সিটো ব্যাপাৰী তাৰে বাদ্ নাসম্বুজ কৰোঁ।” (ছেদ ১০০)।

অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষ ভাগত আৰু ঊনবিংশ শতিকাৰ আদি ছোৱাত লিখা বুৰঞ্জীৰ ভাষা নিভাজ অসমীয়া, তাত বিদেশী শব্দৰ সমাবেশ নাই।—

- (১) ৰাজেশ্বৰসিংহ স্বৰ্গদেৱ দেৱগাৱঁৰ বাহৰত থাকোতে ৰাম দুদিন ৰাতি দুইপৰ মৰাত আমাৰ ঘৰলৈ যাবৰ হয়। ভানুৱে সৈতে বীয়াবী তিনি জনীও আছে, কোন জনীৰ তালৈ যায় ঠাৱৰ কৰিব নোৱাৰোঁ। শ্ৰীতি অনুবন্ধ ৰামৰ ভানুৱেৰে আছে, দুমিতো হৈছে বুলি শুনিছোঁ। (লক্ষ্মীসিংহৰ বৰপাহী বুৰঞ্জী)।
- (২) কলিতা ফুকন যাক বোলে ই হিন্দু লৰা। ভাল আহোমে অনেক পুৰুষ ৩দেৱৰ খাই-পিন্ধি থাকিও যেনে কাৰ্য্য কৰিব পৰা নাই, কলিতা ফুকনে ৩দেৱৰ তেনে কাৰ্য্য কৰিছে। এতেকে ই আমাৰ লগৰ এটা। এতেকে চোলাধৰা ভাণ্ডাৰখন আৰু দিবলৈ আমি প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ। (লক্ষ্মীসিংহৰ বুৰঞ্জী)।
- (৩) সেই সময়ত উক্ত গাজুলী, অভয়পুৰ, বংপুৰ এই ঠাইৰ সন্ত-মহন্ত দেশস্থ প্ৰাণী মোহামৰীয়াৰ উপদ্ৰৱত ভাগি দেশ-দেশান্তৰে গল। প্ৰজাৰ মহৎ বিপত্তি হৈছিল। ...সেই বেলা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই পক্ষীয়ে যেনেকৈ শিশুটক পথাৰে আৱৰি ৰাখে সেইকপে ডাঙ্গৰীয়াই ৰক্ষা কৰিছিল। (শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱাৰ তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জী)।
- (৪) আতপাচে ১৭২৭ শকৰ আঘোণ মাসৰ ১৯ দিন যাওঁতে মজলবাৰে স্বৰ্গদেৱৰ ভনী আইদেউক কুৱৈগঞা বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ মাজিও পুতেকলৈ চকলং গতে বিবাহ দিলে। সেই বিবাহত ন-দিন পানী তুলিছিল। সকলো সজ-চহৰীয়া গায়ন-বায়ন আনিছিল। ছোৱালী উলিয়াই দিবৰ দিনা ডাঙ্গৰীয়াবোৰ চৌৰাত বহিছিল। (তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জী)।

তাৰ উপৰিও বৰ্ত্তমান বুৰঞ্জীত কিছুমান শব্দ পোৱা যায় যিবিলাকৰ ব্যৱহাৰ আজিকালি প্ৰায় পাহৰি যোৱাৰ নিচিনা, বা যিবিলাকৰ ব্যৱহাৰ মাথোন কোনো ঠাইত সীমাবদ্ধ। সেইবোৰ শব্দ পুনৰ ব্যৱহাৰ হলে অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভঁৰাল বঢ়াৰ সম্ভাৱনা, যথা,—ফুকহা খোৱা, ১৭ ছেদ ; ডিয়া মৰা, ২১ ছেদ ; ওচৰ-পাঁজৰৰ বজা, ২৬ ছেদ ; আগ্ৰহান, ৩৬ ছেদ ; চৰা-কুৰ্মা, ৮৩ ছেদ ; ছয়ঙা মানুহ, ৯৭ ছেদ ; লিপিচ, ১০৭ ছেদ ; চাংমেল, ১১০ ছেদ ; দাচুচ, ১৪২ ছেদ। ৰজাঘৰীয়া চিঠিবোৰত থকা বিদেশী শব্দৰ উল্লেখ আমি ঠিকাত কৰা নাই।

আৰু কিছুমান শব্দৰ কিছুমান নতুন গঠন পোৱা যায়,—আগিয়েৰে, ৬১ ছেদ ; মানুহ অটা, ৬১ ছেদ ; ভিটিলেটগৈ, ৮৮ ছেদ ; আছিতে, ১১০ ছেদ ; গুৱাহাটা, ১১২, ১১৭ ছেদ ; বৈওৱা, ২৪ ছেদ ; ৰাজায়েৰে, ১৫৯ ছেদ ; হুইছোতে, ১৪৩ ছেদ।

ঠায়ে ঠায়ে বাক্যত থকা শব্দবোৰ স্বাভাৱিক স্থানৰ পৰা আঁতৰাই নি বাক্যৰ শেষত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে, যথা,—

- (১) যুদ্ধক সমুখে পৰ্বতত তুলি দিলে বঙ্গালক কাটিবাক প্ৰতি। (৪৮ ছেদ)।
- (২) পাচে সকলো আল্লটি লান্মাথৰুকে বৰফুকন পাতি খলে লোকজনক চলাবৰ নিগিন্তে। (৭৭ ছেদ)।
- (৩) উত্তৰকোলে যি বঙ্গাল আছিল তাকো কাটিলে, তেবে গুৱাহাটীত ধৰিলে যাই আহোমে। (১৩৯ ছেদ)।
- (৪) দিগচুত্ৰীয়া মেধিৰ ঘৰত পাঞ্চ বালক জন্মিল এক স্ত্ৰীত। (১১৬ ছেদ)।

‘ মাজে মাজে বুৰঞ্জী লিখকে বিষয় বুজি ওজস্বী ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়, যথা,—

- (১) পূৰ্বে ৰাজা যুধিষ্ঠিৰক পাঞ্চ ভাই ভাৰ্যা সহিতে কুট-মন্ত্ৰণা কৰি ৰাজ্য-সম্পত্তি চুৰিয়া লৈলেক দুৰ্য্যোধনাদিসকলে, তদুপি কালচক্ৰৰ গতিৰ দ্বাৰায়ে যুধিষ্ঠিৰেহে চক্ৰবৰ্ত্তী ধৰণীমণ্ডলীৰ ৰায়ৰাজেশ্বৰ হৈ বহিল। দুৰ্য্যোধনাদিৰ কুট-মন্ত্ৰণা আপোনাৰ লগতহে গ’ল, যশ-ধৰ্ম্ম কিছু নবহিল। এতেকে লোভ কৰিব নাপায়। ঈশ্বৰে যাক দিয়ে সেইহে পায়। আৰু চাহাবে যে বোলে, খানখানা জৰোৱাল নবাব, ভাল মন্দ কিছু নাজানে। যাই বৰলোক হৈয়া ভাল মন্দ নজৰ নাহি কৰে, তবে সিটো মৰ্দ-চাতে কেমনে সুপাৰিচ ৰহে। সিটো জৰোৱাল নাহি হয়, নামৰ্দ হোৱে। (১১৩ ছেদ)।
- (২) তাত পাচে ৮ দিনৰ অবসানে আমাৰ দুই কটকীক পাংসাৰ হজুৰ কৰালেনি। পাংসাও তন্ত্ৰৰ ওপৰে বহিছিল। তন্ত্ৰৰ তলে তিনি খলপাৰ নামে পাংসাৰ দাহিণে স্তবৰ্ণৰ লাখুটি ধৰি জাফৰ-খাঁ দেৱান আছিল, বামে উজ্জিৰ। সেই ক্ৰমে ৰাজপুতৰ ৰাজা, বামে যশমন্তসিংহৰ ধাৰা, তাৰ পাচ ৰাণা হাড়ো, বাৰহাজাৰী, সপ্তহাজাৰী। তাৰ পাচে ৬, তাৰ পাচে ৫, তাৰ পাচে ৪, তাৰ পাচে ৩, ২, ১; এই ক্ৰমে অমাত্যবৰ্গ, হাতী, ঘোঁৰা, চিপাহী, বন্দুক-দাৰী, ঢালী, ধনুকী, পাঞ্চহাতিয়াৰ সহিত চিত্ৰ-বিচিত্ৰ লালজৰ্দ কশটি ফটিক, নানান পাথৰে ৰচিত দুৰ্গ, আলি, তন্ত্ৰ, অভ্যন্তৰতো পকা পাথৰৰ গৃহ, তাহাত স্তবৰ্ণৰ পতকা কৰি ঠাই ঠাই কাম কৰিছে। চিত্ৰ-বিচিত্ৰ সিঁতিটিক আমাৰ কটকীক নি লেনিলে। তন্ত্ৰ বাহিৰে ৭ আলি হৈ চতুৰ্ভিত্তি সমস্ত লোকে আছিল। সেই সময়ত দুই উকিলে আশীৰ্বাদ কৰি হাত কৰযোৱে থাকিল। (১৩১ ছেদ)।
- (৩) পাচে এই কথাতো থাকি নবাবে বোলে, “একাদহ, চতুৰ্ভুজ! নানান মুকুতা প্ৰবাল, স্তবৰ্ণাদি কৰি প্ৰস্থি থাকে। সূত্ৰ নাচিছিলে মণিধাৰ হেন নাম বোলাই, সূত্ৰ চিহ্নিলে সমস্তে ঠাই ঠাই হই। ৬প্ৰীত-সূত্ৰ মধ্যত আছোঁতে কেমনে এক ভাৱ নাহি?” পাচে আমাৰ একাদহে বোলে, “চাহাব! ৰন্ধন-খালিত একতাৰ নিবন্ধে সমস্ত সিদ্ধৰ প্ৰমাণ, চাহাবৰ যে সিদ্ধ-পাত্ৰৰ মধ্যতো যে কোনোটা কেঁচাঘো থাকে; পাংসাই লোকৰ মগলিফন্দ ইবাৰহে বুজা গেল।” (১০৫ ছেদ)।

আগৰ দিনৰ অসমীয়াৰ দেশপ্ৰেম তলত উদ্ধৃত কৰা বাক্যৰ পৰা ফুটি ওলাইছে।—

- (১) পাচে সেই বেলা হাড়ি, মহি, প্ৰমুখ্যে যতেক আনো গড়ভিতৰীয়া কাঁড়ী আছিল সবে ৰাজাক বুলিবাক লাগিল, “স্বৰ্গদেৱ! তুমি মহাৰাজা হৈ কি কাৰণে বালিত দুখ পাই আছা, আমাক যুদ্ধলৈ কিয় পঠাই নেদা? আমাক কি কাৰণে কাণ্ড-ধনু শিখাইছা?” তেবেসে লেচাম-চিৰিং প্ৰমুখ্যে যত আনো গড়ভিতৰীয়া কাঁড়ী আছিল সকলকো পঠাই দিলে, ভাউৰীৰ গড় পুনৰ্বাৰ নবীন হব হেন বুলিলে। এই কথা গোহাঁইবোৰে শুনিলে, বোলে, “তিনি নেওগ সমে কোঁৱৰক যে ধৰি নিলে আমাতেহে থক্বে।” (৩৮ ছেদ)।
- (২) কটকীৰ লগৰ এটা নাওবৈচা পলাই নবাবত কলে, বোলে, “কটকীয়ে যি কৈছে, সকলে মিছা, গড় আওতাই যুদ্ধলৈহে দিন লৈছে।” পাচে নবাবৰ মনতে থাকিল। পাচে বজালক ৰাখি গড়-প্ৰাকী তিয়াৰ কৰিলে। পাচে আচামে বজালৰ গালৈ সনাতন কটকীক পঠালে, বোলে, “বনৰ হস্তী যি খুজিছে হস্তী চাৰি লাদকো নিদিওঁ; বনৰ আগৰ কাঠ যি খুজিছে কাঠ চাৰি ভগা কাঠকো নিদিওঁ; ঝালুক যি খুজিছে ঝালুক চাৰি চেৰকো নিদিওঁ।” (৯১ ছেদ)।
- (৩) আৰ পুনৰ্বাৰ বজালে মহাৰাজাত ৩ লাখ টকা, নৱৈ হস্তী খুজি অজিক গৰীবচন বুলিলে ছৈয়দ জাফৰ কটকীত কৰি। এই কথা শুনি ৰাজা চত্ৰধ্বজে মহাক্ৰোধ কৰি বচন বুলিলে, —“বজালৰ অধীন হই থাকিবতকৈ মৰণেহে উচিত।” তাত পাচে মহাৰাজা পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সহিতে আলচ কৰিলে বজালক ধৰিবাক প্ৰতি। সেই বেলা বৰবৰুৱাৰ পুতেক লাছিত-ডেকাক বৰফুকন পাতি পঠালে কলিয়াবৰলৈ কুকুৰা ঠেং চাই। ই ঠাইতে বজালৰ কটকীকো ৰাখিলে। যুদ্ধ কৰিবাকো আজ্ঞা দি পঠালে বৰফুকনলৈ। (১৩৮ ছেদ)।
- (৪) ই ঠাইত পত্ৰ বুঢ়াফুকনে শুনি বিধাৰণহেন দেখি লিখাৰো সমাচাৰ জনালে। মহা-পাত্ৰ ৰুকুং বুঢ়াগোহাঁই এইখান বুলিব দিলে, “পুৰ্বাপৰে সিয়া কাপোৰ দিয়া নাই, এখন ধাৰণ এৰি সিয়া কাপোৰ কিমক দিলে? বৰফুকনৰে ছাস্তা-খাঁৰে সমান পত্ৰহে লিখিব পাই। বৰফুকনৰ নাম তলত লেখি ছাস্তা-খাঁৰ নাম কিয় ওপৰত লেখিলে? আৰ সীমনাৰ খান যি কৈছে সিমনা ত্যাগিবো নহয়। ঈশ্বৰে ৬ যাক যেখন দিয়ে ৬ সেয়ে ভোগ কৰে। ৬ মোৰ সীমনা বোলন এইখান অনুচিত। বিস্মৰণ হৈহে বুলিলে। আৰ ঘোঁৰা, হস্তী বিস্তৰ দৰ্শাই যিখান লিখিলা সি তোমাৰ ঘোঁৰা আমাৰ মানত পহু, যাতো সি আপুনি তীৰ বন্দুক চলাব মোৱাৰে তাৰ কথা কি কব লাগে?” (১৫২ ছেদ)।

আগৰ দিনৰ মানুহে আমাৰ এই দেশক আচাম, আসাম, অচম, অসম, এই চাৰিৰ ভিতৰত কোনোটো নামেৰে অভিহিত কৰিছিল তাৰ বিষয়ে অলপ আভাস পোৱা যায়। বৰ্তমান বুৰঞ্জী পুথিত প্ৰায় দেৰকুৰিমান বাৰ দেশৰ নাম লোৱা হৈছে, তাৰ ভিতৰত ‘আসাম’ তিনিবাৰ আৰু ‘আচম’ তিনিবাৰ বুলি উল্লেখ

আছে ; বাকী সকলো ঠাইতে 'আচাম' নাম পোৱা যায়। অন্ত ব্ৰজীত 'অসম,' 'অচম,' 'বসম,' 'বচম,' এই নামো পোৱা যায়। ফাৰ্চী ব্ৰজীত 'আচাম' আৰু 'আচান' এই দুই নাম পোৱা যায়। এই দেশৰ নামত থকা 'স' টোক 'চ' বুলি মতাবহে আগৰ কালত আৰু এতিয়াও বেচি প্ৰচলন যেন দেখা যায়, যদিও লিখোঁতে 'স' আৰু 'চ' দুয়োকে লিখা হয়।

ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যৰ বাহিৰেও ব্ৰজীৰ উপাদান হিচাবে এই পুথিৰ ঠাই অতি ওখ খাপত। আগৰ দিনৰ অসমীয়াৰ ৰণনীতি, ৰাজনীতি আৰু সৰাতকৈ উপৰি অসমীয়া ৰাজপুৰুষ, বিষয়া আৰু কটকীসকলৰ অতুলনীয় দেশপ্ৰেম এই সকলোৰে ইয়াত আভাস পোৱা যায়। তাৰ উপৰিও ইয়াৰ ঘটনাবোৰ ভাৰত-ব্ৰজীৰ 'মোগল-যুগৰ অন্তৰ্গত, সেই দেখি মোগলৰ ব্ৰজী সংকলনত এই ঘটনাবোৰৰ বিশেষ মূল্য। আহ্লায়াৰ-খাঁ, ছান্তা-খাঁ, মীৰ জুমলা, দিলাল-খাঁ, ৰামসিংহ, চুলতান আজমতৰা এইবোৰ মোগল-ব্ৰজীতো খ্যাতনামা পুৰুষ। সমসাময়িক অসম-ব্ৰজীত তেওঁলোকৰ বিষয়ে কি লিপিবদ্ধ আছে তাক জানিবলৈ পালে মোগল ব্ৰজীৰো অঙ্গ পৰিপুষ্ট হব। যি কালত বঙ্গদেশত গদ্য-সাহিত্যৰ উদ্ভব হোৱা নাছিল সেই সময়ত অসমীয়াৰ এনে বিচিত্ৰ গদ্য-সাহিত্য আৰু ব্ৰজীৰ সত্য সংৰক্ষণৰ চেষ্টা দেখিলে আজিকালিৰ আশ্চৰ্য্যকৃত অসমীয়াই পুলকিত নহৈ নোৱাৰে।

এই পুথি পাই অসমীয়া ৰাইজ আৰু মোগল ব্ৰজীত ৰাপ থকা সকলো অনুসন্ধিৎসুয়ে আনন্দ লাভ কৰিব সেই আশাৰে আমি ইয়াক প্ৰকাশ কৰিলোঁ। এই গ্ৰন্থ সম্পাদন আদি কাৰ্য্যত ডিপাৰ্টমেণ্টৰ বৰ্ত্তমান সহকাৰী শ্ৰীযুত বাসুদেব মিশ্ৰ বি-এ, আৰু ভূতপূৰ্ব সহকাৰী শ্ৰীযুত উপেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা বি-এ, আৰু শ্ৰীযুত জীৱনচন্দ্ৰ নাথ বি-এৰ পৰা সহায় পোৱা হৈছে।

গুৱাহাটী, আসাম।
ইং ১ অক্টোবৰ, ১৯৩০।

শ্ৰীসূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা।

সূচীপত্ৰ ।

Preface	...	...	Page i-vi
প্ৰকাশকৰ পাতনি	...	...	পিঠি ১০-১৮০

কামৰূপৰ বুৰঞ্জী ।

১ম আধাৰ । প্ৰাচীন কামৰূপ ।

(১) অশ্বৰ বংশ । (২) ধৰ্ম্মপাল । (৩) কেন্দুকলাই ব্ৰাহ্মণ । (৪) প্ৰতাপসিংহ আৰু চন্দ্ৰপ্ৰভা । (৫) আৰিমত্তৰ পিতৃহত্যা । (৬) বৈদ্যৰগড় নিৰ্মাণ । (৭) ফিঙ্গুৱা কোঁৱৰ । (৮) বাৰভূঞা । (৯) নৰকাম্বৰ বংশ । (১০) সুবাহু । (১১) জিতাৰি বংশ । (১২) আৰিমত্তৰ বংশ । (১৩) ফিঙ্গুৱা কোঁৱৰ । (১৪) মুগাঞ্চ । (১৫) বাৰভূঞা । (১৬) হাৰিয়া মণ্ডল ॥ পিঠি ১-৫ ॥

২য় আধাৰ । জাহাঙ্গিৰ পাৎসাৰ চ'ৰাত পৰীক্ষিত আৰু লক্ষ্মীনাৰায়ণ ।

(১৭) খিলাত ৰঘুদেৱৰ পাট স্থাপন । (১৮) ৰঘুদেৱ আৰু লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ বিৰোধ । (১৯) ৰঘুনাৰায়ণৰ পুত্ৰ । (২০) বলীনাৰায়ণৰ মৃত্যু । (২১) পৰীক্ষিত আৰু বেহেৰুৱা কাজি । (২২) পৰীক্ষিতৰ বিৰুদ্ধে মকৰম-খাঁৰ অভিযান । (২৩) পৰীক্ষিতৰে মকৰম-খাঁৰ যুদ্ধ । (২৪) পাৎসাৰ আগত পৰীক্ষিত আৰু লক্ষ্মীনাৰায়ণ । (২৫) লক্ষ্মীনাৰায়ণ আৰু পৰীক্ষিতৰ বিদায় । (২৬) পাৎসাৰ সমুখত পুনৰ্বাৰ পৰীক্ষিত । (২৭) ত্ৰিবেণী-তীৰ্থত পৰীক্ষিতৰ দেহত্যাগ ॥ পিঠি ৬-১২ ॥

৩য় আধাৰ । মকৰম খাঁৰ কোঁচৰাজ্য আক্ৰমণ ।

(২৮) বিজয়পুৰত নগৰ । (২৯) চা-জাহাঁক সহায় ভিক্ষা । (৩০) কামৰূপত যত্ন । (৩১) পৰীক্ষিতৰ মৃত্যু । (৩২) বলী কোঁৱৰ শৰণাপন্ন ॥ পিঠি ১২-১৪ ॥

৪র্থ আধাৰ । হাজোত সত্ৰাজিত ।

(৩৩) মহাৰাজাৰ বজ্জাল অশ্বসন্ধান । (৩৪) সত্ৰাজিতৰ আসাম আক্ৰমণ । (৩৫) যুদ্ধৰ আয়োজন । (৩৬) বজ্জালৰ আক্ৰমণ । (৩৭) আহোমৰ পলায়ন । (৩৮) যুদ্ধৰ যোগাৰ । (৩৯) যুদ্ধ-যাত্ৰা । (৪০) যুদ্ধাৰম্ভ । (৪১) বজ্জাল বধ । (৪২) বজ্জাল-বন্দী । (৪৩) আহোমৰ জয় । (৪৪) মহাৰাজা ডিমৰুৱাৰ গৰাকী । (৪৫) দৰং ৰাজা ধৰ্ম্মনাৰায়ণ । (৪৬) বজ্জাল

ধৰিবৰ ফন্দি। (৪৭) চামধৰাত গড়। (৪৮) বজ্জালৰ পলায়ন। (৪৯) বিষয়াৰ শাস্তি। (৫০) সন্ধিৰ যত্ন। (৫১) বিৰু-কাজি বন্দী। (৫২) তিনি কুঁৱৰীৰ মৰণ। (৫৩) সত্ৰাজিতৰ আক্ৰমণ। (৫৪) শৰণাগত সত্ৰাজিত। (৫৫) সত্ৰাজিতৰ চিঠি। (৫৬) মহাৰাজৰ মিত্ৰতা। (৫৭) ঢকাৰ কটকীৰ আগমন। (৫৮) মুদৈৰ মৰণ। (৫৯) সত্ৰাজিতলৈ কটকী। (৬০) কটকীৰ কাৰ্য্য। (৬১) সত্ৰাজিতক ধৰিবৰ উপায়। (৬২) উমানন্দত সত্ৰাজিতেৰে দেখা-দেখি। (৬৩) সত্ৰাজিতৰ ষড়যন্ত্ৰ। (৬৪) সত্ৰাজিতৰ বিশ্বাসঘাতকতা ॥ পিঠি ১৪-২৬ ॥

৫ম আখ্যা। পাৎসাহী আমোলত কামৰূপৰ পৰগনা বিভাগ।

(৬৫) কোঁচৰজা ধৰ্ম্মনাৰায়ণ। (৬৬) ছেথ-ইব্রাহিমৰ কড়োৰীৰ পৰগনা সংগঠন। (৬৭) কামৰূপ চৰকাৰৰ পৰগনা। (৬৮) চৰকাৰ ঢেকেৰিৰ পৰগনা। (৬৯) চৰকাৰ দক্ষিণকুলৰ পৰগনা। (৭০) চৰকাৰ বজ্জাল ভূমৰ পৰগনা। (৭১) পৰগনা নাগৰ অৰ্থ। (৭২) গুৱাহাটীত মীৰ্জা-জাহিনা ॥ পিঠি ২৭-২৯ ॥

৬ষ্ঠ আখ্যা। অসম বজ্জালৰ ৰণ।

(৭৩) গাভৰুৰায় শৰণাপন্ন। (৭৪) বজ্জালৰ লগত কাজিয়া। (৭৫) বজ্জাল-বন্দী। (৭৬) যুদ্ধ আৰু আহোমৰ জয়। (৭৭) অভয়পুৰীয়াৰ পলায়ন। (৭৮) মাজুলীৰ বালিত বজ্জাল। (৭৯) হাজোত যুদ্ধ। (৮০) হাজোত বজ্জাল। (৮১) বৰুৱা বন্দী। (৮২) মধুপুৰত বজ্জাল। (৮৩) বেকীত বজ্জাল। (৮৪) পিকচাই বন্দী। (৮৫) কালপানীত যুদ্ধ। (৮৬) অসমীয়া সৈন্যৰ পৰাজয়। (৮৭) কলিয়াবৰৰ যুদ্ধ। (৮৮) আহোম সেনাৰ পলায়ন। (৮৯) বিষয়াৰ বিপদ। (৯০) বজ্জাললৈ কটকী। (৯১) নাওবৈচাৰ বিশ্বাসঘাতকতা। (৯২) কটকীৰ অপমান। (৯৩) বজ্জালৰ পৰাজয়। (৯৪) দুই বৰুৱালৈ বজ্জালৰ চিঠি। (৯৫) স্বৰ্গদেৱলৈ আহুলায়াৰ-খাঁৰ চিঠি। (৯৬) আহুলায়াৰ-খাঁৰ পত্ৰৰ সিদ্ধান্ত। (৯৭) মোমাই তামুলীৰ প্ৰশংসা। (৯৮) ভিতৰুৱা মনান্তৰ। (৯৯) নবাবৰ চিঠি। (১০০) কটকীৰ আশ্বাস। (১০১) আহুলায়াৰ-খাঁৰ বৰবৰুৱালৈ চিঠি। (১০২) স্বৰ্গদেৱ আৰু কটকী। (১০৩) আহুলায়াৰ-খাঁৰ বৰবৰুৱালৈ দ্বিতীয় চিঠি। (১০৪) ভিতৰুৱা কাজিয়া। (১০৫) নবাবৰ উকিলৰ বিবাদ। (১০৬) নবাবৰ চিঠি ॥ পিঠি ৩০-৫১ ॥

৭ম আখ্যা। হাজোত ফৌজদাৰ মীৰ্জা-নাথুল।

(১০৭) আহোমৰ পাণ্ডু অধিকাৰ। (১০৮) জয়নাৰায়ণ ৰজা। (১০৯) পাণ্ডু-শৰাইত আহোম। (১১০) বিষয়াৰ শাস্তি। (১১১) ছাস্তা-খাঁলৈ কটকী। (১১২) কটকীৰ সমালোচনা। (১১৩) ছাস্তা-খাঁৰ উত্তৰ। (১১৪) অসমীয়া কটকীৰ বিদায়। (১১৫) বৰফুকনলৈ ছাস্তা-খাঁৰ চিঠি। (১১৬) অসমীয়া সৈন্যৰ কাৱাজ। (১১৭) আহোম বজ্জালৰ কটকীৰে কথা-বাৰ্ত্তা। (১১৮) ছাস্তা-খাঁলৈ বৰফুকনৰ চিঠি ॥ পিঠি ৫২-৬২ ॥

৮ম আখ্যা । মীৰ-জুম্লাৰ আসাম আক্ৰমণ ।

(১১৯) মীৰ-জুম্লাৰ আক্ৰমণৰ এটি উপকথা । (১২০) আহোমৰ পৰাজয় । (১২১) বিয়য়াৰ ঠাই সলনি । (১২২) আহোমৰ বলক্ষয় । (১২৩) তিৰুপাত বজাল । (১২৪) দিলাল-খাঁৰ ৰাজমন্ত্ৰীলৈ চিঠি । (১২৫) মহাৰাজাৰ পাংসাৰ লগত বৈবাহিক মিত্ৰতা । (১২৬) খানখানা ভটীয়ালে । (১২৭) বিয়য়াৰ শাস্তি । (১২৮) পাংসালৈ স্বৰ্গদেৱৰ চিঠি । (১২৯) জয়ধ্বজসিংহৰ পাংসালৈ কৰকাটল আৰু মৃত্যু ॥ পিঠি ৬৩-৭৩ ॥

৯ম আখ্যা । ৰামসিংহৰ আসাম আক্ৰমণ ।

(১৩০) চক্ৰধ্বজসিংহ ৰাজপাটত । (১৩১) পাংসালৈ আহোম কটকী । (১৩২) স্বৰ্গদেৱলৈ পাংসাৰ উত্তৰ । (১৩৩) ফুকনলৈ দিলাল-খাঁৰ চিঠি । (১৩৪) দিলাল-খাঁলৈ ফুকনৰ চিঠি । (১৩৫) তিনি গোহাঁইৰ ৰচিদ-খাঁলৈ চিঠি । (১৩৬) স্বৰ্গদেৱৰ ওচৰত ৰচিদ-খাঁৰ উকিল । (১৩৭) চক্ৰধ্বজসিংহৰ ৰাজ্যাভিষেক । (১৩৮) চক্ৰধ্বজসিংহৰ যুদ্ধৰ আয়োজন । (১৩৯) যুদ্ধ আৰু বজালৰ পৰাজয় । (১৪০) গুৱাহাটীত গড় । (১৪১) শৰাইঘাটত ৰামসিংহ । (১৪২) যুদ্ধৰ সমাৰোহ । (১৪৩) শৰাইঘাটত যুদ্ধ । (১৪৪) চক্ৰধ্বজৰ মৃত্যু । (১৪৫) ৰামসিংহৰ লাহিত ফুকনলৈ চিঠি । (১৪৬) বৰফুকনৰ ৰামসিংহলৈ চিঠি । (১৪৭) ৰামসিংহই গুৱাহাটী খোজে । (১৪৮) বুঢ়াগোঁহায়ে গুৱাহাটী নেৰিলে । (১৪৯) লাহিত বৰফুকনৰ মৃত্যু । (১৫০) ৰামধ্বজৰ মৃত্যু । (১৫১) দেবেৰাই পতা ৰজাসকল । (১৫২) নবাব আৰু স্বৰ্গদেৱৰ চিঠি । (১৫৩) চিন্তামণি-গড় ॥ পিঠি ৭৩-৯১ ॥

১০ম আখ্যা । গুৱাহাটীত নবাব মন্জুৰ-খাঁ ।

(১৫৪) নবাবৰ গুৱাহাটী আক্ৰমণ । (১৫৫) পৰ্ব্বতীয়া ৰাজাৰ মৃত্যু । (১৫৬) লালুকসোলা বৰফুকনৰ মৃত্যু । (১৫৭) চুলতান আজমতৰাৰ চিঠি । (১৫৮) বজালৰ পৰাজয় । (১৫৯) বিয়য়াৰ শাস্তি ॥ পিঠি ৯১-৯৬ ॥

পৰিশিষ্ট (ক)

কামৰূপ পুৰাণত ।

১ম আধা। পুৰণি কামৰূপৰ সীমা, পীঠ আৰু প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ নগৰ ।

(১৬০) পুৰণি কামৰূপৰ সীমা । (১৬১) পীঠ-বিভাগ । (১৬২) প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ ॥
পিঠি ৯৭-৯৮ ॥

২য় আধা। অথ ৰাজবংশাৱলীৰ যথাশক্তি বৰ্ণনা ।

(১৬৩) কামৰূপৰ আদিম ৰজাসকল । (১৬৪) ধৰ্ম্মপালী । (১৬৫) আৰিমত্ত । (১৬৬) কমতা-
পুৰৰ ৰজাসকল । (১৬৭) বাৰভূঞাৰ আমোল । (১৬৮) মুছলমানৰ কামৰূপ দখল ।
(১৬৯) মুছলমানৰ কামৰূপত্যাগ ॥ পিঠি ৯৮-১০০ ॥

৩য় আধা। কোঁচবংশীয় ৰজাসকল ।

(১৭০) বিশ্বসিংহ । (১৭১) নৰনাৰায়ণ আৰু চিলাৰাঘ । (১৭২) ৰঘুদেৱ । (১৭৩) পৰীক্ষিত-
নাৰায়ণ । (১৭৪) পৰীক্ষিত আৰু লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ কন্দল । (১৭৫) পৰীক্ষিতৰ মৃত্যু । (১৭৬) মুছলমানৰ
আমোলত কামৰূপৰ বন্দবস্তি । (১৭৭) প্ৰথমে পৰীক্ষিতৰ অধীনৰ দেশখনিক চাৰিভাগ
কৰিলে । (১৭৮) চৰকাৰ কামৰূপ । (১৭৯) চৰকাৰ ঢেকেৰি । (১৮০) চৰকাৰ দক্ষিণকুল ।
(১৮১) চৰকাৰ বঙ্গালভূম ॥ পিঠি ১০০-১০৩ ॥

৪র্থ আধা। আহোম আৰু পাংসাৰ ৰণ ।

(১৮২) আহোম বঙ্গালৰ ৰণৰ সূত্ৰপাত । (১৮৩) আহোম বঙ্গালৰ প্ৰথম ৰণ । (১৮৪) ৰণৰ
ফলাফল । (১৮৫) দ্বিতীয় বাৰ ৰণ । (১৮৬) কাজলীৰ ৰণ । (১৮৭) মীৰ্জা-নাথুল্লাৰ
আত্মমৰ্ণ ॥ পিঠি ১০৪-১০৫ ॥

৫ম আধা। আহোম বঙ্গালৰ পুনৰ কাৰ্জিয়া ।

(১৮৮) আহোম বঙ্গালৰ পুনৰ কন্দলৰ সূত্ৰ । (১৮৯) চমৰীয়া আৰু সোন্ধাৰ গডৰ যুদ্ধ ।
(১৯০) মাজুলী আৰু হাজোত যুদ্ধ । (১৯১) বাৰেপইতাৰ প্ৰথম ৰণ । (১৯২) বাৰেপইতাৰ
দ্বিতীয় ৰণ । (১৯৩) পাণ্ডু-শৰাইঘাটৰ ৰণ । (১৯৪) আহোম বগুৱাৰ ভাঙ্গ । (১৯৫) আহোমৰ
যডযন্ত্ৰ । (১৯৬) বঙ্গালৰ পৰাজয় । (১৯৭) কামৰূপৰ অধিপতি আলিয়াৰ খাঁ । (১৯৮) কামৰূপৰ
৭ জন নবাবৰ ভোগ-সংখ্যা ॥ পিঠি ১০৬-১০৯ ॥

৬ষ্ঠ আধ্যা। সেনাপতি তুৰ্বক ।

(১৯৯) তুৰ্বকৰ আক্ৰমণ । (২০০) তুৰ্বকৰ ৰণ-ভঙ্গ । (২০১) আহোম-অধীন কামৰূপ ।
 (২০২) খগৰসোঁতা । (২০৩) খাণ্ডাৰি । (২০৪) মৌৰজুম্ভাৰে সন্ধি । (২০৫) ৰামসিংহৰ পৰাজয় ।
 (২০৬) আহোম বঙ্গালৰ সীমা নিৰ্ণয় । (২০৭) কামৰূপীৰ ওপৰত আহোমৰ অবিশ্বাস ।
 (২০৮) বন্দবস্তিৰ পৰিবৰ্তন । (২০৯) পাইকৰ বন্দবস্তি । (২১০) কামৰূপী আৰু দৰদীৰ ৰাজহৰ
 ব্যৱস্থা । (২১১) ভাল মানুহ । (২১২) মান মাটি । (২১৩) দেশ-ৰাণী । (২১৪) মাটি মানুহৰ পিয়ল
 আৰু নতুন বন্দবস্তি । (২১৫) দুৰ্ভিক্ষ ॥ পিঠি ১০৯-১১৩ ॥

৭ম আধ্যা। গুৱাহাটীত আহোম ।

(২১৬) বলাই বৰবৰাৰ কোপ । (২১৭) আহোম কামৰূপীৰ ৰণ । (২১৮) হৰদত্তৰ পলায়ন
 আৰু হত্যা । (২১৯) হৰদত্তৰ বিদ্ৰোহ ॥ পিঠি ১১৪ ॥

৮ম আধ্যা। আহোম ৰাজত্বৰ শেষ ।

(২২০) বনৰ মান আনয়ন । (২২১) মানৰ দ্বিতীয় আক্ৰমণ ॥ পিঠি ১১৫ ॥

৯ম আধ্যা। আসামত ইংৰাজ ৰাজত্ব বিস্তাৰ ।

(২২২) ইংৰাজৰ আসাম অধিকাৰ । (২২৩) খাচীয়া পৰ্বত অধিকাৰ । (২২৪) বিষয়া আৰু
 বন্দবস্তিৰ পৰিবৰ্তন । (২২৫) দেৱানগিৰি দখল । (২২৬) ভোটৰ আক্ৰমণ । (২২৭) ভোটৰ সৈতে
 তৃতীয় বাৰ ৰণ । (২২৮) মণ্ডল-বিষয়াৰ স্থিতি । (২২৯) ধৰ্ম্ম-সম্প্ৰদায় বিভাগ ॥ পিঠি ১১৬-১১৮ ॥

১০ম আধ্যা।

কামৰূপৰ তীৰ্থ, পৰ্বত আৰু নদী	..	..	পিঠি ১১৮-১২৪ ॥
মোখ্য মোখ্য নদীৰ কথা	..	..	„ ১২৪-১২৫ ॥
বিবিধ কথা	..	..	„ ১২৫ ॥

১১শ আধ্যা।

কামৰূপৰ শাসনকৰ্ত্তাসকলৰ নাম	..	..	পিঠি ১২৬-১২৭ ॥
পৰিশিষ্ট (গ), গুৱাহাটীৰ ক্ষেত্ৰ-পৰ্বত	..	..	পিঠি ১২৮-১৩২ ॥
Appendix C., General View of the History			
of Kamarupa	..	..	পিঠি ১৩৩-১৪৯ ॥
শুধৰণি	..	..	পিঠি ১৫০-১৫১ ॥

কামৰূপৰ বুৰঞ্জী ।

প্ৰথম অধ্যায় :

প্ৰাচীন কামৰূপ ।

শ্ৰীকৃষ্ণায় নমোনমঃ । দ্বিতীয়-মুনিশিলাৰ পৰা মানস নদীক লাগি
কামপৃষ্ঠ অন্তৰ্গত সোণকোষ সন্নিহিত কামপৃষ্ঠ । বৰসোণকোষৰ পৰা মোৰঙ্গৰ
দো-সীমাক লাগি বত্ৰপৃষ্ঠ । কলঙ্গ নদীৰ পৰা
অসুৰৰ বংশ কড়ৈবাৰীৰ কৈলাস নদী পৰ্য্যন্ত ভদ্রপৃষ্ঠ । দিক্ৰ-
বাহিনীৰ পৰা দ্বিতীয়-মুনিশিলাক লাগি সোমৰপৃষ্ঠ । এই চাৰি পৃষ্ঠৰ
ৰাজা প্ৰথমে ব্ৰহ্মাৰ পুত্ৰ মৈৰঙ্গ দানৱ, তান পুত্ৰ হতকাসুৰ, তান পুত্ৰ
সম্বৰাসুৰ, তান পুত্ৰ ৰক্তেশ্বৰ । তাৰ পাচে ভিন্ন-বংশী নৰকাসুৰ, তান
পুত্ৰ ভগদত্ত, তান পুত্ৰ ধৰ্ম্মপাল, তান পুত্ৰ কৰ্ম্মপাল, তান পুত্ৰ পৃথ্বীপাল,
তান পুত্ৰ সুবাহু । ৰাজ্যক অনীতি অন্যায় কৰে যেন কামাখ্যাই ক্ৰোধ হৈ
কৈলাসক খেদাইলেক । ১ ॥

পাচে গোৰৰ পৰা ধৰ্ম্মপাল নামখেত্ৰিৰ ৰাজ্য হল আহি । গোদগু
পৰ্বতত পাট কৰি ৰাজ্য হৈ গোৰৰ, কনোজৰ,
ধৰ্ম্মপাল মন্দাৰতলাৰ, জবইসাহানৰ, তিৰ্হটৰ, বাৰকাৰ, এই ছয়
ঠাইৰ ব্ৰাহ্মণ, কায়স্থ, কলিতা আনি পণ্ডিতৰ সভা কৰি ৰাজ্যই কৰে । ২ ॥

পাচে কেন্দুকলাই ব্ৰাহ্মণে কামাখ্যাক পূজা কৰি গীত গায় । গীতত
ভুই হৈ দেবী দিগম্বৰী হৈ নাচে । এই কথা শুনি ৰাজা বামুণক বোলে,
কেন্দুকলাই ব্ৰাহ্মণ “কামাখ্যা কিৰূপে নাচে মোক দেখাও ।” বামুণে
বোলে, “তুমি কুন্দ্ৰাক্ষ জালাই আঁৰ হৈ থাকিবা,
মঞি দেখাম ।” পাচে কেন্দুকলাই প্ৰজাৰ সঙ্গ চাপৰি বজাই গীত গায়,

এতেকে দেবী নাচিব লাগিল । ৰাজাক কুন্দ্রাক্ষ জালাই দেখি লাজ পাই দেবী বিবস্ত্ৰে উবুৰি হৈ পৰিল । ক্ৰোধ হৈ ৰাজাক শাপ দিলে, বোলে, “তোৰ বংশে মোক দেখিলে তৎকালে মৃত্যু হবো, কেন্দুকলাইৰো বংশ ছেদ হবোক ।” ৩ ॥

ধৰ্ম্মপালৰ পুত্ৰ ৰত্নপাল, তান পুত্ৰ সোমপাল, তান পুত্ৰ প্ৰতাপসিংহ কন্যকা গ্ৰামত পাট কৰিলেক আৰু উজানিৰ ভূঞাসকলক মাৰি এক পাট কৰি বৰৰাজা হোল । তান পুত্ৰ আৰিমন্ত ।
 প্ৰতাপসিংহ আৰু চন্দ্ৰপ্ৰভা
 প্ৰতাপসিংহ ভাৰ্য্যাৰ সহিতে ব্ৰহ্মপুত্ৰত স্নান কৰি আহিল । ৰাতি ব্ৰহ্মপুত্ৰই স্বপ্ন দেখাইলেক, বোলে, “তোৰ ভাৰ্য্যা চন্দ্ৰপ্ৰভাক মোক দি । নেদে যেন গ্ৰাম, নগৰ তল কৰি ৰাজ্য মাৰি আহে ।” ৰাজাৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰী ৰাজাত গোচৰ দিলে, বোলে, “তোমাৰ এটা ভাৰ্য্যাক থাকি ৰাজ্য নষ্ট হয় । ই ভাৰ্য্যাত স্নেহ এৰা ।” পাচে ৰাজাই সালঙ্কতা কৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰক দিলে । ব্ৰহ্মপুত্ৰে কত দিন অন্তৰত নীলাচলৰ আমৰাজুৰিত তুলি থলে । এক ব্ৰাহ্মণে পাই জীউ বোধে প্ৰতিপালন কৰিলে । ৪ ॥

পাচে পুত্ৰ এটি জন্মিল । এটা সৰ্পে শয্যাত ছত্ৰ ধৰি আছে । প্ৰতিপাল কৰা বামুণক কামাখ্যা স্বপ্ন দেখাইলেক, বোলে, “কামৰূপৰ ৰাজা হব ।” আৰি মাছৰ আকৃতি মুখ-মাথা যেন, বামুণে
 আৰিমন্তৰ পিতৃহত্যা
 আৰিমন্ত ৰাজাৰ নাম থলে । পাচে আৰিমন্ত ৰাজা ছই ইথানৰ লোক বশ্য কৰি উজানিৰ ৰাজা প্ৰতাপসিংহৰ লগত যুদ্ধ হল । বাপক বুলি নেজানে, যুদ্ধত প্ৰতাপসিংহ পৰিল । ফিৰি আহি মাকত কলে । মাকে প্ৰতাপসিংহৰ মৰণ শুনি ক্ৰন্দন কৰি পুতেকত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পূৰ্বৰ বৃত্তান্ত কলে । পুতেকে বোলে, “তোক অন্যায় কৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰক দিলে । এই পাপে মোৰ হাতত অকালত মৃত্যু হল ।” পাচে চন্দ্ৰপ্ৰভা অনুগামিনী হল । আৰিমন্তেও অকাল প্ৰায়চিত্ত কৰি প্ৰতাপসিংহৰ প্ৰেত-কাৰ্য্য কৰি কামৰূপত ৰাজা হৈ আছে । ৫ ॥

পাচে একো পৰ একো পালা কৰি গড় এটা বান্ধিলেক । গড় বান্ধোতে বিহ-পৰুৱা সাপে মানুহক খায় । এটা বৈদ্যে আহি গুণ কৰি কহিলেক,—“বৈদ্যৰ নাম লৈলে সাপে পৰুৱাই খাব নোৱাৰে ।” পাচে ঠাঠে “বৈদ্য বৈদ্য” বোলে যেন নাখায় । একাৰণ বৈদ্যৰগড় ক্ষতি হল । গড়ৰ ভিতৰে চয় কুৰি পুখুৰী খান্দিলেক । ৬ ॥

বৈদ্যৰগড় নিৰ্মাণ

পাচে কমতেশ্বৰৰ বংশ ফিঙ্গুৱা নাম ৰাজা বিহাৰৰ পৰা সিদিগিৰ ৰাজ্য বশ্য কৰি ঠাই ঠাই দক্ষিণকূলত গড় দি বৰভাগৰ সোণকুৰিহা গাঁৱত গড় দি বৈদ্যগড়ত আৰিমন্ত ৰাজাৰ লগত ঘোৰ যুদ্ধ হল । যুদ্ধ জিনিব নোৱাৰি আৰিমন্তৰ ভাৰ্য্যা ৰক্তমালাৰ লগত কথা-বাৰ্তা হল । তাই কৈ পঠালে, বোলে,—“ধনুৰ যোঁৱত খাৰ ঘঁহিম, তবে বাৰ্তা দিম, যুদ্ধ কৰিবোক, এতেকে ৰণ জয় হব । পাচে সেই প্ৰকাৰ কৰিলত যুদ্ধ হল । কলাখাৰ পায়ৰি-হাৰা-খাৰ হিলাই কাঁড় নচলে । ফিঙ্গুৱা ৰণ-জয় হল ; আৰিমন্ত নদীত ডুব দি কিবা হল । পাচে আৰিমন্তৰ ভাৰ্য্যা ৰক্তমালাক ফিঙ্গুৱাই আনি মাৰিলেক, বোলে, “আপোনাৰ স্বামীত বিশ্বাস নাই, আমাত কি বিশ্বাস !” তাৰ পাচে ফিঙ্গুৱাক মাৰি আৰিমন্তৰ পুত্ৰ ৰক্তসিংহ ৰাজা হল । পাচে এটা ব্ৰাহ্মণী গমন কৰিলেক যেন, ব্ৰাহ্মণৰ শাপে ৰাজ্য হৰাল । ৭ ॥

ফিঙ্গুৱা কোঁৱৰ

বাৰভূঞাৰ ৰাজ্য হল । পাচে স্বৰ্গ মহাৰাজাৰ ঘৰ সন্দিকৈ সবাকৈ মাৰি কড়েবাৰীৰ হাথীশালত গড় বান্ধিলেক । ঘিলা-বিজয়পুৰ মাৰি কৰতোয়া গঙ্গাত আলি পুখুৰী দি আহিল । আত বাৰভূঞা পাচে বঙ্গালৰ মছলন্দ-গাজী কেইদিন আমল কৰিছিল । পাচে ছচন-ছাহ পাৎসাৰ বেটা চুলতান গয়াছুদিন, সি গকড়াচলত মৰিল । পাচে আক বাৰভূঞাৰ ৰাজ্য হল । ৮ ॥

বাৰভূঞা

আক এখন ব্ৰহ্মজীত প্রাচীন কামৰূপৰ কথা এই দৰে লিখা আছে :—

কামৰূপ দেশৰ যি যি ৰজাসকল হৈ গৈছে তাৰ লেখা :—

সত্য যুগত ব্ৰহ্মাৰ সন্ততি সম্বৰাশ্বৰ ৰাজা ; তাৰ পাট ৰজামাটিত ।
তাৰ পুত্ৰ মহীৰঙ্গ ৰাজা ; তাৰ পাট বেলতলাৰ মৈৰোকা পৰ্বতত । তাৰ

পুত্ৰ ঘাটকাস্বৰ ; তাৰ পাট শৰণীয়া পৰ্বতৰ পশ্চিমে ।
নৰকাস্বৰৰ বংশ বিষ্ণুৱে ঘাটকাস্বৰক মৰাই নৰকাস্বৰক ৰাজা

পাতিলে । ত্ৰেতাৰ অৰ্দ্ধ ভাগ গল । পাচে কলিযুগৰ আদিত দুৰ্বিবনীত
দেখি নৰকাস্বৰক মাৰি কৃষ্ণদেৱে তাৰ পুত্ৰ ভগদত্তক ৰাজা পাতিলে,
কুক-পাণ্ডুৰৰ যুদ্ধত ভগদত্ত মৰিল । তাৰ পুত্ৰ ধৰ্ম্মপাল ৰাজা ; তাৰ
পুত্ৰ কামপাল ৰাজা । নৰকাস্বৰক আদি কৰি ১৯ পুৰুষ ৰাজা হল । ৯ ॥

অন্তত সুবাহু ৰাজা । বিক্ৰমাদিত্যৰ যজ্ঞৰ ঘোঁৰা সুবাহুএ ধৰিলে ।
পাচে বিক্ৰমাদিত্য সসৈন্য সহিতে খেদি আহিল । সুবাহু ৰাজা সুবল নামে

পুত্ৰ ভাৰ্য্যা সহিতে পলাই যাই হিমালয়ত তপস্যা
সুবাহু কৰি আছে । কলিৰ শেষত সুরল আহিল । চক্ৰৱৰ্ত্তী

ৰাজা হল । নৰকাস্বৰৰ বংশ সুরল অন্ত কৰি সমাপ্ত । তাত পাচে তাৰ
মন্ত্ৰী সূমতি নাম, কৈবৎসৰমান ৰাজা হল । ১০ ॥

তাত পাচে দ্ৰাবিড়ী দেশৰ জিতাৰি নামে ক্ষেত্ৰি আসি মাধৱত সেৱা

কৰি কামৰূপত ৰাজা হল । কুবোচলত পাট
জিতাৰি বংশ কৰিলে । জিতাৰিক আদি কৰি ৰামচন্দ্ৰক অন্ত

কৰি ১৭ সোতৰ পুৰুষ ৰাজা হল । ১১ ॥

পাচে ৰামচন্দ্ৰৰ নগৰত সুন্দৰী কন্যা এক আছিল, শূদ্ৰাণীহে ; সেই
কন্যা সখিসকল সহিতে লোহিত্যত স্নান কৰিবলৈ গল । ব্ৰহ্মপুত্ৰ ক্ষোভিত

হৈ সেই কন্যাক ৰমিলে ডুবুৰাই নি । ব্ৰহ্মপুত্ৰত
আৰিমত্তৰ বংশ হস্তে সেই কন্যাত আৰিমত্ত নামে পুত্ৰ হল । আৰিমত্তে

কমতেশ্বৰৰ দুৰ্লভেন্দ্ৰক মাৰি বেহাৰত ৰাজা হল । তৈৰ পৰা আহি কাম-
ৰূপত ৰামচন্দ্ৰ ৰাজাক মাৰি বৈদৰগড় নামে পাট কৰিলে । কত দিন
অন্তৰে বিশ্বনাথৰ উত্তৰে প্ৰতাপপুৰ নামে গড় কৰিলে । পুনৰ্বাৰ
কামৰূপলৈ আহি ভোগ্য কৰি আছিলে । ১২ ॥

পাচে দুৰ্লভেন্দ্ৰৰ ভাতিজাক ফিঙ্গুৰা নামে কোঁৱৰ চপনিত কোঠ কৰি আছিল । খাটনিয়াৰ হৈ সেই কোঁৱৰে মালিনী-দ্বাৰে বাজাৰ মুখ্য ভাৰ্য্যা

ফিঙ্গুৰা কোঁৱৰ সহিতে কথা কৰিল । গড়ৰ উত্তৰ ফালে সিদ্ধি
খনাই ফিঙ্গুৰা কোঁৱৰ বাজাৰ ভাৰ্য্যাৰ ঠাইলৈ গল ।

ই কথা বাজা পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সকলোৱে জানিলে । পাচে বাজাই দুই কোঁৱৰক ধৰি আনি তলে-ওপৰে কাঁইট দি গাড়িলে । কোঁৱৰৰ পুত্ৰ ভাৰ্য্যা মালিনীৰ বংশ সকলোকে কাটিলে । এই কথাত লাগি পাত্ৰ-মন্ত্ৰীসকলৰ বাজালৈ অৱহেলা হল । সেই অপমানত লাগি, ঈশ্বৰক চিন্তি বাজা দেহ এৰিলে । ১৩ ॥

তেওঁৰ পুত্ৰ শূকৰাজ বাজা হল । কত দিন বাজ্য ভোগ কৰি আছিল । পাচে অশ্বক্রান্ত দেহ এৰিলে । তাৰ পুত্ৰ শূকৰাজ বাজা হল । কত

মৃগাঙ্ক দিন অন্তৰে প্ৰতাপপুৰ নগৰলৈ গল । তেওঁৰ
পুত্ৰ মৃগাঙ্কক বাজা পাতি বিশ্বনাথত গৈ দেহ এৰিলে ।

কৰতোয়াক সীমা কৰি শদিয়া পৰ্য্যন্তে বাজ্য ভোগ কৰি দেহ এৰিলে, পুত্ৰ নহল । ১১৬০ শকৰ পৰা আৰিমন্তৰ চাৰি পুৰুষ ১৪০০ শকলৈকে ভোগ কৰিলে । ১৪ ॥

আত অন্তৰে বাৰভূঞা হল । সেই কালত হুচেন্-ছা পাৎসাৰ চুলতান বলৱন্ত গয়াছুদ্দিন কামৰূপলৈ আহিল ; মঠ, মণ্ডপ ভাঙ্গিলেহি । তাৰ

বাৰভূঞা লগত ঘোঁৰা ১২ হাজাৰ, তুৰকি ১৩ হাজাৰ,
তেজি ঘোঁৰা সহিতে মচলন্দ-গাজি নামে নবাব,

কালু নামে দেৱান দুই লগত আহিছিল । পাচে চুলতানে গৰুড়াচলত দেহ এৰিলে । বহু বৎসৰ বাৰভূঞায়ে ভোগ কৰিলে । ১৫ ॥

তাত পাচে বশিষ্ঠ শাপত মহাদেৱে হাৰিয়া মণ্ডল নামে কোঁচ হল ।

হাৰিয়া মণ্ডল পাৰ্ব্বতী হীৰা নামে কুঁচুনী হল । ঐ ঔৰসতে বিশ্ব-
সিংহ নামে পুত্ৰ হল । ১৬ ॥

দ্বিতীয় অধ্যায় :

জাহাঙ্গিৰ পাঁচসাঁচ চ'ৰাত পৰীক্ষিত আৰু লক্ষ্মীনাৰায়ণ ।

কোঁচবেহাৰৰ বিশ্বসিংহ ৰজাৰ পুতেক মহাৰাজা নৰনাৰায়ণৰ ভায়েক চিলাৰায় শুক্লধ্বজ কোঁৱৰ পৰলোক হল । চিলাৰায়ৰ বেটা ৰঘুদেৱ-

নাৰায়ণ হয় । নৰনাৰায়ণে পাট এৰি বেহাৰক

ঘিলাত ৰঘুদেৱৰ পাট
স্থাপন

মোৰঙ্গৰ ৰাজাই মাৰে আহি যেন পাট কৰি থাকিল ।

ৰঘুদেৱে লগতে আছিল । তেবে চিলাৰায়ৰ বৰা-

বুৰুক,—কবীন্দ্রপাত্ৰ, যুধিষ্ঠিৰ ভাণ্ডাৰ কায়স্থ, শ্ৰীৰায় লস্কৰ, কইপুৰ গিৰি, সোণাবৰ, ৰূপাবৰ, চৰদাৰ কবিৰাজ, গোপাল চাউলীয়া, গদাই বৰকায়স্থ, গদাধৰ চাউলীয়া, পুৰন্দৰ লস্কৰ এবং আনো বৰা-বুৰুক ৰঘুদেৱ পাট-কোঁৱৰক বুলিলে, “তুমি এইমতে থাকিলে ৰাজাৰ আজ্ঞাকাৰী হৈ থাকিবা । পূৰ্বে বিশ্বসিংহ মহাৰাজা স্বৰ্গী হবৰ সময় বৰসোণকোষ সীমা কৰি বেহাৰ নৰনাৰায়ণ ৰাজ্যক দিছে । ইদিকে চিলাৰায় দেৱানক দিছে । এতেকে তোমাক ঘিলাত ৰাজা পাৰ্ভো । স্বয়ং ৰাজা হৰা । তোমাৰ পিতৃৰ হাতী-ঘোঁৰা, আহিলা-পাতি উপায় কৰি লৈ ফুকহা খাওঁ বুলি ওলোৱা ।” পাচে ৰঘুদেৱে ৰাজ্যত কহিলেক, “আজ্ঞা পালে ফুকহা খাবাক যাবাক খোজোঁ ।” ৰাজা বোলে, “তাঁৱিও মোৰ পুত্ৰত অধিক স্নেহ, পাট-কোঁৱৰ পাতিছোঁ । যি ইচ্ছা তাকে কৰ ।” বোলে, “মোৰ পিতৃৰ বৰা-বুৰুক, হাতী-ঘোঁৰা, আহিলা-পাতি নিবাক খোজোঁ ।” ৰাজাই বোলে, “সবে তোৰ, সবে মোৰ, যাক ইচ্ছা, তাকে লৈ যা ।” পাচে বাপেকৰ চৰমজান লৈ ফুকহানা খাই সোণকোষ নদীৰ পাৰ হৈ ঘিলাত বেঙ্গে সাপ খাবাক দেখি পাট কৰিলেক । নৰনাৰায়ণ বেহাৰতে থাকিল । পাচে ৰঘুদেৱে দুটা বৰুৱাক নৰনাৰায়ণৰ ঠাই পঠাই দিলে । “মহাৰাজাৰ পুত্ৰ আছে, মহাৰাজা থাকে মানে একো নাই, মহাৰাজা নাথাকিলে তেওঁৰ বেটাই সহিতে ভাল হবৰ নুই । একে চোঙ্গত দুই বাঘ নাথাকে । এতেকে আহিলোঁ, যদি ভাল দেখে, তেবে পিতামহে ৰাজ্য বিভাগি দিছে ।

পিতৃৰ ভাগত মোক ৰাজা পাতোক । তেবে কুশলে সৰে থাকিম ।” এই কথা শুনি ৰাজা বৰ আনন্দ হল ; বোলে, “ভাতিজাই” বাক ভাবিছে, ই গোট উত্তম কথা ।” পাচে দণ্ড-ছত্ৰ সিংহাসন দি ঘিলাত ৰাজা কৰিলে । মহাৰাজা বহুদেৱনাৰায়ণ সম সুন্দৰ পুৰুষ নাই । বত্ৰিশ বৎসৰ ৰাজাই কৰিলেক । ১৭ ॥

পাচে ৰাজা নৰনাৰায়ণে বহুদেৱত কৰ-ভাৰ খোজে, যেন তাঁওৰ লগত ৰণ একবাৰ মাত্ৰ আছিল । নৰনাৰায়ণ পৰলোক হল । তান পুত্ৰ লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ লগত ৰণ হল । বলে নোৱাৰি ৰাজা ভঙ্গ হৈ আহিল । সেই ৰণতে ৰাজা বহুদেৱৰ ছত্ৰখান বেহাৰতে ৰহিল । লক্ষ্মীনাৰায়ণে ৰণ জিনি ৰাখিলেক । বহুদেৱ ৰাজাৰ শিল-খাঁ, ফতে-খাঁ, পুৰন্দৰ লস্কৰ ৰাজা জোঞাই, নিতাইচন্দ্ৰ নাজিৰ, ঠাকুৰ পঞ্চানন্দ, কবীন্দ্ৰপাত্ৰ, গদাধৰ বৰুৱাক, আনো বৰা-বুৰুক সহিতে মন্ত্ৰণা কৰি বেহাৰ মাৰিবাক যতন হল । আকে শুনি লক্ষ্মীনাৰায়ণ ঘিলাক খেদি আহিল । ৰাজা বহুদেৱ জিকিল । লক্ষ্মীনাৰায়ণ ভঙ্গ হৈ গোল । বহুদেৱ ৰাজাৰ বৰা-বুৰুক একো হানি নহল । ১৮ ॥

পৰীক্ষিত, ইন্দ্ৰনাৰায়ণ, যতুৰায়, ভৱসিংহ, মুকুন্দদেব, বলীনাৰায়ণ, মানসিংহ, মহীন্দ্ৰসিংহ, গোহাঞি-মগল, গোহাঞি-ৰায়চান্দ, সুন্দৰনাৰায়ণ, গোহাঞি-ময়দান, গোহাঞি-মেহনাৰায়ণ, মধুনাৰায়ণ, বহুনাৰায়ণৰ পুত্ৰ ৰূষকেতু, অনন্তনাৰায়ণ, প্ৰতাপনাৰায়ণ, বিজয়সিংহ । পাচে আশ্বায়ণ মাসৰ পূৰ্ণিমা তিথিত মহাৰাজা বহুদেৱনাৰায়ণ স্বৰ্গী হল । ১৯ ॥

পৰীক্ষিতে ইন্দ্ৰনাৰায়ণক মেচ লগাই ঘাৰ মুচৰি মাৰি ৰাজা হল । এই গণ্ডগোল শুনি ৰাজা লক্ষ্মীনাৰায়ণ কামাখ্যা গুৰিৰ দুৱাৰে ঘিলা সোমাল । বৰ ৰণ হল । সেই ৰণতে লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ ভাই বলীনাৰায়ণ পৰিল ; পৰীক্ষিতনাৰায়ণৰ কপাবৰ ঢালী বৰসি হানি মাৰিলেক ; সন্ধ্যা সময় কোনোবা চৰদাৰ বুলি নাজানি

মাৰিলেক । পাচে বলীনাৰায়ণ বুলি জানি, আপোনাৰ তৰোৱাল খসাই বলীনাৰায়ণৰ আগত দিলেক, বোলে, “তুমি ৰাজাৰ ভাই, মঞি পাইক হৈ তোমাক মাৰিলোঁ । এতেকে তোমাৰ হাতে মোক কাটা প্ৰায়শ্চিত্ত হোক ।” বলীনাৰায়ণে বোলে, “তোক মাৰিলে কি হব ? সহজে মঞি জীবাৰ নুই । বিশেষ যাৰ লোণ খাৰ, তাৰ কাৰ্য্যত থাকি অকথা কৰিবাকো পাৰ । আৰু অজ্ঞানত মাৰিছাই, তোৰ একো অপৰাধ নাই ।” এই বুলি বলীনাৰায়ণ মৰিল । পাচে পৰীক্ষিতে বলীনাৰায়ণক আনি আগৰ চন্দনেৰে বিধিপূৰ্বক কাষ্ঠসংস্কাৰ কৰি অস্থি বেহাৰক পঠাই দিলেক । সেই ৰণতে পাৰ কাৰ্জি সহিতে বাৰজন কাৰ্জি ধৰি আনিলেক । ২০ ॥

ৰাজাৰ মহীন্দ্রসিংহ হাথী লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ ঠাঠ ভঙ্গাইলেক । আৰু লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ দুই হাথী পৰীক্ষিতে ৰণত ধৰি আনিলেক । লক্ষ্মীনাৰায়ণে

মাহাদৈ সহিতে ভাগি গল । পৰীক্ষিতৰ লগৰ এক
পৰীক্ষিত আৰু বেহে-
কৰা কাৰ্জি পাঠানে লক্ষ্মীনাৰায়ণক ধৰিবাক খুজিলেক । পৰী-

ক্ষিতে ধৰিবাক নেদিলেক, বোলে, “খুড়ী লগত আছে, ৰাজে গৰিহা কৰিবোক ।” পাচে লক্ষ্মীনাৰায়ণ ৰণভঙ্গ হুই বেহাৰ গল । পাচে ধৰি আনা কাৰ্জিসকলে পৰীক্ষিতক সেৱা কৰিলেক । পাৰ কাৰ্জি সেৱা নকৰিলেক । ৰাজা পৰীক্ষিতে পাৰ কাৰ্জিত পুছিলেক, “আন কাৰ্জি মোক সেৱা কৰিলেক, তঞি দেখোঁ সেৱা নকৰিলি, কাৰণ কি ?” পাৰ কাৰ্জি বোলে, “এই মুণ্ডে মহাৰাজা লক্ষ্মীনাৰায়ণক সেৱা কৰিছোঁ, তোমাক সেৱা কৰিবাক নোৱাৰোঁ ।” সেই খঙ্গে নিতে দহোটা কৰি ডিয়া মাৰিছিল । তথাচো সেৱা নকৰিলেক । অনন্তৰে লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ কটকী পৰীক্ষিতৰ ঠাই পঠাই দিলে, বোলে, “মোৰ কাৰ্জিসকলক এৰি দেওক ।” পৰীক্ষিতে বোলে, “মোৰ বাপৰ ছত্ৰ বেহাৰত এৰি আহিছি, মোকো সেই ছত্ৰ দিওক ।” পাচে ছত্ৰ দি পঠাইলেক, পৰীক্ষিতেও বঁটা-বাহন দি কাৰ্জিসকলক বিদায় দিলেক । পাচে পাৰ কাৰ্জি পৰীক্ষিতক সেৱা কৰিলেক । ৰাজা বোলে, “আগে যে সেৱা নকৰিলি, এতিয়া সেৱা কৰিলি, কাৰণ কি ?” সি বোলে, “মহাৰাজা লক্ষ্মীনাৰায়ণ যেমত তুমিও

সেমত । কিন্তু তেতিয়া সেৱা কৰিলি বুলিবা জীউৰ কাতৰে সেৱা কৰে ।”
এতেকে কাৰ্জিসকল বিদায় হ’ল । ২১ ॥

পাচে বৎসৰ বৎসৰ পৰীক্ষিতে বেহাৰ মাৰি আনে । উপদ্ৰৱ সৈবাক
নোৱাৰি বায়কক দি পাৎসা বৰিল যায় । আৰু গোচৰিলে, বোলে,
“পৰীক্ষিতৰ কাৰণ ৰাজাই কৰিব নোৱাৰে ।”

পৰীক্ষিতৰ বিৰুদ্ধে পাৎসাই নবাব মকৰম-খাঁক আদ্য কৰি, বাইশ
মকৰম-খাঁৰ অভিযান
উমৰাও লগত দি লক্ষ্মীনাৰায়ণক বিদায় দিলেক,
বোলে, “পৰীক্ষিতক ধৰি আনিবি, জীউ নামাৰিবি ।” মকৰম-খাঁ আহিতে
স্বৰ্গজৰ ৰাজা ৰঘুনাথ ৰায় গোচৰ দিলেক, বোলে, “পৰীক্ষিতে বিস্তৰ
উপদ্ৰৱ কৰে ।” তাক আশ্বাস কৰিলেক । সিও ঠাঠ মকৰম-খাঁৰ
লগত দি বিদায় হল । লক্ষ্মীনাৰায়ণেও ঠাঠ কটক মকৰম-খাঁৰ
লগত দি বেহাৰ গল, বোলে, “মঞিও নগলে শুদা চহৰ পাই বেহাৰ
মাৰিবোক ।” ২২ ॥

মকৰম-খাঁ ধুবুৰিত বল আহি । পৰীক্ষিতেও ঠাঠ কটক দি ফুলগুৰীয়া
ফতে-খাঁক পাচি দিলেক । মকৰম-খাঁৰ লগত বৰ যুদ্ধ হল । যুদ্ধত
ফুলগুৰীয়া ফতে-খাঁক ধৰি নিলেক । ৰণ-ভাওৰা
পৰীক্ষিতৰ মকৰম-
খাঁৰ যুদ্ধ
হাতীত পৰমানন্দ দলৈ আছিল, সিও পৰিল ।

হাতী বিস্তৰ ঠাঠ মাৰিলেক । সি হাতী ধৰা পৰিল ।
তৰ-চুৱাৰে নোৱাৰি নাও-চুৱাৰে যুদ্ধ হল । পুৰন্দৰ লক্ষৰ বঙ্গালৰ কুবেৰ-
খাঁৰ লগত ঘোৰ ৰণ হল । কুবেৰ-খাঁ যুদ্ধত পৰিল । পুৰন্দৰে বঙ্গালৰ
ঠাঠ বিস্তৰ মাৰিলেক । পাচে কুবেৰ-খাঁৰ বেটাৰ লগত যুদ্ধ হল । পুৰন্দৰ
ৰণত পৰিল । পুৰন্দৰ পৰিলত ৰাজা উকিলা-উকিলকৈ পাচ গুচি মানাহ
পাৰ হৈ সলাত গড় বান্ধি থাকিল । বঙ্গালেও পাচে পাচে খেদি সিপাৰে
থাকিল । ২৩ ॥

পাচে পাত্ৰ-মন্ত্ৰী আপনাৰ মাজত মেল দি মন্ত্ৰণা কৰিলেক, “ৰাজা

বঙ্গালত মিলিলে ধৰি নিবোক, আৰু ৰাজা হ'বাহ নাই । আমি বঙ্গালত

পাৎসাইৰ আগত পৰীক্ষিত আৰু লক্ষ্মীনাৰায়ণ
মিলি স্বয়ংকপে ৰাজ্য খাম ।” এহি যুগুতি কৰি
ৰাজাক বোলে, “তুমি মিলি ৰাজ ৰাখা, নাই তেবে

বঙ্গালক বলে নোৱাৰিম ।” পাচে মকৰম-খাঁক
লাগি উকিল পঠালে, বোলে, “বৎসৰত দুই মোন আগৰ, এক শও হাথী,
দুই শও টাঙ্গনধৰা, পাঁচ শও থঙ্গা-কমলী, গন্ধ, চাৰি শও চৌৱৰ দিম
পাৎসাক । আৰু মকৰম-খাঁকো আৰে আধা ভেঁটী দেও । পাচ গুটি
যাওক ।” মকৰম-খাঁ বোলে, “পাৎসাই লোণ হাৰাম কৰিম উচিত নুই ।
পাচ গুটি নাযাওঁ । ভাল, ৰাজা আহোক, পাৎসাক সেৱা কৰিলি সকলে
কুশল হবোক । আৰু ময়ো কবুল দিলোঁ,—যদি ৰাজাৰ কোনো বৈওৱা
হয়, তবে মোৰ জীউ আগ কৰিম, পাচে ৰাজাৰ যি হওক । পাৎসাই
ৰাজাৰ নাও গুনি চাহিবাক খুজিছি ।” পাচে পৰীক্ষিতে পাত্ৰ-মন্ত্ৰী লৈ
মকৰম-খাঁত মিলিল যায় । মকৰম-খাঁ পৰীক্ষিতক বিস্তৰ মান কৰি, বস্ত্ৰ
অলঙ্কাৰ দি লগতলৈ পাৎসাই ঠাই গল । ইঠাইৰ নবাব ছৈয়দ বাবাকৰ
হাজোত ৰহিল । লক্ষ্মীনাৰায়ণকো মকৰম-খাঁ লগত লৈ গল ; পাৎসাত
মিলিল যায় । পাৎসাই লক্ষ্মীনাৰায়ণ পৰীক্ষিতক বুলিলে, “তোমৰা দুয়ো
মিলি হৈ ৰাজাই কৰ যায় । আৰু পৰীক্ষিত, লক্ষ্মীনাৰায়ণ তোৰ চাচা
হয়, পাও চুই সেৱা কৰ ।” পৰীক্ষিতে বোলে, “যি বুলিছে
ইখান বুলিব পায় । প্ৰমত্তসিংহে আপোনাৰ মনমাফিকে হস্তী মাৰি
আহাৰ কৰে । স্ত্ৰীগণেৰ আজ্ঞাত থাকি নাই মাৰে । আৰু মহাসমুদ্ৰে
আপোনাৰ কালক্ৰমে ৰাস-বৃদ্ধিক পায় । কিন্তু জল-জন্তু আমাত থাকি
ৰাস-বৃদ্ধিক নাপায় । আপুনিও তেমত । তেওঁগৰ মোৰ শত্ৰুতা
ভাব, প্ৰাণ গেলেও সেৱা নকৰোঁ ।” পাৎসাই খং হৈ পৰীক্ষিতক ধৰি
ৰাখিলেক । ২৪ ॥

লক্ষ্মীনাৰায়ণক বিদায় দি বুলিলেক, “তোৰ ৰাজ্যত কি নাই, খোজ
মোত ।” ৰাজা বোলে, “মোৰ ৰাজ্যত সকলো আছে, পুৰন্দ কালি,
তৰোৱাল নাই । আৰু ইৰাকী ঘোঁৰা নাই ।” ঘোঁৰা, তৰোৱাল দি বিদায়

দিলে । পাচে মকৰম-খাঁ খাটি পৰীক্ষিতকো বিদায় দিয়াইলেক । পাৎসাই
বুলিলেক, “তোৰ ৰাজ্যত যি নাই খোজ ।” পৰীক্ষিতে বোলে,

“মোৰ ৰাজ্যত সকলো পায় । পাৎসাই স্বৰূপ মোক
লক্ষ্মীনাৰায়ণ আৰু
পৰীক্ষিতৰ বিদায় মূৰ্ত্তি লিখি দিওক, তাকে সেৱা কৰি থাকিম ।”

পাৎসাই বোলে, “যাকে তাকে নেদোঁ । আমাৰ
বংশৰ লগত বিৰোধ নকৰিব, তোক দিলোঁ । বিৰোধ কৰাহ নষ্ট হবি ।”
পাচে সৰিনয় আহিল । ২৫ ॥

পাৎসাই ঠাই বিদায় হৈ আহিবৰ শুনি কামৰূপৰ বৰা-বুৰুক ঢকাৰ নবাব
ইচলাম-খাঁক লিখিলেক, “পৰীক্ষিত আহিলে আমি পলাম ।” নবাবেও

লেখা পালে । আৰু পৰীক্ষিত ঢকা আহিলত নবাবে
পাৎসাইৰ সমুখত পুন-
কৰাৰ পৰীক্ষিত কলে, “শুনিছোঁ, পাৎসাই ছবি আনিছি । ছবি

এৰি মোৰ ঠাই আহিবেক । ছবি থাকিলে মোৰ
উঠি সেৱা কৰিব লাগে ।” পৰীক্ষিতে কথা নামানি ছবি লৈ নবা-
বৰ আগ হল । ছবি দেখি নবাব আগ বাঢ়ি ছবিক সেৱা কৰি ক্ৰোধ
হৈ পাৎসাক লিখিলেক । পৰীক্ষিত হাৰামজাদা বুলি কামৰূপৰ বৰা-বুৰুক
লেখাখনকো দি পঠালে । আৰু ওচৰ-পাঁজৰৰ ৰাজা জমিদাৰকো অনায়ে কৰি
থাকে, সিও সমাচাৰ লিখিলেক, বোলে, “পৰীক্ষিতৰ এইসকল দুৰ্গুণ ।
বনোৰ বাঘক ধৰি নি এৰি দিলা । ফিৰি বন পাইলি ৰাজ হইবাৰ
নুই ।” পাৎসাই নবাবক লিখিলেক, “ফিৰি মোৰ ঠাইক পঠাই দি ।”
পাচে পৰীক্ষিতক দিল্লীক পঠাই দিলেক । ২৬ ॥

পাচে ত্ৰিবেণী-তীৰ্থ পালে যায় । ব্ৰাহ্মণত পুছিলেক, “ই তীৰ্থৰ কি
ফল-শ্ৰুতি ?” ব্ৰাহ্মণে বোলে, “যি কামনা কৰি মৰে তাকে পায় । আত

আত্মহত্যা পাপ নাই ।” এই কথা শুনি ৰাজা বোলে,
ত্ৰিবেণী-তীৰ্থত
পৰীক্ষিতৰ দেহত্যাগ “ই তীৰ্থকেহি নাপায় । কেই দিন জীৱন !” এই

সংকল্প কৰি, দান-দক্ষিণা কৰি দেহত্যাগ কৰিলেক ।
কবীন্দ্রপাত্ৰৰ বেটা কবিশেখৰ শ্ৰীৰাম লস্কৰক আদ্য কৰি, ৰাজাৰ লগৰ

মানুহ পাৎসাৰ আগ কৰি দিলেক। পাৎসা শুনি অসন্তোষ হল। পাচে কবিশেখৰক কানুগোহী বিষয়-বিলায়ত কোঁচ-হাজোৰ দিলেক। আনো ৰাজাৰ লগৰ কাকো চৌধাৰী, কেতোকো পাটৰাৰী, লক্ষৰ বিষয় দি নবাব বিদায় দিলে। ২৭ ॥

তৃতীয় অধ্যায়।

মকৰম-খাঁৰ কোঁচৰাজ্য আক্ৰমণ।

কামৰূপ বেহাৰত বিশ্বসিংহ ৰাজা কোঁচৰ। তান পুত্ৰ নৰনাৰায়ণ ৰাজা হল। নৰনাৰায়ণ ৰাজাৰ ভাই শুক্লধ্বজ কুমৰ। তান পুত্ৰ
 বিজয়পুৰত নগৰ বঘুনাৰায়ণ। নৰনাৰায়ণ ৰাজা হৈ আছিলে শুক্লধ্বজ
 পুত্ৰ বঘুনাৰাণে নগৰৰ বাজ হৈ আপোনাৰ বাহুবলে
 ৰাজা হয় কামৰূপত। আজাৰা গ্ৰামত ঘিলানদী তীৰে বিজয়পুৰত
 নগৰ পাতি ৰহিল। নৰনাৰাণে যুজিবাক মনে সাজি গল। পাচে
 বঘুনাৰাণে আপোনাৰ যত মহাদৈ আছে সবাকো ঘোঁৰাত তুলি হাতে
 ধনু ধৰাই সমুখে পঠালে। নৰনাৰাণে বোলে, “পুত্ৰ-বধুসকলেহে যুদ্ধক
 আহে।” ৰাজা লজ্জা হুয়া উলটি গল, দ্বন্দ-কন্দল নহল। তাত পাচে
 দুয়ো ৰাজা মৃত্যু হল। ২৮ ॥

বেহাৰত তান পুত্ৰ লখীনাৰাণ ৰাজা হল। বিজয়পুৰে পৰীক্ষিতনাৰাণ
 ৰাজা হল। তাত পাচে দুয়ো ৰাজা যুদ্ধ হল। পৰীক্ষিতে আগ বাটি
 বেহাৰকো মাৰেগৈ। লখীনাৰাণ বলে নাটে। এক-
 চা-জাহাঁক সহায় ভিক্ষা
 দিনা লখীনাৰাণৰ ভাই বলীদেৱনাৰাণক ৰণত পাই
 তত্ কালে পৰীক্ষিতে মাৰিলে। লখীনাৰাণে কিছু কৰিব নোৱাৰি
 ভাইৰ শোকে চা-জাহাঁ পাৎসাৰ শৰণে পশিলেগৈ; বোলে, “মঞি
 কামৰূপৰ ৰাজা, তোমাৰ আমি ভৃত্য ভৈলোঁ। তুমি আমাক পুত্ৰবতে
 পালা। আমাৰ পিতৃ-পিতামহে সৰ্বকালে ৰাজা আছিল। এখন মোৰ

ভাত-পুত্ৰ, পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সমে আলটি ৰাজা হৈ মোক দেশৰ ডাকি খেদে।
মোৰ সোদৰ ভাইকো মোৰ আগতে কাটিলে।” এতেকে পাংসায়ো
আগ-পাচ কথা অনেক স্মিলিলে। পাচে মকৰম-খাঁ নবাবক পাংসাই
পঠাই দিলে। পাংসা বোলে, “ৰাজাক যিগোটে খেদে তাক ধৰি
আনগৈ।” ২৯ ॥

মকৰম-খাঁ আহিবাৰ শুনি পৰীক্ষিতে আগ বাঢ়ি ধুবুৰিত গড় দিয়া
এক বংসৰ যুদ্ধ কৰিলে। পাচে যুদ্ধ হাৰি ৰাজা ভাগি আহিল।

কামৰূপত যৱন

সেই বেলা লখীনাৰায়ণ ৰাজায়ে পাচে ভেটা দিয়া
গড় দিলে। তেবে ৰাজা মকৰম-খাঁত বৰিল যাই,
ৰাজাকো পাই ধৰি দিল্লীলৈ দিলে। সেই বৰ পৰা কামৰূপ যৱনৰ
অধিকাৰ হল, শক ১৫৩৪। অজ্ঞাত ৰাজা বন্দী হল। পাচে ৰাজা গৈ
পাংসাৰ হজুৰ হল। পাংসায়ে ৰাজাক লখীনাৰায়ণৰ পাৰ পাকুৰিবাক
দিলে। ৰাজা পৰীক্ষিতে বোলে, “মঞি ছত্ৰ-ধাৰী ৰাজা কেমনে পাও
পাকুৰিম?” তথাপি ৰাজা পাংসাৰ আজ্ঞা নকৰিলে; পাংসায়ে প্ৰশংসা
কৰিলে। ৩০ ॥

পাচে ৰাজা পৰীক্ষিতে ৭,০০,০০০ সাত লাখ টকা দিয়া আপোনাৰ
দেশক বিদায় কৰিলে। আক ধীৰনাৰাণ, দৰ্পনাৰাণ, শূৰনাৰাণ, ভীমনাৰাণ,

পৰীক্ষিতৰ মৃত্যু

এই চাৰি বেটাক পাংসাৰ চাকৰ কৰি দিলে।
তেবে ৰাজা আহিতে প্ৰয়াগত মৃত্যু হল। লখীনাৰায়ণ
ৰাজায়ে পাংসাৰ আজ্ঞা কৰি আপোনাৰ ৰাজ্যতে থাকিল। ৩১ ॥

তাত পাচে শিঙ্গৰিৰে পৰা বঙ্গাল ব্যাপি আছে, স্বৰ্গ মহাৰাজাৰো
লোকে তৈৰে পৰা সমস্ত আছে। এইমতে দুই বৰিষ গ’ল। সেই

বেলা পৰীক্ষিত ৰাজাৰ ভাই বলী কোঁৱৰে বঙ্গালত
বলী কোঁৱৰৰ শৰণাপন্ন

ভয়ে পলাই আহি ৬তাৰ পাৱত শৰণে পশিলহি;
বোলে, “আমাৰ বংশে গৰিয়া-মাগৰত মজিলে। স্বৰ্গদেৱ, তুমি ৰক্ষা
কৰা।” শক ১৫৩৬, মাস ফাল্গুন। মহাৰাজায়ে এই কথা শুনি কিছো

গৰিহা কৰিলে, বোলে “মঞি মানুহ পঠাই কহিবাক দিলোঁ। ককাই
ৰাজা মোৰ ঠাইক ভাগি আহোক ; মঞি দক্ষিণে থাকিম, ককাই উত্তৰে
থাকিব। বঙ্গালক মাৰিম।” ককায়ে বুলিলে, “দেৱ কুটুম্বত কৰি,
মঞি কেঁচা কাম নকৰোঁ, পকা কামহে কৰোঁ। এখন মঞি পাৎসাৰ
ঠাইকেহে যাম। তেবেসে মোৰ বৈৰীক উচ্ছাদ কৰিব পাৰিম। এতিয়া
সকলে কাৰ্য্য-কাম সিদ্ধি হল। তথাপি মই তোমাক ৰক্ষা কৰিম। আৰ
বঙ্গালকো মাৰিম।” এই বুলি নিৰ্ভয় দি ৰাখিলে, আৰু কন্যা, গ্ৰাম,
হস্তী-ঘোঁৰা, দাস-দাসী, ৰাজ-যোগ্য অলঙ্কাৰ আনো বিস্তৰ বস্তু দিলে, মাস
ফাল্গুন, শক ১৫৩৬। ৩২ ॥

চতুৰ্থ অধ্যায়।

হাজোত সত্ৰাজিত।

সেই বেলা বঙ্গালৰ ৰতন-ছা নামে এক সদাগৰে শিল্পৰিত আগৰ
কাঠ কিনি আছে, মহাৰাজাৰ আজ্ঞায়ে। তাক তৈৰ পৰা হাবুং চেটিয়ায়ে
খেদি পঠালে আৰু আগৰ কাঠকো কাটি ললে, বোলে,
মহাৰাজাৰ বঙ্গাল অনুসন্ধান “কোঁচ ৰাজাক মাৰি আশ পালি। সেইমতে
আমাকো ছলহে চা।” আৰু সেই বেলা মহাৰাজায়ে
চেংধৰাক পঠাই দিলে বঙ্গালৰ বাৰ্তা জানিবাক প্ৰতি ; তাক বচনেও এইখান
বুলিলে, “কাজলীমানে ফুৰিবগৈ, বঙ্গালক পালে নেৰিবি।” ৩৩ ॥

তাত পাচে চেংধৰা যাই বঙ্গালৰ দুখান নাও পাই তাক মাৰিলেগৈ। দুটা
মানুহ কাটি তাৰ মাথা আনিলে। এই কথা বঙ্গালৰ লোকে গৈ হাজোত
ছৈয়দ বাবাকৰ প্ৰমুখ্যে যত ওমৰাও আছে তাৰ আগে
সত্ৰাজিতৰ আসাম আক্ৰমণ সমস্তে বৃত্তান্ত কলে, বোলে, “পাৎসাক লাগি যত
আগৰ কাঠ কিনিলাঁ সমস্তে আচমে লুটিলে আৰু দুই-
খন নাও মাৰিলে। দুই মৰ্দকো কাটি মাথা নিলে।” তবে ছৈয়দ বাবাকৰ
নবাবে সত্ৰাজিতক পাখিলে-চেংধৰা, হাবুং চেটিয়া, মদ-নখোৱা, মনপক,

ধৰি আনেগৈ বুলি । পাচে সত্ৰাজিতে তিনি কুৰি নাৱেৰে কলঙ্গে উজাই আহি সলা মাৰিলেহি । চেঙ্গৰ দুই মৰ্দকো কাটি মাথা আনিলে । তেবে ছৈয়দ বাবাকৰ নবাবে চেংধৰা, হাবুং চেটিয়া, মদ-নখোৱা, মনপক, চাৰি পানীসিয়া বিশ্বনাথৰ ওপৰে আতালগুৰি সোমালগৈ পলাই, ধৰি আনিব নোৱাৰিলে । সত্ৰাজিতে আৰু ৰাজাৰ ভাণ্ডাৰৰ লুটি সকলো সৰ্বস্ব নিলে । সলাৰ দেৱঘৰৰ নটিনীকো নিলে, আৰু তিনি দিন ৰহি ভটীয়াই গল । সেই কালৰ পৰা বঙ্গালেৰে আচমৰে যুদ্ধ লাগি গল, শক ১৫৩৬ । ৩৪ ।

বৈশাখ গত জৈষ্ঠ প্ৰবেশ সংক্ৰান্তিৰ দিন, যৈমানি তুৰ্বকক আহোমে মাৰিলে । তাৰ পৰাহে কালে আনি যুদ্ধ লগালে । তাত পাচে বঙ্গালৰ বার্তাক স্বৰ্গমহাৰাজা পাই তিনিজন গোহাঞি প্ৰমুখ্যে
যুদ্ধৰ আয়োজন
যত বৰুৱা, সন্দিকৈ, পাতৰ, চেটিয়া, সবাকো আজ্ঞা কৰিলে । ডাঙ্গৰীয়াসবো সমস্তৰে সাজু হৈ দিখৌমুখে থান দিয়া ৰহিলগৈ । বঙ্গালেও এই কথা শুনি গুৱাহাটীক আগ ছয়া ৰহিল । ৩৩ গড়গ্ৰামৰ পৰা চিনাতলিত ৰহিলগৈ, আঘোণৰ এক পক্ষ আছিলে । ৩৫ ॥

পাচে চাউলাই কোঁৱৰ প্ৰমুখ্যে খাম্প্ৰাত বৰগোহাঞি লাকো বৰপাতৰ আনো ৰজাবৰ্গ সমন্বিতে যত লোক চামধৰাত ৰহিলগৈ । পাচে মহাৰাজাও
বঙ্গালৰ আক্ৰমণ
গৈ আগিয়াবন্ধত ৰহিলগৈ, বঙ্গালেও বার্তাক পাই সাজু ছই আহি ভড়ৰী কাথৰে ৰহিলহি । আহোমো ভড়ৰীক মধ্য কৰি গড় দিয়া থাকিল । এইমতে এক মাস দেখা-দেখি ছয়া থাকিল । আহোমৰো আগ্ৰান সেনামানে ভড়ৰী কাথৰে গৈ বঙ্গালেৰে মাতামাতি কৰি থাকে । পাচে একদিনা বঙ্গালো ঘোঁৰা নাৱত তুলি কাপৰে ঢাকি ভড়ৰী পাৰ হৈ আহোমক ধৰিলে । পাচে বৰচেটিয়াৰ পুত্ৰ ৰতীয়া-ডেকাক কাটিলে, ৰিংচাপাত্ৰক ধৰি নিলে, পিঙ্গলীয়া গোহাঞি পলাই এৰাল । আনলোকো কিছু পৰিল, পুষ গল । ৩৬ ॥

শুক্ৰবাৰে মাঘৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা, তেবে সমস্তে বৰুৱা আন লোক-সবো ভাগি আহি ভড়ৰী গড় এৰি চামধৰাত ৰহিহি । পাচে ৩৭ এই কথা

শুনি আপোনাৰ দদায়েক চাউলাই কোঁৱৰক সবাৰে উপৰি অধিকাৰ কৰি দিছিলে ; তাকো মাৰিবাক মনে ধৰি আনিলে । পাচে আইকুঁৱৰীয়ে
 আহোমৰ পলায়ন মাতিহে একৰালে । আৰু বৰগোহাঞিৰ নেওগ ৰুৰুং
 চেটিয়াৰ নাতি, বুঢ়াগোহাঞিৰ নেওগ লেচাই-
 ফিচিকা, বৰপাতৰ-গোহাঞিৰ নেওগ পোৱালি গোহাঞি, এই সমস্তকে
 খজি ধৰি আনি দিলে । ৩৭ ॥

পাচে সেই বেলা হাড়ি, মহি, প্ৰমুখ্যে যতোক আনো গড়ভিতৰীয়া
 কাড়ী আছিল সবে ৰাজাক বুলিবাক লাগিল, “স্বৰ্গদেৱ ! তুমি মহাৰাজা
 হৈ কি কাৰণে বালিত দুখ পাই আছা, আমাক
 যুদ্ধৰ যোগাৰ যুদ্ধলৈ কিয় পঠাই নেদা ? আমাক কি কাৰণে
 কাণ্ড-ধনু শিখাইছা ?” তেবেসে লেচাম-চিৰিং প্ৰমুখ্যে যত আনো
 গড়ভিতৰীয়া কাড়ী আছিল সকলকো পঠাই দিলে, ভড়ৰীৰ গড় পুনৰ্বৰাৰ
 নবীন হব হেন বুলিলে । এই কথা গোহাঁইবোৰে শুনিলে, বোলে, “তিনি
 নেওগ সমে কোঁৱৰক যে ধৰি নিলে আমাতেহে খঞ্জে ।” ৩৮ ॥

পাচে ৰাজাগণে সমে গোহাঞিবোৰে আলচ কৰি ভড়ৰীয়ে উজাই
 তিনিখন দলং বান্ধিলে ভড়ৰীত পাৰ হৈবাক লাগি । পাচে এই কথা
 ৩৯ শুনি চাউলাই কোঁৱৰকো তিনি নেওগোকো
 নামাৰি পঠাই দিলে । পাচে খাম্প্ৰত বৰগোহাঞি,
 লাকু বৰপাতৰ, তিপাম ৰজা, নামৰূপীয়া ৰজা, চাৰিং ৰজা, কনঞ্চ সন্দিকৈ,
 বকং বৰচেটিয়া, লাচামপেং পুত্ৰ, মৰাণ কোঁৱৰ, শ্ৰীফল বৰা, হাতীবৰুৱা,
 ৰেটুৱা বৰা, এই সমস্তে তৰুৱা হৈ গল । সেইসকল উপৰি চেংধৰা
 ৰাজনেওগ হৈল । লেচাম সন্দিকৈ, পিকচাই চেটিয়া, লেচাম-পম ভণ্ডাৰী,
 লাজু নেওগ, চিৰিংদাং, চাউলাপামা, লাজি নেওগ ফুলকুমৰৰ পুত্ৰ লালুক
 গোহাঞি, চাওদাং বৰুৱা, এই সমস্তে নাৱে গৈল । আনো যত যুদ্ধক
 তাৰ কোনে অন্ত পাইব । ক্ষুদ্ৰ বৰুৱাসবৰো আন সেনাগণৰ বা কোনে
 অন্ত পায় । ১২০ ছকুৰি মৈদাৰ হস্তী আগুৱান হুই যায় । ৩৯ ॥

মাঘৰ ১৫ দিন যাওঁতে শনিবাৰে প্ৰভাতে অকণোদয় বেলাত নাৰে-
তৰে চাপি যুদ্ধ ধৰিলে; হাতীয়ে আগ বাঢ়ি গড় ভাঙ্গি উঠিল। পাচে

যুদ্ধাৰম্ভ

সেনাসকলো উঠি যাকে যতে পালে তাতে কাটিবাক
লাগিল। বঙ্গালো সাজু হুইবাক নাপালে; কতো
বিভঙ্গে কটা গ'ল, কতো অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ ধৰি যুজিলে। বঙ্গালেও কিছু
কৰিব নোৱাৰি বামৰ পৰা হুঁইকি লোহিতৰ নিকটে বালিত চাপি বহিল।
সেই সময়ত ১২টা চিপাহী কেঁৰা গোহাঞিও সমে তাৰ কিছু সৈন্য
লগত লৈয়া ঘোঁৰায়ে চৰিয়া আহোমৰ বেছ ভাঙ্গি বাজ হুয়া পলাই গ'ল;
সত্ৰাজিতো দুখন নাৰেৰে ফৈদৰ মাজৰ পৰা এৰাই গ'ল। ৪০ ॥

আহোমেও পাচে যত বঙ্গাল ভঙ্গাইলে তাক খাগৰিৰ গড় দিয়া
থলে। তাৰ মাজৰ পৰা দান্তে খেৰ লৈ যি আহে তাক নাকাটি পাৰকৈ

বঙ্গাল বধ

আনে। সেই বেলা বৰগোহাঞিয়েও আখো
গোহাঞিকো আপোনাৰ ভিতৰ কৰি আনিলে।
এক ৰাতি তেনেমতে বেঁৰাৰ ভিতৰতে বঙ্গাল আছিল। আন দিনা এক
প্ৰহৰৰ ওপৰে সৰ্বো বঙ্গালক বেটি কাটিলে। বঙ্গালৰ সবাৰে উপৰি
ভাঙ্গৰ যি ছৈয়দ বাবাকৰ নবাব সিও পৰিল। ভগবান বক্সি, গকুল-
চান্দ, জাহিৰ-বেগ, মীৰ্জা-মখি, জামাল-খাঁ, দক্ষিণে আহলাদ-খাঁ এই-
সব কটা গ'ল। ৰাজা জগদেৱ, গন্ধৰ্বৰায়, ৰাজাৰায়, কালাৰাজা, হাড়া
প্ৰতাপসিংহ, ইন্দ্ৰমণি, নৰসিংহৰায়, ভগৱানৰায়, কৰ্মচন্দ, এই সমে
১০ ৰাজা দান্তে খেৰ ধৰি বোলে, “আমি মহাৰাজাৰ শৰণীয়া বন্দী হৈলোঁ,
আমাক নাকাটিবা।” পাচে তাসম্বাক নাকাটিলে। ৪১ ॥

এই কথা বক্ৰাবোৰে ৩ৰ চৰণলৈ জনালে। পাচে মহাৰাজা মানুহ
পঠাই গলে হেঙ্গুলীয়া ডাকুৰ দিয়া গড়গ্ৰামক অনালে। আৰু সত্ৰাজিত

বঙ্গাল-বন্দী

মোহনগিৰিনায়ো ভেটি ধৰি আনিলে। আৰু যি বঙ্গাল
কাণ্ড বাক এৰি চৰিল তাকো নাকাটি ধৰি আনিলে।
আনো বঙ্গাল সমস্তে কটা গ'ল। আহোমৰো তৰে হাতীবক্ৰা পৰিল, শ্ৰীফল
বৰা, নমল বৰা পৰিল। নাৱত পৰিল লেচাম সন্দিকৈ, চিৰিংদাং। তেবে

সেই বেলা ৩দেৱলৈ জনালে, “বঙ্গাল ৰণত ভঙ্গ হ'ল আৰু খাগৰিৰ তিনি তৰপীয়া টাটী দিয়া বঙ্গালক বেটি থৈছে।” পাচে এই কথা মহাৰাজা শুনি তৎকালে খেদা পঠাইলে, বোলে, “বঙ্গালক নাকাটিব। কেনুৱা উমৰাওবোৰে মোক যুজিবলৈ আহি আছে তাক মই চাবলৈ যাওঁ।” এই বুলি খেদা পঠিয়াই দিয়া ৩দেৱে চামধৰালৈ গ'ল বঙ্গালক চাবৰ মনে। ৪২ ॥

পাচে মহাৰাজাও শুনিলে সমস্ত বঙ্গালক কাটি গোহাঞিবোৰ পাৰ হৈ আহিল হেন, এই দায়তে ৰাজাৰ দদায়েক চাউলাই কোঁৱৰকো মাৰিলে।

গোহাঞিবোৰে নেওগবিলাককো কাটিলে।
আহোমৰ জয়
 চেটিয়া পলাইহে এৰাল। তিনিজনা গোহাঞিকো

খঙ্গিলে। তিনিজনা গোহাঞিয়েও বুলিলে, “আমি কেনে ৰণ বঢ়াই থুম।” বঙ্গালক কাটি-মাৰি পালে হস্তী ১২টা, ঘোঁৰা ২০০, আৰু যত কাণ্ড লাগি মৰিল আৰু বাজত বন্ধা ঘোঁৰা কাটিলে, তাৰ কোনে অন্ত পায়? বাচক নাৱ ২০০ আৰু বঙ্গালৰ যতক হিলৈদাৰী ততেকৰ ততেক দিলে। তৰোৱাল, বাক, জমদাৰ, খণ্ডুয়া, এইসকলৰ সীমা নাই। সনহা পালে ৮৪, যি কিছু আহিলা-পাতি লোহিতে পৰিল তাকে মাত্ৰ নাপালে। শক ১৫৩৭, মাস মাঘ, ১৬ দিন গতে, দেওবাৰে, তেবে সেই বেলা হাবুং-পিকচাই সহিতে কাজলীত থানা কৰি ৰহিল। ৪৩ ॥

১৫৩৩ শকত, আৰু নৰনাৰায়ণৰ দিনত কছাৰীৰ পৰা ডিমৰুৱা ৰজা চৈধ্য হাজাৰ লোকেৰে ভাগি আহিল। বাঠোৰ ভাই পান্ঠীশ্বৰ ৰজালৈ

নৰনাৰায়ণে দাঁতিৰ আঠাৰে ৰাজা তলপ কৰি দিলে।
মহাৰাজা ডিমৰুৱাৰ
গৰাকী
 পান্ঠীশ্বৰৰ বেটা চক্ৰধৰ ৰাজা হ'ল নৰনাৰায়ণৰ ঠাইক
 নাযায়। পাচে নাযাবৰ হুই ১২ বৎসৰ বন্দী কৰি

থৈছিল। চক্ৰধৰজৰ বেটা পোৱালসিংহ, পোৱালসিংহৰ বেটা ৰত্নাকৰ, প্ৰভাকৰ ৰাজা হ'ল। সেই বেলা মকৰম-খায়ে পৰীক্ষিত ৰাজাক ধৰি নিলে। সেই সময়তে জয়ন্তাৰ ধনমাণিক ৰাজায়ে ডিমৰুৱাক মাৰি প্ৰভাকৰক ধৰি নি বন্দী কৰি থৈছিল। পাচে মাণিক ৰাজা হৈ প্ৰভাকৰক বঁটা দি মেলি পঠালে। পাচে প্ৰভাকৰৰ বেটা মঙ্গল ৰাজা

কাজলীত হাবুং-পিকচাইৰ ঠাইক আসি মহাৰাজাত শৰণে পশিলহি ।
মহাৰাজাও বঁটা-বাহন হেঙ্গদান্ কন্যা হস্তৌ দি বিদায় দিলে । 'সেই কালৰ
পৰাহে ডিমৰুৱা মহাৰাজাৰ হ'ল । ৪৪ ॥

তেবেসে মহাৰাজা বলীকৌৱৰক ধৰ্ম্মনাৰাণ নাম দিয়া দৰঙ্গত ৰাজা
পাতিলে । আৰ চন্দ্ৰনাৰাণ, কপনাৰাণ প্ৰমুখ্যে পৰীক্ষিত ৰাজাৰ যত কৌৱৰ
আছিল সবে আসি মহাৰাজাক সেৱা কৰিলেহি ।

দৰঙ্গ ৰাজা ধৰ্ম্মনাৰাণ

তেবে মহাৰাজাৰ প্ৰসাদে গ্ৰাম ভূমি লৈ ৩তাক সেৱা
কৰি থাকে, কত দেশক যায় । আৰ দখিণকুলীয়া ডিমৰুৱা আদি
কৰি যতেক ৰাজা আছে সবে আসি ৩দেৱক সেৱা কৰিলেহি কোড়, কপাহ,
কাপোৰ আদি আনো সম্ভাৰসকল লৈ ; আশ্বিন মাসে, শক ১৫৩৮ ।
তেবেসে ১৫৩৮ শক মাঘত চামধৰাত গড় বান্ধিলে । ৰাজাৰ কৌৱৰ লৰি
গোহাঞিৰ মৃত্যু, শক ১৫৩৮ । ৪৫ ॥

আৰ পুনৰ্বাৰ দখিণকুলীয়া, উত্তৰকুলীয়া ঢেকেৰিয়ে ৩তাক উদ্যম
কৰালেহি, বোলে, "স্বৰ্গদেৱ মহাৰাজ, আমি যতেক ঢেকেৰি আছোঁ সমস্তকে
ৰাজা পৰীক্ষিতে তোমাৰ দুই পাৰৰ তলেদি গৈছে ;

বঙ্গাল ধৰিবৰ ফন্দি

আৰ বুলিলে, 'মোৰ যত কৌৱৰ-কুঁৱৰী আৰ যত
বালেক আছে সবাবো দেৱ-কুটুম্বৰ ঠাইতেহে ভাত, আন ঠাইত তাৰ ৰক্ষা
নাই ।' এখন স্বৰ্গদেৱে যদি আজ্ঞা কৰে হাজোত যিবা বঙ্গালখানি
আছে তাক ধৰিবাক প্ৰতি, আমাকো দেৱৰ লোকজনকো পাৰ্শ্বক ; দেৱৰ
লোকক পাচ কৰি আমি আগ হৈ ধৰিমগৈ ; এতেকে দখিণকোল
উত্তৰকোল সমস্তে ৩তাৰ হব ।" এই কথা শুনি মহাৰাজা আনন্দিত
হ'ল, ভাল বুলি শলাগিলে । ৪৬ ॥

পাচে আঘোণত মহাৰাজাৰ আজ্ঞায়ে তিনিজনা গোহাঞি প্ৰমুখ্যে
সমস্তে সেনা চেচামুখে গড় দিয়া ৰহিলগৈ, মহাৰাজাও চামধৰাতে ৰহিল ।

এইমতে মাঘ গ'ল । বঙ্গালো ছেক-কমল প্ৰমুখ্যে

চামধৰাত গড়

হাজো পৰ্বত জুৰি আছে । পাচে আহোমে পৰ্বতক
বেৰি গড় দিলেগৈ । আৰ দক্ষিণে বা যত নাৰ আছিল, তাক ভাণ্ডাৰী
গোহাঞি প্ৰমুখ্যে লোহিতে গৈ ভেটিলে । ৪৭ ॥

বাইবো ধৰ্ম্মৰাজা পূবে-উত্তৰে তিনিজনা গোহাঁঞিও প্ৰমুখ্যে ৰহি আছে।
 বঙ্গালো ভাগিবাক সাজু হৈল। তেবে সেই সময়তে লেচাম-চিৰিঙ্গে
 তিনিজনা গোহাঁঞিকো ঘালি-বচন বুলিলে, “বঙ্গাল
 বঙ্গালৰ পলায়ন যে ভাগে তোমালোকে নধৰ কিয়?” এই বুলি
 লোকসকলোকে কোবাই যুদ্ধক সমুখে পৰ্বতত তুলি দিলে বঙ্গালক
 কাটিবাক প্ৰতি, বঙ্গালো সাজু হুই আছে। পাচে মনত দুখে তিনিজনা
 গোহাঁঞি আনোসকল আহোম পৰ্বতত উঠি যাওঁতে বঙ্গালে ঘোঁৰা মেলি
 যাকে যৈতে পালে তৈতে কাটিলে। থক্ৰক বুঢ়াগোহাঁঞি পৰিল।
 নার-নারৰা, আহিলা-পাতি, যত হিলে, সকলে পৰিল। যত লোক পৰিল
 তাৰ সীমা নাই আৰু হস্তী পৰিল ৮০ কুৰি। কেঁৰা গোহাঁঞিয়ে থানুৰা
 কনাই হাতীক ধৰিলে। পাচে তাক আচাৰ মাৰি পেলাই নগৰক আহিল।
 পাচে যুদ্ধ হাৰি পুনৰ্বাৰ কাজলীত ৰহিলহি, শক ১৫৩৯। ৪৮ ॥

পাচে ৩ খাম্প্ৰত বৰগোহাঁই তিপাম ৰজাক লোহাৰ ডিঙ্গৰা ভৰাই
 আনিলে খঞ্জি, ওপৰে পিকদান ধৰি আহিল। লাস্ত্ৰ নেওগক মূৰত
 কোবাই মাৰিলে। লেচাম-চিৰিং, লালুক ফুকন, লাহন,
 তিনিকো কাঁইটেৰে চেপি মাৰিলে চিনাতলিত। আৰু
 উত্তৰ কোলৰ ভূঞা, মৰঙ্গিৰ হাজৰিকীয়া, শইকীয়া, এইসকলক যাক পালে
 সবাকে মাৰিলে। সেই সময়ত লাস্ত্ৰিক বৰফুকন নাম দি কাজলীলৈ
 পঠালে। সেই সময়ৰ পৰাহে বৰফুকন নাম হল। ৪৯ ॥

পাচে মহাৰাজা গড়গ্ৰামক আহিল। সেই বেলা দ্বাৰিকাত পাট ললে।
 তাত পাচে ছেক-কমলৰ আগত বিক-কাজিৰ্জয়ে বোলে, “নবাবৰ আজ্ঞা হলে
 আচামক মিল-প্ৰীতি কৰাই হস্তীদন্ত, আগৰ কাষ্ঠ
 অনাই দিব পাৰোঁ।” নবাবেও ভাল বুলি শলাগিলে।
 বিক-কাজিৰ্জ আছিল আগিয়াটুটিত, আমাৰ লাস্ত্ৰি ফুকন আছিল কাজলীত।
 পাচে বিক-কাজিৰ্জয়ে আগচকী অশ্বক্ৰান্তলৈ আহি লাস্ত্ৰি ফুকনৰ ঠাইলৈ
 প্ৰীতিৰ কাৰণ কৈ পঠালে আমাৰ চকীয়ালতকৈ। ৫০ ॥

পাচে ফুকনেও এই কথা ৩ত জনালত ধৰাক্ষৰ কটকীক পঠাই বোলে,
“ফুকনেও তাক উপাই কৰি কাজলীলৈকে অনাব ।” পাচে ফুকনৰ

আজ্ঞায়ে ধৰাক্ষৰে সত্য-শপত কৰি কাৰ্জিক উপাই
বিক-কাৰ্জি বন্দী

মন্ত্ৰণাৰ দ্বাৰায়ে নাৰত তুলি আনিলে । পাচে
কাৰ্জিয়ে উমানন্দৰ সেইখানিতে বুলিলে, “ধৰাক্ষৰ, দেখ, মোৰ কমৰত
দুই তৰোৱাল আছে; তোৰ নাৰৰ মনুষ্য খৰাপ কৰিলোঁহতে, যাতো
তঞো ব্ৰাহ্মণ আৰু পুৰোহিতো, দুয়ো ব্ৰাহ্মণৰ কোনোখান হয় বুলিহে হাত
জপাই ধৰিলোঁ । মোৰ কপালে যিখান হই সেইহে ।” পাচে কাজলী
পালেহি । ফুকনে কথাবাত্তা হৈ বোলে, “ভাল, কাৰ্জিয়ে আহিছে ৬ক
সেৱা কৰি আহকগৈ ।” এই বুলি মন্ত্ৰণা কৰি গড়গ্ৰামলৈ পঠালে । পাচে
ধৰাক্ষৰে নি ৩ৰাজাক হজুৰ কৰিলে । ৩এ বোলে, “কাৰ্জি এখন থাকক,
মোকে বঙ্গালকে মিলাব নোৱাৰে মানে ।” এই বুলি বাঘচোৱাত ঘৰ-
বাৰী সাজি দি ৰাখিলে, যাবলৈ নাপালে, শক ১৫৪০, মাস জৈষ্ঠ । ৫১ ॥

তাত পাচে পাঁচসাৰ ভাই মীৰ্জ্জা-নাথন দখিণকোৱৰ পাৰ হৈ ধৰ্ম্ম-
নাৰাণক ধৰিলেগৈ, তেবে ৰাজা পলাই এৰাল, তিনিজন কুঁৱৰী হাতীৰ
ওপৰত গুলি লাগি পৰিল । পাচে আহোমে খেদি গৈ
তিনি কুঁৱৰীৰ মৰণ
যুদ্ধ দিলে, তেবে মীৰ্জ্জা-নাথন ভঙ্গ খাই পলাল ।
হাডি মহিয়ে একলে খেদি গৈয়া পৰিল । ৫২ ॥

পাচে সেই সময়তে মামোগোবিন্দেও আহোমৰ লগ লৈয়া কৰৈবাৰী সীমা
কৰি দখিণ কোলে ৰাজা হ’ল । বঙ্গালো দখিণকোলে পাৰ হুইবাকো
নোৱাৰে, তাৰ লগে মহাৰাজা ২০০০ কাণ্ডী দিয়া
সত্ৰাজিতৰ আক্ৰমণ
যিহেতু আছে । সত্ৰাজিতে লোক তুলি মামোক
মাৰোঁগৈ বুলি আহিল, আহোমৰ কাৰণে নোৱাৰে । সত্ৰাজিতৰ ভতিজাক
ইন্দ্রনাৰাণ পৰিল আৰু ভৱানীৰায় পৰিল । এইমতে উত্তৰে দক্ষিণে বনে
লুকাই কড়াই মাৰে, দেখাই দ্বন্দ নকৰে, সত্ৰাজিতে দুৱাৰলৈ আহি আছে
দণ্ডে হাত ভাগে । ৫৩ ॥

পাচে সত্ৰাজিতে কিছু কৰিব নোৱাৰি মহাৰাজাক বাপ কাটি আৰ্দ্দাস কৰি পঠালে উমৰ কানাই দুই মুদৈত কৰি মহাৰাজাৰ ঠাইক লাগি ।

শৰণাগত সত্ৰাজিত

লাহৰি, পামৰু, তাব, মুক্তা, প্ৰবাল, আনো বাখৰসকল দি পঠালে । আৰু পত্ৰত লেখিলে, “মহাৰাজৰ বেটা হৈলোঁ ৩ৰাজা যদি বেটা বোলে, বেটা, নেফৰ বোলে, নেফৰ, মঞি যেমতে দুৱাৰত বহো তেমত কৰিব ।” ৫৪ ॥

পত্ৰ এই—

স্বস্তি গুণিগণ-গণনীয়-পৰমপবিত্ৰ-যশোৰাশিমণ্ডিত-

দিগদিগন্তুবালাৰি-পটলোৎপাটল-শ্ৰীশ্ৰীমহাৰাজা-প্ৰচণ্ডপ্ৰতাপেশু—

দোয়া সসালাম লেখনং কাৰ্য্যক্ষণে তোমাৰ কুশল হামেচা চাহো ফেৰ হামাৰে মিয়াৰ খোৰ হোএগা আৰ তুমি এতবাৰ নগুজাস্ত ও আমাৰে

সত্ৰাজিতৰ চিঠি

ৰোখ চোৰে খহোএ শ্ৰীশ্ৰীযুত খুৰমল্লুক ৩৩শ্বৰে ৩ৰ চৰণত দৰগাতে মই সড়সোড় দেহঙ্গা তোমাৰি খেজমতেও চাকৰি দোও কৰোহে অতএব মিন্জুয়া ৰায়তেৰ খোচ হাসি । কাহোএ আৰ অধিকালেখানাভিহে পৰং উমৰ কানাই কহিবেক হাঁজিৰ আপোনে কাজ গুজায়া হাফিদকা ইতি জিলকাজ । শক ১৫৪১, ফাগুন ১২ ।

সন্দেশ—দোলচা ২০ কুৰি, লাহৰি ২০ কুৰি, পামৰু ১৩ খন, চিট ৫০ খন, টাৰ ৪০ কুৰি, পোৱাল ২০ খাৰ, লং ২ মোনা, জাইফল ১ মোনা, সফেদ কাঠ ৪ সেৰ, লাল ২ সেৰ, সত্ৰাজিতৰ পত্ৰলেখা । ৫৫ ॥

পত্ৰ শুনি ৩দেৱে বুলিলে, “ভাল, মোক সি বাপ বুলিলে মইও বেটা বুলিলোঁ । পুত্ৰ হলে পিতৃৰ বচন কৰিব লাগে ।” এই বুলি

মহাৰাজৰ মিত্ৰতা

কমললোচন কটকীত কৰি সোণৰ নালিয়েৰে ৰূপৰ জৰা, তাৰ ভিতৰত উত্তম জল দিয়া পঠালে আৰু উত্তম চাউল লোণ দিয়া পঠালে । মহাৰাজা বোলে, “পুত্ৰ হলে মাতৃৰ স্তন খাব লাগে ; এই পানীয়ে জানিবা স্তন । তাৰ দেশত যিহেতু লোণ চাউল

খালে হাবাম নকৰে হেন শুনিছোঁ ।” পাচে সত্ৰাজিতেও মহাৰাজাকো সাতসেৱা কৰি জৰাতে পানীকো, চাউলকো, লোণকো খালে । আৰু পাট কাপোৰ, চিকণ কাপোৰ, ঝালুক, আগৰ কাঠ তাক প্ৰতি দিনে তাৰ মাদৈ-সকললৈ আইকুঁৱৰীৰ নামে আহোম মেখেলাৰে এক জোৰ কাপোৰ দিলে । মহাৰাজাৰো আজ্ঞা প্ৰাণটাক্ষিয়ো কৰিছে, এইমতে কতদিন মিত্ৰ ৰতিতে আছিল । সেই সময়তে ভেলাইক দুৱাৰলৈ পাখিলে তেবেসে হাট-বাট হ’ল । জাতো সত্ৰাজিতে হাট-বাটৰ কথা কলে কটকীৰো আয়াযাত হ’ল । ৫৬ ॥

তাত পাচে ঢকাৰ নবাবৰ অনুমতিয়ে হৰিবলছায় সোণাৰি মুদৈক বোলে, “ঢকাৰ নবাবেৰে ৩এ একলাস পুতকৰাইবা” বুলি, বাজিত-খাকে

গোপালকে সোণাৰি মুদৈৰ লগত পত্ৰ-সন্দেশ দি
ঢকাৰ কটকীৰ আগমন

পঠাই দিলে তাব, প্ৰৱাল, সোণাৰ মলমকৰা পীৰা ১ খন । পাচে সোণাৰি মুদৈয়ে বঙ্গালৰ কটকীক কুৰুৱাত থৈ কাজলীত বৰফুকনত জনালেগৈ । সত্ৰাজিতে সজাতিত কৰি বৰফুকনলৈ কৈ পঠালে বোলে, “ঢকাৰ নবাবৰ কটকী আহিলে তোমাৰ আমাৰ প্ৰীতিগোট কেমনে হৰিব । ঢকাৰ নবাবৰ কটকী যেমনে আহিব নাপাই তেমনখান কৰিব ।” পাচে ফুকনে সজাতিকে ফুকনৰ ভায়েক লেচাম ডেকাকে দুইতকৈ ৩লৈ কৈ পঠালে, বোলে, “সোণাৰি মুদৈয়ে ঢকাত বঙ্গালৰ আগত আমাৰ সকলে সন্তোদ কথা কৈ ‘৩ৰে প্ৰীতি কৰাব পাৰোঁ,’ এই বুলি উকিল-পত্ৰ আনিছে । ৩ৰ বচন হলে আনিব পাই ।” ৫৭ ॥

পাচে এই কথা শূনি ৩এ বোলে, “সি ব্যপাৰি, ব্যপাৰৰ কাম কৰিব । মাৰ সন্তোদ কথা কৈ কেমনে উকিল-পত্ৰ আনিছে ?” এই বুলি ৩এ

মুদৈৰ মৰণ
সোণাৰি মুদৈক, জয়হৰি মুদৈক, নৰহৰি মুদৈক, এই

তিনিক কুৰুৱাতে কাটি পটুৱাৰ ভূৰ বান্ধি উটাই
ঠালে । আৰু পাইকো কাটিলে দুকুৰি ৪০ । কুৰুৱাৰ পৰা বঙ্গালৰ
কটকীক ওলটাই পঠালে । ৫৮ ॥

তাত পাচে কলীয়া কটকীক সত্ৰাজিতৰ ঠাইক পঠাইছিলে। পাচে কটকীৰ বস্তু চৌৰে নিলে, এইকথা সত্ৰাজিতে শুনি পিতলৰ কলহ ১ যোৰ,

কাপোৰ ১ যোৰ, ৰূপ ২০ সেৰ আৰু খাবৰ বস্তুজাত
সত্ৰাজিতলৈ কটকী
সহিতে দি পঠালে। নাৰবৈচাক কিছু নিদিলে।

পাচে নাৰবৈচায়ে আহিলত মহাৰাজত গোচৰ দিলে, বোলে, “৩ৰ কটকী হৈ যে বঙ্গালত বস্তু খুজিব পাইনেকি?” পাচে মহাৰাজা দায়ী ধৰি সুধিলত কটকীয়ে বোলে, “মোৰ বস্তুজাত চৌৰে নিবৰ শুনি আপুনিহে দি পঠাইছে, মই খোজা নাই।” ৩এ বোলে, “এই কথা কে কোনে জানে?” কটকীয়ে বোলে, “ভেলাইয়ে জানে, আগচকীয়ালে জানে।” ৫৯ ॥

পাচে ভেলাইত লাঙ্গি ফুকনক সুধিব দিলে। কটকীকো ভণ্ডাৰী গোহাঁইক বন্দীকৈ থব দিলে। পাচে সাত কটকীৰ লগত বন্দীকৈ থলেনি।

একদিনা মহাৰাজা পৰ্বতৰ পৰা আহোঁতে হাতীশালত
কটকীৰ কাৰ্য্য
দেখি সাতকো কাটিব দিলে। ভণ্ডাৰী গোহাঁয়ে যাতো সাতৰ লগত থলে, এতেকেহে সাতৰ লগত আঠকো কাটিবলৈ উৰিকা কাখৰলৈ নিলে। কলীয়া কটকীয়ে বোলে, “সাতোটাহে কাটিব দিছে, মই ইহঁতৰ লগৰ নহওঁ মোক আন দাইতেহে বন্দী কৰিছে।” তথাপি নেৰেতে টকা যাচিলে, ধৰাকৰে টকা দি এৰাল। তাত পাচে লাঙ্গি ফুকনে সোধ-পোছ কৰি জনাই পঠালে, বোলে, “হই, সত্ৰাজিতে শুনি আপুনিহে দিলে।” ৬০ ॥

পাচে ৩দেৱে কটকীক আনিব দিলে। পাচে ভণ্ডাৰী গোহাঁয়ে কাটিবৰ কথা কলত ৩দেৱে বহু অসন্তোষ কৰিলে। গোহাঁইকো দায় ধৰি খঙ্গিলে।

বৈচাৰ-বৰা শইকীয়াকো কাটিলে, চাওদাঙ্গকো
সত্ৰাজিতক ধৰিবৰ উপায়
কাটিলে। তদনন্তৰে বৰগুৰুৱে ৩দেৱত কলে, “মোৰ মানুহ অটা আহি ভাটী দিকিৰ বাৰ্তা কৈছেহি। আমাক যুদ্ধক প্ৰতি বঙ্গাল বিস্তৰ আহিছে।” এই কথা মহাৰাজা ভেলাইলৈ সুধি

পঠালে । ভেলায়ে বোলে, “মোক স্বৰ্গদেৱে এই কথাৰ ওপৰে থৈছে, মই এই কথা জানিব নাই । বৰগুৰুৱে কেনেকৈ কয় মই নেজানো ।” পাচে স্বৰ্গদেৱে বোলে, “তোৰ যি কথা তাক কৰি, তই এই কথা কেনেকৈ কৰ ?” এই দায় ধৰি বৰগুৰু কটকীক কটালে । তাত পাচে সত্ৰাজিতে তাৰ বংশৰ দহেকীয়া পুতেকটিকে তাৰে ধাইকে মহাৰাজক সেৱা কৰিবলৈ সজাতিৰ লগত পঠাই দিলে । পাচে স্বৰ্গদেৱে পৰ্বতীয়া বৰগোহাঞিক তুলিব দিলে । গোহাঁয়ে বোলে, “জীয়া-পোক পঠাবৰ উচিত নহয়, কথা-বাৰ্ত্তাৰো পাত্ৰ নুই, লৰাও একো কথা নেজানে, ইহঁতৰে মই কি কথা হম ?” এই বুলি নুতুলিলে পাচে স্বৰ্গদেৱে বৰগোহাঁইক খঙ্গিলে, বুঢ়াগোহাঞিকে, বৰপাত্ৰকে তুলিব দিলে, পাচে স্বৰ্গদেৱেও তুলিলে । হস্তী এটা, ঘোঁৰা ২টা, টাৰ হাৰ, ৰূপ ২০০০, দি বিদায় দিলে । পাচত বৰগোহাঞিক খং কৰি ভাঙ্গিলে । তাত পাচে মহাৰাজা লাঙ্গি ফুকনক আজ্ঞা কৰিলে, বোলে, “যেনেকৈ পাৰ উপায় কৰি সত্ৰাজিতক ধৰি দিয়ক, ভেলাইৰে কথা হই ।” পাচে লাঙ্গি ফুকনে ভেলাইক বুলিলে, “তই যেনেকৈ পাৰ সত্ৰাজিতক অনা আমিয়েৰে কথা হবলৈ বুলি । যদি আহে আমালৈ বাৰ্ত্তা জানাবি । আমিও সাজু হই উমানন্দৰ বালিলৈকে যাম ।” ৬১ ॥

পাচে ভেলাই গৈ বৰফুকনৰ আজ্ঞা সত্ৰাজিতত কলে, “ভাই নবাবেৰে দেখা-দেখি নওহও ।” আৰু বুলিলে, “যদি আহে আমিয়েৰে কথা-বাৰ্ত্তা

হবলৈ, তেবে আমিও যাম উমানন্দৰ বালিলৈ, তেৱো

উমানন্দত সত্ৰাজিতেৰে
দেখা-দেখি

আহিব তৈকে লাগি, এই বাৰ্ত্তা শীঘ্ৰে আমালৈ
জানাবি ।” সত্ৰাজিতে বোলে, “একদিনালৈ আমিও

যাম ।” এই কথা ভেলায়ে বৰফুকনলৈ জনাই পঠালে । পাচে বৰফুকনে কাজলীমুখীয়া যত ফুকন হাজৰিকীয়া সবাকে লগত লৈ উমানন্দৰ বালিত ৰহিলগৈ । সত্ৰাজিতেও তিনিকুৰি বাচৰেৰে আহি দেখা-দেখি হ’ল, বামলৈ নুঠিল আহোমে কোনোখান কৰে বুলি । বৰফুকনে সত্ৰাজিতলৈ

সোণা এসেৰ, কোতা ১০০ খান, থঙ্গা ৩০ খান কলীয়া পটীয়া ৪০, গান্ধ ৭টা ; সত্ৰাজিতে দিলে দলচা ২০ খন, লাহৰি ২০ খন, পামৰি ৪০ খান, চিট ৩ খন, তার ৪০, বাৰিপোৱাল ২ ধাৰ ; শক ১৫৪১, মাস চৈত্ৰ । ৬২ ॥

তাত পাচে কতো দিন অন্তৰে চন্দ্ৰনাৰাণ দুই তিৰী এৰি পলাই গ'ল বাজিৰ পৰা । তাত পাচে মামোগোবিন্দৰ বেটা মধুনাৰাণক ধৰ্ম্মৰাজা এই

দাই ধৰি গল মুচৰি মাৰিলে, বোলে, “তোক ৰাজ্য
সত্ৰাজিতৰ ষড়যন্ত্ৰ পাতিব দিলোঁ, তই স্বতন্ত্ৰ হ'ব কিয়?” পাচে

পুত্ৰৰ মৃত্যু শুনি কোনোখান কৰে বুলি লুকীৰ পৰা নাহে । মামোগোবিন্দে মহাৰাজাৰ আজ্ঞায়ে কড়েবাৰী পৰ্য্যন্ত ৰাজ্য খাই আছে । মহাৰাজাও মামোগোবিন্দক মাতি পঠায়, তথাপি নাহে । ‘ মামোগোবিন্দয়ে মহাৰাজাত হাৰামখোৰ হৈল, তাক সত্ৰাজিতেও জানিলে । পাচে সত্ৰাজিতে কটকীত কৰি পত্ৰ দি পঠাইলে, “মহাৰাজাদেৱে যদি মোক আজ্ঞা কৰে মই মামোগোবিন্দক ধৰি নাৱৰ পীৰিত বান্ধি দি পঠাম । ৬৩ ॥

পাচে স্বৰ্গদেৱে এই কথা শুনি ৰত্নকন্দলী, জাবৰখৰি, একাদহ, এই তিনিও নীচ কৰি পঠালে, বোলে, “মামোক পালেহে তহঁত আহিবি ।”

তদনন্তৰে সত্ৰাজিতে পশ্চিমে মামোক বেৰিলে,
সত্ৰাজিতৰ বিশ্বাস-যাতকতা পূবে আহোমে বেৰিলে । পাচে মামো ভাগি

বঙ্গাললৈ গল । সত্ৰাজিতে মামোগোবিন্দক ধৰি ঢকালৈ দি পঠালে । আহোমক নিদিলে আব্দুল-ইচ্লামক দৰে । পাংসাৰ ঠাই মোক ছৰিয়া কৰিব বুলি ইকথা মনতে থাকিল । তদন্তৰে স্বৰ্গদেৱে শুনিলে, ধৰ্ম্মৰাজত জগৰ লগাবৰ কাৰণেহে লাঙ্গি ফুকনে মামোগোবিন্দক লুকীলৈ পঠালে । সত্ৰাজিতকো ধৰি আনিব পাৰিলেহে, কিন্তু মিত্ৰৰ কাৰণেহে নধৰিলে । আৰু ঢকাৰ নবাবেও সোণকোহৰ মুখত হাট-বাট কৰোঁ বুলি বিস্তৰ বস্ত্ৰ-জাত দি উকিল পঠাইছিল । পাচে ৩৮দেৱে শুনি বোলে, “এনে কথাৰে যে কটকী ফুকনে ইকথা নকৈ আন কথা কিয় কব ?” এই কাৰণে লাঙ্গি ফুকন, পোৱালি লাঙ্গি-ডেকা, লেচাম-ডেকা, তিনিতো ৰাগৰ লাগিল । পাচে খাব নিদি কদৰ্থি তিনিও মাৰিলে । ৬৪ ॥

পঞ্চম অধ্যায়।

পাৎসাহী আমোলত কামৰূপৰ পৰগনা বিভাগ।

পাচে ছৈয়দ বাবাকৰ হাজোৰ পৰা চামধৰালৈ খেদি গল, স্বৰ্গ মহাৰাজাৰ
ঠাঠে তাৰে পৰা ধৰি নিলেক। তাত পাচে মীৰ্জা-বাকী আহি হাজোত

ৰহিল। সি কতো দিন হাজোত আছিল। পাচে
কোঁচৰজা ধৰ্ম্মনাৰায়ণ

তাক খেদি পেলাই বহৰম-বেগ হাজোত ৰহিল। তাত
পাচে তাক খেদি নবাব আব্দুল্লা-ইচলাম হাজোত ৰহিল। তাত পাচে স্বৰ্গ-
মহাৰাজাৰ মোমাই-তামুলী ৰাজা ধৰ্ম্মনাৰায়ণক লগত দি আব্দুল্লা-ইচলামক
ধৰি নি গড়গ্রামক পঠাই দিলেক, ঢেকেৰি ৰাজক ৰাজা ধৰ্ম্মনাৰায়ণক
দিলেক। ৬৫ ॥

পূৰ্বে কবিশিখৰক আদ্য কৰি বৰা-বৰুক পাৎসাত বিদায় কৰি আহিল,
লগতে ছেক-বিৰাহিম কড়োৰীক ৰাজ্য বিচাৰ কৰিবাক আহিল। ৰাজাৰ

কালত গাওঁ মাত্ৰ আছিল, পৰগনা নাই। ছেক-
ছেখ-ইব্রাহিমৰ কড়ো-
বীৰ পৰগনা সংগঠন

বিৰাহমে পৰগনা বন্দী কৰিলেক। প্ৰথমে বিলায়ত
কোঁচ হাজো লিখিলেক। তাৰ তলে চৰকাৰ কামৰূপ,
চৰকাৰ ঢেকেৰি, চৰকাৰ দক্ষিণকুল, চৰকাৰ বাঙ্গালভূম, এহি চাৰি
চৰকাৰ। ৬৬ ॥

আৰে চৰকাৰ কামৰূপৰ তলে,—পৰগনে কোঁৱৰভাগ, পৰগনে পাতিদৰং,
পৰগনে বনভাগ, পৰগনে বামা বনভাগৰে একেলগী, পৰগনে বৰদৰং,

পৰগনে বাঁহবাৰী, পৰগনে সাতৰজীয়া, পৰগনে চৌৰাহী-
কামৰূপৰ চৰকাৰৰ
পৰগনা

খাতা, পৰগনে কাচিমপুৰ, পৰগনে বৰভাগ, পৰগনে
দেহোৰ, পৰগনে ক্ষেত্ৰিভাগ, পৰগনে বজালী, পৰগনে
বাহেৰ-খাতা বজালী সহিতে একেলগী, পৰগনে বাঁউসী, পৰগনে বৰনগৰ,
পৰগনে পাতকটা বৰনগৰৰ সৈতে একেলগী, পৰগনে বৰপেটা, পৰগনে
বেজিনী, পৰগনে ফুলগুৰী বেজিনী সহিতে একেলগী, পৰগনে বাস্কা,
পৰগনে দিগজল।

কস্বে হাজো, কস্বে গুৱাহাটী, বিকাব-মোহল, পেছকছ, পানদৰিবাৰী
বৰগ-মোহল, পুস্বা-মোহল, গুদৰা উমানন্দ, হেমা-মোহল, মাকি-মোহল,
চেতলবাজী, ফৰোইয়াত, খেদা-হাথী, আগাধুৰি, নিকাহী-মোহল, পাইকান-
মোহল, কছাৰী-মোহল, চুটিয়া-মোহল, কাৰখানা, এই দুকুৰি এক-
মোহল । ৬৭ ॥

চৰকাৰ ঢেকেৰিৰ তলে,—পৰগনে খুটাঘাট, পৰগনে গুমা, পৰগনে
পৰ্বতজোৱাৰ, পৰগনে কস্বে ধুবুৰি, পৰগনে জামিৰা, পৰগনে টাৰীয়া,
পৰগনে ঘুৰলা, পৰগনে জলকৰ-মোহল, পৰগনে
চৰকাৰ ঢেকেৰিৰ
পৰগনা কস্বে ঘিলা, পৰগনে চাপগাঁও, পৰগনে বেছম-তাঁতী,
পৰগনে কোঁকলাৰ, পৰগনে খুমাৰ, পৰগনে কাঠ-
মোহল, পৰগনে কটোৱালী, পৰগনে ডিম্যালী-মোহল, পৰগনে ধামাদি-
মোহল, পৰগনে চুলহট, পৰগনে দস্তক-মোহল, মুঠত উনৈশখন
মোহল । ৬৮ ॥

চৰকাৰ দক্ষিণকূলৰ তলে,—পৰগনে সান্তোৰ, আৰ তলে পাঁচ তপা,—
তপে বগৰিবাৰী, তপে চামুৰীয়া, তপে বেকেলী, তপে হালজাল ওজাখেলি,
তপে তিসিমপুৰ । পৰগনে পাণ্ডু, ইয়াৰ তলে সাত
চৰকাৰ দক্ষিণকূলৰ
পৰগনা তপা,—তপে বগেশ্বৰ, তপে মৰিয়লি, তপে ছয়নীয়া,
তপে বেলতলা, তপে ভড়ুৱা কটা,..... ।

পৰগনে ডুমুৰীয়া, পৰগনে বাড়ন্তী, পৰগনে মেছপাৰা, পৰগনে কালুমলুৱা-
পাৰা, পৰগনে কড়ৈবাৰী, পৰগনে পুষ্যাতলে, পৰগনে গাড়ে-মহল, পৰগনে
গোড়কাটী । ৬৯ ॥

চৰকাৰ বঙ্গাল ভূমৰ তলে—পৰগনে বাহেৰবন্ধ, পৰগনে ভিতৰবন্ধ,
পৰগনে গয়বাৰী, পৰগনে চকীবৰেতলা, চান্দিয়ানী ।
চৰকাৰ বঙ্গাল ভূমৰ
পৰগনা এই চাৰিও চৰকাৰ মিলি ৭৫ মোহল । ৭০ ॥

ছেক-বিবাহিমে হজুৰৰ পৰা আহি মলুক বিচাৰ
পৰগনা নামৰ অৰ্থ কৰি পৰগনা বন্দী কৰিলেক ।

বাঁহবাৰী—আৰ একচাক বজাৰাঁহ পাঁচ-ছয় হাত গাঁঠি বজাৰ বক্ষা থাকে ; এই কাৰণ পৰগনাৰ নাম বাঁহবাৰী ।

দৰং—ৰাজ্যত বজ্জৰ বাবে থি খৰচ হৈছিল, এই কাৰণে দৰং নাম হল ।

কোঁৱৰভাগ—কোঁৱৰসকলে যিখন খাইছিল মানে কোঁৱৰভাগ নাম হল ।

দৰং পৰগনা—আনো পৰগনাৰ দুখন এখন গাওঁ দৰংৰো গাওঁ উলিয়াই পাতি-দৰং পৰগনা কৰিলেক ।

কছাৰী-মোহল—যি ঠাইত কছাৰী আছিল মানে কছাৰী-মোহল হল ।

চুটিয়া-মোহল—যি ঠাইত চুটিয়া আছিল মানে চুটিয়া-মোহল নাম হল ।

বনভাগ—বনুৱা কোঁৱৰে খাইছিল মান বনভাগ হল ।

চৌৰাহী-খাতা—বজাৰ খাত য'ত য'ত আছিল মানে চৌৰাহী-খাতা পৰগনা হল ।

বৰভাগ—বৰুৱাসকলে যি খাইছিল মানে বৰভাগ হল ।

দেহোৰ—দেৱালয় আছিল মানে দেহোৰ হ'ল ।

খেত্ৰিভাগ—বজাৰ চাকৰ খেত্ৰি-চিপাই যি খন খাইছিল মানে সকলে পৰগনে খেত্ৰিভাগ হল ।

বজালী—বজালীয়া কোঁৱৰে খাইছিল মানে পৰগনে বজালী হল ।

বাহেৰ-খাতা—কোঁৱৰা কুঁৱৰীৰ খাত মানে পৰগনে বাহেৰ-খাতা হল ।

ফুলগুৰি—এক গাছ কনক-চম্পাফুল আছিল, ৰাজহৰ বক্ষ থাকে এই কাৰণ পৰগনে ফুলগুৰি হল ।

বাঁউসী—ৰাজমাও খাইছিল যেন পৰগনে বাঁউসী ।

বেজিনী—কুঁৱৰীৰ নখ-কটা বেজিনী যিখনত আছিল মানে পৰগনে বেজিনী হল । ৭১ ॥

তদনন্তৰে ৰাজা ধৰ্ম্মনাৰায়ণে ৰাজ্য ভোগ কৰিছিল । বজালৰ চুভা মীৰ্জা-জাহিনা আহি বাবেপইতাত যুদ্ধ হল । বজাল ঢেকেৰি অনেক ঠাঠ পৰিল । পাচে মীৰ্জা-জাহিনা চামধৰা পৰ্য্যন্ত খেদি গুৱাহাটীত মীৰ্জা-জাহিনা গল । স্বৰ্গমহাৰাজাৰ ঠাঠ বলে নোৱাৰি ফিৰি গুৱাহাটীত আহি ৰহিল । পাচে আহুলায়াৰ-খা নবাব কৰি ভাঠিয়াই গ'ল । ৭২ ॥

অষ্ট অধ্যায়।

অসম বঙ্গালৰ বণ।

পাচে ৩দেৱে অভয়পুৰীয়া নেওগ গোহাঁইক বৰফুকন পাতি পঠালে।
মামোৰো লৰা, তিৰোতা, বন্দী-বেটী যি আছিল জাখালিলে তুলি নিলে।

গাভৰুৰায়ৰ শৰণাপন্ন তাত পাচে গাভৰুৰায়ে চন্দ্ৰনাৰাণ খানাকে দন্দ কৰি

নেওগ ফুকনলৈ কৈ পঠালে, বোলে, “স্বৰ্গী মহাৰাজৰ
পাৰত শৰণে পশিলোঁ। মই পূৰ্বৰ থপা ঘৰ, খানাকে মোক বঙ্গালক ধৰি
দিয়ে, লোকজন দি বক্ষা কৰা।” এই কথা ৩দেৱত কৈ তাক নিৰ্ভয়
দিলে। ৰূপ দিলে ২০০০, সুবৰ্ণৰ টাৰ হাঁৰ দিলে ১ যোৰ, ৰূপৰ বটা
১টা, জৰা ১টা, কাঁহি ১ খন, কাপৰ ৫০ যোৰ, দলিচা এখন, আকে পাই
দখিণকোলৰ ঢেকেৰি লগত লৈ কড়ৈবাৰীৰ পৰা ১৫৪২ শকত বঙ্গালক
খেদি ৰাজ ললেগৈ। বঙ্গালৰ দুই-চাৰি মানুহ কাটিছে। ৩দেৱতাই
শুনি বোলে, “ঢেকেৰিয়ে কেনেকৈ কাটে মই কি জানোঁ, এই
এক কথা।”- ৭৩ ॥

সেইবেলা ঢেকেৰিৰ হৰিকেশ বৰুৱা বঙ্গালৰ পৰা পলাই দৰঙ্গলৈ
আছিল। তাক আব্দুল-ইচ্লাম নবাবে ৩দেৱলৈ খুজি পঠালে, বোলে,

“মোৰ হৰিকেশত পাঞ্চ শত টকা পাব লাগে।
বঙ্গালৰ লগত কাজিয়া

স্বৰ্গদেৱ ৰাজা দি পঠাওক। তোমাৰ আমাৰ প্ৰীতিৰ
এহিসে কাৰণ।” পাচে মহাৰাজা হৰিকেশক শৰণাগত বুলি নিদিলে,
কন্দলৰ বীৰ্য এই এক কথা হল। সেই সময়ত বঙ্গালৰ পত্নমৰা হেঙ্গল
এটা মানহাৰ হৈ আমাৰ পানীত সোমালহি। বঙ্গালে আমাৰ চকীয়া-
লত খুজি নেপাই চকীৰ পৰা মানুহ দুটা ধৰি নি জিহ্বা কাটিলে; অনেক
লাঞ্ছনা কৰি মাৰিলে। আমাৰো চকীয়ালে খৰি-পাত অনা বঙ্গালক জুমি
জুমি কঢ়িয়ালে, আৰে পৰা বঙ্গালেৰে আহোমেৰে প্ৰীতি ভাগিল; এই
এককথা কন্দলৰ বীৰ্য। পাচে বঙ্গালৰ ছেখ-ফৰিদ নবাব, ফটাই মামুদ,
এই দুই বড়লীয়াই উজাই খেদি আছিল হৰিকেশক ধৰিবাক প্ৰতি। পাচে

কলধু সন্দিকৈয়ে আগভেটি কণ্ঠিয়াই খেদিলেহি। বঙ্গালেও কিছু কৰিব নোৱাৰিলে। দখিণকোললৈ পাৰ হৈ অশুৰ-আলিৰ পৰা আচামৰ মানুহ তিনিটা ধৰি নিলে। তাৰে দুটা হাজোত কাটি শালত দিলে, এটা কুকুৰে খুৱালে, শক ১৫৫৭। ৭৪ ॥

তেবেসে খাংলাই চেটিয়াই দিৰ্মিহাত বঙ্গালৰ গড় মাৰিলে। ঘোঁৰা-পালে ৯টা, তৰোৱাল ১৪ খন। তাত পাচে হৰিডেকাই চামুৱাৰ গড় মাৰিলে। কম-খাঁ মগল পৰিল, ঘোঁৰা পালে ৩টা, ^{বঙ্গাল বন্দী} হিলৈ ১৭টা, তৰোৱাল ৪০ খন, আৰু বন্দীতো যি বঙ্গাল আছিল সিও পাৰ হৈ উত্তৰকোললৈ গ'ল। সেইবেলা জেঠ মাহত চন্দ্ৰনাৰাণ মৰিল। খাংলাই চেটিয়াই সোধাত গড় দিলে। সেই গড়ত আহোম ১৪০০০ হেজাৰ লোক দিলে। আৰু ধৰ্ম্ম ৰাজাৰ ঢেকেৰি বৰকাঠ বৰুৱা সমে সোন্দাৰ গড় মাৰিলেগৈ। বঙ্গালো ছেখ-ফৰিদ, হৰিৰাম-ৰায়, বৰদেউনীয়াৰ জয়সিংহ কোঁৱৰ, এই তিনি সমুখে যুজে। ভাদ্ৰ, যবন ভগ্ন হল, হৰিৰাম-ৰায়ত কাণ্ড লাগিল, আহোমে খেদি তিনি পৰৰ বাট কাটিলে। ছেখ-ফৰিদক, জয়সিংহ ৰাইক নাকাটি আনিলে। ঘোঁৰা পালে ১৪০, মৰিল ১২০, পিতলৰ কামায়ন ১টা, তুৰকি হিলৈ ২৪০, বাক ১২০, তৰোৱাল ৪৪০, ভাদ্ৰমাস, শনিবাৰে ২০ দিন যাওঁতে। ৭৫ ॥

তাত পাচে শৰাইঘাটৰ থানা ললেহি। অশ্বক্ৰান্তৰ আগ চকীত আছিল বিৰাম-খাঁ, শৰাইত খোচাল-বেগ, পাণ্ডুত ইয়াৰকুলি, সত্ৰাজিত মাজালিৰ ^{যুদ্ধ আৰু আহোমৰ জয়} বালিত আছিল। পাচে শৰাইঘাটৰ চকীমানে মাৰিলে। পাচে খোচাল-বেগ পৰিল। পাচে আহোমে কাজলী এৰি শৰাইঘাটত গড় দিলে। লান্ঘাখক, ডেকা দুৱৰা, এই দুই পাণ্ডুৰ গড়ত আছিল। তাক এৰি আগিয়াইঠিত মাজালিলৈ গ'ল। সবাবো উপৰি আব্দুল-ইচ্লাম নবাব, মুহুদি নবাব, দুই ভাগি হাজোত আছিল। ধৰ্ম্মৰাজা খাংলাই চেটিয়াৰো তৈতে গড়, পাণ্ডু-শৰাইঘাট আহোমে ললে, পাণ্ডুত পিতলৰ হিলৈ এটা পালে। পাচে বঙ্গালে নাৱে-তবে

উলটি যুদ্ধ দিলে। আহোমে চাপি নধৰে, কাথৰৰ পৰা কাণ্ড-গুলি মাৰে মাত্ৰ, বঙ্গালো উজাই জুৰীয়া পৰ্বত পালেহি। সেইবেলা হাবুং চেটিয়া, ককং চেটিয়া নাৱতে থাকি নাৱ মেলিবাকো নোৱাৰিলে। দিহিঙ্গীয়া গলমণিক পলাল। আনো নাৱ কাথৰক চপাই মানুহ উঠিল, বঙ্গালে নাৱ তিনিখন পাই নিলে। আনো নাৱ পাঠোতা নভৈল। বামৰ পৰা কাণ্ড-গুলি মাৰোঁতে বঙ্গাল উলটি গ'ল। সেইবেলা অভয়পুৰীয়া নেওগ বৰফুকন আমৰাজুৰিৰ বৰশিলত উঠিলগৈ, বঙ্গালে দেখি গুলি মাৰিলে, মুখত গুলি পৰি মৰিল, মাস আশ্বিনত শুক্ৰ বাৰে, ১৫৫৮ শকত। ৭৬ ॥

পাচে সকলো আল্লটি লান্মাখককে বৰফুকন পাতি থলে লোকজনক চলাবৰ নিমিত্তে। আৰু সৰুচকুৱা বৰগোহাঁইয়েও কাজলীৰ লোকজনক

অভয়পুৰীয়াৰ পলায়ন
দণ্ডি কৰি সবাকৈ লগাই দিলে। এইমতে দুয়ো লোকজনক চলাইছিল।

পাচে ফুকন, ৰাজখোৱা, সকলেও মহাৰাজাৰ চৰণলৈ জনালত সকলৰো কথা ৰাখি লান্মাখককে ফুকন নাম দিলে। পাচে বঙ্গালে আগিয়াঠঠিত থাকিল তিনি দিন। পাচে তাৰ পাৰ হৈ তৰে যুদ্ধ দিলে। দুয়ো ভিতিৰ লোকৰ যুদ্ধ সমান হল। তথাপি আহোমৰ গড় তুলিব নোৱাৰিলে। কলখুং সন্দিকৈ পৰিল, চাৰিঙ্গীয়া ফুকনৰ ভায়েকৰ লগত কাণ্ড লাগি মৰিল, লেচামদাং তামুলী গুলি লাগি এৰাল, মীৰ, সত্ৰাজিত তাতে থাকিল। তাত পাচে বঙ্গালে বাৰেখান গোৰাপ-নাৱ আগ কৰি নাৱে যুদ্ধ দিলে। আহোমৰো সমস্তলোকে দিন দিন নাৱে-তৰে প্ৰধান যুদ্ধ কৰিছে। পাচে কাণ্ড-গুলিও ঢুকাল, কতো বেলি অন্তৰে ৰহিব নোৱাৰি অভয়পুৰীয়াৰ নাৱ-মানুহ যুদ্ধ এৰি পলাল। তাকে দেখি আনো নাৱ এৰি পলাল। পাচে বঙ্গালে পাই পেটকটা হিলৈ ১টা, নাৱ ১০ খন নিলে। এইমতে এক মাস যুদ্ধে কাৰো ভঙ্গ জয় নাই। কতো আহোমে জুমি জুমি বঙ্গালৰ খৰি কাটি মূৰ আনিলো বুলি বটা নমায়। এই যুজৰ বেষ্ট্ৰা ৩দেৱে শুনি সকলোকো খঙ্গি লিকচোৱানৰ বৰুৱাক পঠালে। যি অভয়া পলাল, তাৰ

শইকীয়াবোৰ কাটি মূৰ আনিব দিলে, আৰু নাৱে-তৰে ধৰিব দিলে ।
উপৰি টেকেলা হাৰি-চাওদাং দিলে । ৭৭ ॥

পাচে নাৱে টংচু সন্দিকৈ, অভয়পুৰীয়া, শলগুৰীয়া, সকলোৰো যুগুতি হৈ
প্ৰভাতে নাৱে-তৰে চাপি যুদ্ধ ধৰিলে । বঙ্গালেও সচকিত হৈয়া ভাগি

পলাল, মাজুলী বালিত পৰিল, আহোমে নাৱে-তৰে
মাজুলীৰ বালিত বঙ্গাল
খেদি নি থাকে পালে তাকে কাটিলে । কত আহোমে

নাৱেৰে খেদি ওচৰ পাইগৈ, বঙ্গালো এৰাব নোৱাৰি টাৰ, লাহৰি,
পামৰি, দলচা, এইসকল পানীত পেলাই এৰাই যাই, তাকো বঙ্গালে
কাটিবাক ডৰে নধৰে । কতোটোয়ে যদি লবলৈ চাই তাতো আগ হুয়া
বঙ্গালে পলাই যাই মাজুলী বালিত পৰিল । সত্ৰাজিত ৰাজা, ইয়াৰকুলি,
এই দুয়ো পলাই গল । আৰ সাতদিন আগে সত্ৰাজিতেৰে দন্দ কৰি
মীৰ হাজোক গ'ল । গোৰাপ-নাৱ ৭ খন পৰিল, বাচক ৩০, বৰহিলৈ
১০০, তুৰকি ৫০০, তৰোৱাল ৩০০, বৰছা ১০০, জুমদাৰ ৪৪, খণ্ডুৰা ৪০,
নাৱৰ কোকোৰা ৪টা । এইমতে সমস্তে পলাই গ'ল । সেই সময়তে
চকাৰ পৰা চেৰ-খাঁয়ে মীয়াৰচান্দে ৮০ বাচক নাৱেৰে বগৰিবাৰী পালেহি ।
তাক পাইহে সত্ৰাজিত ইয়াৰকুলি এৰাল, লান্মাখক চেটিয়া পাণ্ডুত বৰ-
ফুকন হৈ থাকিল । ৭৮ ॥

পাচে সমস্তে বকুৰা গৈয়া, হাজোক বেটি গড় দিলেগৈ । বঙ্গালেও
গড় সাজ নোহঁওতেই হস্তী আগ কৰি টংচু সন্দিকৈৰ গড়ত ধৰিলেহি,

ছই দণ্ডমানে যুদ্ধ হ'ল । পাচে আব্দুল-ইচ্লাম
হাজোত যুদ্ধ

নবাবত কাণ্ড লাগিল, মুলদি নবাবৰ ঘা হল, আৰু
হস্তীৰ কম্পালত গুলি লাগিলত হস্তী উলটি পলাল, হস্তীৰ ভঙ্গ বঙ্গালো
পলাল ; ঘোঁৰা পৰিল ২টা । তেবে বঙ্গালে আপোনাৰ গড়ত ভঙ্গ হুয়া
ৰহিল, আচামেও বঙ্গালক বেটি গড় দিলেগৈ । বঙ্গালে ওলাই যুদ্ধ
নিদিলে, পাচে এৰাব নোৱাৰি কাকুতি কৰি বাট মাগে, বোলে, “আমি
যুদ্ধ এৰিলোঁ ; তোমৰা ধৰ্ম্মপথলৈ চাই এৰি দিয়া, আমাৰ দেশলৈ যাওঁ ।”
তথাপি বৰফুকনে নেৰিলে, মহাৰাজাক ভয়ে কৰি নেৰিলে । এইমতে

এক মাহ হ'ল । বঙ্গালে খাইবাক নাপাই গড়ৰ ভিতৰতে শুখাই মৰে । ৭৯০ ॥

পাচে একোমতে নোৱাৰি মুহুদিয়ে গড়ৰ ওলাই লান্মাখক বৰফুকনত বৰিলহি । তাত পাচে আব্দুল-ইচলাম নবাবক প্রমুখ্যে মীৰ্জা-নাকৈ, মীৰ্জা-
হাজোত বঙ্গাল হুচন-ছা, ৰাজা ফজুল-বেগ, মহম্মদ, ৰামচা, কৰ্মচান্দ, এই সকলোৱে বৰিলহি । পাচে বৰফুকনে সমস্তকে গড়গাওঁলৈ দি পঠালে । আৰ মীৰে বোলে, “পাংসাৰ লোণ চাউল খাই কেনে হাবাম কৰিম ?” এই বুলি গড়ৰ ভিতৰতে যুদ্ধ দি মৰিল । সেই সময়তে হাজো উছাদ কৰি বঙ্গালক আহোমে ধৰি আনিলে । হস্তী পালে ৯টা, ঘোঁৰা পালে ৮০, হিলৈ ৬০০, তঁৰোৱাল ২০০, পিতলৰ কামায়ন ৯টা, শক ১৫৫৮, মাঘ মাস । ৮০ ॥

তাত পাচে লান্মাখক চেটিয়াক ৩ত গোচৰ দিলে । নিদানৰ বেলা বোলে, “বঙ্গালে পেৰা ভিতৰ কৰি কাপৰেৰে ঢাকি মহাৰাজালৈ পাংসা
বৰুৱা বন্দী কিবা দি পঠালে, তাক মহাৰাজা পালে কি নাপালে, আমি নেজানিলোঁ, আৰু শূৱালকুচীয়া ১৬০ ঘৰ তাঁতীয়ে পাংসালৈ কাপৰ বৈছিলে, তাকো লুট কৰি দক্ষিণকোলত পাতিলেনি, পাংসাৰ কাপৰো আপুনি ৰাখিলে । মহাৰাজাৰ ৰাজ্যত কি ঠায়ে নাটিলে ?” এই কথাতে লান্মাখক চেটিয়াক মাৰিলে । বৰবৰুৱা, গণকৰ বৰুৱাক বন্দী কৰিলে, ১৫৫৮ শক । ৮১ ॥

তদনন্তৰে পিকচাই চেটিয়াক বৰফুকন পাতিলে । তাৰ পাচে পুনৰ্বাৰ বঙ্গাল মধুপুৰত গড় দি বহিলহি, তাক সমুখে ডেকা-ছুৰৰা, টংচু সন্দিকৈ
মধুপুৰত বঙ্গাল সোন্দাত গড় দিলেগৈ । বঙ্গালেও খেদি আহি সোন্দাতে তিনি প্ৰহৰ বেলা যুজিলে । পাচে বঙ্গালে আহোমৰ গড় দাঙ্গিব নোৱাৰি আপুনি ভঙ্গ হৈয়া বাৰেপহিতাক গ'ল । ৮২ ॥

১৫৫৯ শক, জ্যৈষ্ঠ মাহত ধৰ্ম্মৰাজায়ে, খাংলাই চেটিয়ায়ে উত্তমক ভঙ্গালে,

উত্তমো পলাই বৰনগৰক গৈল, বৰনগৰতো খেদি গৈ ঘৰ পুৰিলে,
 তাৰ ভণ্ডাৰসবো লুটি আনিলে, তাৰ খুৰীয়েক
 বেকীত বঙ্গাল সৈতে চৰা-কুৰ্মাকো ধৰি আনিলে । পাচে উত্তমেও
 দগা দিয়া আহোম বিস্তৰ কাটিলে । পাচে আপামামোদ, অম, দুই আহি
 চুণৰিত গড় দিলেহি । তেবে লাইফংজাং, ফুলবৰুৱা, ডেকা-দুৰুৱা,
 ধৰ্ম্মৰাজাসমে চুণৰিত গড় ভঙ্গালে । বেকী, পোমৰা, জাখলিখনা, এই
 তিনি ঠাইত থানা কৰিলে । আচামে তাৰো পৰা কাটি-মাৰি খেদিলে ।
 তাত পাচে বঙ্গালে ভাটোকুচিত গড় দি ৰলগৈ । লাইফংজাং, ফুলবৰুৱা,
 খাংলাই চেটিয়া, ধৰ্ম্মৰাজা, এই সমস্তে কালপানীত গড় দিয়া সমুখে ৰলগৈ
 যেন কাণ্ডে-গুলিয়ে নেপাই, মতামতি হৈ থাকে । এই মতে দুই মাস
 গ'ল । ৮৩ ॥

সেই সময়তে ৰত্নকন্দলী, মাধবকন্দলী, বিৰিণা, তিনি কটকীক ওদেৱে
 পিকচাইৰ ঠাইলৈ পাচিলে, বোলে, “ফুকনে যে গুৱাহাটীত মাছ, পহু
 মাৰি ৰং-আনন্দ কৰি বিশ্ৰেষ্টাকপে খাই থাকে,
 পিকচাই বন্দী থাকিব পাইনেকি ? আৰু বঙ্গালো বৰনগৰতে আছে ।
 যদি তাৰে পৰা আহি আমাৰ লোকজন কাটে, তেতিয়া কিৰূপে ৰক্ষা
 পৰিব, পো-নাতিলৈ বা কোন আপাহত চাউল-কানি বৰ্হাব ?” এইৰূপে
 তিনি কটকীয়ে কলত ফুকনে অসন্তোষ কৰি কটকীক নুসুখিলে, ৰোজ-
 বাজো একো নিদিলে । পাচে তিনি কটকীও সন্তোষ নেপাই গুৱাহাটীত
 একৰাতি থাকিয়ে গ'ল । পাচে ৰত্নকন্দলী, মাধবকন্দলী, বিৰিণা, তিনি
 কটকীয়ে ১৫৫৯ শকত পিকচাই চেটিয়াক মহাৰাজত গোচৰ দিলে,
 বোলে, “দুই তিনিজন ফুকনৰ দ্বন্দ লাগে, আৰু দুই তিৰোতাৰ দ্বন্দ
 লাগে, তাকে ভাঙ্গিব নোৱাৰে আৰু ফুল পিন্ধিহে থাকে, ওৰ কাৰ্য্য-
 কাম কি কৰিব ।” এই দায়তে লোহা লগাই আনি গড়ৰ কাথৰৰ
 হাতীশালত থলেনি । পাচে সৰুচকুৰা বৰগোহাঁইক পূৰ্বৰ কথা স্মৰি
 পাণ্ডুত বৰফুকন পাতি থলে । ৮৪ ॥

সেই সময়তে ফুলবৰুৱাই ৰাতি দগা দি কালপানীত বঙ্গালৰ দুখান গড় মাৰি আপোনাৰ গড়লৈ আহিল। লাইফংজাঙ্গে বিস্তৰ গালি পাৰিলে।

কালপানীত যুদ্ধ

ফুলবৰুৱা বোলে, “গড় মাৰিলি যে কিয় এৰি আহিলি ?” পাচে ফুলবৰুৱা উলটি ভঙ্গোৱা গড়তে দুখমনে থাকিলগৈ। আন দিনা বঙ্গালে ফুলবৰুৱাকো আনো যিবা গড়ত আছে তাকে ধৰিলেগৈ, তিনি বেলি মাৰি হোঁহোঁকালে। হাতে কটা-কটি কৰিছে, ঘোঁৰাৰ শৰে, মানুহৰ শৰে খাৱৈ উপচিল, তথাপি যুদ্ধ নেৰিলে। এইমতে তিনি প্ৰহৰ বেলা গৈল, তথাপি গড় দাঙ্গিব নোৱাৰিলে। পাচে তাৰ যি ওমৰাওবোৰে যুদ্ধ কৰাইছিল, সেই সমস্তে ধৰিলেহি। আহোমৰ লোকৰ ভাগৰ হৈ আছিল, সেপ ঘুটিবকো নোৱাৰে, কাণ্ড-গুলিও ঢুকাল; কাৰো কেৱে মধ্যস্থ নহ’ল। তেবে সমস্তে গড় ভাঙ্গি পলাল, আৰু দুখন গড় বঙ্গালৰ মাজতে নেভাগি বল, তাকো মাত দিহে ৰাতি আনিলে-গৈ, ১৫৫৯ শকত, মাহ কাতি, তাৰিখ ২৮, ৰবিবাৰ। ৮৫ ॥

পাচে দুই দিন অন্তৰে ফুলবৰুৱাৰ দুই ভায়েক পলাই আহিল। তাত পাচে মীৰ্জা-জইনা, আহ্লায়াৰ-খাঁ, মহমদ-জোমা, মাচু-খাঁ, ৰামচন্দ্ৰ কাৰ্জি,

অসমীয়া সৈন্তৰ পৰাজয়

উত্তম, মীয়াচান্দ, সবে একত্ৰ হৈয়া বাৰেপইতাৰ আচামৰ ফৈদক খেদিলে; তথাপিহে এক প্ৰহৰ বেলা যুজিহে এৰাল। আচামে বিস্তৰ লোক পৰিবাৰ দেখি বলে নোৱাৰি ভাগিল। পোলোঙ্গা কোঁৱৰ পৰিল, টংচু সন্দিকৈ, লেচাম হাৰি-বৰুৱা, এই দুই এৰাই আহিল, শক ১৫৫৯, মাহ আষাঢ়, দিন ৫। ৮৬ ॥

যি কিছু ভগনীয়া লোক এৰাই আহিল, সিও পাণ্ডু-শৰাইঘাট পালেহি। যিবা সৰুচকুৱা গোহাঁই সেনাপতি হৈ আছিল, তেওঁকো বাতে ধৰিলে।

কলিয়াবৰৰ যুদ্ধ

বঙ্গালেও চেপি আহে। পাচে মহাৰাজা শূনি মৰঙ্গিৰ পাতৰ, খাণ্ডাধৰা কোঁৱৰ, দুইকো মলখুবচা কাণ্ডী সৈতে পঠাই দিলে, সিবোৰো পালেগৈ। সেই সময়তে মীৰ্জা-জাহিনা প্ৰমুখ্যে বঙ্গালো আহি পাণ্ডু-শৰাইত ততকালে ধৰিলেহি।

মাজত দিন ৰাতি গোটহে হৈল ; সন্ধুকিবাকো নাপালে। পাচে ভগনীয়াৰ লগতে মৰঙ্গিৰ পাতৰ, খাণ্ডাধৰা কোঁৱৰ, দুয়ো কাজলীক ছাৰি কলিয়াবৰ পালেহি। পাণ্ডু-শৰাইঘাটত এককাঠী কাণ্ডো মাৰোঁতা নহ'ল। আৰু যত নাৱ-নাৱৰীয়া পাণ্ডুত আছিল সবে বঙ্গালে নিলে। সেই বেলা পৰ্বতীয়া বৰগোহাঁই, দিহিঙ্গীয়া বৰগোহাঁই, লাকো বৰপাতৰ গোহাঁই সলাৰ পৰা গৈ কলিয়াবৰতো গড় দিয়া ৰহিল। বঙ্গালেও ১৬ খন নাৱেৰে গো-ভিঠাক আহি ভড়ৰীতে পানী চাই উলটি কাজলীকে গল। পাচে তিনিজনা গোহাঁয়ে স্বৰ্গদেৱৰ চৰণলৈ কৈ পঠালে, বোলে, “বঙ্গালে মাৰি-কাটি কাজলী পালেহি। স্বৰ্গদেৱে আজ্ঞা দিয়ক কাজলীতে আমি বঙ্গালক ধৰোঁগৈ।” পাচে মহাৰাজ শূনি পিকচাই চেটিয়াক বৰফুকন পাতি লুইতে পঠালে। ৮৭ ॥

গোহাঁইবোৰক হাক দি পঠালে, বোলে, “আন বৰুৱা-ফুকনক মাত্ৰ পঠাব, চামধৰাগড় আওতাই তাতে থাকোকগৈ, গোহাঁইবোৰ নাযাব।” পাচে

গোহাঁইবোৰে মহাৰাজাৰ কথা নলৈ পিকচাই চেটিয়া
আহোম সেনাৰ পলায়ন নোপাওতেই সসৈন্তে সহিত খেদি গল। পাচে ৰাজা

শূনি গোহাঁইবোৰক ভাল নুবুলিলে। বৰুৱাবোৰে গৈ আঠদিন বঙ্গালেৰে যুদ্ধ কৰিলে। দিনে দিনে শত-পঞ্চাশ পৰিল, ইয়াৰকুলি পৰিল। পাচে গোহাঁইবোৰে বোলে, “একে দিনে বঙ্গালক মাৰো।” এই বুলি খেদি বৰবৰুৱা পিকচাই প্ৰমুখ্যে নাৱে-তৰে বঙ্গালক ধৰিলে। প্ৰথমতে বৰ-বৰুৱাৰ নাও আগে মেলি গল। বঙ্গালৰ নাও যুলিত আছিল, তাক কেৰে নেদেখিলে। তৰেও হতাহতি লাগিল। পাচে বঙ্গালে যুলিৰ পৰা ওলাই পাচৰ পৰা বৰবৰুৱাক ভিটিলেগৈ। মোমাই-তামুলী বৰবৰুৱাও পানীত জাম্প দি পৰিহে এৰাল। পাচে সকলো নাও ভঙ্গ হ'ল, তৰুৱা লোকো পলালে, গোহাঁইবোৰো নাও এৰি ভঙ্গ খালে, টংচু সন্দিকৈও তৰোৱালৰ ঘা পাই ঘেনতেনকৈ এৰাই আহিল। চিৰিংদাং পৰিল, বুঢ়া-গোহাঁয়ে পাচত থাকি নাৱৰ লগ নেৰিলে। বিস্তৰ লোক পানীত পৰি ,

মৰিল । পাচে সকলোৱে নাও চপাই তৰ উঠি পলালে । নাৱৰ আহিলা-
পাতি বিস্তৰ পৰিল ; যেনতেনমতে কলিয়াবৰ পালেহি । ৮৮ ॥

পাচে মহাৰাজা শুনিলে, নুযুজি পলাই অহা লোকক কাটিব দিলে ।
ৰুৰুং চেটিয়াক, বিহুৱা বৰাক, গলমণিকক, হালোৱা হাজৰিকীয়াক কাটিলে ;
আনো হাজৰিকীয়া, শইকীয়া, বৰাক বিচাৰ কৰি
বিষয়াৰ বিপদ কাটিলে ; তিনি গোহাঁইকো খঞ্জিলে । ৰজাৰ হস্তী,
ৰজাৰ লগুৱা, নাৱৰ নাৱৰা, আনো লোক কাৰ্হি আনি বৰবৰুৱা পিকচাইৰ
হাতত দিলে । গোহাঁইবোৰক আপোনাৰ বিলতীয়া লোকেৰে চামধৰাত
থাকিব দিলে, শক ১৫৬০, ভাদত । ৮৯ ॥

তাত পাচে মীৰ্জা-জাহিনা বৰকৰয়নিত ৰলহি । আচামৰ বৰুৱাবোৰে
চামধৰাৰ পৰা বঙ্গালৰ গালৈ মানুহ পঠালে, বোলে, “সিবোৰ যে ইঠাইক
আহিছে, লেটাইক মনে আহিছে কি আন কিবা কামে
বঙ্গাললৈ কটকী আহিছে, তাক আমালৈ কৈ পাঠাওক ।” বঙ্গালে
বোলে, “সিবোৰে যদি বনৰ হস্তী, বনৰ আগৰ কাঠ, গোলা মৰিচ দিয়ে
তেবে আমি লেটাই নকৰো, এই কথা এটা উকিলত কৈ সত্য-কবুল কৰি
কৈ পঠাব ।” পাচে সেই সময়ত মোমাই-তামুলী বৰবৰুৱায়ে অভয়পুৰীয়া
বাৰুৱতীৰ ভিতৰৰ সনাতনক আনি কটকী কৰি পঠালে । বৰুৱাবোৰে
বোলে, “ছয় মহিনাৰ পথ, দেৰ মহিনালৈ দিন দিলেহে স্বৰ্গদেৱত জনাই
সিবিলাকৰ বাঞ্ছিত পূৰ্ণ কৰিব পাৰোঁ ; আন অৰ্থে কি কন্দল কৰিম ?”
নবাবে বোলে, “দেৰ মহিনাতো আমি এই জাগ্যাতে ৰহিম, তুমিও শীঘ্ৰে
স্বৰ্গদেৱত জনাও ।” এই বুলি আমাৰ কটকী পঠালে । ৯০ ॥

কটকীৰ লগৰ এটা নাওবৈচা পলাই নবাবত কলে, বোলে, “কটকীয়ে
যি কৈছে, সকলে মিছা, গড় আওতাই যুদ্ধলৈহে দিন লৈছে ।” পাচে
নবাবৰ মনতে থাকিল । পাচে বঙ্গালক ৰাখি গড়-
নাওবৈচাৰ বিশ্বাসঘাতকতা প্ৰাক্তী তিয়াৰ কৰিলে । পাচে আচামে বঙ্গালৰ
গালৈ সনাতন কটকীক পঠালে, বোলে, “বনৰ হস্তী যি খুজিছে হস্তী

চাৰি লাদকো নিদিওঁ ; বনৰ আগৰ কাঠ যি খুজিছে কাঠ চাৰি ভগাকাঠকো
নিদিওঁ ; ঝালুক যি খুজিছে ঝালুক চাৰি চেৰকো নিদিওঁ । ৯১ ॥

এই কথা বঙ্গালে শুনি নাওবৈচাক আগলৈ আনি হাদিৰাই শ্বধি
জুট্ বাত কঁহ বুলি দুই সীমাৰ মাজত আমাৰ চকীৰ আগত কটকীক
পানীত বান্ধি পেলালে । পাচে আমাৰ চকীয়ালে
কটকীৰ অপমান

দেখি নাও মেলি ধৰি তুলি আনিলে পানীৰ পৰা ।
দখিণকোলৰ বৰবৰুৱা চৰ্দাৰ, তিনিজনা গোহাঁই চামধৰাত পূৰ্ববতে
আছে, পানীত পিকচাই চেটিয়া চৰ্দাৰ । প্ৰথমে বঙ্গালে চামধৰা নাৱে-তৰে
বৰগোহাঁইৰ গড়ত ধৰিলেহি । তাৰ লগে ৰাজা প্ৰাণনাৰাণো আহিছিল ।
চাৰি দণ্ড বেলাৰ পৰা গধূলিহে এৰিলে । বৰ ঘাইল যুদ্ধ হ'ল । বঙ্গালৰ
শৰে উত্তৰকোলৰ গড়খাৱৈ উপচিল । সেইপোনে বঙ্গাল অটা জাখৰ
পিন্ধি গড় উঠিলহি । পাচে আচামে হিলৈয়েৰে কোবাই মাৰিলে ।
দখিণকোলে যুদ্ধ নহ'ল, নাৱেও যুদ্ধে নোৱাৰিলে । সিদিনা নোৱাৰি গধূলি
ভড়ৰী পাৰ হৈ ৰহিল, শক ১৫৬০, মাস মাঘ । ৯২ ॥

আনকাদিনা বঙ্গালে উত্তৰকোলে চাৰি দণ্ড বেলাৰ বাট জুৰি বুঢ়া-
গোহাঁইৰ গড়ত ধৰিলেহি । আমাৰো তিনিজনা গোহাঁই, ৰূপ সন্দিকৈ,
মৰঙ্গিৰ পাতৰ, আনো যত ফুকন, ৰাজখোৱা, হাজৰি-
বঙ্গালৰ পৰাজয়

কীয়া, শইকীয়া, এই সমস্তে প্ৰাণ-টাকিও যুদ্ধ
কৰিলে । বঙ্গাল যদি ইফৈদ পৰে আৰু ফৈদ উঠি ধৰে, এইমতে
বাৰম্বাৰ যুজি বঙ্গাল হাৰিল । ছৈয়দ কাশ্শী এক চিপাই মৃত্যুকো নগণি
গড় উঠিলহি । তাক ততকালে মাৰিলে । আৰ দিকৰাই নদী, গড়-
খাৱৈ বঙ্গালে উপচিল । আৰ নাৱৰ যুজত বিস্তৰ বঙ্গাল গুলি লাগি
মৰিল । তেবে তিনি দিন অন্তৰে যুজে নোৱাৰি মীৰ্জা-জাহিনা, অহ্লায়াৰ-খা,
আপামামোদ, জোমা, মাচুম-খা, ইচ্পিঞ্জৰ, মীৰচান্দ, প্ৰাণনাৰাণ, ৰামচন্দ্ৰ
কাৰ্জি, উত্তম, এই সমস্তে বিমুখে গল । পাচে গুৱাহাটীত ৰহিল, ১৫৬০
শকত, মাঘ মাস । ৯৩ ॥

দুই বৰুৱালৈ বজালৰ
চিঠি
কাজলীৰ দুই বৰুৱাৰ গালৈ ফেমলজান উকিলক
পঠাই সন্দেশ-পত্ৰ ৩ৰ নামে দি পঠালে ।

পত্ৰ এই—

মহামহিম শ্ৰীযুত বৰবৰুৱা ও চেটিয়া গোহাঁই মহাশয়েষু—

সগৌৰৱ লেখনং কাৰ্য্যঞ্চ আৰ তোমাৰ ৰাজোন্নতি হামেচা চাহি, ওপৰং
৩শ্ৰীশ্ৰীযুতৰ থানে উকিল ফেমলজান এক আদমিকো ভেজোহে,
তোমাৰ দুই জনৰ বকিদতে খাতিৰ খুচি হইবেক, আৰু চৰ্ফৰাজ দুই
জনেৰ সাথ অৰ্দস্ত কৰিলে শ্ৰীশ্ৰীযুত ৩প্ৰসন্ন হৈবেক, অতএব আমি
তোমাৰ চাগিৰ হৈলোঁ, তুমি আমাৰো সলাহকৰ, আৰ তোমাৰ দিকিৰ
বৰদ্বৈদে সওদ আমাৰ মল্লুকেৰ চা-মহাজন সাউদেৰ টোল বতায় খৰিদ
কৰ, যে জোখ-জোখো বস্তু লাগে সে ভাগয়া পয়দা কৰ । ইহাকৰ কাজ-
কাম, মাল্লুম হোঁয়ে, অধিক কি লেখিম । আপুনি জানন্তা হোগা,
ইতি—জিলকাজ ১৫৬০ শক, মাস ফাল্গুন, ১০ দিন গতে । ইতি ।

সন্দেশ,—ঘোঁৰা ২, চন্দন কাষ্ঠ ২ মোন, টাৰ ২ মুঠা, লাহৰি ২০ কুৰি,
পামৰু ৩০ কুৰি, চিত ৫ খন । আৰ বচনে বুলিলে, “৩দেৰ ৰাজাক
আমি বাপ কাটিলোঁ ৩তকৈ । আমাকো হাট-বাট দিয়োক ।” এই
বুলি উকিল পঠালে । ৩ও সকল ঠাইৰ মানুহ আহিব দিলে । পৰ্ব্বতীয়া
নগাও আহিল । পাচে ৩শুনি তাৰ যি বস্তুজাত আনিছিলে, সকলোকে
ওলোটাই দিলে । ৩দেও তাক অনেক বস্তুজাত, টকা, বাহন দি বিদায়
দিলে । ৯৪ ॥

পাচে মাচিম-খাঁ, মীৰ্জা-জাহিনা, ইসব প্ৰমুখ্যে ভটীয়াই গ’ল । গুৱাহাটীত
আহ্লায়াৰ-খাঁক থৈ গ’ল শ্ৰীতিৰ ওপৰে । আহ্লায়াৰ-খাঁ নবাব আহোমৰ
সমুখে ৰহিল । তাত পাচে বৰবৰুৱা, পিকচাই
চেটিয়া, আহ্লায়াৰ-খাঁয়ে উত্তৰে বৰনদী, দক্ষিণকোলৰ
অশুৰালি সীমা কৰি ৩দেৰৰ ঠাইক পত্ৰ-সন্দেশ দি
ছেক্-মেদা কটকীক পঠাই শ্ৰীতিয়ে থাকিল ।

স্বৰ্গদেৱলৈ আহ্লায়াৰ-
খাঁৰ চিঠি

পত্ৰ এই—

স্বস্তি সকলমঙ্গলাগাৰ-বিবিধ-গুণালঙ্কৃত-সুৰ-নদী-সলিলং নিৰ্ম্মল-বশোৰাশি
পৰিপূৰিত-কলেৱৰ শ্ৰীযুত বৰবৰুৱা সুচাক-চৰিত্ৰ-বিচিত্ৰ
মন্ত্ৰীবৰেষু—

সৌহাৰ্দপূৰ্বক লেখন কাৰ্য্যক ইথানেৰ কুশল, তোমাৰ কুশল মঙ্গল
হামেচা বাঞ্ছি, পৰং তোমাৰ ফৰমাণ নজৰেত জানিলোঁ, নও দিন দিন
দোস্তি হামৰ হইবেক, অতএব তোমাৰ মাজে কিঞ্চিৎ দিলগীৰ নেস্ত,
আৰ তুমি বুলিছ উত্তৰে বৰনদী দক্ষিণকোলে অসুৰালি ইতি মধ্যত
তোমাৰ আমাৰ নাকলে ফিৰিবেক, আৰ দুই দলৰ গো-ব্ৰাহ্মণৰ সুখে
ৰহিলে এই ধৰ্ম্ম তোমাৰ বশ প্ৰতিষ্ঠাতেসে সন্মান দুইহানাৰ যুগাদি
হৈলে ওগয়ৰস মল্লুকে খোৰমি হৈবেক । আৰৰ বদনাম কিছু নাৰহিবেক ।
আৰ তোমাৰ উকিল সনাতন ও কানু শৰ্ম্মা ইহানাৰ সঙ্গে ও আমাৰ
আদমি ছেক-মেদা ও বাৰখাণ্ডৰ ও আকাদশ্ তোমাৰ থানে ভেজিতেছি,
শ্ৰীশ্ৰীঔষুতৰ থানে হজুৰ কয়া দশ-পাঞ্চ ৰোজত ফিৰি পছছাইবা ।
এমত হৈলে তোমাৰ আমাৰ কিছু সন্দিগ্ধতা নাৰহিবেক । আৰ এমৰাৰ
মুখে সমস্তে জানিবেক অধিক কি লেখিম । আপুনি সমস্তে জান ।

তোমাৰ নিমিত্তে পত্ৰ-সন্দেশ,—বাণ্ডা ১ খন, লং ২ মোন, চিনি
২ মোন, ৰূপোৱালী পটুকা ৩ গজ, সোণোৱালী ৩ গজ, স্ৰুগন্ধ বালা ২ সেৰ,
জাইফল ১ মোন, ঘোঁৰা ২টা, ইতি, শক ১৫৬১, মাস মাঘ । ৯৫ ॥

ছেক-মেদা ও আকাদশৰ লগত সনাতন, কানুৱে আহ্লায়াৰ-খাঁৰ
পত্ৰৰ সিদ্ধান্ত নিয়ে ।

পত্ৰ এই—

স্বস্তি নিখিল-গুণৈকধাম-সৰ্বোপমাযোগ্য শ্ৰীযুত নবাব আহ্লায়াৰ-খাঁ
শুভাশয়েষু—

সন্নেহপূৰ্বক লেখনং কাৰ্য্যক এথা কুশল, তোমাৰ কুশল সৰ্বত্ৰ চাহি ।

পৰং সমাচাৰ এই, তোমাৰ উকিল ছেক-মেদা ও আকাদশ, এই দুই জন
 আহ্লায়াৰ-খাঁৰ
 পত্ৰৰ সিদ্ধান্ত মনুষ্য পঠাই দিছিল। সে আহি পহুছিল, ইহানাব
 মুখে তোমাৰ কুশল শুনিয়া পৰম সন্তোষ হৈলোঁ ।
 আৰ তুমি বুলিয়াছা উত্তৰে বৰনদী, দক্ষিণে অশ্বৰালি,
 এমন্ত বন্ধনিবন্ধানুক্ৰমে হৃদকৰাৰ হলে উভয়ান পক্ষে বন্ধা হৈল, সে ধৰ্ম্মে
 তোমাৰ আমাৰ যশ প্রতিষ্ঠা দিন দিন অন্ততানুক্ৰমে বাঢ়িতে যাইব,
 খালি নাইবেক । এমন্ত যে সুপাৰিচ লিখিছ ইগোট উত্তম লিখিছ ; কিন্তু
 বৰ মনুষ্যৰ প্ৰীতি-কৰাৰ কদাচিত্ নাফিৰে । সেই যেমনে উত্তৰোত্তৰে বন্ধা
 পৰে তাক কৰিবা । আৰ তুমি যি বুলিছ দশ-পাঞ্চ ৰোজত উকিল
 পহুছাইবা সেই বচনত থাকি আমাৰ সঙ্গত ৩ৰ চৰণত সমুজাই হজুৰ
 কৰিলোঁ । ৩ও যেমত কথা হৈল তাক তোমাৰ উকিল সমস্তে কহিবেক ।
 পৰং পূৰ্ব্বাপৰেও নবাবসকলেৰে গুৰাহাটীত থাকি কথা-বাৰ্ত্তা অনেক হোৱা
 যায় । অদ্যাপি সেথানৰ কাৰ্য্য কৰিতে ভাৰ তোমাৰ ওপৰ, ই ঠাইৰ আমাৰ
 ওপৰ, অতএব তোমাৰ মনে যেমত ভাল প্রতিবাসে তাৰ প্ৰত্যুত্তৰ তৎ-
 কাল লেখিবা । এমন্ত হইলে তোমাৰ আমাৰ মৈত্ৰী কি সক নাৰহিবেক ।
 আৰ বাকী সমাচাৰ সনাতন ও শ্ৰীকানু এমৰাৰ মুখে জ্ঞাত হইবা ।
 কিমধিকম্ বিজ্ঞাবৰেষু ।

আৰ তোমাৰ অৰ্থে সন্দেশ,—হস্তীদন্ত ১৪ টা, গান্ধ ২৭ টা, কলীয়া
 চামৰ ২০ টা, মৰিচ ১০ সেৰ, খডগ ২টা, সোণেৰে মলমা কৰা কটাৰী
 ২ খন । শক ১৫৬২, মাস জ্যৈষ্ঠ, তেৰিখ ১২ । ৯৬ ॥

সেই সময়তে ছেক-মেদায়ে আহ্লায়াৰ-খাঁৰ আগত বোলে, “৩জা
 নহয় সাক্ষাৎ মহাদেৱ । মোমাই-তামুলী নহয় সাক্ষাৎ নন্দীশ্বৰ । যি
 থানত থাকে সি থান কৈলাস । দুই জন থাকে
 মোমাই-তামুলীৰ প্ৰশংসা মানে কোন সাহস কৰিবেক ?” আহ্লায়াৰ-খাঁয়ে
 বোলে, “যি কৈছ সকলে সত্য, কৰ্ম্মানুসাৰে দুইৰো একোটা জন্ম ।”
 তাত পাচে শিঙ্গৰিৰ ওচৰ গোৰাকুচি গ্ৰামত আমাৰ চকী আছিল, তাতে
 ভোট ডেফলাৰে কিনা-বিকা কৰিছিল । এনেতে আমাৰ ছয়গু মানুহ

সহিতে দুৰাদ্দাৰৰ বেটা শত্ৰুসনে শিঙ্গৰিৰ গোপেশ্বৰ ৩৩ৰ ঠাইত থাকি ভোট, ডফলা, দৰঙ্গীৰ চুটিয়া কোঁৱৰৰ মানুহ-দুহুহটো সহিতে সকলোও অন্তো অন্তো কিনা-বিকা কৰিছিল । ৯৭ ॥

এনে সময়তে ব্যামত-খাঁ বঙ্গালে গোপেশ্বৰ ৩৩ৰ ৰূপৰ খুৰী ৰূপৰ নালেৰে ঠুঙ্গুৰি সোমাই লৈ আহিল । পাচে শত্ৰুসনে বোলে, “ ৩৩ৰ

ভিতৰুৱা মনান্তৰ বস্ত্ৰ কিয় নিব ? ” বঙ্গালে বোলে, “ভোটে দিয়া

বস্ত্ৰ, আসামে যে বাধে সিহতে বাধিবৰ কি ? ” এই বুলি তিনিটা মানুহ মাৰি ধৰি গোৰাকুটি গ্ৰামত এৰি গ’ল, বস্ত্ৰকো নিলে । এই কথাতে থাকি আমাৰো শত্ৰুসন দুৰৰীয়াইয়ে বমন পৰ্বতৰ কোষৰ পৰা দুটা শেন, তিনিটা তুতিৰা, বঙ্গাল ২৩টা ধৰি বন্দীকৈ থলেনি । তাৰ লগত পহলন কেইটামান পলাই আহি কামৰূপৰ সোধ-পোছ কৰিবাক মূৰ কৰি পৰমাই ব্ৰাহ্মক দিছিলে । সি গৈ তাতে কলে ; সিয়ো মীৰ-খচলু কানগুই চান্দ-খাঁ দেৱানেৰে আলটি, আহুলায়াৰ-খাঁত কলে, বোলে, “ চাহাবে আচামেৰে এখন একলাখ প্ৰীতিৰ কাৰণ কি ? পাৎসাৰ তামচাৰ বাজ-তুতিৰা সহিতে মানুহ ধৰি দুখ দিলেই, এমত হলে উভয় দলৰ মধ্যত কেমন প্ৰীতিৰ সৰিয়ত ৰহে, বাৰম্বাৰ এমত কৰি থাকে, তত্ৰাপি চাহাবে যে এমত বুজ নাকৰে ইগোট ভাল নহব । এতিয়া তোমাক আমাকো নাজানি কি কৰে আচামে । ” এই প্ৰকাৰে অনেক নবাবত কলে । এই কথা শুনি নবাবেও মনে বিমূৰ্শা কৰি নবাবৰ নাতিয়েকক মীৰজা-ভেলাক পত্ৰ-সন্দেশ দি বৰবৰুৱাৰ ঠাইত উকিল কৰি পঠালে । ৯৮ ॥

পত্ৰ এই—

স্বস্তি সকলগুণৰাশিসম্পন্ন-অশেষ-বিদ্যাবিদবিনোদ-বিশাৰদ-স্কুল-কমল-
বিস্তাৰিত-ভাস্বত-সাদৃশ্য-জ্যোতিৰ্ম্মান-সদৃকীৰ্ত্তিনিকৰ-শুভ্ৰ-পবিত্ৰ-
নিৰ্ম্মল-কলেবৰেষু, শ্ৰীযুত বৰুৱা গোহাঞি বৰফুকন জিউ মহানু-
ভাব-সচ্চৰিত্ৰেষু—

শিবশুভসতঃ প্ৰয়োজন লেখনং মুদা কাৰ্য্যঞ্চ পৰং ও এখানে খুব

দৌলত ছাদা মাকেঞি বখেৰন্তু, ওপৰসে হায়ানেও হকিকৎ স্বৰ্জিয়ান
 ও এত্ৰাসাঞী আফিয়ত, ৩ চাদিমে জাহিৰ স্ৰমাকেঞি
 নবাবৰ চিঠি জাহানিদেস্ত । ও আগৰ বিশেষ তোমাৰ প্ৰীত-পত্ৰ
 স্বমসল্লাহ যে জৌখ চেলামি সমেৎ ও সন্তন ও শ্ৰীমাধ মজুন্দাৰ
 দোনা মাতববকৌ আদমি ইতৰফকো ফেৰিস্তান বোধ, তাহলে দহন
 তামাম্ খবৰকে গোস্তান চুমাকে দোস্ত বয়ায়েত, দোতৰফকে চিফুচফায়ত
 পৰম্পৰে ইসব ৰোজ চুমা তন বদাৰদ ওদিগিৰ ভোট, ডেফলাসে
 শ্ৰীশ্ৰী৩৩চাহেবকা চৰকাৰী দিনমাহমুদ ওগয়ৰহ ২৩ আদমিকো বুৰিদন্ত,
 এমত . জবাব বাৰ বাৰ লেখ । এইৰূপ দোষ্টি সবুত্তৰে আজ জানিব,
 মালুমা ছৰিয়দ মদাৰ, বিশেষ তোমাৰি দুৰাৰদাৰে লাড়কা ৩কে খোচাল
 শিকাৰীদ্বয়কে বাজ ও আগৰ চাহেব চাদিমাৰ্গ তুতিৰা স্ৰমাত্ত আদমি
 চিবাকে নামে গুজাৰৎ, .ও বাজ ও তুতিৰা ওগয়ৰসকো আদমি ও কিছু
 আস্তে মেৰন্দদ, ও আবৰ্ষ হায়ান মুৰদেস্ত ও আমাৰে এতবাৰি চান্দ-খাঁ
 ও বাজ-চেকাৰ পহিলমে জবাব বতায়ত তথাচ ও বাজ ও তুতিৰা ওগয়ৰসকে
 আদমি সব হাৰামখোৰ, নিগা দাস্ত, নয়ো হাৰানা মেকুনদ ন বাজমে গৰ্দদ ।
 আৰ আমাৰ কেমনে একলাস-বাতে খাতিমে কুনদ, আৰ যে কৰিছ সে
 তোমাৰ ভালাই, দৌলত নিগাদাস্ত । ই অলপ কাৰ্য্য । তাহাৰ সমাচাৰ
 এই, আৰ অধিকত কহিবা হামাঠেৰ নবিৰন্ত । ও মীৰ্জা-ভেলা যেকপ
 বাকী হকাযক খেৰখেৰ জাহিৰায়ে সেকপ আমাৰ মলুকেৰ কামেৰ সৰ্দাৰ
 আদমিকো খাহেদ গুজাস্ত । ইতি সহৰ জুমাদিৰৌল, শক ১৫৬২,
 আমৰ্দাদ ভাদ্ৰ, তেৰিফ ১১ ।

সন্দেশ,—বানত ১ খন, পালেঙ্গপোচ ২ খন, লং ৪ সেৰ, বাঘখলীয়া
 দলিচা ২ খন, হোমকাস বাখৰ ৩ সেৰ, চিনি ২ মোন, লোণ
 ৭ মোন । ৯৯ ॥

সেই সময়তে আমাৰ দুই কটকী আহুলায়াৰ-খাঁৰ ঠাইক পাইছিলে ।
 আমাৰ দুই কটকীক ছাহবুৰজৰ ওচৰত থৈছিলে, সিহঁতক ৰোজ

দিছিলে,—চাউল ২০ মোন, মচুৰ ৫ মোন, মুগ ২ মোন, মাহ ৩ মোন,
 ঘিউ ১০ সেৰ, বালুক ২ চক, লোণ ২ মোন, পান
 কটকীৰ আখাস ২ পাচি, তাতৰ ২ পাচি, আদা ৪ চক, মাছ ২০ কুৰি,
 তেল ৪ কলহ, চিনি ৪৬ সেৰ, খাহি ২টা, গুৰ ৪ কলহ । এইৰূপে
 ৪ দিন অন্তৰে ৰোজ দিছিলে । ৪ দিন অন্তৰে নবাবৰ ভিতৰ কৰি
 নিছিলে । সেই সময়তে একদিনা আহলায়াৰ-খাঁয়ে বোলে, “গড়গ্ৰামলৈ
 কেতি ৰোজৰ পথ ?” আমাৰ সনাতন উকিলে বোলে, “চাহাব, গড়গ্ৰামক
 লাগি ২ মহিনাৰ পথ ।” এনেতে দুৰাৰদাৰৰ বেটা জয়ানন্দে বোলে,
 “চাহাব, ৮ ৰোজৰ পথ,—উকিলে মিছা কহে ।” পাচে নবাবে বোলে,
 “এখন তোমাৰ বৰমুদৈ দুৰাৰদাৰে ৮ ৰোজকে বাট কহে, তুস্তি কিছুৰাস্তে
 দোমাহিনাকে বাট জুট কহঁ ।” সনাতনে বোলে, “উদয়গিৰিৰ স্বৰ্গ ৩জা
 অন্তগিৰিৰ দিল্লিৰ ৩পাৎসা, দুই জনেও পূৰ্বাপৰ উকিল যি কহে তাকেহে
 সত্য মানে । এখন তুমি যে দুৰাৰদাৰ মুদৈ সে মহাজন আৰ মুখেহে
 সম্বুজ কৰহ । আত আমাৰ খানিকো দিল্লিৰ নাই কৰোঁ । তুমি আপোন
 মাফিক খুচি কৰ, আমি যো কুস্বাদ কহো সব সত্য কহোঁ ।” পাচে আহ-
 লায়-খাঁয়ে বোলে, “উকিল যো কুস্বাদ কহ সব সত্য । সিটো
 ব্যাপাৰি তাৰে বাদ্ নাসম্বুজ কৰোঁ ।” পাচে আমাৰ উকিলক বাঁটা-বাহন
 দি বিদায় দিলে । বিদায় দিয়ো তেওঁ পত্ৰৰ সিদ্ধান্ত পত্ৰতে পাই পুনৰ্বাৰ
 চন্দ্ৰনাৰাণৰ কথা একো নকলে । আমাৰ উকিলৰ লগে পুনৰ্বাৰ ছেক-
 মেদাক পঠালে । ১০০ ॥

পত্ৰ এই—

শ্ৰুতি সকলমঙ্গলালয়-পৰম-সুপ্ৰতিষ্ঠিত শ্ৰীযুত বৰবৰুৱা গোহাঁই ও

শ্ৰীচেটিয়া গোহাঁই মহামহোত্ৰ-প্ৰতাপেষু—

লিখনং কাৰ্য্যক্ৰ আদৌ তোমাৰ কুশল সৰ্ববথা চাহে, সাম্প্ৰত তোমাৰ
 মেহৰাণি দিন দিন নজিক আয়াজেমাম হামৰাহ হোঁৱে । আৰ তুমি যি পত্ৰ

মনুষ্য তাকিদ ভেজিলেক সিটো চিতাপ পত্ৰছিল । তাহনাৰ মুখহত শুনি,

সাক্ষাৎকপ পত্ৰৰ নামি চসমদিদ কৰিয়া জানি-
আহ্লায়াৰ-খাঁৰ বৰ-
বৰুৱালৈ চিঠি লাম । পত্ৰাৰ্থবিদ প্ৰস্তুত কাজৰূপ উচিত, যাতে

তোমাৰ আমাৰ একতা-মৈত্ৰ ভাৱৰূপ বশপ্ৰতিষ্ঠা
আফতাব সদৃশ সাক্ষাত বহে ইসোওঁ আন্তে । অতএব খুব হকিকত-
না ভেদ দৌৰদোস্ত কফদস্ত চডহা উভয়পক্ষ নাভেদ দোহান মধ্যজোৰ
তমসিল পৰম খোদাই-পেক্ষৰ সব মাফ কৰে । একাৰণ আমাৰ দৰবাৰেৰ
অহোৰ ধাৰণ বহে, তোমভি এমন্ত কোলি কৰনৰে সব দোজখ নবচ্ছ
খোদজাতে মুৰসিদ, গোস্ত য়েজোখ ধৰ্ম্মজাহান ওপৰ তোমাৰ আমাৰ
দৌলত একৈতা দোস্তবহে । এতে উভয়দি গদৰিয়া ৰায়ত গো-ব্ৰাহ্মণ
পৰাঠৰ পালনকৰণতা সৰ্ববত্ৰ বলবৰ্ত্তিতা হোৱে এমন্ত হৈতে তোমাৰ আমাৰ
যে যে দুস্মন তাহে অন্তস্কংৰণ যে মগৰৰ গৰব সেহি সাহজিক চগজাৰ
যাহে কাটি আৰ অধিক কত কহিব । তোমাদেৰ উকিল সনাতন ও
শ্ৰীকানু শৰ্ম্মা আমাদেৰ ও ছেক-মেদা এমৰা সাৰশেষ কহিবেক যাতে
প্ৰীতিৰ ওপৰ বহে, কমিতা নাৰহে তাৰেক কৰ । ইতি সহৰ সৌণ্ডাল,
১৫৬৪, পৌষ মাস ।

সন্দেশ,—বানত ২ খন, সোণোৱালী পাগ জমা ২ গজ, পটুকা ৪ গচ,
লং ৩ সেৰ, জাইফল ১ মোন, স্বফেদ কাষ্ঠ ২ সেৰ, বাপ্তা ২ খন, চিনি ২
মোন, লোণ ৫ মোন । ১০১ ॥

পাচে ছেক-মেদাক ধাৰাণে তুলি বৰুৱাৰ ঠাইতে ৰাখি আমাৰ দুই কটকীক
সেই বাৰ্ত্তায়েৰে ৩ৰ ঠাই পঠালে । ৩ও একপ কথা-বাৰ্ত্তা শুনি সন্তোষক

পালে । সেই সময়তে ২ উকিলক ৩ৰে বোলে,
স্বৰ্গদেৱ আৰু কটকী

“বামুণীৰ পুতেক, তইতত আৰু কোনো কথা-বাৰ্ত্তা
আছেনেকি ?” সিৰোলাকে বোলে, “দুই আষাৰমান কথা আছে ।
৩এ যদি পুনৰ্বাৰ নোসোধে আমি বন্দীহঁতে কব খোজোঁ ।” ৩এ বোলে,
“নোসোধোঁ ।” পাচে সনাতন কটকীয়ে বোলে, “বনৰ হস্তী অনেক যত্ন
কৰি আনি ৩ৰ শালত গলত চেপা দি থৈছে । তাক মেলি দিলে শালতে

থাকে কি বনলৈকে যায় ? ” আৰু বোলে, “৩ৰ বন্দী-বেটী বিদেশলৈ পাক্কে তৈতে মৰিলে তাৰ লৰা-লুৰিটো ৩ৰে ৰাজ্যত থাকে কি বিদেশলৈ এৰি দিয়ে ? ” আৰু বোলে, “ পিতৃ-মাতৃ, ভাতৃ, সকলোৰো একে অৱয় একে অঙ্গ যাতো বস্ত্ৰে আবৰি থাকে, এই কাৰণেহে সকলোৰে মৰ্যাদা ৰহে। আমি বন্দীহঁতে কিছু নাজানো, যি কৈছে সকলে অশুধ। ৩দেৱৰ চৰণে যদি বাচ-বিচাৰ কৰি ৰাখে তেহে। ” এই বুলি সিবোলাক চাঙ্গৰ পৰা নামি আহিল। ৩দেৱেও পুনৰ্বাৰ বঙ্গাললৈ পাকিলে। ই-বোলাকেও যাওঁতে বৰুৱাৰ ঠাইত সকল সন্তোদ লৈ বোলে, “ ৩এ ব্ৰাহ্মণক ৰাখিব তেবেসে আমাত ব্ৰহ্ম বধ নালাগে। ” সেই সময়ত অভয়পুৰীয়া লেতেৰা দাধৰাৰ পুতেকক ৩এ জগলু সহিতে বৰুৱাৰ ঠাইলৈ পঠাই স্থধি আহিল। ৩দেৱে বোলে, “ কটকী যি কৈছে তাৰ কথা-বাৰ্তাৰ যুগুতি আশয় জেঠেৰীয়ে মোলৈ কৈ আহোক। ” পাচে বৰুৱায়ে ৩দেৱৰ চৰণলৈ প্ৰাৰ্থনা কৰি ব্ৰাহ্মণৰ অৰ্থে জনাই আহিল। ৩ও ভাৰাছোঁ বুলি বোলে, “ কাটিলোঁহতে যাতো জেঠেৰীয়ে মাতি আহিছে, বামুণীৰ পুতেকে মাতি গৈছে, এই কাৰণেহে নাকাটিলোঁ। তথাপি জেঠেৰীয়ে ভালৰূপে শিখাই দিয়ক। ” এই বুলি চাঙ্গৰ পৰা ৬ সজাতিক গোটাই খেদিলে, তাৰ পুতেক জয়ানন্দক নিতান্তে জগলুৰ হাতে অনাই ১০টা ১০টা কিল মাৰিছিল যাতো পূৰ্বে ৩ৰ আগত সনাতন কটকীক কুটাৰ পো বুলি সজাতিয়ে গালি পাৰিলে। তাকো উলটি গালি পাৰিলে। ৩দেৱে দুইকো গোটাই খেদিলে। সেই কথা সনাতনৰ মনতে আছিল। সেই কথাতে চল পাই তাকো এইৰূপ কৰিলে। পুনৰ্বাৰ ছেক-মেদাকো ৩এ ধাৰানে বিদাই দিব দিলে; বৰুৱাও বঁটা-বাহন দি বিদায় দিলে। পুনৰ্বাৰ আহুয়াৰ-খাঁয়ে ৰচিপ-খাঁ, মুহুৰ-খাঁ, দুই উকিল আমাৰ কটকীৰ লগত পঠাই দিলে। ১০২ ॥

পত্ৰ এই—

স্বস্তি সকলমঙ্গলৈক-নিলয়-পৰম-সুপ্ৰতিষ্ঠিত-কলেবৰ লিখিতঃ

শ্ৰীযুত বৰবৰুৱা গোহাঁই ও চেটিয়া গোহাঁই স্নহদয়ৰ চৰিত্ৰেয়ু—

সৌহাৰ্দপূৰ্বক লেখনঃ কাৰ্য্যক্ষণে তোমাৰ দৌলত খুব মঙ্গল, জাহানকে-

বৰ নমিস্ত উপযুক্ত ৩৩ৰে ৰাখতাহো । পৰে তোমুভি আশিস্ আমাৰ,

আহ্লায়াৰ-খাঁৰ বৰ-
বৰুৱালৈ দ্বিতীয় চিঠি

সৰ্ববথা চৰবছৰ ওপৰ মাফিক হৈয়া জাহিৰ, তা আস-

লমে তা হোৱে এখন তোমাৰ একহিত দোস্তকে বাৰ্তা

হামি-চ ঘেৰ ঘেৰ ও আমাৰ সাথ ভেজিতে ৰহ ।

আমিও পূৰ্ব পূৰ্ব ওমৰাওসকলৰ যে সৌহাৰ্দ্দি অভিমত্ত সেসৰ খাতিৰ
ৰছিদাৰ খোৰমি হৈয়া ৰচিপ-খাঁকে ও মুহৰ-খাঁ, দুই জন আদমি তোমাৰ
পাচ ভেজিতে আছি । আহনাৰ সঙ্গে জনেক মনুষ্য সূচাৰকৰে গুজাৰ
হঁক ; ৰচুলকে পছন্দাৰ উচিত ৰহে । এখন কোলিকে যেহি যেহি প্ৰয়োজন
চিত্তকে ওপৰ বাঞ্ছিত চিত্ত সেহি তমাম্ দোভি দলেৰ সীমনা ৰহে ।
পাহাৰ-শঙ্কাস চুপজ গুদজানিতে ৰাখতাহো । এতেকে তোমাৰ আমাৰ
চিত্ত বিকৃতভাৱ নাই ৰহে । যি কাৰ্য্যত দোপক্ষৰ ৰায়ত গো-ব্ৰাহ্মণে
হৈয়দ সুখি তা খুব মিত ৰহে সেহি ভাৱ উভয় পক্ষাভিৰত কৰ্ত্তব্যতা
ঘাৰেৰ সব গৰজ দিলগিৰ বদকৌলি তাৱত সাবশেষ তোড়কাহে, নাযাতাহো,
ফেৰ ও আৱৰ সাম্প্ৰত যাতাহে । অতএব তুমি আমাৰ যেখন যি কাৰ্য্য
তাগায়ত হুকুম কৰ সেহি ৰূপ অভিলাষ আভিৰত হৈবেক । এত
দোস্ত প্ৰীত্যৰ্থ সাৱকাশ ৰহে । আৰ এখন যে লিখিয়াছ লাল-খাঁ তোমাৰ
নজিক ৰহে । এহিৰূপ ভেদতা তোমাৰ দুৱাৰদাৰেৰ বেটা নামাকুল
শত্ৰুসেন ও জয়ানন্দ অন্য শত বাৰম্বাৰ জাচুট কেঁমত হজুৰ কৰহে, এক
হেঙ্গল ছেৰৰাই মিত্ৰ নবাব সে আদমিকো বোকচাংকো খানা গুস্তেত্ ;
তাবেক হৈতে এখন অপৰিতোষ না বিচাৰ কৰ অপৰীয়ামৈত ৩পা
চাহাবৰ মলুকেৰ লোকসৱদ সাৱকাশ হৈয়াছে । কোনো জনে কাক ৰাখিতে
সামৰ্থ ৰহে, আপোন মাফিক ৰহে কৰ্ম্মানুসাৰে, দৌড় চড়ে আমিতো
কোন ওত্তকে যাতাহোঁ, নিকৰ্স নাজনন্তাহে, আৰ অধিক কি কহিম ।
হামাৰ চিত্তকে অশন্ত খানিক নাইবৈ । এথা আৱৰ যেকি বাকীত ৰহে
তোমাৰ উকিল সনাতন ও শ্ৰীকানু সাৱধানে হজুৰ কহিবেক । তুমি
আপোন বিচাৰপূৰ্ব দানিস্তমন্দ হোঁতাহেঁ, ইতি, সৰবৰিছ স্থানি ১৫৬৫,
শ্ৰাবণ তেৰিফ ১১ ।

সন্দেশ,—বানাত ১, পালেঙ্গপোচ ৫, লং ২ সেৰ, জাইফল ১ মোন, চিট ২ খন, হেমশশ ২ খন, বকবাখৰ ৫ সেৰ, চিনি ২ মোন, লোণ ৮ তোম। ৰটিপু-খাঁ, মুঙ্গৰ-খাঁ, দুই উকিলক ৩ত জনাই বকৰায়ে বিদায় দিলে বঁটা-বাহন দি। ১০৩ ॥

এই কথাৰ আগে জাহিনা-যুদ্ধৰ সময়ত ৩পাংসাৰ চৰকাৰি দিন-মহমদ নাম বঙ্গাল ১টা, ৰটিপু-খাঁ ১, নন্দৰাম-খাঁ ১, এই তিনি প্ৰমুখো

২৩ বঙ্গালৰ বেহনীয়া মানুহ শিঙ্গৰিৰ কোথে
ভিতৰুৱা কাজিয়া

গোৰাকুচিগ্ৰামত ভোট, ডফলা সহিতে তাতে কিনা-বিকা কৰি আছিল আমাৰ মানুহে সহিতে। আমাৰ মানুহ ১ টাক বন্দ কৰি চুৰি হানি মাৰিলে, গাভৰু নায়কৰ লগৰ ১ টাৰ মূৰ ফালিলে, নকুল লস্কৰ লগৰ এক ঢেকেৰিক কাটিব খুজিলে, পলাই তিনিও এৰাই বকৰাৰ ঠাইত গুচৰিলে। বকৰায়ে বোলে, “আমাৰ খাণ্ডাৰ চেৰবঙ্গাল দাঁতি-কচড়া সোমাই এৰাইছে পলাই; সি যে আমাৰ মানুহক এনে কৰে তাক ভোটে কটা ভাৰে ত’তে কাটোক; জগলিকো দিলে লগত, ঢেকেৰিয়ে সহিতে গৈ কাটিলে। তাৰ লগৰ লাল-খাঁ বঙ্গাল পলাই আহলায়াৰ-খাঁৰ ঠাইক গ’ল। সকলে সমাচাৰ নবাবত কলে। নবাবেও বঙ্গালৰ জমিদাৰ মাচিম-খাঁৰ বেটা ৰটিপু-খাঁ আৰ বাইৰবন্ধৰ বঘুৰাই চৌধাৰী, এই দুই জনক পত্ৰ-সন্দেশ সহিতে এই কথাৰ উকিল কৰি পঠালে। ১০৪ ॥

আহলায়াৰ-খাঁৰ পাচত নবাব খান্ধাৰি আহিল থানা গুৱাহাটীত ১, তাৰ পাচত ছৈয়দ-হাচান নবাব ১, তাক খেদি মীৰ্জা-হাচান নবাব হ’ল,

সিও ১ বৎসৰ আছিল ১। তাকো খেদি ছৈয়দ-হাচান
নবাবৰ উকিলৰ বিবাদ

নবাব হল ১, সিও গুৱাহাটীতে মাৰিল। তাতে পাচে ছৈয়দ-কুটক নবাব হল। তাকে নাক-কটা হুচনো বোলে ১। তাত পাচে নবাব ছৈয়দ-কুতুপ আসিল, সিয়ো ৩ তিনি বৎসৰ ভোগ কৰিলে ১। তাত পাচে ছৈয়দ-চালাহ সিয়ো ২ বৎসৰ খাই মৰিল ১। তাত পাচে মীৰ্জা-নাথুলা আহি ৫ বৎসৰ ভোগ কৰিলে। নাথুলায়ে বোলে, “আহলায়াৰ-খাঁ

নবাবৰ কাল পৰ্য্যন্তে আমাক অৱধি কৰি প্ৰীতিসে চলিছে এক বিংশতি বৎসৰ । এখন আমিও সেইৰূপে থাকিলেহে ভাল ।” এইৰূপে সমালোচন কৰি কলিয়াবৰলৈ মহমদ-খাঁকে, পহলনকে পঠাই দিলে পত্ৰ-সন্দেশ সহিতে । ৩লৈ যিখান লেখিছিল সি খানত মহমদ-খাঁকেহে লেখিছিল, পহলনক লেখা নাছিল । এই কথাতে মহমদ-খাঁয়ে বোলে, “মইহে পাৎসাৰ উকিল, পহলন যে ইটো নবাবৰ বৰকান্দাৰিহে ; মোৰ সমান নহই ।” এই কথাতে পহলনক কলিয়াবৰতে ৰাখিলে, গড়গ্ৰামক নেনিলে । পহলনে বোলে, “মই যে সামান্য, মহমদ-খাঁনো কিমান ডাঙ্গৰ ?” মহমদ-খাঁয়ে বোলে, “সত্য কথা কহিলে কিয় জুট বোল ।” দুয়ো উকিলৰ দ্বন্দ্বৰ সমাচাৰ ৩ৰ ঠাইত জনালে । পাচে ৩ৰ আঙায়ে চেটিয়া গোহাঁইয়ে বোলে, “আমাৰ ঠাইত দুয়ো উকিল, তহঁতৰ মুখত যে বিপৰীত শুনা গ’ল ৩ৰ ঠাইক বাপকাটি পত্ৰ ভেজিছে । সিখানক চাহিলে মহমদ-খাঁহে উকিল । পুনৰ্বাৰ পত্ৰত মিত্ৰ নবাবে যদি তোক লেখে মহমদ-খাঁই যিকপে ৩ৰ চৰণক সেৱা কৰিলে, তোৰো যদি ভাগ্য থাকে তেখন তইও হাজিৰে সেৱা কৰিবাক পাৰি ।” এই বুলি বঁটা-বাহন দি আমাৰ পত্ৰ-সন্দেশাদিত উকিল চতুৰ্ভুজ, একাদহক পঠাই দিলে । পাচে নবাবত পহলনে কলেগৈ, বোলে, “তোমাৰ চাকৰ মই, মোক সামান্য বুলি মহমদ-খাঁয়ে গড়গ্ৰামলৈ নেনি আচামৰ আগত সকলে সন্তোদ কহে ।” পাচে এই কথাতে থাকি নবাবে বোলে, “একাদহ, চতুৰ্ভুজ ! নানান মুকুতা, প্ৰবাল, সুবৰ্ণাদি কৰি গ্ৰন্থি থাকে । সূত্ৰ নাচিঙ্গিলে মণিধাৰ হেন নাম বোলাই, সূত্ৰ চিঙ্গিলে সমস্তে ঠাই ঠাই হই । ৩প্ৰীত-সূত্ৰ মধ্যত আছোঁতে কেমনে এক ভাৱ নাহি ?” পাচে আমাৰ একাদহে বোলে, “চাহাব ! ৰন্ধন আলিত একতাৰ নিবন্ধে সমস্ত সিদ্ধৰ প্ৰমাণ, চাহাবৰ যে সিদ্ধ-পাত্ৰৰ মধ্যতো যে কোনোটা কেঁচায়ো থাকে ; পাৎসাই লোকৰ মগলিফন্দ ইবাৰহে বুজা গেল ।” এই সিদ্ধান্ত পাই নবাবে খোচাল হৈ বঁটা-বাহন দি পুনৰ্বাৰ মহমদ-খাঁক পঠাই দিলে দুই কটকীৰ লগত । ১০৫ ॥

পত্ৰ এই—

শ্ৰীযুত ৩ৰ শ্বশুৰ বৰনবাব গোহাঁইজিউ পৰমহাদিত চৰিত্ৰেয়ু—

নিবেদক পূৰ্বক লেখনং কাৰ্য্যক আৰ মেৰা কুশল, তোমাৰ কুশল
মঙ্গল সদা সাবশেষ চাহি। পৰং তোমাৰ ফৰমান দি দ কৰিতে ও মন

জানিলাম আমাৰ অন্তৰ্ভাৱ দোস্ত বহুতেৰা ইস্তাদ
নবাবৰ চিঠি হোৱে। অতএব পৰস্পৰে যেমন প্ৰত্য আয়া তেমন

কৰিবেক আৰ আমিও তোমাৰে জবাব সন্তুষ্টি হয় তাবেক কৰিম।
এখন আমাৰ নাজিকি ও বিবাদৰ মহমদ-খাঁ তোমাৰ দহলি জবৰ ফিৰস্তাদ
হৈতেসে ও আস্তে তোমাৰ মনুষ্য অনুকূল কৰিয়া তুমিও প্ৰেম-পত্ৰ
সহিত ইহানাৰ সঙ্গে প্ৰত্যুত ভেজিবেক। এতেকে পূৰ্বাপৰ মাফিক
মৰ্যাদা ব্যবহাৰ উভয় তৰফেত না কিছু কমি বহিবেক আৰ আমিও
তোমাৰ একাদহ, চতুৰ্ভুজ, এমৰা দুইজনেৰ সাক্ষাত যি কাৰ্য্যত সোফট
সাম্প্ৰত সাহাজিক পাচিবেক। সে কাৰ্য্যকপ সাবশেষে জ্ঞাপন কৰিবেক।
অধিক কি কহিম। আপুনি বিচাৰপূৰ্বকে খাতিৰ খুচি কৰিবেক।
ইতি, সন ১৫৮০।

সন্দেশ,—তাৰ ২ মুঠা, সুলতানি ১০ খন, বানত ২ খন, মিশ্ৰ ৩ সেৰ,
পালেঙ্গপোচ ৫ খন, স্বফেদ কাঠ ২ সেৰ, লং ১ মোন, জাইফল ২ মোন,
চৰবন্ধ কাপৰ ৫ খন ভিন মোনত দিছিলে। এইৰূপে অনেক বাৰ নাথুলা
নবাবৰ দিনত উকিল-পত্ৰ গতাগত কৰি প্ৰীতিতে আছিল। ১০৬॥

সপ্তম অধ্যায়।

হাজোত ফোজদাৰ মীৰ্জা-নাথুলা।

সেই সময়ত লোকজন মৰিবৰ নিমিত্তে কালকপী ৩৩ৰ ইচ্ছা হ'ল।
দিল্লীত চাজাই পাংসা মৰিল, তাৰ বেটা দাৰা-শুক্ৰ পাংসা হ'ল।
পাচে অৰং-ছায়ে মুৰাদবক্সে আলচি যুদ্ধ কৰি দাৰা-
আহোমৰ পাণ্ডু অধিকাৰ
শুক্ৰক মাৰিলে। তাত পাচে খানখানা নবাবলৈ
মাতি মুৰাদবক্সকো মাৰি পাংসা হুই তাৰ বৰভাতৃ ছাহ-চুজাক ৰাজ-
মহলত ধৰিবলৈ নবাব খানখানাক প্ৰমুখ্যে লোকলস্কৰ পঠালে। সেই
বেলা বঙ্গালৰ ভিতৰত আউল দেখি প্ৰাণনাৰাণে বোলে, “ঢেকেৰি
উত্তমৰ বেটায় দুলভনাৰাণ নাম কেমনে ললে, নফৰ হুই বৰ নাম লব
পায়নেকি ? প্ৰাণনাৰাণ ৰাজাৰ মনে নচলে।” এই বুলি তাতে লিপিচ
দি তাক ধৰিবলৈ ভবানাথ কাৰ্জিক গুৱাহাটীলৈ পঠালে। দুলভনাৰাণেও
এই কথা জানি দৰঙ্গলৈ পলাই আহি জয়ধ্বজ মহাৰাজত শৰণাপন্ন
হ'লহি। এই কথা গুৱাহাটীৰ নবাব নাথুলায়ে জানি তাৰ বেটা জাকলাক
গুৱাহাটীৰ পৰা মহখুলিত ভবানাথ কাৰ্জিয়েৰে যুদ্ধক লাগি পঠালে।
পাচে যুদ্ধ ভঙ্গ খাই পুনৰবাৰ গুৱাহাটীকে আহিল। তাত পাচে ভবানাথ
কাৰ্জি হাজো পালেহি। পাচে মীৰ্জা-নাথুলায়ে ভবানাথ কাৰ্জিক আগ ভেটি
যুদ্ধ দিলে। বলে নোৱাৰি নাথুলা নবাব ভঙ্গ হুই পলাই গুৱাহাটীকে
আহিল। সেই সময়ত টংচু সন্দিকৈয়ে আপোনাৰ মানুহ আহা যোৱা
কৰিবলৈ কলঙ্গত দলং বান্ধিলে। আৰু দুলভনাৰাণে বৰুৱাবোৰৰ
ঠাইক আহোতে তাক ৰাখিবাক প্ৰতি নাৱ-নাৱৰা তিয়াৰ কৰি নাৱত
হিলৈ বান্ধি অস্ত্ৰে-শস্ত্ৰে আগ বাঢ়ি ৰহিল। তাক দেখি মীৰ্জা-নাথুলা
মহাভয় হল, বোলে, “পচিমেও ভবানাথ কাৰ্জিয়ে বেৰিছে, পূবে দেখো
আচামে নাৱ-নাৱৰীয়া তিয়াৰ কৰি দলং বান্ধে, আমাকেহে ধৰিবাক
ইচ্ছা কৰে, আমি অল্প সন্তোৰে আছোঁ, কেমনে দুয়োদিকি আটিম ?”
এই বুলি মনে গুণি মীৰ্জা-নাথুলা ৰাতি ভাগি পলাল। পাচে প্ৰভাতে

গুৱাহাটী পাণ্ডু-শৰাইঘাট আহোমে ললেগৈ সেনাপতি টংচু সন্দিকৈ সহিতে ; শক ১৫৮০, মাস ফাল্গুন, ১৫ দিন গতে । ঘোঁৰা পালে ১৪০, বৰকামান হিলৈ ৪০, খুদ্ৰ হিলৈ ৪০০, আৰু পাংসাৰ ভণ্ডাৰৰ যত বস্তুজাত আছিল সমস্তে পালে ; ফাল্গুন মাস, ১৫৮০ । ১০৭ ॥

পাচে পাণ্ডু-শৰাইঘাটত বৰফুকনে পিকচাই চেটিয়ায়ে থাকিল । টংচু সন্দিকৈ লাপেতি ফুকন প্ৰমুখ্যে বৰুৱাবোৰে চেচাত গড় বান্ধি ৰহিল ।

জয়নাৰায়ণ ৰজা

ভবানাথ কাৰ্জিও হাজোত ৰহিল । সেই সময়ত প্ৰাণনাৰাণে চকৰপাণি খাণ্ডাধৰাক ৩দেৱৰ ঠাইলৈ পঠাই দিলে, বোলে, “মহাৰাজা লোক দক্ষিণকোল, মই লওঁ উত্তৰকোল, তোমাৰ লোক আমাৰ লোকে এক ঠাই হুই থাকিলে বজ্জালে কি কৰিব পাৰে ?” এই কথা ৩এ নামানি কটকীক আহিব নিদি বৰুৱাবোৰক ফিৰাই পঠাব দিলে । তাত পাচে প্ৰাণনাৰাণ ৰাজাৰ ভবানাথ কাৰ্জিয়ে আহোমক যুদ্ধ দিলে গুৱাহাটীক লৈবাক প্ৰতি । আচামৰ ভোবোলা বৰুৱা পৰিল, আৰু বাকৰতী ২টা পৰিল । তাত পাচে ৭ দিনৰ অন্তৰে ভবানাথ কাৰ্জিও যুদ্ধে নোৱাৰি ভাগি গৈ চম্পাণ্ডৰিত ৰহিল ; চন্দ্ৰনাৰাণকে চিৰাম কোঁৱৰকে থৈ বেহাৰক গ’ল । আচামৰ লোকে হৰিডেকাৰ বেটা প্ৰমুখ্যে মদতিত ৰহিলগৈ ; বৈশাখ মাস, শক ১৫৮১ । সেইবেলা ৩এ টংচু সন্দিকৈক দায় ধৰিলে, বোলে “বজ্জাল যে ভাগি গ’ল তাক কিয় গৈ নধৰিলে, আৰু বজ্জালৰ বস্তুজাত মইহে পাব লাগে, সিহঁতে কিয় ললে ?” এই বুলি টংচু সন্দিকৈক, দুৱৰা গোহাঁইৰ পুতেকক, সদায় ডেকাক, কোঁপতীয়াক, এইসকলক গড়গাৱঁলৈ আনি ৰজাহাতত লোৱা দি থলে । চতুৰ্ভুজ কটকীকে একাদহকে বোলে, “বজ্জালৰ ঠাইত যে আছিলি বজ্জাল যে ভাগি গল আৰু জানি বৰুৱাবোৰত নকলি কিয়, আৰু বাজ্জালক দক্ষিণকোললৈ পাব কৰিলি কিয় ?” এই বুলি দুইৰো এগোটা চৈফু কাটিলে, সূৰাও ঢালিলে । তদন্তৰে আচামৰ এফৈদ লোক কালিয়াবৰত ৰহিলগৈ । সেই সময়তে বৰদেউনীয়াৰ চন্দ্ৰনাৰাণৰ বেটা জয়নাৰাণ কোঁৱৰে বজ্জালৰ পৰা আহি জয়ধ্বজ মহাৰাজাত শৰণাপন্ন

হলহি । ৩৩ তাক বৰজনা আইকুঁৱৰীৰ হাতে বিয়া দি বিস্তৰ বস্ত্ৰ দিলে ।
আৰু তাৰ মাথাত পাৰ দিয়া কামৰূপৰ ৰাজা পাতিলে ; শক ১৫৮১ । ১০৮ ॥

পাচে বাহুলি ফুকন প্ৰমুখ্যে চম্পাগুৰিৰ গড় মাৰি মাৰিলে, চন্দ্ৰনাৰাণ
পৰিল । লাপেতি ফুকন, ফুলবৰুৱা ফুকন প্ৰমুখ্যে নাৰে গৈ বিজয়পুৰৰ গড়
মাৰিলেগৈ । তাত পাচে তামুলী-দলৈৰ পুতেকে
পাণ্ডু-শৰাইত আহোম নাৰে গৈ সোণকোহ পাৰ হই গুলি মাৰি পুনৰ্বাৰ
বিজয়পুৰকে আহিল । পাচে জয়নাৰাণ ৰজাক প্ৰতি আচামৰ লোক
পাণ্ডু-শৰাইঘাটলৈ আহিল ; আশ্বিন মাস, শক ১৫৮১ । ১০৯ ॥

ফাল্গুন মাস পুনৰ ভবানাথ কাৰ্জি আহি মানাহা সীমা কৰি ৰহিলহি ।
পাচে জয়নাৰাণে বোলে, “তোমাৰ লোক মানাহা পাৰ হব নালাগে,
বৰদেউনীয়াক মই মিলাই দিম ।” পাচে মিলাব
নোৱাৰিলে ; সিপাৰৰ পৰা তিনি দিন গুলি মৰামৰি

*বিষয়াৰ শাস্তি

কৰি পুনৰ্বাৰ চৈত্ৰ মাস বেহাৰক গ'ল । এই কথা ৩২ৰে শুনি বোলে,
“বৰদেউনীয়া যে ভাগি গ'ল তাৰ পাচে বৰুৱাবোৰে ভাগি নগ'ল কিয় ?”

এই বুলি লক্ষটিকীয়া বৰুৱা, চিৰৈবৰা, এই দুই নেওগক গাৰিসৰ সজাত
ভৰাই আনিব দিলে । জয়নাৰাণকো দায় ধৰিলে বোলে, “সি যে বৰদেউ-

নীয়াক বৰায়ী দেওঁ বুলি কিয় নোৱাৰিলে ?” বৰফুকনেও তাৰ তামুলী অটা
কাটিলে এই কথাতে । ১৫৮১ শকত চৈত্ৰে পাণ্ডুৰতনৰ পৰা হাৰাম-খোৰ

হুই জয়নাৰাণ পলাই গল । ১৫৮২ শক, মাস বৈশাখ, বাহুলি ফুকন,
দিহিঙ্গীয়া লাপেতি ফুকন, ফুলবৰুৱা প্ৰমুখ্যে হাতীচলা, বাৰীতলা মাৰিলেগৈ ।

বৰফুকন পিকচাই চেটিয়া বালিত থাকি কামৰূপৰ যত ঢেকেৰি আছিল সবাকে
সৰুসোণকোহ পৰ্য্যন্ত ডকাই আনিলে । সেই সময়ৰ পৰা ডেৰ বৎসৰ

ঢেকেৰি ৰাইজ্য হাবি হৈ আছিল । আৰু সেই সময়ত ৩২ৰে কাৰ্য্যৰ
বিসঙ্গতি হব হেন জানি ছাস্তা-খাৰ ঠাই উকিল পঠাবৰ মনে চাংমেল হুই

ডাঙ্গৰীয়াসকলত পুছিলে, বোলে, “ঢকাৰ নবাবে যে আমাৰে সমান পত্ৰ
লেখে লেখিব পাইনকি ?” পাচে ফুকন বৰুৱা সকলেৰে সমন্তোয়ো অনু-

মোদন কৰিলে, বোলে, “৩২ৰে যি বুলিছে উত্তমহে বুলিছে । উদয়গিৰি

স্বৰ্গৰাজা, অন্তৰ্গিৰি দিল্লীশ্বৰ, এই দুই জন হৈ গৰিষ্ঠ ব্যৱহাৰ সমান লেখন উচিত হই, ঢকাৰ নবাবতো ৩ৰ বন্দী বকৰা ফুকনৰহে যোগ্য ।” তাত পাচে সনাতন, মাধচৰণ, দুই কটকীত সুধিলে, দুই কটকীয়ো সেই-ৰূপে কলে । পাচে ৩ও খং হুই মেল ভাঙ্গি দুয়ো কটকীক বন্দী কৰি থব দিলে । পাচে পুনৰ্বাৰ চাৰি দণ্ড মাৰিলত পৰীয়া বহাৰ পৰা সনাতন, মাধচৰণ, দুই কটকীক ভিতৰক নি ৩ৰে বোলে, “কটকী হুই, তহঁতে যুক্তিপৰ কথা মোত কিয় নকলি ?” পাচে দুই কটকীয়ে বোলে, “আমি দুই বন্দীয়ে ৩দেৱৰ আগত মাতিব পাৰোঁনেকি ? ৩দেৱৰ তেজ-শক্তি স্বৰূপত তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া, বিশেষত বৰবকৰা, বৰফুকন ৩ৰ দুই বাছ, নবৰত্নৰ সদৃশ আনো ফায়-ফুকন বন্দী-বেটা অনেকো ৩ৰ সভাত আছিতে আমি দুই বন্দীয়ে একো নামাতিলোঁ ; হাতী-ঘাঁহী, ঘোঁৰা-ঘাঁহীৰ লগৰ মানুহ আমাৰ কথাত ৰয়, আৰু ৩ৰে যিকপে সুধিলে সেইৰূপে কলোঁ ।” ১১০ ॥

পাচে ৩ৰে দুই কটকীক বোলে, “তাৰ দেশ-লোকজন চামানক চাহিলে আমাৰনো কোনৰূপে বঢ়া হব ? যি কৈছ ঢকাৰ নবাবেৰে ফুকন বকৰাহে সমান হেন, ইটো অযোগ্য ।” পাচে দুই কটকীয়ে

ছাস্তা-খালৈ কটকী

বোলে, “৩ৰ ঠেং-তলত মৰা বন্দী মেলৰ মাজত যে তাৰ উন্নতিক কহিম ৩ৰ বন্দী-বেটা আনো লোক আছে । সেই-সকলৰ উৎসাহ শক্তি শুনিলে কিকপে বাঢ়িব, এতেকেহে সেইৰূপে কলোঁ । বিশেষত ৩দেওনো কাৰ অধীন ঈশ্বৰে কৰিছে ? আপোনাৰ ৰহস্য বুজাত ৩ৰে যি বুজিছে কথাও সেইহে ।” আৰু সেই সময়ত ৩ৰে বোলে, “শুনিছোঁ অৰং-ছা পাৎসা হৈ মুৰাদবক্স, দাৰাৎ-ছাহক মাৰি তাৰ বৰ ভাই ছাহ-চুজাক খেদি গোলকুণ্ডাৰ পৰা এক জৰোৱাল নবাবক সেই চামানে পাৎসা আজ্ঞা কৰিছে, বোলে, ‘কোঁচবেহাৰ আৰ আচাম মলুক তই যাই চাফ কৰি দে ।’ মীৰ্জা-হানাৰ বেটায়ে বোলে, ‘ভাল সেই ৰাজ্য চাফ কৰি দেওঁগা ।’ আৰ শুনিছোঁ ছাস্তা-খাঁৰ ঠাই পাৎসা ঢুকি আহিবাক বুলিছে । এতেকে আমাৰ উকিল-পত্ৰ ছাস্তা-খাঁৰ ঠাই গলে সকল

সমাচাৰ সি ঠাইৰ বুজা যাব। আগেও ছাস্তা-খাঁৰ ঠাই প্ৰীতি-সূত্ৰ ৰহিছে।” আৰু ৩ৰে বোলে, “যি সময় অৰং-ছায়ে দাৰাং-ছাহক খেদি যাবাক লোক-লক্ষৰ পঠাই দিলে সেই সময়ত অৰং-ছায়ে বোলে, ‘বাবাক গোৰ দি তন্ত্ৰত নবহোঁ মানে ভণ্ডাৰ টকা খৰচ কৰিব নাপায়। কিৰূপে চিপাহী-লোকক ৰাখিম?’ পাচে এই কথা মীৰ্জা-মূলায়ে শুনি ৬,০০০ সোণৰ মোহৰ দি পঠালে অৰঙ্গজেবৰ ঠাই, অৰং-ছায়ে খৰচ দি আগ কৰি চিপাহী-লোকক পঠাই দিলে দাৰাং-ছাহক লাগি। পাৎসা হৈ বিদেশী মোহৰ কিৰূপে ললে? এতেকে কাৰ্য্যৰ বলাবল বুজি হীনেৰেও সময়ত কৰ্ম্ম কৰি, সিতো পাৎসাৰ সম্বন্ধি তাক কোনে হীন বোলে।” এইৰূপে সমালোচন কৰি শ্ৰীশ্ৰীজয়ধ্বজসিংহ মহাৰাজায়ে ছাস্তা-খাঁৰ ঠাই সনাতন, মাধচৰণ, দুই কটকীক পঠাই দিলে পত্ৰ-সন্দেশ সহিতে। হস্তিদন্ত ১৪টা, গান্ধ ২৭টা, কলীয়া চামৰ ২০টা, মৰিচ ৬০ সেৰ, খৰগ ২টা, সোণৰ মলমকৰা কটাৰী দুখন, সোণৰ মোহৰ ৬০ কুৰি, আৰু স্থখ সমাচাৰেও শিখাই বুজাই পঠালে। ১১১ ॥

পাচে দুই কটকীয়ে ৩দেৱৰ ঠাইৰ পৰা আহি কলিয়াবৰত ১০ দিন আছিল। ছাহবুৰজত ৫ দিন, তাৰ পৰা হাজোত ২ ৰাতি, তাৰ পৰা কুকুৰাকুচিত ৩ ৰাতি, তাৰ পৰা মানাহামুখত ৩ ৰাতি, তাৰ পৰা ৰঙ্গামাটিত ২ ৰাতি, তাৰ পৰা চান্দ্রায় চৌধাৰীৰ বিলাতত ২ ৰাতি, তাৰ পৰা ছেৰপুৰত ২ ৰাতি, দগধকাত ২ ৰাতি, তাৰ পৰা লখীয়াৰ সোঁতায়ে সোমাই ১ ৰাতি, ডেমেরাত ১ ৰাতি, নাৰাণ-দিয়াত ১ দিন। পাচে তাৰ পৰা বগচৰিয়া নিলেহি ২টা তুৰুকি ঘোঁৰাৰে। ৰোজ-দেৱানত বহি পাৎসাহী কাৰ্য্য কাম সোধ-পোছ কৰোঁতে নবাবৰ হজুৰ কৰিলেনি। পাচে দুই কটকীয়ে দলিচাৰ ওপৰত হাত যোৰ কৰি ৰহিল। পাচে নবাবৰ আদেশে মুৰাৰিধৰে পত্ৰ মাতি শুনাগৈ। পত্ৰ শুনি বচন-সমাচাৰ কব দিলে। পাচে দুই কটকীয়ে কলে, বোলে, “পাৎসা শুনিছোঁ ছাস্তা-খাঁৰ বচন নাৰালে, এতেকে দুয়ো ঠাইৰ প্ৰীতি হৈ যদি

বহিল, দুয়োদলৰ গো-ব্রাহ্মণ সুখে বহিব ।” আৰু বোলে, “ছাস্তা-খাঁও সামান্য নহয় । জনাবধি পঞ্চ-হাজাৰী নবাব, সকল কথা-বাত্তা ছাস্তা-খাঁ পাৎসাৰ ঠাই জনাব পাৰে । আৰু অতি পূৰ্বে তোমাৰ যে ৰাজ্য সত্ৰাজিত আমাৰ ঠাই বৰফুকন সহিতে যিকপ প্ৰীতি হৈ আছিল তদনুপ্ৰীতিৰহে নবাব আহ্লায়াৰ-খাঁ শ্ৰীযুত বৰবৰুৱাৰ চাতে তদধি হৈল । ইদানীক তোমাৰ হাৰ্দসৌগন্ধ আমাৰ চাতে যেমন ৰাখে আৰু আমাৰ সল্লাহ যিকপ তোমাৰ নজিক বাচে, যে কৰ্মে প্ৰীতিৰ বীজ বান্ধিত হৈয়া পুষ্পিত ফলবিত হইবে, এতেকে কাৰ্য্য উভয়থা হামেচা কৰ্তব্য ইদানীক ।” আৰু বোলে, “আমি দুই পাৎসাৰ সমস্ত কালে প্ৰীতিতে গৈছে, এখন ঢেকেৰিয়ে মাজত কন্দল কৰায়া গুৱাহাটীৰ পৰা খেদাই ।” এই কথাৰ মীৰ্জা-নাথুলাও কলে, বোলে, “হয়, মোক ভবানাথ কাৰ্জিহে গুৱাহাটীৰ পৰা ভয় দেখাই পঠালে ।” এইৰূপে সুখ-সমাচাৰ ছাস্তা-খাঁত কলে । পাচে ছাস্তা-খাঁও পাৎসা দিয়া নাম কেশোৰ-খাঁ পুতেকক বোলে, “ওকে দোনা উকিলকো বক্ৰিচ্ পহৰায়ে ।” পাচে আগৰ নাম মীৰ্জা-দুখী পুতেকে ছাস্তা-খাঁৰ আজ্ঞায়ে সুলতানী তাবৰ জামা ২টা, সোণৰ দহিয়েৰে শুক্ল পাগ ২টা, কলীয়া পটুকা সোণৰ ফুলেৰে ২ গছ, ইজাৰ সহিতে ২ খন পামৰু, বিচিত্ৰ সোণোৱালী পটি ২ গছ, দুই কটকীৰ পাটৰ বচোৱাল, কঁৰীয়া সোলোকাই কাণত জেঠীৰ ডিমাৰ মান মুকুতা, স্বৰ্ণৰ ৰজ্জু, প্ৰৱাল সহিতে কৰ্ণভূষণ কৰিলে । সিদিনা আন একো বঢ়া বচন কথা ছাস্তা-খাঁ নবাবে দুই উকিলত নুশুধিলে আৰু বোলে, “ৰায়-নন্দলাল দেৱানৰ বাসা দিয়োক নি ।” ৰায়-নন্দলাল দেৱানৰ ঠাই ৭ দিন আছিল । ৰোজ এগোটাকৈ ১০ ৰূপিয়া পকা কৰি দিছিলে দুই উকিলক নিতে । লগৰ মানুহক নিতে একোটাকৈ ৫ ৰূপিয়া কৰি দিছিলে । ১১২ ॥

আৰু নবাবৰ নিয়ম এই,—বিহানে নেমাজ কৰি বহে, সেই সময়ত স্ত্ৰী-কাকতী ওৱাকানবিছ ভিতৰৰ নবাবৰ হাস্য-পৰিহাস্য তাকে লেখি থয়, তাকে শুনায়, তাৰ সিদ্ধান্ত অনুক্ৰমে দিয়া খিলৱত খানাত বহেহি । চাৰি দণ্ড দাতোৱান কৰি মুখ ধুই ওজু কৰে । পাচে পীৰ-ফকিৰক খানা খাব দি

আপুনি ভোজন কৰে যাই । সেই প্ৰস্তুতত আমাৰ দুই কটকীক অভ্যন্তক

ছাস্তা-খাঁৰ উত্তৰ

নি অনেক কথা-বাৰ্তা হৈছিল । সেই সময়ত

ছাস্তা-খাঁ নবাবে বোলে, “সনাতন, মাধচৰণ, তোমাৰি
৩ৰাজা আৰু ভাই বৰনবাব প্ৰীতি-বাঞ্ছা হুয়া আছে । আমাৰি অৰং-ছা পাংসা
আপোনাৰ ভাতৃসকলক জব্দ কৰি অৰং-ছা পাংসা হুয়া আছে । অৰং-ছাৰ
মান কুটস্থ কোনো পাংসা নাই, বৰ ৰাজ্যলুভী পাংসা, আৰু বিশেষতঃ শূনি
আছোঁ, আচমমলুক আৰু কোঁচবেহাৰ চাক কৰি দিবাক খানখানাক
পাংসাৰ আজ্ঞা হৈছে । সি যেখন তোমাৰ সমুখে যাই, তেখন তোমাৰ
অনেক তাৰ ঠাই সুপাৰিচ কৰিছ, কৰিবাক লাগে, তেবেসে দুই দলৰ
গো-ব্ৰাহ্মণ সুখে বহে । যিকপে খানখানা কিৰে সেকপ কৰিবা । খানখানা
জৰোৱাল নবাব, ভাল মন্দ কিছুকো নাজানে ।” পাচে আমাৰ মাধচৰণে
বোলে, “চাহাবে যি বুলিছে, সিটো এমতহে হয় । পূৰ্বে ৰাজা যুধিষ্ঠিৰক
পাঞ্চ ভাই ভাৰ্য্যা সহিতে কুট-মন্ত্ৰণা কৰি ৰাজ্য-সম্পত্তি চুৰিয়া লৈলেক
দুৰ্য্যোধনাদি সকলে, তত্ৰাপি কালচক্ৰৰ গতিৰ দ্বাৰায়ে যুধিষ্ঠিৰেহে চক্ৰবৰ্তী
ধৰণীমণ্ডলীৰ ৰায়ৰাজেশ্বৰ হৈ ৰহিল । দুৰ্য্যোধনাদিৰ কুট-মন্ত্ৰণা আপোনাৰ
লগতহে গ’ল, যশ-ধৰ্ম্ম কিছু নৰহিল । এতেকে লোভ কৰিব নাপায় ।
ঈশ্বৰে যাক দিয়ে সেইহে পায় । আৰু চাহাবে যে বোলে, খানখানা
জৰোৱাল নবাব, ভাল মন্দ কিছু নাজানে । যাই বৰলোক হৈয়া ভাল মন্দ
নজৰ নাই কৰে, তৰে সিটো মৰ্দ-চাতে কেমনে সুপাৰিচ বহে । সিটো
জৰোৱাল নাই হয়, নামৰ্দ হোৱে ।” আৰু পাচে ছাস্তা-খাঁ বোলে,
“হা হা উকিল, যেখন্তো খানখানা আমাৰ চাতে আইসে, তেখন্তো খোদাই
যে হুকুম কৰে, পাংসাতো হুকুম এখন খানখানাৰ ওপৰত চৰিছে ।”
এইকপে অনেক কথা-বাৰ্তা হৈ আছোঁতে সেই সময়ত ছাস্তা-খাঁ সানেকিত
খানা খাইছোঁতে বোলে, “সনাতন, মাধচৰণ, তোমাৰি স্বৰ্গৰাজা অতনা
খানা খায় ?” তাৰ অবশেষ যি সানেকিত আছে, তাতে হাতেৰে চাপৰ
মাৰি দেখালে । ১১৩ ॥

নবাবৰ বচন শুনি মাধচৰণে বোলে, “চাহাব স্বৰ্গত থানা খায় তাক আমাৰ নজৰ কৰিবাক নাই পায় । ৩ খানা খাইছোঁতে যে বৰগোহাঁই আৰু বুঢ়াগোহাঁই আৰু বৰপাত্ৰ-গোহাঁই বৰবৰুৱা, অসমীয়া কটকীৰ বিদায় বৰফুকন যাক বৰনবাব বোলে, আৰু ফা-ফুকন ৰাজখোৱা, এইসকল সহিতে অভ্যন্তৰত ৩০০০ সুবৰ্ণৰ সিংহাসনত যাক যিকপ সুবৰ্ণৰ ৰজতৰ স্থালত ক্ৰমে খানা দেয়, সেইসকল সহিতে ৩০০০ সুবৰ্ণৰ স্থালত খানা খায়, যাৰ নাম মাইহাজ বুলি প্ৰসিদ্ধ কৰে । কিন্তু চাহাবৰ সানেকিত যতমান ৰহিছে অতমান খানা ৩০০০ হেঙলকো বাহিৰাৱে ; চাহাবৰ সানেকিত যতমান খানা দিছিল, হেঙলেও আৰু অৰ্দ্ধমান খাই আকেহে আমি দেখোঁ ।” পাচে ছাস্তা-খায়ে নিকতৰ হৈ বৰ প্ৰশংসা কৰি কপুৱালী জামাৰে কাপোৰ ২ ঘোৰ, সোণৰ পটিয়েৰে, দুই কটকীক দুই শকৈ ৪০০ ৰূপ দি বিদায় দিলে । আন মানুহ লৈ ১০০ শ ৫ খন ভাৰী নাৱেৰে, লগত গৈছিল আমাৰ ২ কটকী ২ খন চৰাত, বাচক নাৱেৰে বঙ্গালৰ কটকী বৈশাখ মাস পালেহি পত্ৰ-সন্দেশ সহিতে । পাচে গুৱাহাটীত ৰাজাৰ শশুৰ বৰফুকনে ধাৰণে তুলিলে । ১১৪ ॥

পত্ৰ এই—

স্বস্তি মহামহিম ৩০০০ৰাজাকে শশুৰ ভাই বৰনবাবক প্ৰতি—

লেখনং কাৰ্য্যক্ষেত্ৰে তোমাৰ এনায়ত মেহৰজুদ নামাসহিত তোমাৰ উকিল সনাতন ও মাধবচৰণ আপোন কৰ্ম্মাইত এখানে আগৰ তাগায়ত বগচায়াল পত্ৰছিলে আগিও পৰম সন্মাইত ভাৱ হৈয়া বৰফুকনলৈ ছাস্তা-খাৰ চিঠি ইয়াত ইকিকত পৰং সাদৰে পুৰুচিদাম, আৰু তুমিও আমাৰ কাৰণ হাস্তম ৮ আচৰ্ফি সন্দেশ ভেজিছিল, আমাৰ তোমাৰ প্ৰীতি, ইয়াত আচৰ্ফিৰ কি কাৰ্য্য ? আমাৰ কামৰূপ কোঁচন-কে ৰায়াত সব উজাৰ, তুমিতো আপোন মলুকে ঘাইল কৰ্কে বস্তবুদন্ ইমো আস্তে । শ্ৰীশ্ৰীযুত আলাম পাৎসা চাহাবকে আহালদিল পুৰখাস্থাপাদ আকাৰ্যদ চিত্তাপ লুকুম কে বাৰাজ । আকলাস্ত শ্ৰীযুত ৩০০০ৰাজাৰ শশুৰ

বৰনবাবকে একবাৰ গিওঁ বৰকৰ্দন আচামকে ৰায়ত। বায়-বৰুয়া ফুকন তামাম সজিয়ান চ্যৰদন্তন ৰাজাকে শশুৰ-বৰনবাবত ও বিৰৈ ইকাৰ সিন্ত ইস্কো হুকুম হোৱেহাল, আৰ তুমি বুলিয়াছ ঢেকেৰিহে তোমাৰ আমাৰ মধ্যে আজাব দেই, থানা বিগাৰকৰে, আমিতো দিল নাজান্তাহে, এমনতো বাৰম্বাৰ জবাব লেখি আছ। আমিতো আহাল নামে দাসী আৰ তোমাৰ নিমিত্ত সন্দেশ দোজন উকিলৰ হাতে পাঠাইতেছি। আৰ ৰাইবাৰ কৰ্ম মাফিক সমাজি লৈবেন; ও গাৰে ৭০০ ৰূপয়া পাঠাইছিল। সন্দেশীয়া গুণা-গাড়ী আনো উপায়ন বকচিয়া, কিন্তু যদি এখন তোমাৰ ৩ কৰ্মাই হৈয়া তৰে গড়াই পাঠাইবেন, কি কাৰ্য্য ছিল, তোমাৰ ও আমাৰ, ৰূপয়া দুই নাই, ৭০০ ৰূপয়া উপায়ন তাৰ বানছীয়া লৈবেন। ও এখন আমীৰোল-উমৰাও মীৰ্জা-হেনাৰ বেটা মীৰ্জা-মূলা নবাব তাগায়ত আচম মহিমকে মঞ্জিল-বমঞ্জিল চুদওৰাহ চৰে; আৰ তুমিয়ো একলাসবাত আপোন খাতিৰ জমা ৰাখিবা। এই নস্ত সব যেমত নহাদিদ্ দিলগীৰ চোৰযায়ে, এমত জুখাবেত, তোমাৰ আমাৰ মধ্যে লোকজনৰ আজাৰ বন্ধক চনা তাৰিখ নৰাখ, অল্লজদ্রে সব আজাব দূৰ পিৰে পাচ আবৰদ এ সব নচিয়ত তামাম দিল কুচিয়াৰা চাদ। পত্ৰ শুনি বোলে, “পত্ৰত যে উকিলক নেলিখিলে কাৰণ কি?” এই বুলি ওলৈ জনালে।

তাৰ অনা সন্দেশ,—বানাত ৪ খন, তাব ২ মুঠা, লং ৭ সেৰ, কমৰবান্ধ ৭ গজ, শক ১৫৮২। ১১৫ ॥

পাচে মহাৰাজাও ছাস্তা-খাঁৰ ঠাইৰ কথা-বাত্তা শুনি বিধাৰণ দেখি বঁটা-বাহন দি জালাল-খাঁক ওলটাই পাঠাই দিলে। তাত পাচে ওৱে

অসমীয়া সৈন্তৰ কাৰাজ তিনিজনা গোহাঁই প্রমুখ্যে বৰুৱা ফুকন ৰাজখোৱা

হাজৰিকীয়াটো প্রযন্তে আপোনাৰ যাৰ যি ডাগি সেই সেই ৰূপে কাণ্ড কাঠী ধনুখন ভালৰূপে মৰাব, দুয়ো বেলা অভ্যাস কৰিব দিলে, আৰ হিলৈদাৰী, বাকৰতী এইসকল প্রমুখ্যে আনো অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ অভ্যাস কৰালে। ওও ৰূপৰ কেৰু বস্ত্ৰ কৰি অনেকৰূপে দিয়ো প্রজাৰ

মন বঢ়াই ৰং-তামচা কৰি চাই প্ৰজাৰ মধ্যত দোলায়েৰে ফুৰি থাকে । এই-
কপ অনেক প্ৰকাৰ কৰি ডা-ডাঙ্গৰীয়াসকলৰ ঠাইতো চা-চৰিয়া দি অনেক
প্ৰবন্ধে দণ্ডি কৰিও শিখাইছিলে । আৰ কাল ঈশ্বৰৰ ইচ্ছায়ে লোকজনৰ
দুখৰ কাৰণে অনেক অদ্ভুত মিলিল । দিগচুঙ্গীয়া মেধিৰ ঘৰত পাঞ্চ বালক
জন্মিল এক স্ত্ৰীত । আৰ ৩৭দেৱৰ গড়-কোখত অনেক শৃকাল বলি হৈ অনেক
মনুষ্য কামুৰিলে । আৰ ৩৩ কাঠৰ তৰোৱাল সাজি, ধনুত ফৰিঙ্গা দি
হিলৈত গুলি নিদি বৰঘাটত আপোনাৰ লোকেৰে ৰং কৰি বঙ্গাল পাতি
ৰণ কৰালে ; শক ১৫৮২ । নিশা ১০ দণ্ড গতে দেৱৰগাওঁৰ মহা-
দেৱৰ ঘৰত হস্তী, ঘোঁৰা, মানুহ ওলাল, সকলে দেখিলে । ৩৭ৰে শুনি
এক কোঁটি হোম দান কৰালে । ২০০ ৰাজমাৰ মৃত্যু । ১১৬ ॥

তাত পাচে খানখানা নবাবে চাৰি কুৰি হাজাৰ চিপাহী সহিতে
আৰু অনেক নবাবসকলেৰে চুজাক খেদি বিচাৰি নাপাই, পাংসাৰ আজ্ঞায়ে

চুকিলে ছাস্তা-খাঁৰ ঠাই । ছাস্তা-খাঁয়ো সকল সমাচাৰ

আহোম বঙ্গালৰ
কটকীৰে কথা-বাৰ্তা

কলে । পাচে খানখানা নবাবে ছাস্তা-খাঁৰ ঠাই

অপমান পাই ঢকাত ৰহি লালোৱা, হৰাম, দুই কটকীক

পঠালে, বোলে, “আমাৰ হাতীচলা, বৰীতলা, গুৱাহাটী সিবোৰে কেমনে
মাৰে ? যদি হাতীচলা, বৰীতলা, গুৱাহাটী সিবোৰে এৰি যায় তেবে
গো-ব্ৰাহ্মণ, নৰ-নাৰী, প্ৰজাৰ কুশল হুই । যদি চাৰি নিদিয়ৈ, এই সমস্তৰ
বধভাগী সেই সবে হব ।” এই বুলি দুই কটকীক পঠাইলে । দুই উকিলো
আহি লাপেতি-ফুকন, বাহুলি ফুকনৰ ঠাই পালেহি । তৈতে দুই কটকীক
ৰাখি বৰফুকনলৈ জনালে । পাচে বৰফুকনেও ৩লৈ জনালে । ৩ৰ
আজ্ঞায়ে বৰফুকনে এই বুলি বিদায় দিলে । পাচে লাপেতি-ফুকনেও
লালোৱা, হৰাম, দুই কটকীক তুলি বোলে, “ঐ লালোৱা, হৰাম, তহঁ-
ততকৈ গো-ব্ৰাহ্মণ ৰাইজ্যৰ কাৰণ যি কৈছিল ই কথা আমাৰ ঠাই
কব নাপাই, বৰদেউনীয়াতহে কব পাই । আমি বৰদেউনীয়াকহে মাৰি
লৈছোঁ । তাণ্ডিৰ আমাৰ কন্দল নাই, প্ৰীতিতেহে আছোঁ ।” এই
বুলি তাৰ লগে দুটা ভাল মানুহ দি বিদায় দিলে । পাচে লালোৱা,

হৰাম, দুই উকিলো গৈ নবাবত জনালত নবাবে বোলে, “আচামৰ দুই আদমিক পঠাই দে,” এই বুলি। “ভাল, এখেতো আমি মহিমক যাওঁ, বৰদেউনীয়া চাফ হলে ইহাৰ খবৰ পাবি।” এই বুলি পঠাই দিলে। পুনৰ্বাৰ বৰদেউনীয়াক মাৰি লালোৱা, হৰাম, দুই কটকীক পঠাই বোলে পত্ৰ সহিতে, বোলে, “এখন বৰদেউনীয়া চাফ হ’ল। আমাৰ হাতীচলা, বৰীতলা, গুৱাহাটী এৰি দিওঁক।” এই কথা লাপেতি ফুকনে বৰফুকনলৈ জনাই তুলিলে। ১১৭ ॥

পত্ৰ এই—

স্বস্তি সকলমঙ্গলাগাৰ শ্ৰীশ্ৰীযুত দিল্লীশ্বৰ পাৎসাকে নাৰচাৱাল

জিয়াদা হুকুম আওৰাদস্ত চৰবাচ কমৰ বস্তম,

এক আয়মাকো মহকুমকৰ্দ শ্ৰীযুত খানখানা চিপহালা আমীৰোল-
উমৰাও নবাব অজৰোই, ওমৰ-কৰিব, তোফ্ গুণাগাৰ, দৰিয়ায়ে অপৰকাৰ,

আমালৈকে সপৰ, বহুতেৰগাচ শূল-প্ৰতাপ, আৰ
ছাস্তা-খালৈ বৰফুকনৰ
টিটি কোঁচবেহাৰ পহিলোকো আচাম বিলায়ত কুচ দ-

গেহে পাণ্ডু, গীৰদাস্ত মহকুমকৰ্দ তেগৰ বচৰ চোৰ্দ।

শ্ৰীযুত ৰাজশশুৰ বিশিষ্টগণাগণ দিনকুহাল পাত্ৰাধিপাত্ৰ মহামাত্যক জ্ঞানাদি-
সঙ্কশ ও আগৰ কামৰূপ বিলায়ত এওকু মেৰাবদ ওবাক আপোন ইয়াক
প্ৰীতসৌগন্ধ বালকজদ হকিকত খতকিতাৱত মেচোপৰাদ, অতএব দো
তৰফ খোচমে দাস্তানদ, এতেদো হাল, যেনামাৰোক্ত পূৰ্বৰেক সেনা ফিৰিব,
আমিও তাকেসে বাঞ্ছে, পূৰ্বপ্ৰীত আন্দাস্ত, সনাতন ও মীৰ বগলান ও মাধচৰণ
তাকাহত অল্ল নাকৰিবেক। ইতি শক ১৫৮৩, মাস ফাল্গুন। ১১৮ ॥

অষ্টম অধ্যায়।

মীৰ-জুম্লাৰ আসাম আক্ৰমণ।

পাচে লাপেতি-ফুকনে তুলি পুনৰ্বাৰ বিধাৰণ দেখি শ্ৰীসূৰ্য্যৰ পৰা ওলটাই পঠালে। আৰু বুলিলে, “ৰাজ্যৰ কাৰণ যি কৈছে, পৰমেশ্বৰ

মীৰ-জুম্লাৰ আক্ৰমণৰ
এটি উপকথা

বিধাতা অনুকূল হৈ আৰু দিছে, তাৰিও খুজিলে কিয়

পাব ? হস্তীৰ দন্ত ওলাইহে পুনৰ্বাৰ সোমাবৰ

কৈত দেখিছ ? এই খান নবাবত কৰি।” লালোৱা,

হৰামে বোলে, “উত্তম জনে বচন বুলিলে ৰক্ষা কৰণহে যুক্ত, বচনতো ৰক্ষা নহল, হস্তীও পশুহে।” পাচে লালোৱা, হৰাম, দুয়ো বাসাক

আছিল। সিহঁতক ধাৰণে ৰোজ দিলে। ৰোজত জীয়া পছ দিলে

১টা। পাচে দুই কটকীয়ে আন সিধা ৰাখি পশুৰ গলৰ দোল মেলি

বনৰ মাজক খেদিলে। পাচে আগৰ ৰোজদিয়াহঁতে বোলে, “পছ

তোমালোকক ভোজনলৈ দিছে, বনক খেদিলি কিয় ?” পাচে দুই কটকীয়ে

বোলে, “ভাই, দিনাচাৰেক ঋম্ভ-পুৰ্ভ হৈ থাকক। অনেক হস্তী, অনেক

বন্দুকদাৰী, অনেক ঘোঁৰা, এইসকলৰ আগত কাহাঁ যাব, খাব পাম।

আৰ এক উপকথা কও শুনবি,—দুটা বাহ ম'ৰা চৰাইৰ যুদ্ধ লাগিল, ই

গছৰ পৰা সি গছলৈ যায়। তাত ৰব নোৱাৰি ঝোটাৰুটিকৈ পৰ্বতত

পৰিল। তাৰো পৰা পৃথিবীত পৰি মুৰ্চ্ছিত হৈ আছিল। দুই পখীৰ যুদ্ধ

হস্তীসকলে দেখিছে। তাৰ এক বুঢ়া হস্তীয়ে বোলে, ‘ই ঠাইত থাকিবলৈ

আমাৰ ভাল নহয়। ই ঠাইত থাকিলে কল্যাণ নাই।’ তাৰে এক ময়দাৰ

হস্তীয়ে বোলে, ‘এনে ঠাই এৰি কলৈ যাম ? যদি পখী আহে তাক মাৰিবাক

নোৱাৰিমনেকি ?’ এনেতে দুই পখী ঝোটাৰুটিকৈ হস্তীসকলৰ আগতে

পৰিল। চক্ষু কৰ্ণত নখ লাগি যা লাগিল, চক্ষু মুদি ছলছল লাগিল।

খালে জোঙ্গে দোপে বোকায়ে পৰি অনেক মৰিল। দুই চাৰি পলাই

এৰাল। এইৰূপে বুঢ়াৰ কথা নলৈ মৃত্যু হ'ল। এতেকে হাতী-ঘোঁৰাৰ

আন্দোলত জলসংঘটত জলৰ শোণিত জজ্বল বালা, যুখে যুখে আইব পশুৰ পালা ।

খাটাখুটা মাজুম-খাঁ মুখে চাঁব ডাড়ি ।

থানা বেহাৰ ভঙ্গে যাইব গুৱাহাটী বাৰী ॥ ”

এইৰূপে বুলি দুই কটকী গ'ল । ১১৯ ॥

পাচে লালোৱা, হৰাম, দুই কটকীয়ে মাজুম-খাঁৰ ঠাই সকল সমাচাৰ কলেগৈ । মাজুম-খাঁও সকল সমাচাৰ পাই সসন্যে সহিতে আহোমক খেদি

আহি প্ৰথমে বেহাৰ মাৰি প্ৰাণনাশক খেদালে ।

আহোমৰ পৰাজয়

পাচে আচামে মাজুম-খাঁ আহিবৰ শুনি হাতীচলা,

বৰীতলা এৰি মানাহামুখত গড় বান্ধি বাঢ়ুলি ফুকন বহিল । পাঞ্চৰতনত

ফুলবৰুৱা ফুকনে, লাহন ফুকনে বহিল ; ৰাজাৰ শত্ৰুকে পিক্‌চাই চেটিয়া

বহিল পাণ্ডু-শৰাইঘাটত । তাতে কিছুমান যুদ্ধ কৰি ৰহিব নোৱাৰি

পাণ্ডু-শৰাইঘাটত বহিলহি । বঙ্গালো আহি সন্মুখে বহিল । তাৰে

একো ফৈদক পাচলৈ ছাহবুৰজত ৰহিবৰ দেখি সেই ৰাতিয়ে আচাম

আহি নাপাতি এৰি চামধৰালৈ ভাগি আহিল । কাণ্ড-কাঠীয়ো মাৰিব

নোৱাৰিলে পাণ্ডু-শৰাইঘাটত । আৰ যৈতে যি থাকিল তাকো আনিব

নোৱাৰিলে ; মাস ফাল্গুন, শক ১৫৮৩ । পাচে ৩ৰাজা সমস্ত লোক

চামধৰাক ভাগি আহিবৰ দেখি নেওগৰ পুতেক শত্ৰুৰেকক খঞ্জি বৰফুকন

ভাঙ্গিলে । উত্তৰকোলে চামধৰাত বানৰুকীয়া বৰগোহাঁইক সেনাপতি

পাতিলে মুখ্য কৰি । দক্ষিণে ঘোঁৰা-কোঁৱৰ প্ৰমুখ্যে বুঢ়াগোহাঁই, বৰপাত্ৰ-

গোহাঁই, নামনিয়াল ৰাজাৰ শত্ৰু বৰচেটিয়া, চাৰিংৰজা, ৰূপসন্দিকৈ, আনো

বিস্তৰ লোক আছে । পাচে বঙ্গালো আহি নাৰে-তৰে গুটিযুকুৱাত

বহিলহি । লাপেতি-ফুকন, তামুলী-দলৈৰ পুতেক প্ৰমুখ্য কৰি গড়ৰ পৰা

ওলাই নাৰে খেদি গৈ ধৰি ধৰি ভঙ্গ খাই চামধৰাকে আহিল । পাচে

ঘোঁৰা-কোঁৱৰ ফুকনে দক্ষিণকোলে যুদ্ধ দেখি বৰগোহাঁইলৈ লোকজন খুজি

পঠালে, বোলে, “উত্তৰে দেখো যুদ্ধ নাই । আমাৰ লগত ভৰ দিবলৈ

লোকজন পঠাওক ।” বৰগোহাঁইও লোকজন নিদিলে, বোলে, “দক্ষিণতহে লোকজন বিস্তৰ আছে । লোকজন পঠাই মই একলে কি কৰিম ?” দক্ষিণে পাঞ্চদিন যুজে । তাত পাচে বঙ্গাল আহি পোতাকলঙ্গৰ পোনে কিছু যুদ্ধ কৰিলে । লেচাম-হাতীবৰুৱা গড়ৰ ওলাই বঙ্গালক ধৰি পৰিল । তাত পাচে দ্বিজোৰ পোনে বঙ্গাল গড়ত উঠিলহি । তেবে আচামৰ লোক নাৱে-তৰে সমস্তে ভাগি সলাত ৰহিলহি । পাচে আচামো সলাৰ পৰা নাৱে গৈয়া কুকুৰাকটাত যুদ্ধ কৰিলেগৈ, তাতো ভঙ্গ হ’ল । বঙ্গালো সলা পালেহি । তেবে তিনিজনা গোহাঁই প্ৰমুখ্যে যত ৰাজাগণ, ফুকন, ৰাজখোৱা, হাজৰিকীয়া, সমস্তে ভাগি আপোনাৰ চাৱা-কুৰ্ম্মা লৈ যেই পোনে পালে সেই পোনে ভাগি গ’ল । আৰ হাতী, ঘোঁৰা, বাক, হিলৈ, আৰু যত আহিলা-পাতি সমস্তে বঙ্গালে পালে ; উত্তৰকোলে যুদ্ধ নহল ; শক ১৫৮৩, মাস চৈত্ৰ । ১২০ ॥

পাচে বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই, বৰপাতৰ-গোহাঁই, নামনিয়াৰ ৰাজাৰ শহুৰ ভিতৰুৱাল গোহাঁই, তামুলী-দলৈৰ পুতেক, এইসকলক গড়গ্ৰামত

বিষয়াৰ ঠাই সলনি

থৈ ৩জা নামৰুপলৈ গল । তাত পাচে গড়গ্ৰামৰ পৰা ডাঙ্গৰীয়াসকলে বাঁহবৰীয়া কটকী, ভেলাইৰ পুতেক, লঘন তামুলীক, ভাৰৰিয়াল বামুণক, চৱাল মুদৈক, এই পাঞ্চক বঙ্গালৰ গালৈ পঠাই দিলে, বোলে, “আমি যি হয় পেচকোচ দিয়েঁ, সিবোৰ নাহোঁক ।” পাচে সিবোৰ গৈ দেৱৰগাওঁত এই কথা বঙ্গালৰ আগত ক’লে । বঙ্গালে বোলে, “তহঁত শুদা মানুহেৰে কি কথা হম ? নাই ৩ জনা গোহাঁই, নহইবা ফুকনবোৰৰ এক জনা আহিব, তেবে আমি কথা হম ।” এই কথা ডাঙ্গৰীয়াবোৰে আলটি ফুলবৰুৱা ফুকনক, কোঁপতীয়াক, সনাতন কটকীক, খেত্ৰিৰ পুতেকক, এই চাৰিক পঠাই দিলে সন্দেশ-পত্ৰ দি পূৰ্বৰ ধাৰাণে, সিবোৰ গৈ গজপুৰত লগ পালেগৈ । এই কথা খানখানা নামানিলে । কলিয়াবৰ, লখৌ, দেৱৰগাওঁ, গজপুৰ, চিনাতলী, এই পাঞ্চ ঠাইত পাঞ্চ আমীৰা থৈ গড়গ্ৰামলৈ উজাই গ’ল । পাচে

বুঢ়াগোহাঁইক নামনিয়াল বজাৰ শহুৰেকক ৩তা তিপামৰ পানী-ফাটত থাকিব দিলে। পুংদাঙ্গত থাকিব দিলে। গড়গয়া বজাৰ শহুৰেকক চেংধৰা বৰবৰাক ৩ৰ লগত বুঢ়াগোহাঁইৰ পিতৃ বাঁহগৰীয়া গোহাঁই নেওগ, আনো দুই এক বৰাক থাকিব দিলে। পাচে বঙ্গালেও গৈ চৰগুৱা, চাৰিং, শিলপানী, গড়গ্রাম, পৰ্বত, এই পাঞ্চ ঠাইত পাঞ্চ আমীৰাক থৈ খানখানা নবাব বাকোবাবীত ৰহিলগৈ। তাৰ পৰা এক উমৰাও বলকতুমত ৰহিলগৈ। তদন্তৰে আষাৰ মাস, বলকতুমৰ ফৈদক খেদি পূবে তাওকাঁক উত্তৰে দিল্লীহ সীমা কৰি বুঢ়াগোহাঁই ৰহিল। কেন্দুগুৰিত গড়গয়া বজাৰ শহুৰ ৰহিল উৰিকাৰ পোনে। পাচে আচামে বঙ্গালৰ দুই-চাৰি লোক যাকে যৈতে পাই তৈতে কাটে। তত্ৰাপি বঙ্গালৰ বল খীণ নহল। তবে শৰাগুৰিৰ পোনে তামুলী-দলৈৰ পুতেকক ভঙ্গালে। সেই ভঙ্গে সমস্ত লোক ভঙ্গ হ'ল। দিহিং আগ কৰি বুঢ়াগোহাঁই ৰহিল মূৰকটাত, বজাৰ শহুৰ বল তিপামত। পাচে চিনাতলীৰ, চাৰিঙ্গৰ, শিলপানীৰ, পৰ্বতৰ, গড়গ্রামৰ, চৰগুৱাৰ, এইসকলৰ সমস্তে বঙ্গাল একঠাই হুই শিলিখাতলত বৈ বুঢ়াগোহাঁইৰ পোনে মূৰকটাত এক প্ৰহৰ বেলা হ'লত গড়ত ধৰিলেহি। বঙ্গালৰ এক আমীৰা পৰিল। আনো লোকজন পৰিল বিস্তৰ। পাচে কাণ্ড-গুলি ঢুকালত ৬ দণ্ড বেলা আছোঁতে বুঢ়াগোহাঁই ভাগি তিপামৰ পানী-ফাটত ৰহিলগৈ। সেই সময়ত বাঢ়ুলি ফুকন গৈ শিলিখাতলত খানখানাত বৰিলগৈ। বাঢ়ুলিক লগত লৈ খানখানাই শলগুৰিত ৰহিলগৈ। পাচে বাঢ়ুলিয়ে বাজাৰ ঘৰত থাকি বোলে, “মোক যদি এই ৰাইজ্যতে অধিকাৰ পাতি দিয়া তেবে আনো লোকজনক বৰাই আনো, আৰ ৩ তাকো, ৰাজমন্ত্ৰী বৰগোহাঁইক, বুঢ়াগোহাঁইক, ফুকন-বৰাকো ধৰি দিম।” খানখানা নবাবে বোলে, “ভালা, মই তোক অধিকাৰ কৰিলোঁ।” আনো লোকজন বিস্তৰ বৰিল ঘরনত। দয়ঙ্গীয়া লুখুৰি চেটিয়াক দয়ঙ্গীয়া বৰগোহাঁইক আপোনাৰ লোকে ধৰি দিলে; শক ১৫৮৪। তেবে নেওগৰ পুতেক ফুকনে বঙ্গালৰ দিলাল-খাঁৰে সখি বান্ধি প্ৰীতি হ'ল। সেই বেলা বেজদলৈৰ পুতেকে নেওগৰ পুতেকেৰে দ্বন্দ কৰিলে। পাচে নেওগৰ পুতেকে

ৰজাত লগালে, বোলে, “বাহুলিক ৰাজ্য দিবৰ জানি বেজদলৈৰ পুতেকে বাহুলিয়েৰে ভিতৰি কথা হৈ বঙ্গালত বৰিবলৈ কথা-বাত্তা হৈছে।” পাচে ৩ৰাজায়ে শুনি এই কথাতে বেজদলৈৰ পুতেকক কাটিলে। ১২১ ॥

সেই বেলা বৰচেটিয়া পৰ্বতৰ পৰা কছাৰীলৈ ভাগি গ’ল; শক ১৫৮৪। আহোমৰো বল ক্ষীণ হ’ল, যুজ এৰিলে। আৰ হাতীচলা, বৰীতলা পৰ্যন্ত যত ঢেকেৰি আনিছিল তাক বা
আহোমৰ বলক্ষয়
যত কাটিলে তাৰ সীমা নাই। যি কিছু ঢেকেৰি পালে বঙ্গালে নিলে ওলোটাই। আৰ বিস্তৰ লোকেও মহাবজাক এৰি যেন যৱনকে আশ্ৰয় কৰিব হেন মন হ’ল। এই কথা জানি ৩৩ ৰাজ্য ৰক্ষা কৰিবৰ নিমিত্তে বুঢ়াগোহাঁইকে গড়গয়া ৰাজ্যৰ শত্ৰুকে ৩ৰাজা বোলে, “তোমালোকে বঙ্গালৰে কথা-বাত্তা হৈ যেনেকৈ পাৰা পঠাই দিয়া।” পাচে সিবোৰেও ৩ৰ আজ্ঞায়ে চুলটান, চান্দৰাই, মনু, চতুৰ্ভুজ কাকতী, এই চাৰিক পঠাই নবাব খানখানা দিলাল-গাঁৰ ঠাইক অনেক কথা-বাত্তা কৈ পঠাই দিলে। ১২২ ॥

পাচে দিলাল-খাঁয়ে বোলে, “কেঁকোৰাদোলা দি বাহুলিক ৰাজ্য পাতিছে, তেও যে কৈছ গো-ব্ৰাহ্মণৰ কাৰণ এইখন সিদ্ধ হব।” পাচে
এই কথা বাহুলিয়ে শুনি, মীৰ্জা-মুলালৈ কলে, বোলে,
তিপামত বঙ্গাল
“এতিয়া ৰাজমন্ত্ৰীয়ে মোক শক্তিমন্ত্ৰ হৈ ববৰ দেখিহে এতেক কথা কয়, পূৰ্বেবনো মোক কিয় এই ৰাজ্য লই দিলা? যদিহে ৰাজ্য দিয়া তুমিয়ে মোক কাটা।” পাচে পূৰ্বৰ কথাক স্মৰি মীৰ্জা-মুলায়ে বোলে, “ৰাজা, ৰাজ-মন্ত্ৰী, চাৰি পাত্ৰক, ফুকন-বক্ৰাক ধৰি দিম বুলিছ, ভাল এতিয়া ধৰি দিয়ক। পাংসাই ঠাঠকো আচামৰ লোককো তোক দিলো, ৰাজমন্ত্ৰী আদি কৰি সবাকো ধৰি দে।” পাচে বাহুলিৰ ভায়েকে মোপিয়ায়ে পাংসাই লোক লৈ মেকুৰীখোৱাত আচামেৰে লেটাই কৰিলে। বঙ্গালৰো লোক পৰিল, আচামৰো লোক পৰিল। পাচে বঙ্গাল ভাগি তিপামত বহিলগৈ। ১২৩ ॥

পাচে মীৰ্জা-মূলানৈ দিলাল-খাঁয়ে বাহুলিৰ সাহ-বল জুটবাত হেন জানি কৈ পঠালে, “আচামৰ গো-ব্রাহ্মণ, পাৎসাই লোক বক্ষাৰ কাৰণে কথা-বান্টি হলো। একেলাড়িকা বাহুলিৰে বলে ৰাজমন্ত্ৰীয়েৰে দিলাল-খাঁৰ ৰাজমন্ত্ৰীলৈ চিঠি লেঢ়াই কৰিলো।” মীৰ্জা-মূলানে বোলে, “ভাই দিলাল-খাঁ কেমনে যুজিলে? হাৰামজাদা বাহুলিয়ে যত কৰিলে সবে জুটবাত।” পাচে দিলাল-খাঁয়ে গদাইকে বহিমূলকে ৰাজমন্ত্ৰীৰ ঠাইলৈ পঠালে, বোলে, “যেমনে তাৰাৰো গো-ব্রাহ্মণ সুখে ৰহে তেমনখান কৰিব। চাৰি পাত্ৰৰ বেটা, ৰাজমন্ত্ৰীৰ বেটা, ৰাজাৰ জী পাৎসালৈ দিয়া মোক ফিৰাই পঠক।” পাচে ৰাজমন্ত্ৰীয়ে বোলে, “ভাল, চান্দ্রায়, চুলতান, মাধচৰণ মিত্ৰত কহ যাই, যদি তাৰা সত্য কৰি বোলে, আমিও পাৎসাই লোকক প্ৰীতি কৰি পঠাও।” এই কথা দিলাল-খাঁয়ে শুনি বোলে, “ভাল, পাৎসাই লোক কুশলে ফিৰি যাওক। তাৰাৰো ৰাইজাৰ গো-ব্রাহ্মণ সুখে ৰহোক।” এই বুলি দিলাল-খাঁএ তিনিৰ হাতত লিখা দি পঠালে।

লেখাও এই—

স্বস্তি নিজতনু-সৌন্দৰ্য্য-গঙ্গাজল-সদৃশ-পৰমপবিত্ৰ শ্ৰীযুত ৩ৰাজাৰ শ্বশুৰ বৰনবাবকে জঙ্গবেগাৰ কাৰ কৰ্দ্দম পৰম খুচ চফৰবাজ তোমাৰ নিগাদ মোৰ সম্মত, হালহজুন স্বদাখদ চৰিয়ত, গোস্তুন সাবকো নাম ভেজিছি, ও তোমাৰি কমৰগাৰি যেবা ছুনা, হাৰামজাদা সিটো তোমাৰি ৩ৰাজকৰ্ত্তা ডাঙ্গৰীয়া ওগয়ৰচকো পাইকান ধৰকি গাল মাৰিতে চাস, ও অপৰ তোমাৰ বেজদলৈকো বেটা যো কোচু জবাব পহিলেক বতায়তহে ভেজ হৈতে-ছিল সে জোঁথবাত সব জুথ আছিল। আকে দোভচিয়াৰহে, যদি সে আমাৰ সাথ একলাস থাকিত বদকোলি নাকৰি তেবে কেনে তাৰ এমত হৈবেক আমাৰ শুনিয়া আসে, যে ৰাজমন্ত্ৰী সিটো বয়সতো বুদ্ধ, জ্ঞানতো জানন্তাহে, তাইতো কদাপি নাকবেল ফিৰিবেক, ভালাতো গো-ব্রাহ্মণ ৩তো ৰাজায় ৰাখিয়া আমাৰে সম্মজায়া ৩মহাৰাজাকো বেটা

ৰাজা-তিপামেৰে বেটী পা ৩ মহলকে খেজমতত দেয়গা । শ্ৰীযুত নবাব আমীৰ-অল-উম্ৰাও ঠাই আৰজদাস্ত কৰিয়া হদ-কৰাৰ তালি কিয়া যোৰ পাঠাইবেক ; এতে ম ৩ পাত্ৰ-মন্ত্ৰী ৰায়তকো ন যোজাক হতচৰদ এমাফিক প্ৰীত দোদলকো মধ্য আলহাদানা সৰ মেকুনি ইতি, সন ১৫৮৪, মাস পৌষ । মাধচৰণ, চান্দ্রায়, চুলতানে অন্য দিলাল-খাঁৰ কাকত তিপামৰ ঘিলাজাৰি ঘাট । ১২৪ ॥

পত্ৰ চাই বুঢ়াগোহাঁই শ্ৰীযুত ৰাজাৰ শ্বশুৰৰ ৰাজমন্ত্ৰীয়ে ৰাজ্যখন ৰক্ষাৰ কাৰণে নবাব খানখানা দিলাল-খাঁৰে কথা-বাৰ্তা হৈ, ৩,০০,০০০ তিনি

মহাৰাজাৰ পাঁচসাঁহ
লগত বৈবাহিক মিত্ৰতা

লাখ টকা, নৱৈ হাতীৰ কৰিল বান্ধিলে আৰু

মহাৰাজাৰ জীকো পাঁচসাঁজ্যাদালৈ দিলে । ৰাজাৰ

জীৰ লগে অলঙ্কাৰ সহিতে সোণা বিংশ হাজাৰ, ৰূপ

ছয়কুৰি হাজাৰ, বিংশ হাতী । পাচে দিবলৈ থাকিল তিনি লাখ টকা, নৱৈ

হাতী । তাৰ নিমিত্তে সোতা বুঢ়াগোহাঁইৰ, বৰগোহাঁইৰ, বৰপাত্ৰ-গোহাঁইৰ,

ৰজাৰ শহুৰৰ, এই চাৰি জনাৰ পুত্ৰ যৱনক লাগি ওল দিলে । প্ৰতি বৎসৰে

বিশ হাতীৰ নিবন্ধ কৰিলে । ৰাজমন্ত্ৰীয়ে পাঁচসাঁহ লোকক ফিৰাই পঠালে ।

দিলাল-খাঁও ৩লৈ তুও, মুকুতা, বাখৰ পতা সোণাৰ মলমকৰা তৰোৱাল ১ খন,

জমদাৰ এখন, সোণৰ মলমকৰা হিলৈ ২ টা, এইসকল সহিতে ১৫ হাজাৰ

টকাৰ বাব দি গদাইক পঠালে, বোলে, “ৰাজমন্ত্ৰীহে হৈ তাৰাৰ বচন

নৰলিল ।” পাঁচসাঁহ লোকেও বিস্তৰ প্ৰশংসা কৰিলে । পাচে মীৰ্জা-মুলা

প্ৰমুখ্যে বঙ্গাল ভট্টীয়াই গ’ল ; শক ১৫৮৪, মাস মাঘ । ১২৫ ॥

আৰ বঙ্গালৰ লগত বাঢ়ুলি ফুকন, তাৰ ভাই মৌপিয়া, হৰিডেকাৰ পুতেক ৰঘুনাথ, উধ ছুৰৰীয়া, ৰঘুনাথৰ বেটা মনোহৰ কাকতী, কেওদাংধৰা,

খানখানা ভট্টীয়ালে

এইবোৰ আপুনি গ’ল । তাত বাজে দয়ঙ্গীয়া

বৰগোহাঁই, ৰাজখোৱা, লুখুৰি চেটিয়া, নাৰেঙ্গ চেটিয়া,

লালুক গোহাঁই, দীঘলা হাজৰিকীয়া আৰু যতক হা-হাজৰিকীয়া লহবৰ

ৰায়ৰ পুতেক, ভেলাইৰ পুতেক, এইসকল প্ৰামুখ্যে আনো অনেক

লোকক ধৰি নিলে। গুৱাহাটীত ৰচিদ-খাঁকে, তিনিজন। গোহাঁইৰ বেটাকে, ৰজাৰ শত্ৰুৰ বেটাকে থৈ নবাব খানখানা ভটীয়াই গ'ল।
১২৬ ॥

পাচে গুৱাহাটীৰ পৰাহে মাধচৰণৰ হাতত ধৰি নিয়া বৰুৱাবোৰক দি পঠালে। আৰ মৌৰ্জা-মুলাৰ ভাগিনেকৰ হাড় আছিল বাকৌবাৰীত, তাকো

খুজি নিলেহি। আৰ ৰাজমন্ত্ৰীয়ে দিলাল-খাঁয়ে দিয়া
বিষয়াৰ শাস্তি

তাও, মুকুতা, তৰোৱাল, জমদাৰ, হিলৈ, এই ভেঁটী-সকলক বৰপাত্ৰ-গোহাঁইৰ বেটা, বৰগোহাঁইৰ বেটাতকৈ ওলৈ দি পঠালে। আৰ বোলে, “ওৰ আজ্ঞা শিৰত লৈ ৰাজ্যখান ৰক্ষা কৰিলো।” পাচে ওৰে বোলে, “যি কাৰ্য্যৰ ওপৰে থলো সি কাৰ্য্যৰ কৰিলে ৰাজমন্ত্ৰীত কঁ যাই। আমি পৰ্বতৰ বাসাত বৰ দুখ পাওঁ। আমাক টংচাঙ্গত ঘৰ সাজি নিয়োকহি।” এই কথা ৰাজমন্ত্ৰীত কলেহি। ৰাজমন্ত্ৰীয়েও শীঘ্ৰ কৰি ঘৰ সাজি ওক শিৰত কৰি আনি লেচাঙ্গৰ পৰা টংচাঙ্গত থলে। তাৰ পৰা মেকুৰী-খোৱাক ওলাই আহিল ফাল্গুনত। উত্তৰকোলে, দক্ষিণকোলে, পৰ্বতৰ ওপৰে পাত্ৰ-মন্ত্ৰী, বৰা-বৰুৱা ভাগি গৈছিল, সবাকৈ কোচাই আনি একে ঠাই কৰি ওত ৰাজমন্ত্ৰীয়ে চৈত্ৰত ভেটালে। পাচে মেকুৰী-খোৱাৰ পৰা চৈত্ৰত বকতালৈ আহিল। তাতে ওএ ৰাজমন্ত্ৰীক আজ্ঞা কৰিলে, “মোৰ ৰাজ কাজ-কাম কেনমতে নষ্ট গ'ল? পাত্ৰ-মন্ত্ৰী, বৰা-বৰুৱা এক ঠাই কৰি স্তুধি দিওঁক।” পাচে স্তুধি ওদেৱত যোগালত ভিতৰুৱাল গোহাঁইক তামুলী-দলৈৰ পুতেকক লোৱা দিলে। হাতীবৰুৱাক চবকিয়ালে। লগ এৰিবৰ নিমিত্তে সোণামুৱাক হাড়ি কৰিলে। ঘোঁৰা কোঁৱৰক লোৱা লগালে। পাচে ঘোঁৰা কোঁৱৰে গোচৰ দিলে। বানৰুকীয়া বৰগোহাঁইক বোলে, “বৰগোহাঁয়ে যদি ভৰ দিয়ে আমি কিয় এৰিম।” পাচে ওএ বৰগোহাঁইক দায় ধৰিলে, বোলে, “চামধৰাৰ উত্তৰকোলে যে বঙ্গাল নাছিল, দক্ষিণকোললৈ লোকজন নেদিলে কিয়?” এই বুলি ওৰে আপোন হস্তে বৰগোহাঁইক দগিয়াই

বন্দী কৰিলে। সেই সময়ত জয়ন্তাবজা বমাই কটকীক ৩ৰ ঠাইলৈ পঠাইছিলে ; ৩ও তুলিলে। ১২৭ ॥

শ্ৰীকৃষ্ণায় নমঃ । বুৰঞ্জী পুস্তক । শক ১৫৮৫, মাঘ মাস, ৰাজ্য মাৰিলত পাৎসালৈ দিয়া লেখা—

লেখিতং শ্ৰীশ্ৰীযুত জয়ধ্বজসিংহ ৰাজা আচাম চুলতান স্ৰজাকে খলাকে উক্ত বিশ্বনাথ হিমিদা লোকোকে কহে, সোঁ ৰাজবিলায়ত ৩ৰায়তকো

দেউল কৰকে আচামে নিয়াথা । ইসো আন্তে
পাৎসালৈ স্বৰ্গদেৱৰ চিঠি

৩ছকুমসে সকল মঙ্গলালিঙ্গিত নানাগুণালংকৃত
সগুণৈকেধামে নিজতনুসৌন্দৰ্য্য ধৰ্ম্মযুধিষ্ঠিৰ গঙ্গাজলনিৰ্ম্মলপবিত্ৰ কলেবৰ
মহামহিম মহিমাৰন্ত শ্ৰীযুত নবাব খানখানা চিপহ চালাৰ ৩ফৌজাম
কৰকে আচাম সাৰ বিলায়ত নিয়াথা, হামাকো জলাউত্তুন কৰণে লাগা,
তব যাইকে আপনা জীলেকৰকে পাহাৰকে অচিলা কৰকে নবাব খানখানা
চিপুহচালাৰ জীউকে পাচ আৰজকিয়া কি, মোৰ গুণাবক্স আচাম
মুল্লুক মুজে দিও । মই এতিবেৰ মোৰ আপোনাক বেটী আৱৰ ৰাজা-
তিপামাক বেটী ৩মহলকে বিস খেজমতকো দেয়েঁ । (আৰ সোণা ২০,০০০,
ৰূপ ১,২০,০০০ তোলা, আৰ ২০ হস্তীৰ ১৪ দস্তাল, ৬ হস্তিনী । ১৫৮৫
শকত অৰংচা পাৎসাৰ অহদি দুৰ্বেগকে, বস্তম-বেগকে দিলে সোণা
দুশকৈ ৪০০ । দলিল-খাৰ কটকী গদাইক সোণ ১০০ তোলা বিদায়
দিওঁতে । দুই অহদিক ৰূপ হাজাৰ ; গদাইক ৫০০ ৰূপ ।) আৰ
দৰং মলুক উত্তৰকোলকি তৰফ দৰিয়াও ৰায়ত ভড়ৰী আওৰ মলুক
ৰাজা ডুমৰীয়াকা আওৰ বেলতলীয়া দক্ষিণকোলকে তৰফ দৰিয়াও
ওকং সীমনা কৰকে পেচকচ কৰতাহো, আৰ ইচসে পিচু মণ্ডিও কবুল
কিয়া জমা দিয়া দি, সন ১০৭৩, মাঘ মাস । কো লেকৰকে ৩,০০,০০০
চাৰ চাৰ মহিনে একো লাখ কৰকে বাৰ মহিনা মো দেওঁগা, আৰ ৯০
হাতীৰ ১০ বৰদস্তাল, ১০ চৰাদস্তাল, ১০ হস্তিনী, এই তিচ হাতী
ইনকো তিন মহিনা পিচো দেওঁগা । আৰ ৬০ হস্তীৰ বৰদস্তাল ২০,

চৰাদন্তাল ২০, হস্তিনী ২০, ইচমে ছ মহিনা লেকেৰকে বাৰ মহিনা মে ভৰা দেওঁগা। যব তেঞি কপয়া হাতী দিনেকো ওৱাদাকি আছোঁ তবতই বৰগোহাঁইকা বেটা, বুঢ়াগোহাঁইকা বেটা, বৰপাত্ৰকা বেটা, গড়গয়া ফুকনকা বেটা, মোৰ মলুকে বিস ই চাৰ আদিমি বৰা, আৰ মদাৰ ভিন্নকে, ওঁপৰই সো আন্তে, এহি চাৰ আদমিকো ওঁল দিয়া, তোমাৰ পাস আৰ যো কুছ ৩ বিলায়তকে ৰায়ত আচামকে মলুক বিস ৰহি হয় সবহায়ালে কৰদেওঁ। আৰ মইনে কবুল কিয়া ইস পিচে হৰবৰিষ ২০ হাতী—১০ দন্তাল, ১০ হস্তিনী, ৩ সৰকাৰকো পেচকেচ পছছায়া কহো। আৰ মেৰা এতবাৰি এক গোমোস্তাকে তেক পাইকো সে গুৱাহাটীকি ফোজদাৰকে হমেচা হাজিৰ ৰহে। যো কুছ কবুল কিয়া হোতি সবকে ভি সমাপন কৰোঁ। আৰ ৩ ৰাজ গিফৰমাণ বৰদাৰি বিস ৰহোঁগা ; ১৫৮৫ শক, মাস মাঘ ১২৮ ॥

এই শকতে দিয়া যাই হাতী, আৰে লেখা,—গাভৰুৰ লগত ২০ হাতী, দিবৰ কবুল, আৰে তিপামতে দিয়া যায় হাতী ১০, লেখোঁত দিলাল-খাঁৰ হাতত ৪, আৰে হাতত বৰীতলাত ২, সেই শকতে চৈত্ৰ মাসত গদাইৰ হাতত মেকুৰী-খোৱাত ৩০ হাতী, আৰে বাটত ১৯, পাৎসাৰ হাৱলে হৈল ১১টা, শক ১৫৮৫, মাস ফাগুন। কলিয়াবৰত পিৰোজ-খাঁৰ হাতত ৪০, পাৎসাৰ মুজুৰ কৰি দিয়া ৫, নবাব দলিল-খাঁলৈ দিয়া যায় ২ হাতী ; শক ১৫৮৬, আঘোণ মাস। ছৈয়দ পিৰোজ-খাঁৰ হাতত দিয়া যায় হাতী ১৩, ৰচিদ-খাঁ নবাবক হাতী ১টা, ৰূপ স্তবৰ্ণৰ লেখা, শক ১৫৮৪। তিপামত পাৎসালৈ গাভৰু নমাই দিওঁতে চান্দ্রায় কমল গজলা গুৰিয়ায়ে দিয়ে গৈ নবাব খানখানাৰ হাতত সোণা ২০,০০০ তোলা, ৰূপ ১,২০,০০০ টকা ; শক ১৫৮৫, কাৰ্ত্তিকত। পাৎসাৰ অহদিক আনোতে লাখ টকীয়া বৰুৱায়ে, লাউ-ডেকায়ে, শঙ্কৰ বৰায়ে, চতুৰ্ভুজ কাকতীয়ে দিয়েগৈ ৰূপ ১,০০,০০০। সেই শকতে ফাল্গুনত কলীয়া কুকুৰাচোৱা

জয়ধ্বজসিংহৰ পাৎসা-
লৈ কৰকাটল আৰু মৃত্যু

বাহুবীয়া কটকী, কোপতীয়া কটকী, কনাই কাকতীয়ে দিয়েগৈ ৰূপ ৪০,০০০। ১৫৮৬ শকত কাৰ্ত্তিকত পাঠকচন্দ্ৰ, চতুৰ্ভুজ কাকতী, কলীয়া কটকী, ঢেঁকিয়াল হাজৰিকীয়া দিয়েগৈ ৪০,০০০ হাজাৰ। ১৫৮৭ শকত ভাদ্ৰ মাসত ৰূপ ২,০০০ হাজাৰ মাৰি দিয়া যায়। হস্তী ১০, আৰে পাচ হস্তী মৰিল, ৰূপ ১,০০০ খৰিদ লৈ হাতী বিকি দিয়ে ১০,০০০। ১৫৮৮ শকত জ্যৈষ্ঠত পিৰোজ-খাঁৰ তত লাখ ৰূপীয়াত মাৰি দিয়া যাই হস্তী ৫০, দুই হাজাৰ কৰি ৰূপ ১,০০,০০০ খৰিদৰ হাতী মৰিবৰ হৈ হাতী ১, ছাস্তা-খাঁ নবাবক প্ৰতি ২, ৰচিদ-খাঁক প্ৰতি ১। তাত পাচে লাং-ডেকা, কোপতীয়া, মাধচৰণ, বাহুবীয়া, চতুৰ্ভুজ কাকতী, এই-সকলত কৰি ৫ হস্তী, ৰূপ কিছু দি পঠালে। সিবোৰেও গুৱাহাটীত ৰচিদ-খাঁক হজুৰে দিলেনি। তদন্তৰে ভগনৰ পাচত, ১৫৮৫ শকত পাংসায়ে জয়ধ্বজ মহাৰাজালৈ জামাযোৰায়ে জমদাৰ সহিতে কাপৰ ১ যোৰ দি পঠালে দোৰ্বেগ, বস্ত্ৰম-বেগত কৰি। গুৱাহাটীৰ পৰাও ৰচিদ-খাঁয়ে পঠালে তাজ-খাঁকে, ছেক-কমলকে, সিহঁতো আহি দেৱৰগাওঁ পালেহি। সেই সময়ত বকতাত জয়ধ্বজ ৰাজা মুদ্গৰ ৰোগ হৈ স্বৰ্গী হ'ল। ১২৯ ॥

নবম অধ্যায়।

ৰামসিংহৰ আসাম আক্ৰমণ।

কাৰ্ত্তিকত, বুদ্ধবাৰে, শক ১৫৮৫, তেবে ৰাজাৰ পুত্ৰ নাই, অৰাজক ভয়ে বাহগৰীয়া বুঢ়াগোহাঁই, বাককীয়া বৰগোহাঁই, কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, ৰজাৰ শহুৰ চেংধৰা বৰুৱা, বুঢ়া-চক্ৰধ্বজসিংহ ৰাজপাটত গোহাঁইৰ পিতৃ বাহগৰীয়া ফুকন, ভিতৰুৱাল গোহাঁই, এইসকলে আলচি ৰাজাৰ দদায়েকৰ পুতেকক চাৰিং ৰজাক মুৰত তুলি

আনি মহাৰাজাৰ আজ্ঞায়ে ৰাজা পাতিলে । শ্ৰীশ্ৰীচক্ৰধ্বজ মহাৰাজা হ'লত পাচে দোৰ্বেগ দ'লৰ গাৰতে থাকিল । বস্তুম-বেগ ভটীয়াই গুৱাহাটীত ৰচিদ-খাঁত কলে, বোলে, “যি ৰাজালৈ বঁটা-বকচিচ্ দিলে সি ৰাজা মৰিল । এখন আমি কি কৰিম ?” পাচে ৰচিদ-খাঁয়ে বোলে, “ৰাজাৰ ভাই ৰাজা হ'ল । আত ভিন্ন আছেনেকি ? সেই ৰাজাকে দেগৈ ।” পাচে দোৰ্বেগ, বস্তুম-বেগৰ লগত দিলাল-খাঁয়ে বাঁহ-বৰীয়াকে, গদাইকে পঠাই দিলে । সিহঁতক কোৰেখনাত থৈছিলে । ৩এ নোতোলে দেখি ৰাজমন্ত্ৰীয়ে অনেক মন্ত্ৰণা কৰি চাক্তত ৩ক বুজাই উচ্চত সিংহাসনত বহুৱাই আঠু পোনকৈ দুই চৰণ দলিচাৰ ওপৰত থৈ ঠিয় হব নালাগে হেন কৰি নবাবৰ উকিলক বাজতে ৰাখি পাংসাৰ দুই অহদিক জখলামুখতে ৰূপৰ শৰায়েৰে ৪০০ সোণৰ মোহৰ দিয়ালে মাখচৰণৰ হাতে, আৰু ৰাজমন্ত্ৰীয়ে বচনে এইখান কব দিলে বোলে, “৩ৰাজা ব্যতিৰেকে কাক সেৱা কৰে ? যি কাৰণে উদয়গিৰি ৩ৰাজা ঈশ্বৰাংশ বিভূতি, অস্তগিৰি পাংসাও ঈশ্বৰাংশ । এতেকেহে দুই জনৰ স্নেহানুকূপ চলিছে । এতেকে বৰলোকৰ যিকূপ সন্মান তাকে কৰিব লাগে । মহাৰাজাও লেচাক্তত আছে ।” এইৰূপে অনেক কথা-বাৰ্তা কৈ দুই অহদিক ৩ৰ আগক নিলে । সিহঁতো ৩ক সেৱা নকৰি তচমিল কৰি বঁটা-বকচিচ্ দিলে । পাচে ৰাজমন্ত্ৰীয়ে পাংসাৰ বকচিচ্ ৩ৰ আগত সূৰ্ণৰ শৰায়েৰে দিলেনি । ৩ও দুই হাত মেলি ধৰি থলে । ৰাজমন্ত্ৰীয়ে পুনৰ্বাৰ পাচফালে আতৰাই থলে । পাচত সিসকল কটকীকো ৩ৰ আগ কৰিলে, আগত থৈ ৰাজকথাকো ৰাজমন্ত্ৰীয়েহে নিশেষ কৈছিলে । আৰু ৩ ৰাজা বোলে, “মোৰ বেটী, তিনি লাখ টকা, নৰৈ হাতী, লোকজন নাৰাখিবৰ কাৰণেহে দিলোঁ । এখন লোকজনকো নাপালোঁ, আৰ সীমনাকো নাপালোঁ ।” এই বুলি এক লিখা দি চন্দ্ৰকন্দলীকে, সনাতনকে দোৰ্বেগ, বস্তুম-বেগৰ লগত পঠালে । সন্দেশ দিলে—গান্ধ ১০টা, কটাৰী ২০ খন, সোণৰ ডাবেৰে ফণি ২ খন, হস্তীদন্ত ৬টা । ১৫৮৫ শকত ৯ পু ৰাজমন্ত্ৰীয়ে পাংসাই অহদি উকিল সহিতে বিদায় দিলে । ১৩০ ॥

পাচে আমাৰ দুই কটকীয়ে ৰাজমহলত নাও থৈ ৭ মানুহ ৰখীয়া থৈ পাংসাই ৰাহেগড়িত চড়ি, আগৰাত ৪ দিন ৰহি দিল্লী পালেগৈ ।

পাংসায়ে, অহাৰিয়ে জনালত হাটান-আলি নবাবৰ পাংসালৈ আহোম কটকী

হাৰলী যমুনাৰ নিকটত আছে, সি যুদ্ধক গৈছিলে, তাৰে হাৰলীত তুলি থলেনি । সনাতন কটকীয়ে দোৰ্বেগ, ৰস্তম-বেগক বোলে, “আমি ব্ৰাহ্মণ ; কেমনে আহাৰ ব্যৱহাৰ কৰিম ই জাগ্যাত ?” পাচে দোৰ্বেগ যাই দেৱানত জনাই লোকজন আনি যমুনাৰ নিকটত দুই কটকীলৈ ভিনে ভিনে বাসা কৰি দিয়ালে । দুই দিনৰ পাচত দেৱানে সিদ্ধা দিলে । দুই কটকীক চাউল ৬০০ মোন, মেহি চাউল ৮০ মোন, মুগু ৪০ মোন, কলা ২০ মোন, মচুৰ ২০ মোন, মাহ ৬০ মোন, ঘিউ ৪০ সেৰ, ৰালুক ৮ সেৰ, হালধি গুৰি ৪ সেৰ, হিং আদসেৰ, আদা ১০ সেৰ, গাখীৰ ৮ মাঠি, লোণ ২০ মোন, চিনি ২০ মোন, তেজপাত ১ ভাৰ, টাটৰ ৭ পাচি, বিলাতি পান ৮ পাচি, হাৰিণা ৩টা । তাত পাচে পাংসাৰ সিদ্ধা পাঞ্চ দিন অন্তৰে দিলে । ৫০০ ৰূপ লোকজনক ২০০ । তাত পাচে ৮ দিনৰ অবসানে আমাৰ দুই কটকীক পাংসাৰ হজুৰ কৰালেনি । পাংসাও তন্ত্ৰৰ ওপৰে বহিছিল । তন্ত্ৰৰ তলে তিনি খলপাৰ নামে পাংসাৰ দাহিণে স্তূৰ্ণৰ লাখুটি ধৰি জাফৰ-খাঁ দেৱান আছিল, বামে উজিৰ । সেই ক্ৰমে ৰাজপুতৰ ৰাজা বামে যশমন্তসিংহৰ ধাৰা, তাৰ পাচ ৰাণা হাড়ো, বাৰহাজাৰী, সপ্ত-হাজাৰী । তাৰ পাচে ৬, তাৰ পাচে ৫, তাৰ পাচে ৪, তাৰ পাচে ৩, ২, ১, এই ক্ৰমে অমাত্যবৰ্গ, হাতী, ঘোঁৰা, চিপাহী, বন্দুক-দাৰী, ঢালী, ধনুকী, পাঞ্চহাতীয়াৰ সহিত চিত্ৰ-বিচিত্ৰ লালজৰ্দ কশাটি ফটিক, নানান পাথৰে ৰচিত দুৰ্গ, আলি, তন্ত্ৰ, অভ্যন্তৰতো পকা পাথৰৰ গৃহ, তাহাত স্তূৰ্ণৰ পতকা কৰি ঠাই ঠাই কাম কৰিছে । চিত্ৰ-বিচিত্ৰ সিঁতিটিক আমাৰ কটকীক নি নেনিলে । তন্ত্ৰ বাহিৰে ৭ আলি হৈ চতুৰ্ভিটি সমস্ত লোকে আছিল । সেই সময়ত দুই উকিলে আশীৰ্বাদ কৰি হাত কৰযোৰে থাকিল । ১৩১ ॥

পাচে পাৎসাও শ্ৰীশ্ৰীদিল্লীৰ পতি শ্ৰীশ্ৰীযুত মহাৰাজা শ্ৰীযুত আমীৰ-অল-উম্ৰাও আলমগৌৰ পাৎসা পত্ৰ শুনি বোলে, “কোঁচৰ সীমানাত কৰি আমাৰ যদি বঢ়াকৈ লৈছে মই এৰি দিব দিম, আৰ লোকজন স্বৰ্গদেৱলৈ পাৎসাৰ উত্তৰ যদি আমাৰ লোকে পাকুৰি আনিছে তাকে চাড়ি দিব দিম।” এই বুলি উকিল নিদি লিখা এখনি দিলে আৰ পান তামোল খাব বুলি ১,০০০ ৰূপয়া দি পঠাই দিলে দেৱানে চন্দ্ৰকন্দলীকে, সনাতনকে দিল্লীৰ পৰা। আৰ দুই উকিলক দুই যোৰ শুক্ল বঁটা জামা ২, পাগ ২, পটুকা ২ গচ, চিটপামক ২ খন, পেচগচ ২ গচ; পাৎসাৰ ঠাই কিছু নিদিলে। পাচে ঢকাৰ ছাস্তা-খাঁ নবাবে দুই কটকীৰ লগত পণ্ডিত-ৰায়ক পঠাই দিলে ৩ৰ ঠাইক। ৩ও লিখাকে জামাযোৰাকে ওচৰলৈকে নি পত্ৰ শুনিলে।

ছাস্তা-খাঁৰ লিখা এই ;—

স্বস্তি সদুত্তৰনিকেতন-নানাগুণালংকৃত-নিজকুল-কমল

প্ৰকাশ নৈক-ভাস্কৰ শ্ৰীযুত বুঢ়াগোহাঁই স্মৃচৰিতেষু—

সৌহৰ্দপূৰ্ব্বকলেখনং কাৰ্য্যঞ্চ আগে ই থানে সমস্তে কুশল, সি থানেৰ কুশল লেখিয়া সন্তোষ কৰাইবা, আৰ তোমাৰ দুই উকিলৰ সনাতন ও চন্দ্ৰকন্দলীক ৩ৰ হজুৰ ভেজিছিল। তাত আমিও তোমাৰ কাৰণে উমৰাওৰ ঠাই লেখিছিলোঁ। উমৰাও তোমাৰ ৩ক বহুত মেহৰ-স্নেহ কৰিয়া তোমাৰ দুই উকিলক পাৎসাৰ হজুৰ ভেজিছিলে তাত তোমাৰ সেৱা-খেজমতত পাৎসাৰ তোমাৰ ৩ৰ ওপৰ জেমত স্নেহ জেমত মেহৰ তাক তোমাৰ দুই উকিলৰ মুখে জানিবা। আমাৰ উমৰাও তোমাৰ ৩ৰ উপৰে বহুত স্নেহ কৰি এক যোৰা জমদাৰ শিৰপাও দিয়া আপোনাৰ এতবাৰী আদমি শ্ৰীপণ্ডিতৰায় উকিলক ভেজিছে; অতএব তোমাক লাগি লেখোঁ তুমিও ৩যেমনে উমৰাও খোচহাল হয় তেমত কৰিয়া শ্ৰীপণ্ডিতৰায়ক চিতাপে বিদায় দিবা। আৰ এমত ব্ৰাহ্মণ এমত পণ্ডিত তোমাৰ ভাগ্যে সে ৩ তোমাৰ অনুকুল কৰিয়া যায়, ইহাক খোচহাল কৰাৰ। তোমাৰ বহুত ভাল হব, ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম দুয়ো হব। আৰ পেচকচবাদ হস্তী, ৰূপয়া যি কিছু

বাকী ৰহিছে তাকো চমস্ত হাল কৰিয়া তাকিত পঠাই দিবা, দিৰঙ্গ কৰিয়া
ৰাখন ভাল নুই, আৰ তোমাৰ আমাৰ প্ৰীতি-একলাসৰ কাৰণে আমাৰ দিল
বহুত ধোণ্ডে, তোমাৰ দিলতো সি নেদেখো। আজি ডেৰ বৰিষ হ'ল
আমি ইখানক আসিলোঁ, তথাপি আমাৰ ভাবুঁৰা হুই জবাব নালিখায় কেমন
তোমাৰ। আমাৰ একলাস আৰু দুনিয়াইতো দুই প্ৰীতি-একলাস ৰহে,
কিছু নাৰহে। আমি যে তোমাৰ ভালকেহে ইচ্ছা কৰোঁ। আমাৰ লগত
প্ৰীতি-একলাসতো ভাল নোহে, আৰ আমি তোমাৰ ভালৰ কাৰণেহে কহোঁ।
পাৎসাৰ সেৱা-খেজমতেত দৰোস্ত কৰিলে তোমাৰ ৩ আৰ বহুত ভালহে
হব। অতএব পাৎসা যেমত তাক আপুনি জানা আৰ এমত কৰিবা, যেমনে
তোমাৰ নৰনাৰী, গো-ব্ৰাহ্মণ সূখে থাকে তেমত কৰিবা, আৰ বাকী হকিকত
তোমাৰ উকিল মাধচৰণ ও পূৰ্ণানন্দৰ মুখত হস্তে শুনিবা বহুত, কি লেখিম
আপোনে জ্ঞাত। ইতি সন ১০৭৪, তাং ২৯, শক ১৫৮৫ পালেহি। ১৩২ ॥

আৰু দিলাল-খাঁৰ এই লেখা—

স্বস্তি সৰ্ববমঙ্গলানাং কৃতপৰমপ্ৰিয়দৰ্শী-বিজ্ঞাবৰ শ্ৰীযুত ফুকন বা

ওঁ গোহাঁই স্নহদবৰেয়ু—

শ্ৰীনবাব দিলাল-খাঁ নম্য-দোৱা বিজ্ঞাপকায়ং ধৰ্মাদৃতঃ, এথা কুশল, তোমাৰ
দিগেৰ কুশল লেখিয়া প্ৰীতি কৰিবা, পৰং তোমাৰ ৩ৰ কাৰণ আমি ৩
দৰগাতে যেমত উচিত সুপাৰিচ লেখিছিলাম অনুসাৰে
ফুকনলৈ দিলাল-খাঁৰ ৩ অত্যন্ত কৃপানুভাৱে সানুগ্ৰহে পূৰ্ব কৰাৰজীউৰে
চুকপ ও জৰাও-জমৰদ যে এনায়েত কৰিছেন দোৰ্বেগ,
ৰস্তম-বেগ হজুৰহাল লৈয়া আসিতেছেন, ইহাৰো পোঁচিলে। ৩ৰে অত্যন্ত
প্ৰগতি হৈয়া নৈবাদ জ্ঞাপন কৰিবা। আমাৰ দিগেৰ গদাই তোমাৰ দিগেৰ
ভোৱানন্দ ব্ৰাহ্মণ কেহ ইহানাৰ সঙ্গে চলায়া দিছি। গদাইৰ হস্তে ৩ৰ কাৰণ
আমাৰ নিজনফৰ হাল, একজড়াও ধুকধুকি, একজড়াও পলুঁছি, কৃষ্ণ এক
পোৱাল মালা দিতে পঠাইতেছি, পোছিব। আৰ পূৰ্ববহা ন লেখিছি হস্তী ও
বজত যে পেচকোচ বাবত ৩ৰ থানে তলব ইহাৰ ওৱদা সম্পূৰ্ণ হ'ল। যদ্যপি

বৰ্ষাৰ কাৰণ, নওৱা হস্তী বনহনে নবীন আছিলে ইকাৰণ ইয়াৰ পৰিশোধত ব্যাজ হৈছে, কিন্তু বজত আপুনি আছিল। অখন উচিত আপোনাৰ ওবাদামাফিক হস্তী ও বজত যে নিয়ম পেচকচ কৰে বাকী তাহা পৰিশোধ কৰিয়া আপনাৰ পুত্ৰৰ ইকা হালা নযাওঁ। আৰ নিয়মেৰ পেচকচ ব্যতিৰেক যে হস্তী ও কৃষ্ণ দৰগাতে ৰাজা ইহানাৰ সঙ্গে চলায়া দেন, ইহাঁত ৰাজাৰ অত্যন্ত প্ৰগতি বিনয় ৩ দৰগাতে জ্ঞাপন হব। ইতি, সন ১০৭৬, তাং ২২ বাইচা, মহৰ্ৰম, ইতি বাকী গদাই কহিব। আৰ তোমাৰ কাৰণ এক বাজুবন্ধ, পয়যাৰ এক, চলায়া দিতেছি, পোছিব। সিয়ো পালেহি, শক ১৫৮৫। ১৩৩ ॥

পাচে তাক তুলি বিদায় দিলে, পত্ৰো এই—

স্বস্তি পৰমোদাৰ-গুণাৰ্ণব-নিজকুলকমল-প্ৰভাকৰ-নৰ্দদৰ্পখৰ্ব-বৃড়াঙ্গ-ললিত
-কলেবৰ-নবৰতাস্মি-দীজদেৱজলধিসম মহামহিম শ্ৰীযুত নবাব
দিলাল-খাঁ মহোদাৰচৰিতেযু—

সৌহাৰ্দপূৰ্বক লেখনং, প্ৰয়োজনক, এথা কুশল, তোমাৰ কুশল সৰ্বদা চাহি; আৰু দেখ তুমি গদাইত কৰি কৈ পঠালা ৩ বোলা ৩ তোমাৰ ৩ক
প্ৰতি ৰস্তুম-বেগ, দোৰ্বেগৰ হাতত বকচিচ্ কাটাৰী
দিলাল-খাঁলৈ কুকনৰ ভেজিছে, তাক তুমি অত্যন্ত প্ৰগতি যুগুত হৈয়া জ্ঞাপন
চিঠি কৰাইবা। ইহাকো তুমি কি নিমিতে কহিছা, কিন্তু
আমাৰ কুশলক বাঞ্ছাহে কহিছা, এতেকে আমিও তোমাৰ বচনক ৰাখি
যেমনে সাদৰপূৰ্বকে লৈবাৰ লাগে তাক সমস্তে কৰিলোঁ, আৰু গদাই
ৰস্তুম-বেগ, দোৰ্বেগ তেনে পৰে দেখা। আৰ তুমি যি হস্তী, কপীয়াৰ কাৰণ
কহি পঠালা তাক আমি কাৰ্ত্তিক মহিনে গদাইৰ হাতত ৰচিদ-খাঁৰ ঠাই লাখ
কপীয়া ভেজিলোঁ, এখনো ই অহাদিৰ সাতৈ চৌৱাল্লিস হাজাৰ কপীয়া,
চৌৱাল্লিস হস্তী ভেজিলোঁ, আৰ যি কিছু হস্তী, কপীয়া বাকী ৰহিছে তানা
তালাস কৰিছোঁ। তিয়াৰ কৰিবাক নোপাৰোঁ, যেখন তিয়াৰ হয় ইহাকো
তেখন ভেজিম, আৰ ইমানো কি নিমিতে দিৰঙ্গ হৈছে, যাতো সমস্তে

লোক উজাৰ এই কাৰণেহে দিবঙ্গ । আমি যদি দিবাক পাৰোঁ তেবে
আমাৰহে ভাৰ গুচে । ইহাকতো আমি জানোঁ, আৰু দেখ, তুমিও পূৰ্ব
সীমনাৰ নিমিত্তে বচন বুলি গৈছা, সি যেমনে বফা পাৰ তেমতখান কৰিবা ।
আৰ আমি অধিক কি কহিম, আপনি সমস্তে জানা । আৰ তোমাৰ অৰ্থে
কস্তুৰী ২০, দস্তাল ২, সূৰাগা গুৰি ১ সেৰ, কটাৰী ২০ খন, আৰ তোমাৰ
কুশলাদি লেখিয়া সন্তোষিবা । ইতি, শক ১৫৮৫, তেৰিফ ৮, মাস
ফাগুন । ১৩৪ ॥

সনাতন চন্দ্ৰকন্দলীয়ে নিয়ে ৰচিদ-খাঁলৈ তিনি গোহাঁইৰ এই লেখা—

এথা কুশল, তোমাৰ কুশল সৰ্বদা চাহি । খোচাল হৈবাৰ কাৰণ
যি লিখিছিলো, কিন্তু পণ্ডিতৰায় ছেক-কমলৰ মুখে জানিবা । পৰং

পূৰ্বাপৰেও নবাবসকলেও গুৱাহাটীত কথা-বাত্তা
তিনি গোহাঁইৰ ৰচিদ-
খাঁলৈ চিঠি
আমাৰ হোৱা যায়, এখনো সি ঠাইৰ কাৰ্য্য-কামৰ
ভাৰ তোমাৰ ওপৰে, ই ঠাইৰ কাৰ্য্য-কামৰ ভাৰ
আমাৰ ওপৰে । অতএব ৩ যেমনে খোচহাল হয়, তেমন কৰিবা, তুমি
বিশেষ মন বিধাৰণ গোট হল, কিবা কাম ভাল হয়, কিবা চুৰা হয়,
ইহাকতো নাজানি । এতেকে পূৰ্ববধাৰণ গোটাহে ভাল, ইহাকে আপুনি
জানা । আৰু হস্তী ৰূপয়াৰ কাৰ্য্য যে কহিলা হাঁ কহিবাক পোৱা ; কিন্তু
যি কিছু হয় আমি আগুৱা দিছোঁ । আৰ যি কিছু দিবলৈকো আছে
তাকো আমি থকণা হৈলে দিব । ইহাত কিছু অসন্তোষ নকৰিবা । আৰ
বাকি সমাচাৰ যে কিছু হয় তাক উকিলসকলে জনাইবেক । বুঢ়াগোহাঁইয়ে
সন্দেশ দিয়ে,—গান্ধ ১০, কিৰ্মিজি কতিপ ৫, কটাৰী ১০, বালুক ৬ টোপা,
হস্তিদন্ত ২, ডুবাকাঠ ২ সেৰ । বৰপাত্ৰ-গোহাঁইৰো গান্ধ ৪, কিৰ্মিজি কতিপ
২, কটাৰী ১২, বালুক ২ টোপা । বৰগোহাঁইৰো এই ধাৰণে সন্দেশ ।
ইতি, শক ১৫৮৭, শ্ৰাবণ মাস ; চলা-গন্ধীয়ায়ে নিয়ে । ১৩৫ ॥

মহাৰাজাও লিখাকে, জামাযোৰাকে ওচৰলৈকে নিব দিলে । শীঘ্ৰে

পাণ্ডিতৰায়ক তুলি বিদাই দি পঠালে। তাত পাচে ৰচিদ-খাঁয়ে হস্তী
 ৰূপয়াৰ কাৰণে মহাৰাজাৰ ঠাইলৈ ছেক-কমলক
 স্বৰ্গদেৱৰ ওচৰত ৰচিদ-
 খাঁৰ উকিল পঠাই দিলে। লেচাঙ্গত ৩এ ছেক-কমলক তুলি-
 বলৈ আনিব দিলে। বৰদুৱাৰ পাই ছেক-কমলে
 বোলে, “মই দোৰ্বেগ, ৰস্তুম-বেগৰ লগত আহি ৩ক তচলিমহে কৰিছোঁ,
 সেৱা কৰা নাই, এখনো মই তচলিমহে কৰিম, সেৱা কৰিব নোৱাৰোঁ।”
 এই কথা ৩ও শুনি বোলে, “সি পাংসাৰ অহদি, পাংসাৰ আত্মাৰে
 আহিছিল নিমিত্তে সেৱা নকৰি তচলিম কৰিলে। ই কিয় সেৱা নকৰিব?”
 এই বুলি খং কৰি তাক ওলোটাই বহালৈ নিব দিলে। পাচে ছেক-
 কমলেও ৩ৰ খং দেখি দুই চাৰি দিন অন্তৰে বোলে, “মই সেৱা কৰিম।”
 এই কথা শুনি ৩এ মেললৈ নি তাক তুলি বিদাই দিলে। তাত পাচে
 ৰচিদ-খাঁক তোলাই ছৈয়দ পিৰোজ নবাব হৈ ছৈয়দ জাফৰ উকিলক পত্ৰ-
 সন্দেশ দি পঠাই দিলে। ১৩৬ ॥

পাচে ৩দেও তাক তুলি ৰাখিলে। মাঘ মাস বুঃ ২৩, শক ১৫৮৫।
 আঘোণত লেচাঙ্গত পাট পাতিলে, নেওগৰ পুত্ৰ-নাতিসকলক মাৰিলে।
 বৈশাখে ৰাজা অভিষেক হল, শক ১৫৮৬। পৌষে
 চক্ৰধ্বজসিংহৰ ৰাজা-
 ভিষেক ৰাজা গড়গ্ৰামলৈ আহিল। বাসা গৃহ কৰি তুন্তি
 মাঘত পূৰ্বৰ পাটত গৃহাৰম্ভ কৰি ৰহিল, শক ১৫৮৬।
 ৰাজা ছয়া নেওগৰ জীয়েক দুই জনা কুঁৱৰী মাৰিলে। বৰবৰুৱাৰ
 জীয়েকক বৰকুঁৱৰীৰ পৰ্বৰতীয়া কুঁৱৰীৰ বিষয় দিয়া কুঁৱৰী পাতিলে।
 কুঁৱৰীয়ো ৰাজ্য পাই কিছু গৰ্ব বাঢ়িলহেন মহাৰাজা চক্ৰধ্বজে জানি গৰ্ব
 চুৰ কৰি মেচাঘৰীয়া বৰগোহাঁইৰ জীয়েকক বৰকুঁৱৰী পাতিলে। বৰবৰুৱাৰ
 জীয়েকক পৰ্বৰতীয়া কুঁৱৰী পাতিলে। শক ১৫৮৬ চৈত্ৰ মাস। ১৩৭ ॥

আৰ পুনৰবাৰ বঙ্গালে মহাৰাজাত ৩ লাখ টকা, নৱৈ হস্তী খুজি অন্ধিক
 গৰ্বৰ বচন বুলিলে ছৈয়দ জাফৰ কটকীত কৰি। এই কথা শুনি ৰাজা

চক্ৰধ্বজে মহাক্ৰোধ কৰি বচন বুলিলে,—“বঙ্গালৰ
 চক্ৰধ্বজসিংহৰ যুদ্ধৰ
 অয়োজন অধীন ছই থাকিবতকৈ মৰণেহে উচিত।” তাত

পাচে মহাৰাজা পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সহিতে আলচ কৰিলে
 বঙ্গালক ধৰিবাক প্ৰতি। সেই বেলা বৰবৰুৱাৰ পুতেক লাছিত-ডেকাক

বৰফুকন পাতি পঠালে কলিয়াবৰলৈ কুকুৰা ঠেং চাই। ই ঠাইতে বঙ্গালৰ কটকীকো ৰাখিলে। যুদ্ধ কৰিবাকো আশ্ৰা দি পঠালে বৰফুকনলৈ। আৰ বৰগোহাঁই, বুঢ়াগোহাঁই, বৰপাতৰ-গোহাঁইকো যুদ্ধলৈ পঠালে। সেই বেলা বৰগোহাঁই ফুকন, চাৰিঙ্গীয়া ফুকন, বৰবৰুৱাৰ পুত্ৰ নিমাতী ফুকন, দিহিঙ্গীয়া ফুকন, নাওবৈচা সন্দিকৈ-ফুকন, এইসকল প্ৰমুখ্যে সমস্তে লোক পঠালে গুৱাহাটী মাৰিবলৈ। ভাদ্ৰ মাস, শক ১৫৮৭। প্ৰথমে দিহিঙ্গীয়া ফুকনে বাঁহবাৰীত কোঠ মাৰিলে, লাল-বেগ, ৰোচন-বেগক ধৰিলে, ঘোঁৰা পালে ২টা, ঢাল তৰোৱাল পালে কিছু। ১৩৮ ॥

তাত পাচে সমস্ত লোকে গৈয়া কাজলীত যি কিছু বঙ্গাল আছিল, নিশেষ কাটিলে। যি পক্ষ সৰ্দাৰ আছিল সিয়ো পৰিল। উত্তৰকোলে যি বঙ্গাল

আছিল তাকো কাটিলে, তেবে গুৱাহাটীত ধৰিলে
যুদ্ধ আৰু বঙ্গালৰ যাই আহোমে। দিহিঙ্গীয়া ফুকনে নাওবৈচা ফুকনে
পৰাজয়

দুখন কোঠ ছাহবুকজত উত্তৰকোলে দিছিলে। এই সময় বঙ্গালেও ইটাখুলি ৰাজ হুই আহোমক ধৰিবাক গ'ল। পাচে তাৰে এক কোঠত বঙ্গালে ধৰিলেহি। কলঞ্চুৰ পুতেকে আগবাঢ়ি খেদি ধৰিলে, দুইকো দুই সমুখ হল, হাতে হাতে কটাকটি কৰিলে। পাচে কলঞ্চুৰ পুতেকক ঘা মাৰিলে; কথমপিহে জীলে। পাচে উত্তৰকোলে বিস্তৰ লোক কাটিলে। লান্মাখৰ পুতেক অন্তয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা, কলঞ্চুৰ পুতেক দিখৌমুখীয়া ৰাজখোৱা, দুই প্ৰমুখ্যে আনোলোক দুই-চাৰি পৰিল। তথাপি মহাৰাজাৰ ভয়ত থাকি ফুকনবোৰে নেৰিলে। তাত পাচে আমাৰ লোকে ইটাখুলিত পুৰতি নিশা গড়ত উঠিলহি। সেই যুদ্ধত নোৱাৰি বঙ্গাল ভাগিল। বঙ্গালেও দিনচাৰেকৰ পাচে নাৱে ধৰিলেহি, নোৱাৰি বঙ্গাল ভাগিল। সেই ভঙ্গে গুৱাহাটীৰো লোক ভাগিল। কাৰ্ত্তিকৰ ১৬ দিন যাওঁতে ইটাখুলি মাৰি আহোমে ললে। যত বঙ্গাল আছিল তাকো কাটিলে। গুৱাহাটী এৰি বঙ্গাল পলাল, শক ১৫৮৭। হাতী, ঘোঁৰা, হিলৈ, টকা, মাল, যি কিছু পাৎসাৰ ভণ্ডাৰত আছিল সমস্তে আহোমে পালে। আৰু ছৈয়দ পিৰোজ-খাঁ

নবাব, ছৈয়দ চালা সৰ্দ্দাৰ, মীৰ-বক্চিক আৰু যতলোক ভাগি পলাল তাকো আহোমে খেদি গৈ মানাহামুখত ভেটি ধৰি আনিলে; কতো কাটিলে, আকবোৰ গড়গাৱলৈ আনিলে। আহিলা-পাতি বিস্তৰ পালে। ছৈয়দ পিৰোজৰ বেটা পাহৰ-খাঁ, ছৈয়দ হুচন এৰাই গ'ল। আৰু আমাৰ লোক-জন যি খানখানায়ে আগে ধৰি নিছিলে তাকো পাই আনিলে। বঙ্গালক মাৰি বণ জয় হ'ল। তাত পাচে ৩দেৱে গোহাঁইবোৰেৰে আলচিলে গড় বান্ধিবলৈ। ১৩৯ ॥

পাচে বাঁহগৰীয়া বুঢ়াগোহাঁইক ৩৪ৰে পাঞ্চিলে, বোলে, “গুৱাহাটীতে আমাৰ লোক যিমতে ৰহিব পাৰে তাকে চল চাই গড়খন বান্ধাইক যাই।” পাচে গোহাঁয়ে ৩ তাৰ আজ্ঞাই আহি
 গুৱাহাটীত গড় বৰগোহাঁই, বুঢ়াগোহাঁই, বৰফুকন, এইসব প্ৰমুখ্যে যত ফা-ফুকন আছিল সমস্তে সমালোচন কৰি মহাৰাজা চক্ৰধ্বজৰ আজ্ঞায়ে, আবশ্যকশ্ৰে নিৰ্ম্মিত হেন উত্তৰকোলে, দক্ষিণকোলে গড় বান্ধিলে। বৰফুকনো নিতান্তে সাৰ্ঘ্যমে ৰহিল; শক ১৫৮৯, মাস ফাল্গুন। ১৪০ ॥

তাত পাচে অৰং-ছা পাংসা শুনিলে, পুনৰ্বাৰ আচামে গুৱাহাটী শৰাইঘাট ললোহন, ছৈয়দ পিৰোজ-খাঁ নবাব আদি কৰি সমস্তে উমৰাও
 লোক ধৰি নিলে আহোমে, আৰু পাংসাৰ মানুহ
 শৰাইঘাটত ৰামসিংহ সকলো পৰিল। আৰু মান্ধাতাৰ নাতি জয়সিংহৰ বেটা ৰাজা ৰামসিংহক পঠালে গুৱাহাটীৰ গড় দাঙ্গি আহোমৰ দেশ উজাৰ কৰিবলৈ। পাচে ৰাজা ৰামসিংহে আহি চৈত্ৰে প্ৰবেশ হ'ল, শক ১৫৮৯। ৰামসিংহই শৰাইঘাটত দেখা দিলেহি; শক ১৫৯০, মাস ফাল্গুন। ৰামসিংহ আহি জুগুৰি ঘোপাত থাকি পিৰোজ-খাঁক ১৪ মানুহ সহিতে পত্ৰ-সন্দেশ দি সকলো ফুকনলৈ বীৰত্ব বচন লেখি পঠালে, বোলে, “শুনিছোঁ তয়ো বৰবক্ৰাৰ বেটা, ডাঙ্গৰ মানুহ। ময়ো অশ্বৰৰ মান্ধাতাৰ নাতি ৰাজা ৰামসিংহ।” বোলে, “তাঁহিও মোক দুই ঘৰি লেঢ়াই দিব। আৰু কোনো বস্তুৰ যদি কমি থাকে আমাৰ ঠাই লেখিব, তাক আমি চলাম।” ১৪১ ॥

পাচে ফুকনে তাক আনি দপদৰত তুলি ইটাখুলিত উকিলক ৰাখিলে।
 পাচে ফুকনে ৩ জনাই বোলে, “দুই ঘৰি লেঢ়াই দিব হেন যি বুলিছে
 আমি দুই বৰিষ লেঢ়াই কৰিম। আৰ দুৰদেশৰ
 যুদ্ধৰ সমাৰোহ পৰা তাণ্ডি আহিছে যদি কোনো বস্তু নপলছেহি
 আমাৰ ঠাই লেখিব, আমি দি পঠাম।” এই বুলি কোমোৰাখোৱাকে,
 সোন্দৰকে পত্ৰ-সন্দেশ কিছু দি পঠাই দিলে। তাক আগচকীয়ালে
 পাই হাতত জৰী দি বান্ধি ঘোঁৰাৰ জীনত আৰি ৰামসিংহৰ আগ কৰিলে।
 পাচে ৰামসিংহে দুই উকিলত সোধিলে, বোলে, “তহঁত কোন?” বোলে,
 “আমি উকিল।” “যদি উকিল, চিহ্ন কি?” বোলে, “চাহেব,
 পত্ৰ-সন্দেশ আমাৰ লগত আছে।” পাচে মেলি দেখালত প্ৰমাণ পাই,
 ঘোঁৰাৰ জীনত আৰি যিটে নিলে তাক দাঘ ধৰিলে উকিলক কিয়
 এমত কৰে। সি বোলে, “চাহাব, এমত কথা আমাত কোৱা নাই,
 দাচুচ বুলিহে পাকুৰি আনিলোঁ।” মহাৰাজা চক্ৰধ্বজেও বৰগোহাঁই
 প্ৰমুখ্যে ডাঙ্গৰীয়াবোৰকো যুদ্ধক লাগি পঠালে। শৰাইত বুঢ়াগোহাঁই
 ৰহিল। পাণ্ডুত বৰগোহাঁই, কুকুৰাত বাঘচোৱাল বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, শৰাইত
 দিহিঙ্গীয়া ফুকন, পানীত নাওবৈচা ফুকন, পাণ্ডুত বৰগোহাঁই ফুকন, অশ্বৰ-
 আলিত কলিযাবৰীয়া ফুকন, বংমহলত চাৰিঙ্গীয়া ফুকন, আন্ধাকত বৰফুকন,
 এই ক্ৰমে সকলো যুদ্ধক সমুখে সৰাধানে ৰহিছে। ১৪২ ॥

তাত পাচে বঙ্গালে যুদ্ধ দিলে। আমাৰো বৰফুকন প্ৰমুখ্যে সবে
 ফুকনবোৰে, শুক্ৰবাৰে ১১ দিন গতে বৈশাখ, জ্যৈষ্ঠ, আশ্বিন, জ্যৈষ্ঠ,
 এই চাৰি মাস মহা যুদ্ধ কৰিলে। তথাপি বঙ্গালে
 শৰাইঘাটত যুদ্ধ লব নোৱাৰিলে গুৱাহাটী। যৱনো স্তুতি ৰহিল
 গুৱাহাটী আৰু গড় ভাঙ্গিবাক মনে। পাচে বঙ্গালে পাণ্ডুয়েদি গাত
 খানি গাতত খাৰ ভৰাই এক বেণ্ড গড় ভাঙ্গিলে। সেই বেলা ধুম
 অনুকূল হ'ল। এতেকে আচামে তৎকালে উপায় কৰি গড় বান্ধিলে।
 পুনৰ্বাৰ সৰাধানে ৰহিল। পাচে পাণ্ডুয়ে নোৱাৰি শৰায়ে গাত খানি
 খাৰে পুতি চৰিটা বঙ্গাল গড়ত উঠিলহি। আচামে ডাঙ্গৰ কাঠ বগৰাই

পঠালে। কাঠৰ লগতে বাগৰি হাড়-মূৰ ভাগি মৰিল, উঠিব নোৱাৰিলে।
আৰ বৰদেউনীয়া আহি লঠিয়াতে কাণ্ড-গুলি নোপোৱা ঠাইত কাঠ-
গড় দি থাকিলহি। গড় আধা বান্ধা হুইছোতে বুঢ়াগোহাঁইয়ে লোকজনক
গড়ৰ পৰা ওলাই ধৰিব দিলেগৈ। তেবে বৰদেউনীয়া ভাগি পলাল।
কটা এৰি জীয়া মানুহ পালে ৫১টা, ভীমৰাই বৰুৱাক পালে, আহিলা-
পাতি পালে কিছু। পাচে বঙ্গালে হুঁইকি আগিয়াঠঠিৰ পৰ্বতত বহিলগৈ;
আষাৰ মাস, শক ১৫৯১। পাচে গোহাঁইবোৰে বহিল গড়ত। ফুকন-
বোৰক ঘোঁৰাকোঁৱৰে ৩ আজ্ঞায়ে আহি দুৰ্বচন বুলিলত পুৰতী নিশা
ওলাই আলাবৈত বঙ্গালক ধৰিলেগৈ, বঙ্গালো ভাগে হেন হ'ল। পাচে
ঘোঁৰা মেলি বঙ্গালে ধৰিলেগৈ, বিস্তৰ লোক পৰিল। আচাম বহিব
নোৱাৰি পুনৰ্বাৰ গড়তে বহিলহি। পাচে আগিয়াঠঠিৰ পৰা চেচালৈকে
জুৰি বঙ্গাল বহিল। আচামেও ওলাই শ্ৰাৱণ মাস, বৃহস্পতিবাৰে, ২৮,
দিন গতে আলাবৈত, পচতীয়াত বঙ্গালক খেদি ধৰিলেহি। আহোমৰো
দশ হাজাৰ লোক পৰিল। বলে নোৱাৰি আহোমেও উলটি গড় ভিতৰত
সোমালেহি, শক ১৫৯১, মাস শ্ৰাৱণ, বৃহস্পতিবাৰ, ২০ দিন গত। ১৪৩ ॥

পাচে বঙ্গাল দৰঙ্গলৈ উজাই গ'ল। সেই বেলা পানীত বৰ যুদ্ধ
হ'ল। আহোমকো হোঁহোঁকাই আমৰাজুৰিলৈ আনিলে। পাচে বৰ-
ফুকনে খেদি গৈ পাচৰ পৰা মানুহ গদিয়াই যুদ্ধ
কৰালে, বঙ্গাল অনেক পৰিল। পানী সৰ্দাৰ বছিদ-খাঁ
পৰিল, ফিৰিঙ্গি পৰিল। তাত পাচে তিনিবটিয়াত যুদ্ধ হ'ল। তাতো
বঙ্গালে নোৱাৰিলে, ১৫৯১ শক। ৰামসিংহে আপোনাৰ জাগ্যাত বহিলহি।
এই কথা ৩ত কবলৈ বৰফুকনে ৰাম কটকীক পঠালে, ৩৩ আনন্দ হৈ
ডাঙ্গৰীয়াবোৰক যোগ্য প্ৰসাদ দিলে। যৱনে উচাদিত ৰাজ্যক ৰাজা চক্ৰধ্বজে
পূৰ্ববৰতে থাপি পাৎসা সন্মুখ হৈ বহিল। তাত পাচে বনমালী দেৱক
নিয়া মহাৰাজা তাপ্ৰিঃ হাতত সমস্তে আগ কৰি ঈশ্বৰত মন সমৰ্পিয়া
ভায়েককো শিখা-বোদ্ধ দি ৰাজ্য ভাৰ দি চক্ৰধ্বজ ৰাজা স্বৰ্গী হ'ল
১৫৯১ শকত, ভাদ্ৰ মাস। ১৪৪ ॥

চক্ৰধ্বজৰ মৃত্যু

তাত পাচে ৰামসিংহে গীৰকে ৰামহৰি কাৰ্জিকে পত্ৰ-সন্দেশ দি পঠালে, বোলে, “আমাক গুৱাহাটী চাৰি দিয়ক, পূৰ্বৰ ধাৰণে প্ৰীতি হৈ থাকে।” এই বুলি পঠাই দিলে।

পত্ৰো এই—

স্বস্তি সমস্তাৰিকুল-শুকাবণ্যদাৰাগি-সদৃশ-সকল-দিগ্‌সুন্দৰী-কৰ্ণপুৰীকৃত-
কীৰ্ত্তিপুষ্পক সকলশত্ৰুগমস্তকমণি-নিৰাজিত-চৰণকমলযুগল-
স্বকুশলশতপত্ৰ-প্ৰকাশকৈকাদিত্য সমস্তাসা-কৰ্ণফালন-
সমীৰণ-স্বনিত-প্ৰতাপানল-ৰাজবল্লভতৰেযু শ্ৰীমৎবৰুৱা-
অজৈয়ু ফুকনেযু—

পৰম প্ৰীতিপূৰ্বক লেখনং কাৰ্য্যঞ্চ আৰ বিশেষ আশৰা লিখা সমেত তোমাৰ সেখানে ও এখন চাজুআ ও আব্দুল্লা দোনা মনুষ্যকে ভেদ কৰিয়া আছি, এতেকে এমত প্ৰীতি লাল নাসে তোমাৰ
ৰামসিংহৰ লাহিত
ফুকনলৈ চিঠি পিতাৰ চাতে নৰাৰ আহ্লায়াৰ-খাঁৰ সঙ্গে প্ৰাচুৰ্য্য কৰি-
ছিলেন। ও এখন যদি তোমৰা তবে কৰিতে যত্নে থাক তবে তেবে তোমাৰ যশপ্ৰতিষ্ঠা নাইহবাৰ নাই, বৰাই হৈবেন। আৰ দোদলশ্মাধ্য স্তবৰ্ণকে ৰূপয়া স্তম্ভনিৰ্ম্মায়ত কাৰণ হৃদক ডাৰিবেন তবে যি প্ৰীতিসকল ভাৰ কৰিছ তে প্ৰীতি ইহ ভাৰ তোমৰা যে কাৰ্য্য কৰিবেন ইখানে হাম প্ৰতিষ্ঠা সব তোমাৰ, যাতে এই প্ৰীতি চন্দ্ৰ-সূৰ্য্যাবধি অতএব প্ৰীতিবিৰ্জ্জখনি সান বৈসবেন সেকপ সারহিত চাকত কৰিছ। ইহাৰ প্ৰত্যুত্তৰ চিতাপ পছছাইবা। আৰ অধিক কি লেখিম। আপুনি সমস্তে জান। ইতি, শক ১৫৯১। সন্দেশ—বানাত ১ খন, কাচৰ বান ৪টা। ১৪৫ ॥

আৰ পাচে বৰফুকনেও গীৰকে ৰামহৰি কাৰ্জিকে তুলি কুশলাদি বাৰ্ত্তা পুচি বোলে, “ভাল, মোৰ পিতৃয়ে আহ্লায়াৰ-খাঁয়ে যি প্ৰীতিগোট কৰিলে সেই যশস্যা অদ্যাপিও কহে। এখনো যদি তেমন
বৰফুকনৰ ৰামসিংহলৈ
চিঠি খান কৰিব পাৰা তোমাৰ আমাৰ প্ৰীতিগোট চন্দ্ৰ
দিবাকৰ থাকেমানে যশস্যা বহিব। এতেকে এই প্ৰীতিক যদি ইচ্ছা থাকে তেবে পণ্ডিতৰায়ক পঠাব। এই বুলি এক লেখাদি নিমকে ৰামচৰণকে গীৰ, ৰামহৰি কাৰ্জিৰ লগত পঠাই দিলে।

পত্ৰো এই—

স্বস্ত্যশেষ-গুণবিভব-পাণ্ডুৰ-যশ-বৃন্দাফাইত-প্ৰবৰদ্বিজ-শান্তাশান্ত-

সন্তোষসংস্কাৰক শ্ৰীশ্ৰীযুত মীৰ্জাবাজা-জয়সিংহাজেযু—

শুশয় লেখনং পৰং কাৰ্য্যঞ্চ আদৌ এখানে কুশল। পৰং তোমাৰ মঙ্গল, পৰং তোমাৰ মঙ্গলৰূপ কুশলক সদা পৰিবাঞ্ছিত। আৰু অপৰ বিশেষ তুমিতো এখন চাজুআ আৰু আব্দুলাক পঠায়া যিকুপ বার্তাক কহিছা সিকুপ মিত্ৰাতি-পথ যদি এখন তোমাত হস্তে বহিত তবে মিত্ৰৰ সাপেক্ষ ভজিব যে মিত্ৰৰ মোক্ষ কাম এইহে যোগ্য। শ্ৰীযুত বৰবৰুৱা মোৰ পিতৃয়ে আহলায়াৰ-খাঁ সহিত প্ৰীতিগোট কৰিছিলে সেই যশস্যা অদ্যাপিও প্ৰকাশ কৰে এখনো যদি তেমন খান কৰিব পাৰা তোমাৰ আমাৰ চন্দ্ৰ-দিবাকৰমানে যশস্যা বহিব। এতেকে এইহে প্ৰীতিক ইচ্ছা থাকে যদি তবে মোৰ ঠাইক পণ্ডিত ৰাইক পঠাই দিবা। আৰু অধিক কি কহিম। তুমিও অশ্বৰ অধিপতি জয়সিংহৰ বেটা মান্ধাতাৰ নাতি। এমন জনৰ যে কড়াৰ কৰি প্ৰীতি যে কৰা যাব একে চাক সুযোগ্য ব্যবহাৰেহে হয়, অন্যমত নাই। আৰু আমাৰ ঠাইৰ সমাচাৰো শ্ৰীনাৰাণ আৰু ৰামচৰণ তোমাৰ হায়ালে কহিবেক। ইতি, শক ১৫৯১।

সন্দেশ দিলে,—হস্তিদন্ত ৪টা, গান্ধ ৬টা, কটাৰী ৪ খন, আগৰ কাষ্ঠ ১০ সেৰ, গাঠিয়ন ১ মোন। ১৪৬॥

পাচে নিমকে ৰামচৰণকে দৰবাৰলৈ নি তুলি ৰামসিংহে কুশলাদি বার্তা পুচি বোলে, “ভালা, মই মীৰকে পণ্ডিতৰায়কে পঠাই দিম। তোমালোকে

বৰফুকনলৈ জনাই পঠা।” পাচে নিমে ৰামচৰণে
 ৰামসিংহই গুৱাহাটী
 থোজে বৰফুকনলৈ জনাই পঠালে। ফুকনেও পণ্ডিতৰায়

আহিবৰহেন শুনি কোঁপটিয়া কটকীত কৰি ৩লৈ
 জনাই পঠালে। ৩ও শুনি বঙ্গালৰ কটকী তুলিবলৈ চন্দ্ৰতাপ, দলচা
 কটকীক তামোলপাণ সোণৰ-ৰূপৰ কাঁহি যতন কৰিলে। বঙ্গালক দিবলৈকো
 সন্দেশ,—হস্তিদন্ত, গান্ধ, আগৰ কাষ্ঠ, গাঠিয়ন, কটাৰী, ঝালুক, পাট-
 কাপোৰ, এইসকল দিবলৈ যত্ন হল। পাচে ৰামসিংহে নিমকে ৰামচৰণকে

পুনৰবাৰ দৰবাৰলৈ নি বোলে, “বাৰম্বাৰ উকিল গতাগত কৰে, কাৰ্য্য কামতো কিছু নহল। ইবাৰ মই উকিল নপঠাওঁ। সৌগন্ধ কৰি বোলো, ইহাক কৰি যাই মোক গুৱাহাটী চাৰি দিয়ক। আৰু ছৈয়দ পিৰোজৰ বেটাকে ছৈয়দ চালাকে এৰি দিয়ক। আত কৰি যদি মই অধিক খোজো বঢ়াকৈ বোলো, এই হাতৰ তৰোৱালে কাটিব, এই পৰমেশ্বৰীয়ে মোক খাব।” আৰু কণ্ঠৰ মুক্তামণি হাতে ধৰি বোলে, “এই মহালক্ষ্মীয়ে মোক এৰিব, আৰ মোৰ উদ্ধপুৰুষসকল নৰ্কগামী হব। এই কথাও যদি সঞ্জাত নাযাব তেবে লোহিতৰ মাজত মাধগোসাঁই আছে, মণিকূটত শপত কৰিম। বৰফুকনে যদি এই কথা মানে, তবে যাকে খোজে তাকে দিম।” এই বুলি উকিল-পত্ৰ নিদি নিমকে ৰামচৰণকে ফিৰাই পঠালে। ১৪৭ ॥

এই কথা ৩৭ শূনি যি বস্তু আওঁতাইছিল তাকো ৰাখিলে, বৰফুকন প্ৰমুখ্যে সমস্ত লোকে গুৱাহাটী এৰি দিবলৈ ইচ্ছা হ’ল। পাচে বুঢ়া-

গোহাঁইয়ে বোলে, “আমি গুৱাহাটী এৰি দি কোন
বুঢ়াগোহাঁইয়ে গুৱাহাটী
নেৰিলে ঠাই বহিম? পাৎসা নেকি ৰামসিংহৰ শপততে

বহিব?” পাচে ৩৩ বুঢ়াগোহাঁইৰ পক্ষকে ৰাখিলে, গুৱাহাটী এৰি নিদিলে। তাত পাচে বজালেও নাৱে-তবে পাণ্ডু-শৰাই-ঘাটত ধৰিলেহি। পাচে যুদ্ধ ভঙ্গ হৈ বজাল ভাগিল; ভাটীয়াই আগিয়া-ইঠিত বহিলগৈ চৈত্ৰ মাসত, শক ১৫৯২। তাত পাচে ৰামসিংহৰ পুত্ৰক পাৎসাৰ ঠাইত মছলমানিক কৰেহেন দুঃকীৰ্ত্তি শূনিয়া গৈল, যেন যুদ্ধ নকৰি এই এক কথা কয়। তাত পাচে ৰামসিংহে মিত্ৰ হওঁ বুলি গড় খুজি পঠালে কটকীত কৰি। পাচে উদয়াদিত্য ৰাজা প্ৰীতিয়ো নহল গড়ো নিদিলে। পাচে ৰামসিংহে আগিয়াইঠিৰ পৰা ৰঙ্গামাটিলৈ গ’ল। পাচে এই কথা কবলৈ ৰাম কটকীক পঠালে। ৩৩ শূনি আনন্দ হৈ সমস্তকে যথাযোগ্য প্ৰসাদ দিলে। ১৪৮ ॥

তাত পাচে বৰফুকনো মৃত্যু হ’ল। তাণ্ডিৰ ককায়েক নিমাতী ফুকনক বৰফুকন পাতিলে। উদয়াদিত্য ৰাজাও তিনিজনো গোহাঁই আদি কৰি সমস্তকে বৈৰাগীত শৰণ লগালে। মোৱামোৰা আদি কৰি সমস্ত

ঠাকুৰবোৰক শৰণ লগাবলৈ ধৰিলে। পাচে সৰুজনা গোহাঁয়ে মনে মনে
লাচিত বৰফুকনৰ মৃত্যু সমস্তেৰে সমালোচন কৰি ৰাত্ৰিয়ে উদয়াদিত্যকে
 ধৰিলেগৈ। চাৰিঙ্গীয়া বৰবৰুৱাক পাপং নেওগক
 থিতাতে কাটিলে। ১৫৯৫ শকত, ভাদ্ৰ মাসত, মধ্য-ৰাত্ৰি সৰু গোহাঁয়ে
 উদয়াদিত্যক মাৰি ৰাজা হ'ল। পাচে বৈৰাগীকো মাৰিলে, লোহিত্যতো
 যজ্ঞ কৰিলে। তাত পাচে অভিষেক হৈ ৰামধ্বজ নাম ললে; শক
 ১৫৯৬। ১৪৯ ॥

চুটিয়াকো মাৰিলে, তাত পাচে অনেক উৎপাত হল। নগৰ তল গল।
 ডাৰিকাত ভালুক পৰিল। চাৰিং ৰাজা, বাককীয়া বৰগোহাঁই, দুইকো
ৰামধ্বজৰ মৃত্যু মিছা বাদ দি মাৰিলে। তাত পাচে ৰামধ্বজ ৰাজাৰ
 ভাস্মসাৰ হল। মৃত্যু হব হেন জানি ফুকনবোৰ
 সমন্বিতে আলচ কৰি উদয়াদিত্যৰ পুত্ৰ কলীয়া গোহাঁইক ৰাজা পাতিবলৈ
 যুক্তি কৰিলে। পাচে দেবেৰায়ে জানি ফুকনবোৰকো বৰাবুকককো ৰাত্ৰিৰে
 কাটি শালত দিলে। পাচে ৰামধ্বজ ৰাজা স্বৰ্গী হল ১৫৯৬ শকত, আষাৰ
 মাস, বুধবাৰে ১৮ দিন গতে। ১৫০ ॥

তাত পাচে দেবেৰায়ে লাউক পাখিলে শৰাইঘাটলৈ, বোলে, “ৰাজা
 নিব দিছে বুলি কৈ ঘোঁৰাকোঁৱৰ ফুকনক বাটতে মাৰি আহিব।” পাচে
দেবেৰাই পতা বজা লাউৰেও ৩ৰ কথা কৈ শৰাইঘাটৰ পৰা আনি
সকল ফুকনকো বৰা-বৰুককো সৰিয়হতলিত মাৰি আহিল।

পাচে দেবেৰায়ে চামগুৰিৰ পৰা কুমৰ আনি ৰাজা
 পাতিলে ১৫৯৬ শকত, মাস আষাৰ, বৃহস্পতিবাৰে ১৯ দিন গতে নিশা।
 বৰবৰুৱাৰ জীয়েকক কুঁৱৰী পাতিলে। পাচে তিপাম ৰাজায়ে দেবেৰাক
 মাৰি ৰাজা হবলৈ আহিল। তাকো দেবেৰায়ে পৰ্বতীয়া আলিত খেদিগৈ
 মাৰিলে, নামৰূপীয়া ৰাজাকো মাৰিলে। পাচে ৰাজা, কুঁৱৰী, চেংধৰা ফুকন,
 তিনিও আলচিলে দেবেৰাক মাৰিবলৈ। এই কথা দেবেৰায়ে জানি
 তিনিকো ৰাত্ৰিয়ে মাৰিলে; শক ১৫৯৬, মাস শ্ৰাবণ। তাত পাচে
 দেবেৰায়ে তুঙ্গখাঙ্গৰ পৰা কুমৰ আনি ৰাজা পাতিলে ১৫৯৬ শকত। এই

কথা শৰাইঘাটত বুঢ়াগোহাঁই, বৰফুকনে শুনি ফুকন ৰাজখোৱা পক্ষলৈৰে সমালোচন কৰি বুঢ়াগোহাঁইক ৰাজা পাতি দেবেৰাক মাৰিবলৈ উজাই গ'ল । দেবেৰায়ে সকলো উজাবৰ শুনি লাউ-ডেকাক কাটি যাত্ৰা কৰি বাঁহগৰাত যুদ্ধক সমুখে ৰহিলগৈ । পাচে বুঢ়াগোহাঁই বৰফুকন পাবৰ শুনি ৰাজাৰ জোৰাঁই বৰগোহাঁই গড় ৰাজ ছই ৰহিলগৈ । পাচে দেবেৰা পলাল, ৰাজাও হাইঠাণ্ডৰিত ৰহিলগৈ । পাচে বৰফুকনে ৰাজাকো দেবেৰাকো মাৰিলে ; শক ১৫৯৬, মাস আঘোণ । তাত পাচে বুঢ়াগোহাঁইয়ে বোলে, “পূৰ্বাপৰেও আমি পাত্ৰহে, ৰাজ-গোষ্ঠেহে ৰাজা হব পায় ।” এই বুলি দিহিঙ্গৰ পৰা কুমৰ আনি ১৫৯৭ শকত ৰাজা পাতিলে । আঘোণত ৰাজা অভিষেক হল । আকাশত অগ্নি জ্বলিল, ধূমকেতু পৰিল । পাচে বুঢ়াগোহাঁইক ধৰিবলৈ কুমৰবোৰে যত্ন কৰিলে । পাচে বুঢ়াগোহাঁইয়ে জানি দিহিঙ্গীয়া ৰাজাক ধৰিবলৈ দোলায়েৰে গড়ভিতৰ সোমালে-গৈ । পাচে দিহিঙ্গীয়া ৰাজাই জানি নেৰিবি বুলি খেদি আহিল । গোহাঁইয়ে ৰব নোৱাৰি পলাল দোলা এৰি, দিহিঙ্গলৈ উজাই ভটীয়াই গল ; শক ১৫৯৭ । পাচে বুঢ়াগোহাঁই শালকুমৰত বৈ উত্তৰকোল দক্ষিণ-কোলৰ লোক বৰাই বৰফুকনলৈকো জনাই পঠালে । ফুকনেও মেচা বৰ-বৰুৱা আদি কৰি ফুকন, ৰাজখোৱা, হাজৰিকীয়া, লোকজনক বুঢ়াগোহাঁইৰ ঠাইক পঠালে । দিহিঙ্গীয়া ৰাজাও সাধুসবো সত্য কৰি বুঢ়াগোহাঁইৰ তলৈ পঠালে । পণ্ডিতসকলকো পাঞ্চিলে তত্ৰাপি গোহাঁই নাছিল । ৰাজাও যুদ্ধক মনে সিংহ দুৱাৰত ৰহিলগৈ । পাচে দুইবোৰে প্ৰধান যুদ্ধ হ'ল । ৰাজাও যুদ্ধ ভঙ্গ ছই নগৰত ৰহিলহি । চাৰিও কোঁৱৰ পলাল । গোহাঁইয়ো আহি শাকবাৰী নাওশালিত থিত হল ; ৰাজাৰো চক্ষু কাঢ়িলে, এতেকে ৰাজাও স্বৰ্গী হ'ল ১৫৯৮ শকে, বুদ্ধবাৰে । চাৰিও কোঁৱৰক মাৰিলে । পাচে পৰ্বতীয়া কোঁৱৰক আনি ৰাজা পাতিলে । বুঢ়াগোহাঁই জীয়েকক কুঁৱৰী পাতিলে, শক ১৫৯৮, বৃহস্পতিবাৰে । বৰফুকনৰ জীয়েকক পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী পাতিলে । বুঢ়াগোহাঁইয়ে জপং গোহাঁইক বৰগোহাঁই পাতিলে । কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰৰ নাতিয়েক বৰপাত্ৰ পাতিলে । উদয়াদিত্য ৰাজাৰ পৰা পাত্ৰৰ অধীন হল । ১৫১ ॥

তাত পাচে মেটেকিয়াল বুঢ়াফুকন আছিল । এক বৎসৰ পাচে ঢকাৰ পৰা ছাস্তা-খাঁ নবাবৰ বেটা আব্দুল নছিব-খাঁ নবাবলৈ কৈ পঠালে, বোলে,

“পাৎসাৰ বেটা চুলতান সাজুমে ১,০০,০০০ ঘোঁৰা, নবাব আৰু স্বগদেৱৰ চিঠি

৩০০ হস্তী সহিতে ৰাজমহল প্ৰবেশ হৈছে। বুলি মোলৈ বাৰ্তা দিছে, আৰু বুলিছে মামাশ্বশুৰ বৰফুকনলৈ এক যোৰ চিৰপাৰ এক লেখা দি ইয়াক কৈ পঠাইছে। পূৰ্বৰ সীমানাত সিৰোৰ ৰহিব আমিও পূৰ্বৰ সীমানাত ৰহিম। পূৰ্বৰ যেমতে ধাৰণে একলাস প্ৰীতি চলিছিল এখন তেমত হব; যদি এমত নহয় তবে যিকিছু গো-ব্ৰাহ্মণ হানি হয় তাৰ ভাৰ বৰফুকনে পাব। ইহাৰ প্ৰত্যুত্তৰ শীঘ্ৰে কৈ পঠাব।” এই বুলি এখনি ফাৰ্চি লিখা পঠালে। তাৰ অৰ্থে অনুসাৰে বৰ ফুকনলৈ আব্দুল নছিব-খাঁয়ে বঙ্গলা লিখা লিখি দুয়ো খানি লিখা এক যোৰ সিয়া কাপোৰ সহিতে বাছুলিৰ মানুহ এটিয়ে সৈতে আৰু অটা মানুহ দি পঠালে। ভাদ্ৰ মাসত বৰফুকনৰ ঠাই পালতহি কলীয়া কটকীত কৰি ৩লৈকো ককুং বুঢ়াগোহাঁইলৈকো জনালে। ই ঠাইত পত্ৰ বুঢ়াফুকনে শুনি বিধাৰণহেন দেখি লিখাৰো সমাচাৰ জনালে। মহাপাত্ৰ ককুং বুঢ়াগোহাঁই এইখান বুলিব দিলে, “পূৰ্বাপৰে সিয়া কাপোৰ দিয়া নাই, এখন ধাৰণ এৰি সিয়া কাপোৰ কিসক দিলে। বৰফুকনৰে ছাস্তা-খাঁৰে সমান পত্ৰহে লিখিব পাই। বৰফুকনৰ নাম তলত লেখি ছাস্তা-খাঁৰ নাম কয় ওপৰত লেখিলে? আৰু সীমনাৰ খান যিকৈছে সীমনা তাএওৰো নহয়। ঈশ্বৰে ৩ যাক যেখন দিয়ে ৩ সেয়ে ভোগ কৰে। ৩ মোৰ সীমনা বোলন এইখান অনুচিত। বিস্মৰণ হৈছে বুলিলে। আৰু ঘোঁৰা হস্তী বিস্তৰ দৰ্শাই যিখান লিখিল। সি তোমাৰ ঘোঁৰা আমাৰ মানত পছ, যাতো সি আপুনি তীৰ বন্দুক চলাব নোৱাৰে তাৰ কথা কি কব লাগে।” এই বুলি এখনি লিখা দি বঙ্গালৰ মানুহটিক বিদায় দিব দিলে। পত্ৰ-সন্দেশকো ফিৰাই দিলে, বাছুলিৰ মানুহটি গুৱাহাটীতে মৰিল। ইতি, শক ১৫৯৯, কাৰ্ত্তিক মাস। ১৫২ ॥

কতোদিন থাকি পৰ্বতীয়া ৰাজাক চোৰে. কাটিলে ৰাজা কথমপিহে
জীলে। চোৰো নাপালে। বুঢ়াগোহাঁয়ে ফুকনবোৰেৰে আলটি বোলে,
“শৰাইঘটীয়াবোৰেহে মানুহ পঠাই ৩ক কটালেহি।”

চিন্তামণি-গড়

এই কথা শৰাইঘটীয়াবোৰে শুনিলে। আৰু বুঢ়া-
গোহাঁয়ে চিন্তামণি-গড় বান্ধিলে, শক ১৬০০, মাস ফাল্গুন। ১৫৩ ॥

দশম অধ্যায়।

গুৱাহাটীত নবাব মন্ডুৰ-খাঁ।

আত অনন্তৰে লালুক বুঢ়া বৰফুকন প্ৰভৃতি সকলো ফুকনে বোলে, “আমি
দেখোঁ গুৱাহাটীৰ গড়ত শত্ৰুক সমুখতই বহিছোঁ। মাজ ৰাইজ্যত গড় বান্ধে

কালৈ, আমালৈকেহে বান্ধে ? ” পাচে সবেও আলটি
নবাবৰ গুৱাহাটী আক্ৰমণ

বান্ধলি ফুকনৰ তলৈ মানুহ পঠালে। বজালৈকে কথা-
বাৰ্তা হৈ গুৱাহাটী এৰিবলৈ যুক্তি কৰিলে। আৰু বৰফুকনে সমস্তৰে
সমালোচন কৰি বুঢ়াগোহাঁইলৈ আহিলা-পাতি খুজি পঠালে, তাকো নিদিলে।
এতেকে গুৱাহাটী এৰি সবে উজাই আহিল। নবাব মন্ডুৰ-খাঁয়ে সূদা চেগ
পাই গুৱাহাটী ললেহি। পাচে বুঢ়াগোহাঁয়ে গুৱাহাটীয়াসকল আহিবৰ শুনি
সসৈন্তে সহিতে খেদি গ’ল। বৰফুকনো কলিয়াবৰত বহিল। পাচে কিৰ্কীৰীয়া
ফুকনে টেপৰতলীয়া ফুকনক মো ফুকনক, দুইকো ধৰিলে। পাচে বুঢ়াগোহাঁই
ভাগি প’লাল। সাতসৈয়াত খেদি ধৰি কলিয়াবৰলৈ নি বখা দি থলে,
শক ১৬০০। ৰাজাও পৰ্বতলৈ পলাল। পাচে বৰফুকন বোলে, “৩এ
চিন্তা নকৰিব আৰু এইখন বিচাৰ কৰক। দেৱক কোনে কাটিলে ?
মাজ ৰাইজ্যত কোনে গড় বান্ধিলে ? ” পাচে ৰাজা বোলে, “এই
সকল বুঢ়াগোহাঁয়েহে কৰিছে মই নাজানো। ” পাচে বুঢ়াগোহাঁইক মাৰিব
দিলে ; গোহাঁইবোৰে মাতি ৰাখিলে। সেই সময়ত চলাৰ পুতেকক
যত্নক, দুইকো বজাললৈ পঞ্চিলে হাতী দাঁত, আগৰ কাঠ, গান্ধ, চামৰ,

সোণাৰ কাপোৰ, পীৰা, সোণাৰ ফণি, পত্ৰ-সন্দেশ দি। বৰফুকনে বোলে,
“চলা, তই গলে মইহে যাওঁ। পাৎসাৰো পত্ৰত যেনেকৈ ৰাজা বুলি
লেখা মোক তেনে কৰিব।” চলাকো বিস্তৰ বস্তু অলঙ্কাৰ দিলে।
পাচে চলাও বঙ্গাললৈ গল। ১৫৪ ॥

তাত পাচে পৰ্বতীয়া ৰাজায়ে মেচা বৰবৰুৱাৰে বৰফুকনক ধৰিবলৈ
মন কৰিলে। বৰুৱায়ে বোলে, “অখন ধৰিব নোৱাৰোঁ, একে লগে

ব্ৰহ্মপুত্ৰত শপত কৰিছোঁ। যদি কলিয়াবলৈ বঙ্গাল
পৰ্বতীয়া ৰাজাৰ যত্ন

আনে দেৱৰ আজ্ঞাৰে ধৰিম অৱশ্যে।” আৰু

গড়গয়া সন্দিকৈ-নেওগ তাকো গড় আওঁতাবলৈ বুলি কলিয়াবলৈ পক্ষিণে
চলকৈ ফুকনক ধৰিবলৈ। নেওগেও কলিয়াবৰ পাই ফুকনত সন্ধেতে
কলে। তাত পাচে লাপিতিৰ পুতেক পানী-দিহিঙ্গীয়া ফুকনো গড়গাৱঁৰ
পৰা পলাই কলিয়াবলৈ গৈ বৰফুকনত সমস্ত কলে। পাচে ফুকনেও
ভাই ভাতধৰাক সৎশপৎ কৰি ফুকন পাতি থৈ কলিয়াবৰৰ পৰা সসৈন্তে
গড়গ্ৰামলৈ আহিল। পাচে ১৬০১ শকত পৰ্বতীয়া ৰাজাক মাৰিলে।
সেই শকতে চামৰগুৰীয়া কোঁৱৰক ৰাজা পাতিলে। পাচে চামৰগুৰীয়া
লৰা ৰাজাও ছয় মাস লেচাঙ্গত থাকি মেটেকাত পাট কৰি ৰহিল গৈ,
১৬০১ শক, মাস জ্যৈষ্ঠৰ ৫ দিন যাওঁতে বৃহস্পতিবাৰ। বৰফুকনৰ
জীয়েক বৰকুঁৱৰী ভাতধৰাৰ জীয়েক পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী। তাত পাচে চলাক
গড়গ্ৰামলৈ বিদায় দিলে বঙ্গালৰ গোবিন্দৰাম কটকীক লগত দি। ঘোঁৰা
পত্ৰ-সন্দেশ দিলে। বঙ্গালে পত্ৰতো এইখান লেখিলে, “ৰাজা বৰফুকন,
তোমাৰ দোষ্মনকো মাৰি ৰাজাহৈ থাক। আৰ যিবা দোষ্মন তাক আমাৰ
ঠাই দি পঠাব।” এই বুলি পত্ৰ দি বিদায় দিলে। পাচে সিহঁতো
আহি গড়গাওঁ পালেহি। পাচে ফুকনেও আনন্দ ভয়া বঙ্গালৰ কটকী
তুলিলে। তাত পাচে পুনৰ্বাৰ তুলি বিদায় দিলে। ১৫৫ ॥

তাত পাচে বৰফুকনক মাৰিবলৈ সকলেও আলচি ভোঁটাইক আজ্ঞা
কৰিলে। পাচে ভোঁটায়ৈ ফুকনক খুচি মাৰিলে। তাত পাচে লান্মাখৰক
বৰফুকন পাতিলে। পানী-দিহিঙ্গীয়া বৰবৰুৱা হ'ল। সবেও আলচি

ভাতধৰাক ধৰিবলৈ খেদি গ'ল কলিয়াবৰলৈ । পাচে ভাই ভাতধৰা
 কলিয়াবৰৰ পৰা পুতেকটি সহিতে এখনি আগলাগি
 লালুকসোলা বৰ-
 ফুকনৰ মৃত্যু নাৱেৰে পলাই মন্ডুৰ-খাঁত মিলিলগৈ । তাত পাচে
 ৰাজাকে মেটেকাৰ পৰা আনি হাতীশালৰ কোষত
 পাট কৰি ৰহিল । এই মতে এক বৎসৰ হ'ল । পাচে সমস্তে ভাঙ্গৰীয়া-
 সকলে সমালোচন কৰি বোলে, “অসামৰ্থ ৰাজায়ে কিকৈ ৰাজ্য ৰক্ষা
 কৰিব ? সামৰ্থ হলেহে ৰাজ্য ৰাখিব পাৰিব ।” এই বুলি তুঙ্গখঙ্গীয়া
 কুমৰক কলিয়াবৰলৈ নি লান্মাখক বৰফুকন প্ৰভৃতি সকলো ফুকনে
 ১৬০৩ শকত অভিষেক কৰি ৰাজা পাতি গড়গাৱঁলৈ পঠাই সক লৰা
 ৰাজাক মাৰিলে । ১৫৬ ॥

১৬০০ শকত আষাৰ মাসত কলিয়াবৰৰ বুঢ়াফুকনলৈ পাংসাৰ বেটায়ে দিয়া
 আমাৰ কটকী চলাৰ মাখচৰণ, যদুৱে অনা বজালৰ পৰা বজাল কটকী
 গোবিন্দৰামে অনা এই লিখা, ১৬০৩ শক, কাৰ্ত্তিক
 চুলতান আজমতৰাৰ চিঠি মাসত বুঢ়াফুকনক মাৰিলত গদাধৰসিংহ ৩দেৱে
 চেটিয়া ফুকনলৈ দি পঠালে ঘৰলুৰাত পাই ৰামকন্দলীত কৰি । পাচেও
 ৰামকন্দলীয়ে গড়গাৱঁলৈ নিলে, তাৰে নকল—

কৃপাযোগ্য দয়াপাত্ৰ শূৰচিন্তক ৰাজা বৰফুকন, অনুগ্ৰহ লিখনং কাৰ্য্যধাৰণে,
 আসামৰ ৰাজাই-ৰাজ্য তোমাক দিলে, ইয়াক সত্য কৰি জানিবি ।
 সি ৰাজ দি তোমাৰ ৰাজাইকা নিমিত্ত মহামদকা হুজুৰ থাকিয়া পঠাইতেছি,
 আপোনাৰ কোল-পঞ্জা নিচান ওপৰ ভেজিতেছি । তুমি চিত্ত কড়াষ্ট কৰি
 যে লোক লক্ষৰ লাগে তাক ইমিন ভচন-খাঁৰ ঠাই লৈয়া ত্যাগিয়ে তোমাৰ
 সাথ যাইবেক । যে প্ৰকাৰে বুঢ়াগোহাঁই বৰগোহাঁই খেদাইবাক পাব,
 তোমাৰ আমোল হয়, তোমাৰ ৰাজ্য হয়, তাক কৰিবা । এইকপে
 লেখিছিল, সোণোৱালী লেখা—

সেই কটকীক কুজিবালিত থৈছিল । নৱাবৰ ঠাইলৈ যদি পাংসাই

উকিল আহিল তাক আগ বাঢ়ি আনিব লাগে । এই কাৰণে নাওশাল চাবৰ
ছলে গৈ ফুকনে তাক বিদায় দিলে । * ১৫৭ ॥

এইমতে এক বৎসৰ হ'ল । তাত পাচে মহাৰাজা বৰফুকন প্ৰভৃতি
ভাঙ্গৰীয়াসকলে সমালোচন কৰি, তুঙ্গখঙ্গীয়া গদাধৰসিংহ মহাৰাজা
গুৱাহাটী মাৰি মনুছৰ-খাঁক ধৰিবাক প্ৰতি ভাঙ্গৰীয়া-
বঙ্গালৰ পৰাজয় সকলক আন্তা কৰিলে । লান্মাখক বৰফুকন, গড়গয়া
সন্দিকৈ ফুকন, চাৰিঙ্গীয়া ফুকন, বিহপুৰীয়া ফুকন, হাৰিমহি কাণ্ডিৰ নাতি
চেংৰাই ফুকন, দিহিঙ্গীয়া বৰুৱা পালত গৈ, কলিয়াবৰৰ পৰা ১৬০৩ শকত
আষাৰ মাসত যাত্ৰা কৰিলে । দক্ষিণকোলে নাৰে-তৰে গৈ কাজলী
পালত আচামৰ ঠাট অনেক দেখি কাজলী, পানীখাতি, কুৰুৱা, এই
তিনি থানা এৰি বলে নোৱাৰি নাও-নাৱৰা সতিতে গুৱাহাটী সোমালগৈ ।
কাজলীত বন্ধোৱা নাও কালপাহাড়ত পৰিল । বাঁহবাৰীৰ থানাকো
তৰুৱা মানুহে মাৰিলে । তাতো বঙ্গালৰ ঘোঁৰা, বন্দুক কিছু পালে ।
সোণাপুৰৰ থানাকো মাৰিলে । তাৰ থানাদাৰো পৰিল । লোকজনো
বিস্তৰ পৰিল । ঘোঁৰা, বন্দুক, আনো বস্তুজাত বিস্তৰ পালে । কিছুমান
মানুহ পলাইহে এৰাল । জয়চুৱাৰৰ মানুহ ভাগি ইটাখুলি সোমাল-
গৈ । এইকপে বাহিৰ থানাৰ লোকজন ভাগি ইটাখুলি সোমালগৈ ।
আচামেও নাৰে-তৰে ইটাখুলি ছাহবুৰুজত ধৰিলেগৈ । ইটাখুলিৰ
লোকজন সহিতে আলিএকত্বে উমানন্দ থানাত বৰহিলৈ পাতিছিলে ।
দক্ষিণকোলত সৰ্দাৰ পানী-দিহিঙ্গীয়া বৰবৰুৱা, নেওগ-ফুকন, পিকচাই
ডেকা-ফুকন আনো ৰাজখোৱা, হাজৰিকীয়া সহিতে সমদলে শৰণীয়া পৰ্বতৰ

* এই পাতটো মূল পুথিত বৰ ৰমক্ জমক্ হৈ আছে । পাতটোৰ দীঘলে-বহলে ৰং-চঙ্গীয়া গাৰি
দিয়া । পুথি লিখোঁতাই মূল চিঠিত যিখিনি ঠাইত আৰ্ক্ষী আছিল তাত “আৰ্ক্ষী আছিল” বা “আৰ্ক্ষী
লিখিছিল আতো” বুলি যথাস্থানত দেখুৱাই দিছে । পাংসাৰ পুতেক চুলতান আজমতৰাৰ হস্তচিহ্ন
“পাংসাৰ বেটাৰ হস্ত-পঞ্জাৰ” ঠাইত আকি দিয়া হৈছে, সেইদৰে “পাংসাৰ বেটাৰ মোহৰৰ”
ঠাইত এটা মোহৰৰ ছবি দিয়া হৈছে । “১৬০০ শকৰ আষাৰ মাসত কলিয়াবৰৰ বুঢ়াফুকনলৈ....
নাওশাল চাবৰ ছলে গৈ ফুকনে তাক বিদায় দিলে ।” এই কথাখিনি উক্ত ৰঞ্জিত পাতটোত আছে ।

আগৰ কোঠত আছে। বঙ্গালো ইটাখুলিৰ পৰা ওলাই আহি পানী-দিহিঙ্গীয়া বৰবৰুৱা, নেওগ, ফুকনৰ সমুখে ধৰিলেহি। আসোৱাৰী ঘোঁৰাৰ পৰা নামি তাত-ঢালিহৈ গড়ত ধৰিলেহি। তাক দেখি মণি হাজাৰীয়ে গড়ৰ ঘোঁৰা-সলখা কাটিবলৈ ধৰিলেহি। সিয়ো আমাৰ মানুহৰ গুলিত পৰিল, আনো অনেক লোক পৰিল। আলিএকছৰ পলাই ইটাখুলিত সোমালগৈ। সেই দিনৰ পৰা ওলাব নোৱাৰিলে, ওঁলোৱা যুদ্ধো নহল, ইটাখুলিৰ পৰা গুলিয়াইছিলে। পানী-দুৱাৰত পানী-দিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱা প্ৰমুখ্যে অনেক নাৱেৰে জয়ন্তিসিংহে সহিতে বিস্তৰ বেলি যুদ্ধ কৰিলে। আচামেহে জিনি তাকো ধৰিলে। উত্তৰকোলতো ললাল বৰগোহাঁই, চেংধৰা ফুকন, শদিয়াখোৱা মৰঙ্গীয়াল লোকজন সহিতে ছাহবুৰজক সমুখে আছিল। দক্ষিণে বৰফুকন, উত্তৰে পানী-ফুকন। পাচে বঙ্গালো পলাল যুদ্ধ হাৰি। ভাদ্ৰ মাস, ১ দিন গতে বুদ্ধবাৰে ইটাখুলিৰ পৰা প্ৰভাততে আলিএকছৰ প্ৰমুখ্যে, লোকজন এৰি, অল্প মানুহেৰে নাৱে পাৰ হৈ মন্ডুৰ-খাঁৰ ঠাই ভাগি গল। সেই দিন দুপৰ বেলি হলত নাৱেৰে মন্ডুৰ-খাঁও ভাগি বঙ্গামাটি ললেগৈ। সতমল আলিএকছৰ সহিতে, তৰেও ৰাজা ইন্দ্ৰমণি, দলসিংহ, কবিৰ-খাঁ প্ৰমুখ্যে বিস্তৰ লোকজন হটোৰি বজাৰি আসোৱাৰি হৈ গ'ল। নৱাব মন্ডুৰ-খাঁও গুৱাহাটীত তিনি বৎসৰ পাঞ্চ মাহ ভোগ কৰিলে। ১৫৮ ॥

পাচে চেটিয়া ফুকন গুৱাহাটীতে ৰহিল। দিহিঙ্গীয়া বৰবৰুৱা প্ৰমুখ্যে ফুকন ৰাজখোৱা নাৱে-তৰে মানহা পৰ্য্যন্তে খেদি মন্ডুৰ-খাঁক নপাই

ভগনীয়া লোকক ধৰি মানহাৰ পৰা উলটি আহিল।

বিষয়াৰ শাস্তি

তাত পাচে গুৱাহাটীয়া সকলে ফুকনে মনে মনে সমালোচন কৰি ৰাজায়েৰে লান্মাখক বৰফুকনক গুৱাহাটীতে ভাঙ্গি ৰাজালৈ দি পঠালে। ৩৩ ঘৰ-দুৱাৰ লুৰি আনি ঘৰলৈ বিদায় দিলে। তাত পাচে গড়গয়া সন্দিকৈ নেওগ-ফুকনক বৰফুকন পাতি পঠালে। এইমতে দুই বৎসৰ হ'ল। পাচে গুৱাহাটীয়া ফুকনবোৰে এটা কুমৰ আনি ৰাজাক গুচাবলৈ মন কৰিলে। বৰফুকনেও সন্ধেতে ওদেৱলৈ জনালে। মহা-ৰাজাও গোহাঁইবোৰেৰে সমালোচন কৰি চামধৰা গড়ত ৰহিলগৈ।

গুৱাহাটীয়া ফুকনবোৰো সারধান হুয়া বহিছে । পাচে ৩৩ উপায়
কৰিয়া কলিয়াবৰলৈ আনি চাৰিঙ্গীয়া ফুকন বুঢ়াগোহাঁই ফুকনক টঙ্গনিয়াই
মাৰি শালত দি ওটোৱাই গড়গ্ৰামলৈ আহি স্বতন্ত্ৰ হৈ বহিল । তাত
পাচে নামদঙ্গীয়া ফুকনকো টঙ্গনিয়াই মাৰি শালত দিলে, পানী-ফুকনকো
মাৰিলে । ১৫৯ ॥

পৰিশিষ্ট (ক)

কামৰূপ পুৰাবৃত্ত ।

প্ৰথম আশ্ৰয়ঃ

পুৰণি কামৰূপৰ সীমা, পীঠ আৰু প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ নগৰ ।

পুৰণি কামৰূপৰ সীমা কামৰূপ দেশৰ চতুঃ সীমা—

কৰতোয়াং সমাবভ্য যাবদ্বিক্ৰবাসিনীম্ ।

উত্তৰে নন্দশৈলশ্চ দক্ষিণে বৃহগাচলঃ ॥

পূবে দিক্ৰবাহিনী, পশ্চিমে কৰতোয়া নদী, উত্তৰে নন্দশৈল, দক্ষিণে বৃহগাচল ।
ইয়াৰ ভিতৰতে কামৰূপ দেশ । ১৬০ ॥

পীঠ-বিভাগ এই দেশৰ ভিতৰত ৪ পৃষ্ঠ—

(১) পূৰ্বে দিক্ৰবাহিনী নদী, পশ্চিমে ছুইমুনি-শিলা,—ইয়াৰ ভিতৰত
সোমাবপৃষ্ঠ ।

(২) পূৰ্বে ছুইমুনি-শিলা, পশ্চিমে বৰসোণকোষ নদী, দক্ষিণে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ
দক্ষিণ পাৰ,—এই কামপৃষ্ঠ ।

(৩) পূবে কলং নদী, পশ্চিমে কৰাইবাৰীৰ কৈলাসী নদী,—এয়ে ভজপৃষ্ঠ ।

(৪) পূবে বৰসোণকোষ নদী, পশ্চিমে মোৰঙ্গ ৰাজ্যৰ সীমাৰ কুশুমা নদী,
—ইয়াতে বড়পৃষ্ঠ ।

অযোধ্যা মথুৰা মায়া, কাশী

কাঞ্চি অবন্তিকা, পুৰী দ্বাৰা-

বতীচৈব, সপ্তপ্ৰক মোক্ষদায়িকা ।

এই কামৰূপকে মায়াপুৰী বোলে। ইয়াৰ ভিতৰতে কামপৃষ্ঠৰ মধ্যভাগ আৰু ভদ্রপৃষ্ঠৰ পূৰ্ব ভাগৰ কিছুমানে সৈতে পুণ্যক্ষেত্ৰ। ১৬১ ॥

প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ নগৰ—কামপৃষ্ঠৰ কিছোমান আৰু ভদ্রপৃষ্ঠৰ কিছোমানে সৈতে প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ নগৰ। নগৰৰ চাৰিওফালে দুই খলপীয়া কৰি বৰ ডাঙ্গৰ গড় আছে। আৰু গড়ৰ মূৰে মূৰে অৰ্থাৎ পূৰ্বফালে জয়দ্বাৰ
প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ নামে দ্বাৰ, দক্ষিণে কুকুৰা কটাৰ দ্বাৰ, পশ্চিমে ছুৱাৰগৰীয়া উত্তৰে সিদ্ধুৰীঘোপাত ১ দ্বাৰ, মাণ্ডাকাটা গাওঁত ১ দ্বাৰ। আগৰ কথা কব নোৱাৰি; অহম ৰাজাই এই দ্বাৰবোৰক চৌকী বুলিছিলে। এই চৌকীবোৰত হিলৈ আদি অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ ৰাখিছিলে আৰু লোকজন আছিলে। তাত বাজেও ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ কাষত শৰাইৰ চৌকী, পাণ্ডুনাথৰ চৌকী, লতাশিলৰ চৌকী। ইয়াতো অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ সহিতে লোকজন আছিলে। শত্ৰু পক্ষ হঠাতে সোমাব নোৱাৰিছিলে; আৰু গড়বোৰো পৰিষ্কাৰ ৰাখিছিলে। ১৬২ ॥

দ্বিতীয় আশ্রয়।

অথ ৰাজবংশাৱলীৰ যথাশক্তি বৰ্ণনা।

এই চাৰিও পৃষ্ঠ কামৰূপৰ ৰজা মহীৰঙ্গ দানৱ, তেওঁৰ পুতেক হতকাসুৰ, তেওঁৰ পুতেক সম্বৰাসুৰ, তেওঁৰ পুতেক ৰাজা বজ্জেশ্বৰ। পিচে ভিৰ্গবংশী পৃথিৱীৰ পুত্ৰ
নৰকাসুৰ। নৰকাসুৰে কমবেচ ৮,৬৩,০০০ বৎসৰ ৰাজত্ব
কামৰূপৰ আদিম ৰজা-
সকল কৰে। তেওঁৰ পুতেক ভোগদত্ত, তেওঁৰ পুতেক ধৰ্মপাল, তেওঁৰ পুতেক কৰ্মপাল, তেওঁৰ পুতেক পৃথিৱীপাল। এই-মতে ২২ পুৰুষ, তেইশ পুৰুষত ৰাজা সুবাহ। সুবাহ ৰাজ্যে ৰাজ্যক অনীতি অত্যাচাৰ কৰাত কামাখ্যা গোসাঁনীৰ তেওঁলৈ খং হোৱাত * ভিৰ্গবংশী দোশ্বৰ অপৰ নাম জিতাৰিষ্ক ধৰ্মপাল নামে এজন ৰজা আহি সুবাহ ৰজাক বণত জিনি তেওঁ ৰজা হ'ল। সুবাহ বণত ঘাতি উত্তৰ দিশলৈ গ'ল। দোশ্বৰ ৰজাৰ পিচত ৰজা হ'ল নাগশঙ্কৰ। পিচে ভিৰ্গবংশী ৰজা জলেশ্বৰ, তেওঁকে পৃথু ৰজাও বোলে। ১৬৩ ॥

* শক ৬০, ইং ১৩৮ চনৰ অগ্ন পূৰ্বেই নৰকাসুৰৰ বংশৰ ৰাজত্ব উঠিছে।—গ্ৰন্থকাৰ।

পিচত বঙ্গদেশৰ পৰা পালবংশী ধৰ্মপাল নামে বজা আহি অশ্বক্ৰাস্তৰ উত্তৰফালে গোদন্ত পৰ্ব্বতত পাট কৰি বজা হ'ল। ধৰ্মপাল বজায়ে কনৌজ ও তিব্বতৰ আদি

ধৰ্মপাল দেশৰ পৰা ভাল ভাল ব্ৰাহ্মণ, কায়স্থ আনি পণ্ডিতৰ সমাজ পাতি ধৰ্মেৰে ৰাজ্য কৰিলে। দেৱালয়বোৰকো

পৰিষ্কাৰ কৰিলে। পিচে ধৰ্মপালৰ ভায়েক মণিচন্দ্ৰৰ ঘৈণীয়েক মৌনবতীয়ে ধৰ্মপালক ৰণত জিনি কামৰূপত বজা হ'ল। তেওঁৰ পুতেক গোপীচন্দ্ৰ, তেওঁৰ পুতেক ভবচন্দ্ৰ * বজা হ'ল। ধৰ্মপালৰ পুতেক বতুপাল, তেওঁৰ পুতেক সোমপাল উজনিৰ বিশ্বনাথৰ কাষত কণ্ঠকা গাঁৱত পাট কৰি বজা হ'ল। ১৬৪ ॥

সোম পালৰ পোষ্যপুত্ৰ (শিৱবীৰ্য্যো জন্ম) প্ৰতাপসিংহ, তেওঁকে ভালুকপেঙ্গও বোলে। তেওঁৰ ঘৈণীয়েকক ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদে নিছিলে। পাচে এবছৰৰ মুৰত

আৰিমত্ত নীলাচলৰ আমৰাজুলিৰ ঘাটত তুলি থলে। তেওঁ নীলা-চলীয়া বামুণ এজনৰ ঘৰত থাকিল। বামুণে প্ৰতিপাল

• কৰি ৰাখিলে। তাতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওঁৰষত এটি পুত্ৰ জন্মিল। বামুণে তাৰ আৰিমত্ত নাম থলে। তেওঁ ডাঙ্গৰ হৈ গোৱালপাড়াৰ পৰা পূবে সমুদায় কামৰূপত বজা হ'ল। ১৬৫ ॥

পশ্চিমে শিংমাৰিত কমতাপুৰ নামে নগৰ কৰি কোঁচবংশী নীলধ্বজ, তেওঁৰ বংশ চক্ৰধ্বজ আৰু নীলাধ্বৰ ইত্যাদি বজা হল। পিচে কমতেশ্বৰৰ বংশ ফিঙ্গুৱা

কমতাপুৰৰ বজাসকল বজা এই দেশলৈ আহি আৰিমত্তে সৈতে ৰণ কৰাত

আৰিমত্ত ৰণত ঘাটি বৰলীয়া নদীত পৰি নোহোৱা হ'ল। † পিচে আৰিমত্তৰ পুতেক বহুসিংহে ৰণ কৰি ফিঙ্গুৱা বজাক মাৰি বহুসিংহ বজা হৈ ব্ৰাহ্মণী-গমন পাপত অল্পতে নষ্ট পালে। ‡ ১৬৬ ॥

* গুৱাহাটীৰ দহ মাইল উত্তৰে চুটিয়াপাড়া গাঁৱত ভবচন্দ্ৰ বজাৰ নগৰ আছিলে।—গ্ৰন্থকাৰ। ✓

† আৰিমত্তৰ প্ৰথম নগৰ শোৱালকুচিৰ পশ্চিমে সিদ্ধেৰ দেৱালয়ৰ ওচৰতে এতিয়া তাক ভাঙ্গা নগৰ বোলে। দ্বিতীয় নগৰ ৰজিয়াৰ থানাৰ উত্তৰে সেয়ে প্ৰধান নগৰ। গড়, পুখুৰী আজিলৈকে আছে। গড়টিক বৈদৰ গড় বোলে। ফিঙ্গুৱা বজাৰ গড়, পুখুৰী উপৰ বৰভাগ, চমটনা, পূৰ্ববাগা মৌজাত আছে।—গ্ৰন্থকাৰ।

‡ ইয়াৰ আগেয়ে কামৰূপী চন ৬১২ চনত, ১১২৬ শকত, ইং ১২০৮ চনত ৰজিয়াৰ থিলিজি নামে মুছলমান এজন আহি কামপুঠলৈকে দেশ আক্ৰমণ কৰিছিলে। কিন্তু তেওঁ যুদ্ধ হাৰি পলাই গ'ল।—গ্ৰন্থকাৰ।

পিচে বাৰভূঞাৰ আমোল হ'ল । অনেকখানি গাওঁ লগ লগোৱাত তাৰে
 নাম ১ এক চাকলা । সেই চাকলে প্ৰতি এটি ভূঞা
 বাৰভূঞাৰ আমোল অৰ্থাৎ বজা । বাৰভূঞাৰ পিচত কোঁচবংশী হাজো নামে
 বজা হ'ল । তেওঁৰ নামেয়ে হাজো নগৰ বুলি কয় । ১৬৭ ॥

১৪১১ শক, পাচে বঙ্গলা দেশৰ ছচেন-ছা বজাৰ সেনাপতি চন্দন গাজীৰ
 বণত কমতেশ্বৰ বজা পৰাজয় হ'লত কামৰূপ মুছলমানৰ
 মুছলমানৰ কামৰূপ দখল অধীন হ'ল । ১৬৮ ॥

পিচে চুলতান গয়াজুদ্দিন নামে এজন আহি কামৰূপৰ উমানন্দ আদি দেৱা-
 লয়ৰ মঠ ভাঙ্গি গৰুড়াচল পৰ্ব্বতলৈ যায় । কেদাৰনাথৰ মঠ ভাঙ্গিবলৈ যোৱাত
 তেওঁ সেই গৰুড়াচলতে মৰিল । তেওঁ মৰিলে দেও
 মুছলমানৰ কামৰূপ ত্যাগ থকা হাবিয়নি দেশ বুলি মুছলমানে এৰি দিলে । আকৌ
 বাৰভূঞাৰ আমোল হ'ল । মুছলমানৰ আমোলৰ ভিতৰতে এই কামৰূপত নাগাক্ষ
 নামে এজন বজা হৈ ১৪৪৩ শকত, ইং ১৫২১ চনত বিবেশ্বৰ দেৱালয়ৰ মঠ বান্ধি
 দিয়ে । ১৬৯ ॥

তৃতীয় অধ্যায় ।

কোঁচবংশীয় বজাসকল ।

ওপৰত কোঁচা হাজো বজাৰ জীয়েক দুই জনী । এজনীৰ নাম লীলা, এজনীৰ
 নাম হীৰা । সিবিলাকক হাৰীয়া মণ্ডলত বিয়া দিছিলে । মণ্ডল চহকী মানুহ,
 কপাহ-খেতি কৰিবলৈ গাড়ি ধৰে । এদিন সৰু বৈশ্নৱীয়েক
 বিশ্বসিংহ হীৰায়ে মণ্ডললৈ ভাত লৈ যাওঁতে মহাদেৱে মণ্ডলৰ
 কপ ধৰি মাজ-বাটতে ভাতকো খালে তাইকো বমিলে । সেই গৰ্ভত বিশ্ব নামে
 এটি লৰা হ'ল । তেওঁ লাহে লাহে ডাঙ্গৰ হৈ চাউৰ, খাণ্ডা, কাঠৰ বাক,
 এই অস্ত্ৰেৰে (গাৰলীয়া মানুহ লগত লৈ) ভূঞাসকলক বণত জিনি সোমাব-
 পৃষ্ঠৰ কিছোমানে সৈতে (১৪৫৫ শকত, ইং ১৫৩৩ চনত) সমুদয় কামৰূপৰ
 হ'ল । ১৭০ ॥

তেওঁৰ পুতেক নৰনাৰায়ণ ১৪৭৭ শকত, ইং ১৫৫৫ চনত বজা হ'ল।
তেওঁৰ ভায়েক চিলাৰায় যুবৰাজ। নৰনাৰায়ণ, মল্ল, এই দুই নাম। চিলাৰায়,

গুৰুধ্বজ, এই দুই নাম। সিবিলাকে সৈতে অঠৰটি
নৰনাৰায়ণ আৰু চিলা-
ৰায় ভায়েক আছিলে। আৰু নৰনাৰায়ণ বজায়ে ১৪৮৭ শকত,

ইং ১৫৬৫ চনত কামাখ্যা মঠ বান্ধি দিছে। আৰু তেওঁৰ
ভায়েক কমল গোহাঁইৰ হতুৱাই বেহাৰৰ পৰা পূবে নাৰায়ণপুৰলৈ এটি আলি
বন্ধাইছিলে। আহোমৰ দিনত সেই আলিয়ে ভোটৰ আৰু কামৰূপৰ সীমা
কৰিছিলে। সেই আলি গোহাঁই কমলাৰ আলি বোলে। ঠায়ে ঠায়ে আজিলৈকে
আছে। আৰু নৰনাৰায়ণ বজা, চিলাৰায় সহিতে সেই আলিয়েৰে পূবলৈ যাই
অনেক দেশ জয় কৰিলে। দক্ষিণফালৰ জয়ন্তা, থৈৰাম, ইমকল দেশৰ বজাকো
বণত জিনি কৰতলীয়া কৰি ললে। অহম বজা তেওঁৰ সহিতে মিল হৈ থাকিল।
১৭১ ॥

চিলাৰায় বজা বৰ বলবন্ত আৰু বৰকৈ বণ কৰিব পৰা আছিলে। পিচে
চিলাৰায় স্বৰ্গী হ'লত তেওঁৰ পুতেক বঘুদেৱ ফুৰিবৰ চলে বৰবাপেকৰ নগৰ
এৰি বেহাৰৰ পৰা ঘিলাত পাট কৰি থাকি ৰাজ্য ভাগৰ
বঘুদেৱ নিমিত্তে বৰবাপেকলৈ কৈ পঠোৱাত বজা নৰনাৰায়ণে
মিলাই নিব নোৱাৰি ১৪৯২ শকত, ইং ১৫৭০ চনত বৰসোণকোষ নদীৰ
পৰা পূবফালে কামৰূপৰ বজা পতিলে।* তেও ১৫০৫ শকত, ইং ১৫৮৩
চনত মাধবৰ মন্দিৰ ভালকৈ দিয়ে। ১৭২ ॥

বঘুদেৱ † স্বৰ্গী হলে ১৫২৪ শকত, ইং ১৬০২ চনত তেওঁৰ পুতেক পৰীক্ষিত
নাৰায়ণ বজা হৈ ঘিলাৰ পাট এৰি গোদন্ত পৰ্বতৰ
পৰীক্ষিত নাৰায়ণ উত্তৰফালে গড়প্ৰাঞ্চি কৰি তাতে পাট কৰি আছিল।
(সেই স্থানখনি এতিয়া উত্তৰ গুৱাহাটীৰ মাজগাওঁ কটহ বাজাৰ বোলে)। সেই
গড় আৰু থাটৈ-পুখুৰী আজিলৈকে আছে। ১৭৩ ॥

* বজা নৰনাৰায়ণে যিখনি দেশ ৰাখিলে সেইখনিৰ কামৰূপ নাম লোপ হ'ল; বেহাৰ নামটিয়ে
প্ৰবল হ'ল।—গ্ৰন্থকাৰ।

† বঘুদেৱৰ ১৮টি পুতেক, সিবিলাকৰ বংশ দৰজী বজা, বেলতলীয়া বজা, বেজনীয়া বজা আৰু
অনেক কোঁৱৰ আজিলৈকে আছে।—গ্ৰন্থকাৰ।

তাৰ পিচে পৰীক্ষিতৰে আৰু নবনাৰায়ণৰ পুতেক বজা লক্ষ্মীনাৰায়ণৰে বণ
হৈ লক্ষ্মীনাৰায়ণে বলে নোৱাৰি তেওঁৰ জীয়েকজনী দিল্লীৰ পাংসাৰ তত দি

পাংসাত আশ্রয় লোৱাত পাংসায়ে পৰীক্ষিতক ধৰিবলৈ
পৰীক্ষিত আৰু লক্ষ্মী-
নাৰায়ণৰ কন্দল মোকৰম-খাঁ নামেৰে এজন সেনাপতি সসৈন্তে পঠিয়াই

দিয়ে। তাতে পৰীক্ষিতৰ আৰু মোকৰম-খাঁৰ পাঁচ
বছৰ বণ হৈ পৰীক্ষিতে বলে নোৱাৰি ১৫৩৭ শকত,* ইং ১৬১৫ চনত,
কামৰূপী ১০২৩ চনত মোকৰম-খাঁৰে সৈতে মিলি পাংসাত আশ্রয় ললে। তেতিয়াৰে
পৰা সিবিলাক স্বাধীন গুচিল। ১৭৪ ॥

পৰীক্ষিত বজা কিছো দুষ্ট স্বভাৱ আছিলে, এতেকে তেওঁক কামৰূপীয়ে
বৰ ভাল নেপাইছিলে। পৰীক্ষিত বজা পুনৰায় দেশলৈ
পৰীক্ষিতৰ মৃত্যু ফিৰি আহিবৰ নহ'ল। তেওঁ কৈদিনমান ঢকাৰ নবাবৰ
তাতে থাকি পিচে তীৰ্থ-মৃত্যু হ'ল ঐ শকত। ১৭৫ ॥

তাৰ পিচে জাহাঙ্গীৰ পাংসায়ে পৰীক্ষিত মৰিবৰ কথা শুনি কামৰূপৰ বন্দবস্ত
কৰিবলৈ ছেখ্-বিৰাহিম নামেৰে এজন আগিন পঠিয়ালে।
মুছলমানৰ আমোনত
কামৰূপৰ বন্দবস্ত তেওঁ আহি আগৰ চকলা-বন্দী গুচাই তপা আৰু পৰগনা
কৰিলে। ১৭৬ ॥

প্ৰথমে পৰীক্ষিতৰ অধীনৰ কামৰূপ দেশখনিক চাৰিভাগ কৰিলে।

প্ৰথম ভাগ, চৰকাৰ কামৰূপ।

দ্বিতীয় ভাগ, চৰকাৰ ঢেকেৰি।

তৃতীয় ভাগ, চৰকাৰ দক্ষিণকুল।

চতুৰ্থ ভাগ, চৰকাৰ বঙ্গালভূম।

এই চাৰি চৰকাৰ বিলায়ত, কচবে হাজো হ'ল। ১৭৭ ॥

১। চৰকাৰ কামৰূপৰ তলে—পৰগনা কোঁৱৰভাগ, পৰগনা বৰদৰং, পৰগনা
পাতিদৰং, পৰগনা বনভাগ, পৰগনা ৰামচাহ, পৰগনা চৌৰাশিখাটা, পৰগনা

চৰকাৰ কামৰূপ দেহৰ, পৰগনা বৰভাগ, পৰগনা বজালী, পৰগনা বাঁহবাৰী,

পৰগনা ক্ষেত্ৰিভাগ, পৰগনা বাঁহেৰখাটা, পৰগনা বাউসী,

পৰগনা বৰনগৰ, পৰগনা পাটবাটা, পৰগনা বৰপেটা, পৰগনা বেজনী, পৰগনা

* সেই সময়তে অৰ্থাৎ ১৫৩৩ শকত, ইং ১৬১১ চনত পুৰামকাৰ মছজিদ তৈয়াৰ কৰে।
—গ্ৰন্থকাৰ।

ফুলগুৰি, পৰগনা কাচিমপুৰ, পৰগনা বাস্কা, পৰগনা সাতৰজীয়া। নদীসকলৰ কটল লৈছিলে তাৰ নাম—পৰগনা দিগজল, পৰগনা কচবে হাজো, পৰগনা কচবে গুৱাহাটী। বকোৰ মহলৰ নাম—পৰগনা পেছকছ, পৰগনা পানদৰিবাৰী, পৰগনা বৰগ মহল, পৰগনা কোকলাৰ মহল, গুদাৰা উমানন্দ, কামৰূপ, চৰকাৰ পাইনাম, এই সকল পৰগনা হ'ল। ১৭৮ ॥

২। চৰকাৰ ঢেকেৰিৰ তলে—পৰগনা খুঁটাঘাট, পৰগনা গুমা, পৰগনা পৰ্বত ঘোৱাৰ, পৰগনা কচবে ধুবুৰি, পৰগনা জামিৰা, পৰগনা টাৰিয়া, পৰগনা কচবে ঘিলা, পৰগনা চাপগড়, পৰগনা বেচমতাঁতি, পৰগনা চৰকাৰ ঢেকেৰি খুমাৰ মহল, পৰগনা কায়স্থ মহল, পৰগনা কোটোয়ালি, পৰগনা দিমানি মহল, পৰগনা বেচমাদি মহল, পৰগনা ধুনহাত, পৰগনা দত্তক মহল। ১৭৯ ॥

৩। চৰকাৰ দক্ষিণকুলৰ তলে—পৰগনা সান্তোৰ; এই সান্তোৰ পৰগনাৰ তলে—তপে বগৰিবাৰী, তপে চমৰীয়া, তপে বেকানি, তপে হাগজান, তপে জাখেলি, তপে তিসিমপুৰ, এই ছয় তপা। পৰগনা চৰকাৰ দক্ষিণকুল পাণ্ডু; ইয়াৰ তলে—তপে বজেশ্বৰ, তপে মজিআলি, তপে ছয়আলি, তপে বেলতলা, তপে ভকৰাকাটা, এই পাঁচ তপা। পৰগনা চমৰীয়া, পৰগনা মেছপাড়া, পৰগনা কালোমালোয়াপাড়া, পৰগনা কৰৈবাৰী, পৰগনা পুষ্যামহল, পৰগনা গোৰকাটা। ১৮০ ॥

৪। চৰকাৰ বঙ্গালভূমৰ তলে—পৰগনা বাহেৰবন্দ, পৰগনা ভিতৰবন্দ, পৰগনা গয়াবাড়ী, পৰগনা চৌকী-বাৰৈতলা, এই চাৰি পৰগনা। আৰু পৰগনা চেৰপুৰ, পৰগনা দহকাউনীয়া, এই দুই পৰগনা চুবে বাঙ্গালাত চৰকাৰ বঙ্গালভূম বন্ধ গল। পূৰ্বে বাদসাহ পাঞ্চ কত্থা চিলাৰায়ত বিয়া দিয়াত এই দুই পৰগনা যোতক দিছিলে। এতেকে বাঙ্গালাৰ বদৰ পৰগনা কোঁচৰে হাজোৰে চামিল হল। এইমতে ছেখ-বিবাহিমে কৰোৰি মলুকত তজবিজ কৰি পৰগনা বন্দী আনো বন্দবস্ত কৰিলে। ১৮১ ॥

চতুৰ্থ অধ্যায় ।

আহোম আৰু পাণ্ডুসাঁৰ বণ । *

পিচে সেই ১৫৩৭ শক, ইং ১৬১৬ চনৰ বাঙ্গালা ফাগুন, ইং ফেব্ৰুৱাৰী মাহত ছৈয়দ-বাবাকৰ নৱাবৰ বহু-ছা নামেৰে একটা সদাগৰ দুখানি নাও লৈ আহোমৰ দেশত যাই বেহা-কিনা কৰিছিলে। সেই কথা আহোমৰ
আহোম বজাৰৰ বণৰ
সূত্ৰপাত
প্ৰতাপসিংহ বজায়ে শুনি বোলে, “মোগলে আবাস কৰি
কোঁচৰ ৰাজ্যখন ভাঙিলে। আমাৰো ৰাজ্যখন মাৰিব-
লৈহে চন্দবন্দ কৰে। সিহঁতক পালে নেৰিবি।” ইয়াকে বজাৰ লোকে শুনি
সেই সদাগৰকো কাটিলে, বস্ত্ৰৰে সহিতে নাও দুখানিও বাখিলে। সেই কথা ছৈয়দ-
বাবাকৰ আৰু ইচলাম-খাঁই শুনি বণ কৰিবলৈ সৈমৈয়ে সত্ৰাজিত বজাক পঠিয়াই
দিলে। সত্ৰাজিত কলঙ্গেৰে উজাই যাই হাতীমূৰাত আবজ পিকচাই সেনাপতিক
খেদি বজাৰ ভণ্ডাৰ লুটি আহিলা-পাতি সকলোকো নিলে। তাৰ পৰা উজাই যাই
সলাত থাকি তাতো লুটিলে। ১৮২ ॥

পিচে বজায়ে থক্‌বক্‌ বুঢ়াগোহাঁই প্ৰভৃতিক বহু লোকজন^{১৫৩৭} দি বণলৈ পঠিয়ালে।
সিবিলাক আহি বণ কৰিব ধৰিলে। সেই বণতে প্ৰথমে চেটিয়া-ফুকন পৰিল আৰু
বহু লোকজন পৰিল। পিচে বজায়ে শুনি লাঙ্গি ফুকনক
আহোম বজাৰৰ প্ৰথম বণ
বৰফুকন পাতি আৰু সৈন্ত সামন্ত দি পঠিয়ালে। সিবি-
লাক সকলো দিখোমুখত থাকিলহি। পিচে আকো খাম্প্ৰত বৰগোহাঁই, শ্ৰীফল
হাতীবৰুৱা প্ৰভৃতিকো পঠিয়ালে। সকলো আহি দিখোমুখৰ পৰা আগবাঢ়ি
চামধৰা পৰ্বতক আশ্ৰয় কৰি গড় বান্ধি সষ্টম হৈ থাকিল। ছৈয়দ-বাবাকৰ,
ইচলাম-খাঁ প্ৰভৃতি বাইশ উমৰাও সকলো নাৱে-তৰে সাজি যাই ভণ্ডাবী নদীৰ উত্তৰ
পাৰত থাকিলগৈ। বজাৰ মানুহো আগবাঢ়ি গড় বান্ধি থাকিল। ইয়াৰ আগেয়ে
বজাৰ ফালৰ আশেষ গোহাঁই দুই ভায়েক মগলৰ লগলাগি আছিল। বুঢ়াগোহাঁয়ে

* পূৰ্ব দিশত মীনাচল পৰ্বতত কিংচেনমাউলুং নগৰত চুখামডেংফা বজাৰ দুই পুতেক। বৰ
পুতেকৰ নাম চুখান্কা আৰু লৰা, সৰু পুতেকৰ নাম চুকাফা আৰু আহম। পাচে বৰভায়েক বজা
হোৱাত আহমে সেই দেশ এৰি ১১৬৭ শকত, ইং ১২৪৫ চনত উজনি বৰাহি মৰাণৰ দেশত বজা
হ'লহি। পিছে পুৰুষে পুৰুষে অল্প অল্পকৈ সোমৰপীঠ আৰু কেইদিনমান কৰতীয়া নদীলৈকেও দখল
কৰিছিলে। (ইয়াৰ খোৱসা কথা পৃথক কিতাপত আছে)।—গ্ৰন্থকাৰ।

মন্ত্ৰণা কৰি আশ্বাস দি সিহঁতক নি, সিহঁতৰ মুখে মগলৰ সন্ধানটি বুজি লৈ নাৱে-তৰে সাৱধান হৈ থাকিল। পিচে মগলৰ সৈন্তে ভগুৰী নদী পাৰ হৈ বণ কৰি বজাৰ আগ-চকীখন মাৰিলে। ১৮৩ ॥

সেই বণত ৰাতীয়া ডেকা প্ৰভৃতি পৰিল। ৰিংচা পাত্ৰক ধৰি নিলে। পিচে বজাৰ লোকে ভগুৰী নদীৰ কাষৰ এৰি হুঁইকি চামধৰালৈ গ'ল। ১৫৩৮ চনত,

ইং ১৬১৬ চনত আৰু যো-যোত্ৰ হৈ ভগুৰী কাষৰ গড়তে

বণৰ ফলাফল

আগবাতি ৰ'লগৈ। আকৌ বণ লাগিলে। সেই বণত

লেচাম সন্দিকৈ বৰফুকন প্ৰভৃতি পৰিল। ১৮৪ ॥

তাৰ পিচে বুঢ়াগোহাঁই প্ৰভৃতি সকলো সমালোচন কৰি পাচভেটা দি মগলক আগুৰি আগৰ ফালে বণ কৰিব ধৰিলে। সেই সময়তে চাৰিওফালৰ পৰা মগলক

দ্বিতীয় বাৰ বণ

আগুৰি ধৰি সৈন্ত-সেনা মাৰি ছৈয়দ-বাবাকৰ বজা আৰু

উমৰাও সহিতে লৰিব নোৱাৰি বন্দী হল। বৰগোহাঁয়ে

সকলোটিহঁতক ধৰি লোৱা লগালে আৰু সকলো সমালোচন কৰি ছৈয়দ-বাবাকৰ

আৰু ইচলাম-খাঁ প্ৰভৃতিক কাটিলে। মগলৰ হাতী, ঘোৰা ইত্যাদি বহু বস্তু

পালে। আৰু আন আন বজাল যাক নেকাটিলে তাক বেটী-বন্দী কৰি ৰাখিলে।

দৰং আৰু সাতৰজীয়া প্ৰভৃতি পূৰ্বফালে অহমৰ অধীন হল। ১৮৫ ॥

সেই বণত সত্ৰাজিত বজা প্ৰভৃতি যিবিলাক পলাই গৈছিল, সিবিলাকে হাজোত থাকি ঢকাৰ কাচিম-খাঁ নবাবক বাতৰি দিয়াত তেওঁ অনেক লোকজন সহিতে

কাজলীৰ বণ

হাজোত ৰ'লহি। শক ১৫৩৯, ইং ১৬১৭ চনত বজাৰ

সৈন্তও সাজ-পাৰ হৈ কাজলীত থানা কৰি ৰ'লহি। পিচে

বজাৰ আজাৰে থক্‌বক্ বুঢ়াগোহাঁই প্ৰভৃতি বহু সৈন্ত মগলক খেদি আহি কামৰূপৰ

চেচাত ৰ'লহি। পিচে বজাৰ সৈন্তে নাৱে-তৰে বজালক আগুৰি ধৰিলে। বজালেও

বুঢ়াগোহাঁইৰ পোনেই ধৰিলে। সেই বণত বুঢ়াগোহাঁই পৰিল। বজাৰ সৈন্তে

বণত ঘাতি আকৌ কাজলীমুখত থাকিলগৈ। সেই বণত বজাৰ ফলীয়া মানুহ

পৰিল ২,০০০ হাজাৰ, বণ ভাগিল। ১৮৬ ॥

শক ১৫৪০, ইং ১৬১৮ চনত মগলৰ মীৰ্জা-নাথুলা নামেৰে এজনাই অনেক লোকজন সহিতে দৰঙ্গত ধৰ্মনাৰায়ণ বজাক বেৰি ধৰিলেগৈ। বজা পলাই সাৰিল।

মীৰ্জা-নাথুলাৰ আক্ৰমণ

কোঁৱৰী এজনী পৰিল। পিচে আহম বজাৰ লোকে

আগবাতি বণ কৰিলে। সেই বণত মীৰ্জা-নাথুলাই ভঙ্গ

হৈ হুঁইকি গ'ল, যাই হাজো নগৰতে থাকিল। ১৮৭ ॥

পঞ্চম অধ্যায়।

আহোম বঙ্গালৰ পুনৰ কাজিয়া।

বহুদিন * পিচত হৰিকেশ নামেৰে বঙ্গালৰ লগৰ এজন মানুহে কেতবোৰ
ৰূপ লৈ বঙ্গালৰ লগৰ পৰা পলাই যাই আহোমৰ ৰাজ্যত (দৰঙ্গত) সোমোৱাত
তাক উলিয়াই দিবলৈ হাজোত থকা নবাব আব্দুল ইচলাম-
আহোম বঙ্গালৰ পুনৰ
কন্দলৰ যুৱ
খায়ে আৰু মাহমুদ্দি-খায়ে ৰজালৈ কৈ পঠোৱাত ৰজায়ে
শৰণাগতক এৰি নিদিওঁ বুলি কোৱাত সেইটিয়ে কন্দলৰ
মূল হ'ল। আৰু কামৰূপীৰো দুৰ্গতি ওচৰ চাপিল। ১৮৮ ॥

পিচে সেই হৰিকেশক ধৰিবলৈ মগলে খেদি যোৱা ৰজাই শুনি ১৪,০০০ চৈধ্য
হাজাৰ লোক সহিতে বৰুৱা, ফুকন কেতবোৰক পঠিয়াই দিলে। সিবিলাকে খেদি
আহি বঙ্গালৰ চমৰীয়াৰ গড় মাৰি কমল-খাঁ সৰ্দাৰক
চমৰীয়া আৰু সোন্ধাৰ
গড়ৰ যুদ্ধ
কাটিলে। আৰু থঙ্গন চেটিয়ায়ে ১৪,০০০ চৈধ্য হাজাৰ
লোকে সৈতে বঙ্গালৰ সোন্ধাৰ গড় মাৰিলে। সেই ৰণত
ৰামৰায় পৰিল। আৰু ছেখ-ফৰিদ নবাব প্ৰভূতিক ধৰিলে। ১৮৯ ॥

পিচে ৰজাৰ মানুহে পাণ্ডু আৰু শৰাইঘাটত (পাণ্ডুৰ পৰ্বত, শৰাইৰ পৰ্বত)
গড় দি থাকিল। বঙ্গাল হুঁকি যাই মাজুলীত থাকিল। পিচে ৰজাৰ আজ্ঞাৰে
আৰু লোক-লব্ধৰ আহি সকলো সমালোচন কৰি মাজুলীতে
মাজুলী আৰু হাজোত যুদ্ধ
বঙ্গালক খেদি ধৰি-মাৰি-কাটি ৰণ জিনি হাজোলৈকো খেদি
গলত আব্দুল ইচলাম-খাঁ নবাব প্ৰভূতি সকলো আলচ কৰি হাতী আগকৈ ধৰি-
লেহি। তাতে ডাঙ্গৰ ৰণ হৈ বঙ্গাল ভঙ্গ হ'ল। আব্দুল ইচলাম প্ৰভূতি এৰাব
নোৱাৰি শৰণাগত হ'ল। সেই ৰণত কামৰূপীৰ দুৰ্গতিৰ পাৰাপাৰ নাই, আৰু
হাজো নগৰ একেবাৰে উচ্ছন্ন হ'ল। শক ১৫৫৮, ইং ১৬৩৭ চন। পিচে আহোম
ৰজায়ে ধৰি নিয়া নবাব আৰু ৰজাসকলক গাওঁ পাতি থৈ ভালকৈ ৰাখিলে।
ধৰ্ম্মনাৰায়ণক কামৰূপত ৰজা পাতিিলে। ১৯০ ॥

* এই সময়ে চাহজাহান বাদশ্বাহ আছিল।—গ্ৰন্থকাৰ।

আব্দুল ইচ্লাম-খাঁ নবাবৰ মায়েক পাৎসাব ধাই আছিলে। তেওঁ শূনি কান্দি কান্দি পাৎসাত কলে। পিচে পাৎসামে মীৰ্জাহিনা নামেৰে নবাব এজনক

আহোমক মাৰিবলৈ পঠিয়ালে। তেওঁৰ লগত সৈন্তৰ বাৰেপইতাৰ প্ৰথম বণ

পাৰাপাৰ নাই। সাগৰৰ উৰ্শিৰ নিচিনা প্ৰজাৰ আন্দোল।

পিচে বজামে মীৰ্জাহিনা আহিবৰ শূনি অনেক লোকজন পঠিয়ালে। বজালেও বাৰেপইতাত থাকি তাৰ পৰা যাই বজাৰ লোকৰ গড়তে খেদি ধৰিলেগৈ। সেই বণত মীৰ্জাহিনা ঘাতি হুঁকি যাই আকৌ বাৰেপইতাত ব'লগৈ। পিচে বজালক ধৰিবলৈ ৰাজ আজ্ঞা হোৱাত লাইফংডাং ফুলবকৰা প্ৰভৃতি অনেক সৈন্ত কালপানীলৈ খেদি যাই বজালৰ দুখন গড় মাৰিলে। ১৯১ ॥

পিচে অত্ৰ একদিনে বজালে ফুলবকৰা প্ৰভৃতিক বেৰি ধৰিলে। সেইটি ডাঙ্গৰ বণ হ'ল, হৈ বজাৰ ফালৰ মানুহৰ ঘোঁৰাৰ মৰা শৰে খায়ে ভৰি গ'ল। তেজ্জৰে

নদী বলে। বজাৰ বণ-শেষ লোক হুঁকিল। ইং ১৬৩৭ বাৰেপইতাৰ দ্বিতীয় বণ

চন, শক ১৫৫৯, কাৰ্ত্তিক মাহত ফুলবকৰা ভয় হৈ বজালত

সোমালগৈ। পিচে কালপানী আদি সকলো ঠাইৰ বজাল বাৰেপইতালৈ আহি মীৰ্জাহিনাৰ লগ ললেহি। বজাৰো বকৰা, ফুকন সকলো তিনি লাখ লোক সহিতে আগ বাঢ়ি বাৰেপইতাত খেদি ধৰিলেগৈ। বজালেও লাগি দিলে। পিচে বজাৰ লোকে যবনৰ বৰ প্ৰাৰম্ভ দেখি আৰু বলে নোৱাৰি হুঁকিল। সেই বণত বজাৰ ফালৰ ১০,০০০ দহ হাজাৰ মানুহ পৰিল। বকৰা ফুকন অনেকটিহঁত পৰিল। বজাৰ ফালৰ বণ-শেষ সকলো মানুহ হুঁকি আহি গুৱাহাটীত থাকিলহি। ১৯২ ॥

পিচে বজাৰ আজ্ঞাৰে চুৱন বৰনেওগ আহি বৰবকৰা সৈতে যুগুত হৈ শৰাইঘাটক বৰবকৰাই, পাণ্ডুৰ পৰ্বতক বৰনেওগে আশ্ৰয় কৰি বণ পাতিলে। নবাব মীৰ্জা-

হিনাও খেদি আহি পাণ্ডু-শৰাইঘাটতে ধৰিলেহি। সেইটিও পাণ্ডু-শৰাইঘাটৰ বণ

সৰু বণ নহয়। বৰটোপৰ গুম্‌গুমিত গৰ্ভৱতী জীৱ গৰ্ভ

খহি গৈছিল। সেই বণত বৰনেওগ পৰিল আৰু কিমান মানুহ আৰু হাতী ঘোঁৰা পৰিল তাৰ লেখ-জোখ নাই। লুইতৰ পানী তেজময় হ'ল। পিচে বজাৰ বণ শেষ লোকে হুঁকি যাই চাগধৰা পৰ্বতক আশ্ৰয় কৰিলেগৈ। বজামে শূনি অসন্তোষ কৰি খাম্প্ৰত বৰগোহাঁই, স্কিকিলা বুঢ়াগোহাঁই প্ৰভৃতিক বহু লোকজন লগত দি বণলৈ পঠিয়ালে। মীৰ্জাহিনাও উজাই যাই কাজলী পালেগৈ। পাচে বজাৰ

লোকজনে লুইতে আৰু কলঙ্গে সোমাই খেদি ধৰিলেগৈ। মীৰ্জাহিনাৰো সাগৰ
শঙ্কাস লোকে খেদি ধৰিলেহি। ১৯৩ ॥

সেই বণত চিৰিংডাং প্ৰভৃতি অনেক লোকজন পৰিল। বজাৰ লোকে বণত
ঘাতি পলাই যাই কুকুৰাকটাত এঠাই হ'ল। বৰগোহাঁই চামধৰাতে থাকিল।

পিচে বজায়ে গুনি অসন্তোষ কৰি সকলোকে একলগ
হব দিলে। আৰু আগেয়ে দুই যুদ্ধত ধৰি অনা বঙ্গাল-
বোৰক ধৰি চহৰে চহৰে কাটিলে। বকুৰা, ফুকন, সকলো বৰগোহাঁইৰ লগ
লাগিলেগৈ। ১৯৪ ॥

পিচে বকুৰা, ফুকন, সকলো সমালোচন কৰি সন্ধি কৰিবলৈ বুলি সনাতন
কটকীক নবাবৰ তলৈ পঠিয়াই দিলে। নবাবে বোলে, “যদি মিটি থাকিব লাগে
তেন্তে বৰগোহাঁয়ে এখনি কত্থা দি জোৰাই বলক আৰু
সোণ, হাতী, আগৰ কাষ্ঠ আদি বস্তু দিয়ক, তেহে পতিয়াব
পাৰোঁ।” বৰগোহাঁয়ে সেই কথা কবুল কৰি নবাবে আগবাঢ়ি নাহিব বুলি কৈ
পঠালে; আৰু নবাবে আগবাঢ়ি আহে বুলি বাতি দিনে কটকী পঠিয়াব ধৰিলে।
ইফালে চামধৰাত যিসকল চিদ্ৰ-পথ আছিল সকলোকে মাৰি গড় বান্ধি উত্তৰে
দক্ষিণে, পানীয়ে তৰে সাবধান হ'ল, হৈ তেতিয়া বৰগোহাঁয়ে নবাবলৈ কৈ পঠালে,
বোলে, “কত্থা বুলি বেটীকো, হাতী বুলি তাৰ লাদকো, আগৰ কাষ্ঠ বুলি
জেঙ্গনিকো নিদিওঁ। যি কৰে কৰিব।” ১৯৫ ॥

সেই কথা নবাবে গুনি ক্ৰোধ কৰি সসৈন্তে খেদি আহি ধৰিলেহি। বৰগোহাঁইও
প্ৰাণক টান্ধি ধৰিলে। সেই সময় লুইতে চামধৰাৰ পৰ্ব্বতক মেৰাই গৈছিল।

এতেকে বাঢ়ি আহিব নোৱাৰে। বজাৰ লোকে শিল
বগৰাই দিও মাৰে। সেই দিনৰ বণত নবাব ঘাতিল।
নবাবৰ মানুহৰ মৰা শৰে খাটৈ পোত গ'ল। নবাব হুঁহাঁক বৰকৰাই জুলিত ব'লহি।
তাৰ পৰৰ দিনো বণ হৈ নবাব হুঁহাঁকি গ'ল। এইমতে ৩৪ দিন বণ হৈ
নবাবে বলে নোৱাৰি সকলো একেবাৰে ধৰিবলৈ মন্ত্ৰণা কৰিলে, কৰি ভিতৰ
সোমাল। ১৯৬ ॥

এনেতে নবাবৰ মায়েকৰ লেখা আহিল, বোলে, “আসামৰ বণ এৰি যেনে আছা
তেনে আহিব।” সেই লেখা পাই নবাবে তেতিয়াই লোকজন সৈতে ভটীয়াই

অ'ই গুৱাহাটীত আলিয়াৰ-খাঁ নবাবক লোকজন লগত দি ১৫৬০ শক, ইং ১৬৩৯

চনত, কামৰূপী ১০৪৬ চনত কামৰূপৰ অধিকাৰ পাতি থৈ
কামৰূপৰ অধিপতি
আলিয়াৰ-খাঁ তেওঁ গ'ল। আহোম বজায়ে আলিয়াৰ-খাঁ নবাবে সৈতে

প্ৰীতি কৰি আকৌ উত্তৰে বৰনদীৰ পৰা পূৰ্বফালে (দৰং),
দক্ষিণে অসুৰৰ আলিৰ পৰা পূৰ্বফালে সীমা কৰি মিল হৈ থাকিল। কলিয়াবৰত,
আহোমৰ থানা গুৱাহাটীত নবাব থাকিল। ১২৭ ॥

কামৰূপৰ ৭ জন নবা-
বৰ ভোগ-সংখ্যা

সাত জন নবাবৰ ভোগ মুঠত ক্ৰমে ১৯ বৎসৰ।

নবাব হোৱা শক।			নাম।	ভোগ বৎসৰ।	
১।	১৫৬০ শক	...	আলিয়াৰ-খাঁ	...	৭ বৎসৰ।
২।	১৫৬৮ শক	...	মুকল্লা	...	২ বৎসৰ।
৩।	১৫৭১ শক	...	খাণ্ডাবী	...	২ বৎসৰ।
৪।	১৫৭৩ শক	...	ছৈয়দ-ছচেন	...	২ বৎসৰ।
৫।	১৫৭৪ শক	...	ছৈয়দ-কুতুপ	...	১ বৎসৰ।
৬।	১৫৭৫ শক	...	ছৈয়দ-জালাল	...	১ বৎসৰ।
৭।	১৫৭৬ শক	...	নাথুলা	...	৪ বৎসৰ। ১৯৮ ॥

ষষ্ঠ অধ্যায়।

সেনাপতি তুৰ্কক।

তাৰ পিচে গোড়ৰ পাংসায়ে তুৰ্কক নামে এজনক বহু লোকজন লগত দি
আহোমৰ বগলৈ পঠিয়াই দিলে। তেওঁ সসৈন্তে উজাই যাই সলা পালেগৈ।

এই কথা বৰগোহাঁয়ে শুনি বজাৰ আজ্ঞা লৈ যুবৰাজে
তুৰ্ককৰ আক্ৰমণ

সৈতে খেদি আহি ৩০০ মান বজাল মাৰি কাঞ্জলীমুখলৈ
হুঁকাই নিলে। তাৰ এবছৰ পিচত অনেক সৈন্ত লৈ খেদি যাই বগ কৰি বজাৰ
বহু লোকজন মাৰিলে। সেই বগত বৰগোহাঁই প্ৰভৃতি সাত জন ডাঙৰীয়া
পৰিল। ১৯৯ ॥

পিচে বজাৰ আজ্ঞাৰে যুবৰাজ প্ৰভৃতি অনেক লোকজন খেদি আহি সলাত 'ড' দি থাকিল। ইতি সময় বৰগোহাঁইৰ ঘৈণীয়েকে (স্বামীৰ ঋণ স্ৰজো বুলি)

তুৰ্ককৰ বণ-ভদ্ৰ ঘোঁৰাত উঠি বণ কৰিবলৈ আহিল। তেওঁ সমুখ বণত মহানিদ্ৰা গ'ল। বৰপাত্ৰ-গোহাঁইয়ে দেখি অনেক লোকজন সৈতে ধৰিলেগৈ। সেই দিনৰ বণত তুৰ্ককে বলে নোবাৰি বণ এৰি পলাল। গোড় দেশৰ সীমালৈকে খেদি নিলে। ২০০ ॥

পাচে পাংসাৰ লোকে আগভেটি ধৰিলেহি। বজাৰ লোকৰ প্ৰাৰম্ভ দেখি পাংসাৰ লোকে বণ এৰি পলাল। তাত বজাৰ লোকে খৰ্গ, চৰ্ম, হিলৈ, হাতী

আহোম-অধীন কামৰূপ ৩০ টা, ঘোঁৰা ৮ শ আদি বহু বস্তু পালে। (আগেয়ে উজনি দেশত হিলৈ নাইকিছিলে। তেতিয়াৰ পৰা হিলৈ প্ৰবল হ'ল)। আৰু তেতিয়াৰ পৰাহে কামৰূপ আহোমৰ অধীন হ'ল। আৰু গোড়ৰ সীমাৰ পৰাও অধীন কৰি ললে। ২০১ ॥

খৰ্গৰসোঁতাৰ কথা—পূৰ্বে পাণ্ডুৰ ভাটী ৰাক্ষসী পৰ্বতৰ উত্তৰখনিৰ পৰা উত্তৰ মুখে হাজোৰ কাষেৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ যাই বেগুণাঘাট বৰলীয়ামুখৰ সেই পিনে আছিলে।

খৰ্গৰসোঁতা যেতিয়া বজা নৰনাৰায়ণে কামৰূপলৈ আহিছিলে তেতিয়া লুইতৰ বৰ ভাজ থকা দেখি শোৱালকুচিৰ সেই পিনে অৰ্থাৎ

ৰাক্ষসী পৰ্বতৰ পৰা বৰলীয়ামুখলৈ এই ডোখৰ খণ্ডাই দিয়াইছিলে। তথাপি লুইত সেই পিনে প্ৰবল নহ'ল; হাজোৰ সেই পিনেই থাকিল। কিন্তু খণ্ডা সেই পিনে বাৰিষা হলে পানী বয়, খৰালি হলে প্ৰায় শুকায়, এইমতে আছিলে। পিচে যেতিয়া আহোম বজাৰ মানুহে তুৰ্ককক বণত ভঙ্গায় তেতিয়া তুৰ্কক লুইতেৰে ভটীয়াই গ'ল। বজাৰ লোকে পোনাই যাবলৈ আগৰ খণ্ডা সেই ডোখৰ (ৰাক্ষসী পৰ্বতৰ পৰা বৰলীয়ামুখলৈ) খৰ্গাদি অস্ত্ৰৰ দ্বাৰায় খাণ্ডি পানী বোবাই নাও উলিয়াই বৰলীয়ামুখতে বজালক আগভেটি ধৰি-মাৰি-কাটি খেদি নিলে। সেই দিনৰে পৰা সেইটি সোঁতা প্ৰবল হৈ সেই পিনেই ব্ৰহ্মপুত্ৰ হ'ল। হাজোৰেৰে যিটি আছিলে সিটি ক্ৰমে ক্ৰমে পুতি গাওঁ কৰিলে। কিন্তু এটি নদীৰ সেজা আজিলৈকে আছে। তাক হাজোৰ সোঁতা বোলে। নতুন খনিক আজিলৈকে খৰ্গৰসোঁতা বোলে, বুলিও কয়। ২০২ ॥

১৫৭১ শকত, ইং ১৬৫১ চনত খাণ্ডাবী নামে নবাব এজন আহি আহোমক খেদি
 পুনৰায় কামৰূপ দখল ললে। তাৰ পিচে ১৫৮১ শক,
 খাণ্ডাবী ইং ১৬৫৯ চনত আকৌ আহোমে বল কৰি গৰীয়াক খেদি
 আহোম বজাই গুৱাহাটী ললে। ২০৩ ॥

কামৰূপী ১০৭১ চনত, শক ১৫৮৪, ইং ১৬৬২ চনত জয়ধ্বজ বজাৰ দিনত
 ওৰঙ্গজেব পাংসাৰ মীৰজুম্মা নামে নবাব এজন সাজি আহি আহোমক বণত ভঙ্গাই
 ক্ৰমে উজনিৰ গড়গাৱঁলৈকে দেশ আক্ৰমণ কৰিছিলে।
 মীৰজুম্মাবে সন্ধি পিচে বজায়ে সন্ধি প্ৰাৰ্থনা কৰাত নবাবে তাতে মন্ত্ৰমান
 হ'ল সন্ধি কৰি দেশ এৰি দি গুচি গ'ল। ২০৪ ॥

পিচে ১৫৮৮ শকত ৰছিদ-খাঁ, ১৫৮৯ শকত ছৈয়দ পিৰোজ নবাবে কামৰূপ
 দখল কৰিছিলে, ভোগ ১ বৎসৰ। তাৰ পিচে আহোম বজায়ে মুছলমানক খেদি
 গোহাটী ললে। তাৰ পৰা ওৰঙ্গজেব পাংসায়ে শূনি বজা
 ৰামসিংহৰ পৰাজয় ৰামসিংহক পঠালে। ১৫৯১ শকত, ইং ১৬৭০ চনত বজা
 ৰামসিংহ ৩ লাখ সৈন্তে সৈতে সাজি আহিল। তাতে তেওঁ বণত ঘাতি পলাই
 গ'ল। লাহিত বৰফুকনে মনাহক সীমা কৰি দেশ ৰাখিলে। ২০৫ ॥

১৬০১ শকত, ইং ১৬৭৯ চনত আফ্ৰদ আজিম নবাবে সাজি আহি বণ কৰিলে।
 তাতে আহোম বজা ঘাটিল। গুৱাহাটীত মধুৰ-খাঁ নবাব থাকিল, ভোগ ৪ বৎসৰ।
 পিচে ১৬০৫ শকত, ইং ১৬৮৪ চনত আকৌ এই গুৱাহাটীত
 আহোম বজালৰ সীমা ডাঙ্গৰ বণ হৈ বজাল ঘাটিল। আহোমে মনাহ নদীক
 নিৰ্ণয় সীমা কৰি দেশ ৰাখিলে। (গুৱাহাটীত গড়গাৱঁল সন্দিকৈ
 বৰফুকন হ'ল)। ২০৬ ॥

আহোমে যেতিয়া কামৰূপ অধীন কৰি ললে তেতিয়াৰ পৰা (বজালৰ লগ লগা
 বুলি) কামৰূপী মানুহক বিশ্বাস নকৰি গুৱাহাটী নগৰৰ ভিতৰত ঘৰকৈ থাকিব
 নিদিছিলে। বকরা, বৰকানু, চৌধাৰী, গোমস্তা প্ৰভৃতি
 কামৰূপীৰ ওপৰত বিষয়াসকলে পাণ্ডু গাৱঁত ঘৰকৈ থাকি গুৱাহাটীৰ বাঙ-
 আহোমৰ অবিশ্বাস মেললৈ অহা যোৱা কৰিছিলে। আৰু আহোমে পূবে
 বৰনদী আৰু কলং নদী, পশ্চিমে নগৰ বেৰাৰ পশ্চিমে শগুণবাহী গাৱঁৰ পশ্চিম
 সীমা আৰু মনাহ নদী এইখনি কামৰূপত কামৰূপ চৰকাৰ নামটি ৰাখিলে। ২০৭ ॥

আৰু তপাবিলাকক পৰগনা নাম দিলে। আৰু একো পৰগনাৰ ভিতৰত পৰগনা বুজি ২।৩।৪।৫।৬ খনকৈ তালুক। তালুকৰ ভিতৰত ২।৩।৪।৫।৬ খনকৈ লাট।

একো লাটৰ ভিতৰত ৩।৪।৫।৬ খনকৈ গাওঁ দিলে। আৰু
বন্দবস্তিৰ পৰিবৰ্তন
আগৰ দৰে বুজৰবৰুৱা, বৰকানু, চৌধাৰী, পাটৰাৰী, তালুকত তালুকদ্বাৰ, লাটত ঠাকুৰীয়া, তাৰ তলে কাকতী, সাৰা বা গাওঁবাৰিকা পাতিলে আৰু আগৰ দৰে চাৰি ঘৰ গোমস্তা ৰাখিলে। (এতিয়া আমলাবোৰে যেনেকৈ লেখা পঢ়া কৰি থাকে গোমস্তাইতেও সেইমতে) ৰাজহৰ সকল কৰ্মৰ লেখা পঢ়া কৰি থাকে। এপৰ বেলি হোৱাত কৰ্ম্মত উপস্থিত হয়। শেষ বেলা বিদায় পায়। আৰু বৈশাখৰ বিহু, পূজা, অনুবাচী ইত্যাদি পৰ্বত কৰ্ম্ম কৰিব নেলাগিছিল। (যেনে এতিয়া কাছাৰী বন্ধ হয়)। ২০৮ ॥

আৰু পাইক বান্ধিলে। এপোৱা পাইকৰ (খাটনিৰ বাবে) গাৱধন বছেৰেকত ৫ টকি ৰূপ। তাকে নগদ ৰূপ দিব নোৱাৰিলে পচৰা কাপোৰ দিলেও লৈছিলে।

আৰু বাৰী-বস্তি মাটিৰ কটল নাইকিছিলে। আন আন
পাইকৰ বন্দবস্তি
খেতিকাৰ মাটিৰ কটল ১ পুৰা মাটিত বছেৰেকত পৰগনা বুজি ১/১০ অনা, ১/১০ অনা, ১/১০ অনাকৈ আছিলে। আৰু জোখাৰ মাটি বিনে হাবি ভাঙ্গি খালে তাৰ কটল নাইকিছিলে। ২০৯ ॥

আৰু কামৰূপীয়ে কটলৰ ধন দিবৰ, দৰঙ্গী মানুহে ৰাজহৰ আৰু ফুকন, বৰুৱা, আহোম বিষয়াহঁতৰ লগত খাটিবৰ (এতিয়া হলে কুলি খটা) নিয়ম কৰিছিলে। আৰু ছুৱৰীয়া ৰজাইতেও ৰাজকৰ দিবৰ আৰু যুজাক পাইক ৰাখিবৰ নিয়ম কৰি দিছিলে। ২১০ ॥

আৰু ভালমানুহবোৰৰ আন একো কটল নাইকিছিলে। গিৰিজায়ৰ * ভাল মানুহবোৰে নকৈ ৰজা হলে এটকা সোণ দিব লাগিছিল। তাকে দিলে ৰাজ বঁটা কাপোৰ এসাজ পাইছিলে। পৰাজায়ৰ ভাল মানুহবোৰে পাইকান মাটিৰ কটল দিব লাগিছিলে। আৰু ভাল মানুহবোৰক (প্ৰবৰ্ত্তিবলৈ) নিফৰকৈ জমা মাটি দিছিলে। ২১১ ॥

* ভাল মানুহ দুই শ্ৰেণী (১) গিৰিজায়—১ গিৰি। (২) পৰাজায়—১০ পোৱা।—গ্ৰন্থকাৰ।

আৰু ভগা-বিষয়াসকলক নিষ্কৰকৈ মান-মাটি দিছিলে। পতা-বিষয়াসকলে যাৰ যি নিয়ম সেইমতে মান-মাটি আৰু বণ কৰিবলৈ মানুহ পাইছিলে। তাত সেৱাই

এতিয়াৰ নিচিনা ৰূপ নেপাইছিলে। আৰু পূৰ্ব ৰজা-
মান-মাটি

সকলে যাক যি দেবন্তৰ, ব্ৰহ্মন্তৰ, ধৰ্ম্মন্তৰ, নানকাৰ, মহলমানৰ পীৰ-পাল কৰি মানুহ মাটি দিছিলে তাক সেইমতে ৰাখিলে আৰু আহোম ৰজাসকলেও সেইমতে দিলে। আৰু ছয় কুৰি গোট পাইক হুচনি সাৰা। সিহঁত বুজবৰুৱাৰ তলে থাকে। ২১২ ॥

গদাধৰসিংহ ৰজাৰ দিনত তপে বংশৰৰ গৰলদেহি তালুকখনি বংশৰৰ ভিতৰৰ

পৰা গুচাই আৰিমন্ত ৰজাৰ জীয়েকৰ ধনী ৰানীৰ বংশৰ
দেশৰানী

গাৰো ৰজাৰ ৰানী এজনীক দি দেশৰানী নাম দিলে। ২১৩ ॥

শিৱসিংহ আৰু প্ৰমত্তসিংহ ৰজাৰ দিনত কায়েম ভঁৰালী-বৰুৱাক পঠিয়াই কামৰূপত মাটি মানুহৰ জনাজত পিয়ল কৰি পাইক বান্ধিলে। আৰু পৰগনাবোৰ

নতুনকৈ বন্দবস্ত কৰিলে। তপে বংশৰৰ সৰুবংশৰ ১,
মাটি মানুহৰ পিয়ল
আৰু নতুন বন্দবস্ত

১, বৰখেন্দ্ৰি ১, এই দুখন। পৰগনা খেত্ৰিভাগৰ সৰুখেত্ৰি ১, বৰখেন্দ্ৰি ১, এই দুখন। পৰগনা কোঞাৰ ভাগৰ পূৰ্বপাৰ ১, পশ্চিমপাৰ ১, এই দুখন। পৰগনা বৰভাগৰ উপৰ-বৰভাগ, নাম-বৰভাগ, এই দুখন কৰিলে। আৰু আগৰ পৰগনা কেতবোৰ গুচালে। আৰু অনেক দেৱালয়ত মাটি মানুহ দিছে, মঠ মন্দপ কৰি দিছে। আৰু প্ৰজাসকলো বৰ সুখে আছিলে। (কামৰূপৰ সেই পিয়লি কাকত এতিয়া ইংৰাজ মহাৰাজাৰ গুৱাহাটীৰ কাছাৰীত আছে। তাক বৰ যতন কৰি ৰাখিছে)। ২১৪ ॥

লক্ষীসিংহ ৰজাৰ দিনত এই কামৰূপত (আগেয়ে ডাঙ্গৰ পানী হৈ পিচে বৰষণ নোহোৱাত দেশত খেতি কম হৈ) বৰ আকাল হৈছিলে। সেই আকালত (ভাত

খাবলৈ নেপাই) অনেক মানুহৰ প্ৰাণ নষ্ট আৰু অনেক
দুৰ্ভিক্ষ

মানুহ দেশান্তৰিয়ো হৈছিলে। তেনাই আকাল এতিয়া-লৈকে হোৱা নাই; আগলৈও ঈশ্বৰে নকৰক। আহোম ৰজাসকলৰ দিনত দেশত খেতি কম বা আকাল হলেই প্ৰজাসকলে ৰাজকৰৰ পৰা মুক্ত পাইছিলে। আৰু মোৱামৰীয়া বুলি এটোল অসভ্য মানুহ ৰজাৰ বিপক্ষ হৈ আহি মানুহৰ জাতি নষ্ট কৰিব ধৰিছিলে। পিচে ৰজাই সিহঁতক পৰাজয় কৰাত সকলোৰে ৰক্ষা হ'ল। ২১৫ ॥

সপ্তম অধ্যায়।

গুৱাহাটীত আহোম।

কমলেশ্বৰ বজাৰ দিনত এই গুৱাহাটীত বলাই নামেৰে এজন বৰবৰা আছিল।
তেওঁ কামৰূপী ভাল মানুহসকলে সৈতে বৰ ইষ্টাঙ্গত। পিচে এদিন তেওঁ
কামৰূপী বিষয়াবোৰক জলপান খুৱাবলৈ মন কৰি বৰুৱা,
বলাই বৰবৰাৰ কোণ বৰকানু সকলকে মিনতি ভাবেৰে ধৰিলে। সিবিলাকে
হৰদত্ত বৰুৱাক আগ কৰি কলে, বোলে, “কামৰূপীয়ে অহমীয়া মানুহৰ ঘৰত
জলপান খোৱা ব্যৱহাৰ নাই, এতিয়া আমি কিয় খাম?” এনে কথা শুনি বলাই
বৰায়ে হৰদত্তেহে খাব নিদিয়ৈ বুলি হৰদত্তলৈ খং হৈ লাহে লাহে দুয়োৰো
দ্বন্দ্ব হ’ল। ২১৬ ॥

গুৱাহাটীৰ বৰফুকনজনা বৰবৰাৰ ফলীয়া। এই নিমিত্তে কামৰূপী বৰুৱা,
বৰকানু সকলো সমালোচন কৰি এই কামৰূপত দৰঙ্গীৰ কোঁৱৰক বজা পাতিম
বুলি হৰদত্ত বৰুৱাক ভাঠীলৈ পঠিয়াই অনেক যুজাক
আহোম কামৰূপীৰ বণ মানুহ অনালে। যেতিয়া হৰদত্ত বণৰ সমুখ হ’ল, তেতিয়া
কামৰূপী বৰ মানুহবোৰে হৰদত্তৰ লগ এৰিলে। তেওঁ হৰদত্তে বণ নেৰিলে।
এইমতে সাত বংশৰ বণ কৰে আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰ অধীন কৰি লয়।
সেই কেই বংশৰত কামৰূপত সন্যাসগ্ৰৰ পাৰাপাৰ নাছিলে। ২১৭ ॥

পিচে হৰদত্তে যুজাক মানুহক ধন দিব নোৱাৰি সৈন্ত আনিব নোৱাৰাত
বুদ্ধিহত হৈ লগুৱা চাইটি সহিতে সন্ধীয়াৰ জাৰত সোমাই
হৰদত্তৰ পলায়ন আৰু লুকাই আছিলে। বৰফুকনে শুনি চিপাহীৰে ধৰাই
হত্যা অনাই কাটিলে নি। ইয়াৰ বিস্তৰ কথা আছে। পুথি
বেচি হয় নিমিত্তে লেখা নগ’ল। ২১৮ ॥

লুকি মৌজাৰ হৰদত্ত বজায়ো আহোমক অমান্ত কৰি খানা নদীৰ পশ্চিম খণ্ড
দখল কৰি কেই বছৰমান অধীন কৰি লৈছিলে। পাচে
হৰদত্তৰ বিদ্ৰোহ আহোমে সন্ধি কৰি আকৌ কৰতলীয়াটক ৰাখিলে। ২১৯ ॥

অষ্টম অধ্যায় ।

আহোম ৰাজত্বৰ শেষ ।

চন্দ্ৰকান্ত ৰজাৰ দিনত ৰজাৰে আৰু মন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁইৰে বন্দ হোৱাত (ৰজাৰ ফলীয়া) বদনচন্দ্ৰ বৰফুকনে চিপাহী খুজিবলৈ কলিকতাৰ লাট চাহেবৰ ওচৰলৈ গৈ তাত চাহাবে চিপাহী নিদিয়াত তেওঁ সেইপিনে চিলঠেৰে বদনৰ মান আনয়ন মানৰ দেশলৈ যায় । মানৰ ৰজাত কৈ মান আনি ৰজাৰ উপকাৰ কৰিলে । আৰু বুঢ়াগোহাঁইও পঞ্চত্ব পালে । ২২০ ॥

পিচে ৰাজমাওৰ কুমন্ত্ৰণাত ফুকনদেও লোকান্তৰ হলে বুঢ়াগোহাঁইৰ পুতেকহঁতে আকৌ ৰজাৰ শত্ৰু হৈ উঠিল । তাকে দেখি ওপৰত কোৱা বৰফুকনৰ পুতেক- হঁতে আকৌ মান আনিলেগৈ । ৰজায়ে তেওঁৰ বিপক্ষে মানৰ দ্বিতীয় আক্ৰমণ মান অহা বুলি ৰণ কৰাত বলে নোৱাৰি ৰজা, মন্ত্ৰী সকলো গুৱালপাড়ালৈ পলাই গ'ল । (আহোমৰ ৰাজত্ব প্ৰথম ৩ বৎসৰ, মধ্যতে ১১ বৎসৰ, শেষ ১৪১, মোটত ১৫৫ বৎসৰ মাত্ৰ) । সেই বেলিয়ে (কামৰূপী ১২২৯ চনত, ১৭৪৩ শকত, ইং ১৮২১ চনত) মানৰ উপদ্ৰৱত কামৰূপীৰ দুখৰ পাৰাপাৰ নাই । মানুহৰ সম্পত্তি লুটিলে আৰু অনেক তিকতাৰ জাতি নষ্ট কৰিলে । আৰু অনেক মানুহ কাটিলে । আৰু তিকতায়ৈ, মুনিহে কত মানুহ ধৰি নিলে তাৰ সীমা সংখ্যা নাই । আৰু দেৱালয়বোৰো সম্পত্তি লুটি নিলে । পিচে কেদাৰনাথৰ দেৱালয়লৈ যাব ধৰাত কেদাৰনাথৰ খটখটি পোৱাত চক্ষুৱে নেদেখা হ'ল । এতেকে কেদাৰলৈ মাত্ৰ যাব নোৱাৰিলে । পিচে মহামিঙ্গি পান্দুলা নামে মানৰজাৰ বৰগোহাঁই (অৰ্থাৎ মন্ত্ৰী) এজন আৰু এই গুৱাহাটীত থাকি দেশ শাসন কৰিব ধৰিলে । কিন্তু তেওঁ অধিক দিন নেথাকিল । উজনিত যোগেশ্বৰ নামেৰে ৰাজবংশী এজনক ৰজা কৰি থৈ তেওঁ গ'লগৈ । মানৰ ডাঙ্গৰীয়া- সকলে আহোমৰ নিয়মেৰে ফুকন-বৰুৱা পাতি আৰু কৰ-কটল লৈ দেশ শাসন কৰিলে । পিচে আৰু একো উপদ্ৰৱ নকৰিছিলে । এইমতে ৩ বৎসৰ । ২২১ ॥

নবম অধ্যায়।

আসামত ইংৰাজ ৰাজত্ব বিস্তাৰ।

পিচে ১৭৪৫ শক, ইং ১৮২৪ চন, কামৰূপী ১২৩২ চন, বাঙ্গালা ১২৩০ চনৰ চৈত্ৰ মাহত ইংৰাজ মহাৰাজাৰ ফলীয়া মহামন্ত্ৰী চুনিয়ৰ ডেবিট্ স্কট্ চাহেবে ৪,০০০ হাজাৰ চিপাহী পঠিয়াই মানক ৰণত জিনি * আহোম ইংৰাজৰ আসাম অধিকাৰ ৰজাৰ দেশখনি ইংৰাজ মহাৰাজাৰ হস্তগত কৰি ললে, লৈ আহোমে যিখনি চৰকাৰ কামৰূপ নাম দিছিলে তাকে জিলা কামৰূপ নাম দিলে। আৰু ডাঙ্গৰ ডাঙ্গৰ চৌধাৰীবোৰক পুলিচী, দেৱানী, ফৌজদাৰী বিচাৰ কৰিবলৈ এক্তাৰ দিলে। ২২২ ॥

পিচে ওপৰত কোৱা মহামন্ত্ৰী চাহেব খাচীয়াৰ তেৰসিং ৰজাৰ ৰণত পঞ্চত্ব খাচীয়া পৰ্বত অধিকাৰ পালে। তাৰ পিচে তেৰসিং ৰজাকো মাৰিলে; আৰু লাহে লাহে খাচীয়া পৰ্বতো ইংৰাজৰ অধীন হ'ল। ২২৩ ॥

পিচে আহোমৰ নিয়মটিহঁত লৰালে। আৰু বুজৰবৰুৱা, বৰকান্ধু, গোমস্তা, এই তিনিটি বিষয় গুচালে। ১৭৫৬ শকত, ইং ১৮৩৪ চনত বানত বগন্ কালেক্টৰ

চাহেবে পৰগনাবিলাক খণ্ড খণ্ড কৰিলে। আৰু পৰগনা-বিষয়া আৰু বন্দবস্তিৰ বোৰৰ সীমাবোৰৰো ঠিকনা কৰি দিলে। আৰু যি পৰিবৰ্ত্তন মানুহৰ যিখনি মাটি আৰু কটলৰ ধন লেখি একোখন

পত্ৰা নামেৰে কাকত দিলে। পিচে লাখেৰাজ মাটিবোৰৰ বিচাৰ পাতি দেৱালয়ৰ ভোগধনীত নিষ্কৰ, আন আন লাখেৰাজ মাটিত আধা কৰ লগালে। আৰু তালুকদাৰ বিষয়টিও উঠিল। বৰপেটাত এখনি মহকুমা কৰি তাতে এটি বিচাৰ-কৰ্ত্তা হাকিম ৰাখিছে। আৰু এই কামৰূপৰ ভিতৰত ডাঙ্গৰ ডাঙ্গৰ চৌধাৰীবোৰক পুলিচৰ আৰু দেৱানী আৰু ফৌজদাৰী বিচাৰ কৰিবলৈ আগেয়ে যিটি এক্তাৰ দিছিলে সেইটি গুচালে। আৰু পুলিচৰ ১০ খনি থানা কৰিলে। তাৰ মহকুমাৰ অধীনত ৩ খন, গুৱাহাটীৰ অধীনত ৭ খন। তাৰ পিচত ৰৌলট কালেক্টৰ চাহাবৰ দিনত ঠাকুৰীয়া, কাকতী বিষয়টিও গুচালে। ইটি নায়ত কালেক্টৰ চাহাবৰ

* মান যি সময় ইংৰাজৰ ৰণত ঘাতি উজায যাহ তেতিয়াও ওপৰত কোৱাৰ দৰে কামৰূপী মানুহক বৰ উপদ্ৰৱ কৰি গৈছে। তাক লেখিলে পুথি বিস্তৰ হয়। এই নিমিত্তে লেখা নগ'ল।

আমোলত পৰগনাবোৰক মৌজা, আৰু চৌধাৰীবোৰক মৌজাদাৰ নাম দিলে।
ছচৰি সাৰা বুলি (এতিয়া হলে পিয়দা) ৰাজকাৰ্য্যকাৰক যিসকল লোক আছিল
সিবিলাকো গুচালে। ২২৪ ॥

১৭৮৬ শকত, ইং ১৮৬৪ চনত (বান্ধা দুবাৰৰ কটলৰ নিমিত্তে) ভুটীয়া
সহিত ৰণ হৈ ভুটীয়াক খেদি দেৱানগাড়ী দখল কৰি
দেৱানগিৰি দখল
তাতে ৪০০ চিপাহীয়েৰে কৰ্ণেল কেশৱ চাহেব কোঠ
মাৰি থাকিল। ২২৫ ॥

পিচে কেই দিনমানৰ মূৰত ভোটৰ অনেক সৈন্য আহি ৰণত সমুখ হোৱাত
কৰ্ণেল চাহাব ৰণৰ ভাব বুজি থাক, গুলি আৰু চিপাহী (কৰ্ণেল চাহাবলৈ)
খুজি পঠোৱাত তেওঁ নেদিলে। কৰ্ণেল চাহাব প্ৰাণক-
ভোটৰ আক্ৰমণ
তাকি সাত দিন সাত ৰাতি ৰণ কৰিলে। ভোট
জিতিল। কৰ্ণেল চাহাবে একো উপাই নাপাই আধামৰা চিপাহী কৈটামানে
সৈতে পলাই আহিলে (নাহিলেও বিনাযুদ্ধে মৰিলহেঁতেন)। তেওঁ যেনে
স্বৰুদ্ধিৰ মানুহ অলপ যো পালেই তেনে নকৰিলেহেঁতেন। তথাপি লাট চাহাবৰ
বিচাৰত কৰ্ণেল পদখনি গ'ল। তাতে কামৰূপী মানুহবোৰে বৰ অসন্তোষ
পালে। ২২৬ ॥

তাৰ পিচত ১৮৬৫ চনত ভোটৰ ৰণলৈ বুলি ইংৰাজ মহাৰাজাৰ অনেক সৈন্য
আহিব ধৰিলে। হাতী-ঘোঁৰা, গৰু-ছাগলি, তাৰ লেখা জোখা নাই। আৰু
বিলাতী গোৰা চিপাহীও আহিছিলে। শ্ৰীযুত কৰ্ণেল
ভোটৰ সৈতে তৃতীয়
বাৰ ৰণ
হবকিন্সন্ কমিচনৰ চাহাব সসৈন্তে সাজি যাই ভোটক
আঙুৰি ধৰিলেগৈ। সিয়োট ৰণ কম নহৈছিলে। অনেক
সৈন্য পৰিল। পাচে ভোটক জিনি দেৱানগাড়ী দখল ললে। সেই ৰণলৈ
চিপাহী যোৱাৰ সময় কামৰূপী মানুহৰ অনেক দুৰ্গতি হৈছিল। আৰু বজিয়াত
চিপাহীৰ ঘৰ বান্ধিবলৈ আৰু বস্ত্ৰ কঢ়িয়াবলৈ অনেক সৰু সৰু মানুহ ৰাখিছিলে।
তাতে মৰণ লাগি অনেক মানুহ পঞ্চত্ব পালে। কামাখ্যাৰ ৰূপাত সোনকালে
ৰণ জয় হোৱাত সকলোৰে ৰক্ষা হ'ল। ২২৭ ॥

পিচে পাটোৱাৰী বিষয়টিও গুচাই মৌজাৰ ভিতৰত ১২২৩৪৫৬ জনকৈ
মণ্ডল পাতিলে। সিহঁতক মাহিলি ৬ টকাকৈ মাহিনা দিয়ে। ওপৰত কোৱা

নানাদৰে দুৰ্গতি হোৱাতে কামৰূপী মানুহ (কামাখ্যাৰ কৃপাত) আন দেশলৈ
 যাবৰ ইচ্ছা নকৰে । কিন্তু এই দেশৰ ধান, কপাহ,
 মণ্ডল-বিষয়াৰ সৃষ্টি
 মাহ, সবিয়হ, লাহা, জখাৰ, তামোল, পান ইত্যাদি সকলো
 দ্ৰব্য উৎপন্ন হয় । এতেকে ধন অধিক নহলেও খোৱা পিন্ধাটি অলপ পৰিশ্ৰম
 কৰিলেই হয় । অনেক পুণ্যক্ষেত্ৰও আছে । এইমাত্ৰ স্মৃতি । ২২৮ ॥

আৰু এই দেশত শৈব, শাক্ত, শৌৰগাণপত্য, বৈষ্ণৱ, এই চাৰি বিধ হিন্দুধৰ্ম্মী
 মানুহ আছে । কিন্তু আনত বৈষ্ণৱ অধিক । বৈষ্ণৱৰ
 ধৰ্ম্ম-সম্প্ৰদায় বিভাগ
 ভিতৰত ক্ৰীচৈতন্য সম্প্ৰদায়ৰ দামুদৰী, হৰিদেবী, মহা-
 পুৰুষীয়া, এই তিনিটি মতেৰে ঈশ্বৰ উপাসনা কৰে । আৰু এই দেশত ব্ৰাহ্মণ
 আদি সকলো জাতিৰ মানুহ আছে । কিন্তু ক্ষেত্ৰি জাতিৰ মানুহ ইয়াত
 নাই । ২২৯ ॥

দশম অধ্যায় ।

কামৰূপৰ তীৰ্থ, পৰ্বত আৰু নদী ।

এই কামৰূপ জিলাৰ ভিতৰত যিসকল দেৱস্থান আৰু তীৰ্থাদি আছে তাৰ
 সংক্ষেপ কথা ;—

বামেশ্বৰী—দক্ষিণকুলৰ খাৰিজা-বাৰস্তি আৰু বাৰস্তি মৌজাত চণ্ডীকাদেবীৰ
 দেৱালয় আৰু বামেশ্বৰী দেবীৰ দেৱালয় । ২৩০ ॥

মেৰঘৰ—পাণ্টান মৌজাৰ ভিতৰত লক্ষ্মীনাৰৰ মেৰঘৰ আছে । ২৩১ ॥

বাশিষ্ঠ—বেলতলা মৌজাৰ ভিতৰত বাশিষ্ঠ ঋষিৰ আশ্ৰম । তাতে যোগেশ্বৰ
 শিৱৰ বাশিষ্ঠ নামেৰে শিৱৰ দেৱালয় আছে । তাৰ গুৰিত বাশিষ্ঠ গঙ্গা—সন্ধ্যা,
 ললিতা, কান্তা, এই তিনিধাৰ । তিনিও যিখনিত লগ হৈছে সেইটি কুণ্ড ।
 তাত লোকসকলে স্নান-তৰ্পণ কৰে । আৰু সেই বাশিষ্ঠ গঙ্গাকে ভৰলু নদী
 বোলে । তেওঁ উত্তৰ বাহিনী হৈ লুইতত পৰিছে । ২৩২ ॥

বেলতলা—আৰু বেলতলা মৌজাখনিৰ চাৰিও দুবাৰে গণেশ আছে । গণেশৰ
 গুৰিয়ে গুৰিয়ে একোটি নিৰ্জৰা অৰ্থাৎ নদী । সিসকলো তীৰ্থ । ২৩৩ ॥

সিঙ্গৰা আৰু কলসী নদী—আৰু লুকি মৌজাৰ মাজেৰে সিঙ্গৰা নামে এটা বৃহৎ

নদী, তেওঁ উত্তৰ বাহিনী হৈ লুইতত মিলিছে। ও সিঙ্গৰা নদীৰ পূবে কলসী নদী, তেওঁ সৰু নদী নহয়। তেওঁ পশ্চিম বাহিনী হৈ সিঙ্গৰায়ে সহিতে লুইতত মিলিছেগৈ তেওঁক চোৱৰী নদীও বোলে। ২৩৪ ॥

ডিবৰু নদী—দক্ষিণকুলৰ পূৰ্বফালে ডিবৰু নামেৰে এটা বৃহৎ নদী আছে। ২৩৫ ॥

নবগ্ৰহ—ৰামচা মৌজাত চিত্ৰাচলত নবগ্ৰহ দেৱালয় আছে। ২৩৬ ॥

উগ্ৰতাৰা—গুৱাহাটীৰ ভিতৰত পূৰ্বফালে ভগবতীৰ নাভিচক্ৰ, তাকে উগ্ৰতাৰা দেৱালয় বোলে। ২৩৭ ॥

ছত্ৰাকাৰ দেৱালয়—তেওঁৰ উত্তৰে দ্বিতীয় মদনাচলত ছত্ৰাকাৰ দেৱালয়, মঙ্গলচণ্ডী দেৱীৰ স্থান। ২৩৮ ॥

শুক্ৰেশ্বৰ—তাৰ পশ্চিমে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ কাষত হস্তী পৰ্বতত শুক্ৰমুনিৰ আশ্ৰম। তাতে শুক্ৰেশ্বৰ শিৱৰ দেৱালয়। ২৩৯ ॥

জনৰ্দীন—তেওঁৰ গুৰিতে পশ্চিমফালে বিষ্ণুৰ নাভিচক্ৰ জনৰ্দীন দেৱালয় আছে। ২৪০ ॥

— কামাখ্যা—জনৰ্দীনৰ পশ্চিমে নীলাচল। তাত কামাখ্যা ঠাকুৰাণীৰ পীঠ। তেওঁৰ চাৰিওফালে দশ মহাবিদ্যাৰ দেৱালয়, বিষ্ণুৰ দেৱালয়, আৰু অনেক দেৱালয় আছে। আৰু সেই পৰ্বততে কেদাৰক্ষেত্ৰ অৰ্থাৎ কাশীক্ষেত্ৰ আছে। তাতে মানুহ মৰিলে দক্ষিণ কাণ ওপৰলৈ কৰি মৰে। আৰু সৌভাগ্য নামে এটা মহাতীৰ্থ আছে। আৰু বিষ্ণুপদ আছে। তাত শ্ৰাদ্ধ কৰিলে গয়াৰ শ্ৰাদ্ধ হয়। নীলাচল পৰ্বতৰ তীৰ্থক্ষেত্ৰৰ মহিমা মনুষ্য শক্তিয়ে কব নোৱাৰে; শাস্ত্ৰ দেখিলে জানিব পাৰিব। ২৪১ ॥

পাণ্ডুনাথ—নীলাচল পৰ্বতৰ পশ্চিমে লুইতৰ গুৰিত পাণ্ডুনাথ পৰ্বত। তাত পাণ্ডুনাথ শিৱৰ দেৱালয়। সেই পৰ্বতৰ বায়ু কোণে ১৬ হাত অন্তৰত এটা ব্ৰহ্মকুণ্ড আছে। তাৰ মাহাত্ম্য কব নোৱাৰি। কিন্তু শাস্ত্ৰে কৈছে তাত কাউৰ পৰিলে গুৰুবৰ্ণ হয়। কিন্তু সেই তীৰ্থটি এতিয়া লুইতৰ ভিতৰত হৈছে। চিনি পোৱা টান। ২৪২ ॥

কৰ্মনাশা—শুক্ৰেশ্বৰৰ পূৰ্বফালে যি থলত হপকিন্সন্ কমিচনৰ চাহাবৰ বঙ্গলা আছে সেই স্থানটি ভগদত্ত ৰজাৰ মেলকৰা ঘৰৰ ভেটী। তাৰ আৰু শুক্ৰেশ্বৰৰ ঈশান কোণে লুইতৰ ভিতৰত কৰ্মনাশা পৰ্বত। মান বা আন পুণ্য কৰ্ম কৰি তাৰ ফালে চালেই কৰ্মৰ ফল নষ্ট হয়। ২৪৩ ॥

উৰ্বশী—কৰ্মনাশাৰ উত্তৰে উৰ্বশী পৰ্বত । তাত জলেশ্বৰ শিৱ আছে ।
বিষ্ণুপদ গয়াতীৰ্থ আছে আৰু অনেক অনেক তীৰ্থ আৰু মোক্ষ স্থান আছে । ২৪৪ ॥

অগস্তি তীৰ্থ—উৰ্বশীৰ উত্তৰে অগস্তি তীৰ্থ । যোগিনীতন্ত্ৰে কৈছে অশ্বক্ৰান্ত
প্ৰভৃতি তীৰ্থসকলত পাপ কৰিলে সকল পাপেই নাশ হয় । ২৪৫ ॥

উমানন্দ—অগস্তি তীৰ্থৰ উত্তৰফালে ভম্মাচল । তাত উমানন্দ শিৱৰ দেৱালয় ।
তাৰ চাৰিওফালে বহু তীৰ্থ আছে । সৃষ্টিৰ আদিতে সদাশিৱে ত্ৰিশূল পুতি
তাতে ভষ্ম দি, তাতে বসি পাৰ্ব্বতীক জ্ঞান কৈছে, এতেকে ভম্মাচল বোলে ।
সি এটি মোক্ষ স্থান । ২৪৬ ॥

অশ্বক্ৰান্ত—উমানন্দৰ পশ্চিমে লুইতৰ কাষতে অশ্বক্ৰান্ত দেৱালয় । কুৰ্মকপী
জনৰ্দ্দনৰ পীঠ । তাৰ পূবফালে ব্ৰহ্মকুণ্ড । তাৰ উত্তৰে দ্বাদশ তীৰ্থ আৰু
গয়াতীৰ্থ, বিষ্ণুপদ আছে । তাতে লোকজনে শ্ৰাদ্ধ কৰে, স্নান-তৰ্পণ কৰে ।
কলিকালত অশ্বক্ৰান্ত তীৰ্থৰাজ । (অশ্বক্ৰান্ত সমে তীৰ্থসংস্কাৰ ব্ৰহ্মাণ্ড গোচৰে) ।
অশ্বক্ৰান্তৰ সমান তীৰ্থ নাই আৰু তাতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ লগ, এতেকে তাৰ মহিমাৰ
কথা কব নোৱাৰি । ২৪৭ ॥

আৰ পৰ্বত—অশ্বক্ৰান্তৰ উত্তৰে গোদন্ত পৰ্বত । অশ্বক্ৰান্তৰ পূৰ্বে কৰ্মনাশক
আৰণ কৰি ‘আৰ’ পৰ্বত নামে এখনি পৰ্বত আছে । তাকে ইন্দ্ৰাচল বোলে ।
দেবতাৰ কপতত সেই ইন্দ্ৰাচলৰ দক্ষিণৰ ফালে আদখন ব্ৰহ্মপুত্ৰে পূৰ্বে খহাই
নিছে । এতেকে অশ্বক্ৰান্ত তীৰ্থত স্নান কৰিলে কৰ্মনাশা পৰ্বত দেখা পায় ।
বৰলোকসকলে ক্ষেত্ৰ আৰু তীৰ্থৰ পূৰ্বফালে আৰণ দি কৰ্ম কৰে । ২৪৮ ॥

মণিকৰ্ণেশ্বৰ—অশ্বক্ৰান্তৰ পূৰ্বে কিঞ্চিৎ উত্তৰে মণিশৈল নামে পৰ্বত আছে ।
তাতে মণিকৰ্ণেশ্বৰ নামে শিৱৰ দেৱালয় আছে । সেই ক্ষেত্ৰৰ উত্তৰফালে মঙ্গলা
নামে নদী (এতিয়া বৰ নদী বোলে) মহাতীৰ্থ আছে । ২৪৯ ॥

দীৰ্ঘেশ্বৰী—মণিশৈলৰ উত্তৰে পৰ্বতত দীৰ্ঘেশ্বৰী দেৱালয়, ভগবতীৰ স্থান ।
অশ্বক্ৰান্তৰ আৰু তীৰ্থৰ সেই ডোখৰৰ ভিতৰতে বৃন্দাবন ক্ষেত্ৰ আছে । ২৫০ ॥

চন্দ্ৰশৈল—উমানন্দৰ উত্তৰে সিন্দূৰীঘোপা মৌজাৰ ভিতৰত চন্দ্ৰশৈল আছে,
চন্দ্ৰমাধৱৰ স্থান । এতিয়া তেওঁ অদৃশ্য হৈ আছে, কাল পালে ওলাব । মণিকূটতকৈ
এগুণ বেচি মহিমা । ২৫১ ॥

নটকাচল—তাতে নটকাচল নামে এখনি পৰ্বত আছে তাকে দ্বিতীয় কৈলাস বুলি কয়। তাতে লক্ষ্মীন্দাৰৰ ঘৈণীয়েক বেহলায়ে নাট কৰি লক্ষ্মীন্দাৰক জীয়াই-ছিলে। মহা পুণ্য স্থান। ২৫২ ॥

মাকতাচল—নটকাচলৰ নৈধাত্য কোণে মাকতাচল। এতিয়া তাক চিনাৰ পৰ্বত বোলে। ২৫৩ ॥

অগ্ন্যাচল—মাকতাচলৰ নৈধাত্যে অগ্ন্যাচল। তাতে আপুনি জুই উঠি বন-খেৰ সকলো পুৰি যায়। তাতে বান বজাৰ তপস্যাৰ সাধক শিৱ অগ্নিবাণেশ্বৰ নামে দেৱালয়। ২৫৪ ॥

গন্ধমাদিন—অগ্ন্যাচলৰ পশ্চিমে গন্ধমাদিন পৰ্বত। তাতে গোখৰ কাটাৰ গাছ আছে। ২৫৫ ॥

গৰুড়াচল—গন্ধমাদিনৰ উত্তৰে কিঞ্চিৎ পশ্চিমাংশে গৰুড়াচল। তাতে বাদুসাহ চুলতান গম্বাছুদ্দিনৰ কবৰ আৰু তাতে পোৱা মক্কা নামেৰে মহলমানৰ মছজিদ এটি আছে। ২৫৬ ॥

মদনাচল—গৰুড়াচলৰ অগ্নিকোণে মদনাচল। তাত ঈশ্বৰ কেদাৰনাথৰ দেৱালয় প্ৰধান ক্ষেত্ৰ। তেওঁৰ মহিমা আজিলৈকে আছে। পূৰ্বে চুলতান গম্বাছুদ্দিনে তেওঁৰ মঠ ভাঙ্গিব যোৱাত তেওঁৰ খটখটিতে তেজে বতীয়াই মৰিল। তেওঁৰ সেই মন্দিৰটি শুদ্ধ পাথৰেৰে নিৰ্মিত। ২৫৭ ॥

কেদাৰ—কেদাৰৰ মন্দিৰৰ পূবফালে কমলেশ্বৰ শিৱৰ দেৱালয়। কেদাৰৰ মন্দিৰৰ অগ্নিকোণে শিৱৰ ওপৰতে এটি সৰোবৰ আছে। তাৰ জলেৰে কেদাৰনাথৰ স্নান পূজা হয়। সি মহাতীৰ্থ। তাৰে পানী বাৰিষা-খৰালি একেদৰে থাকে। ২৫৮ ॥

হয়গ্ৰীৱ মাধৱ—কেদাৰনাথৰ পশ্চিমে মণিকূটাচল, হয়গ্ৰীৱ মাধৱৰ দেৱালয়। শ্ৰীক্ষেত্ৰৰ শ্ৰীজগন্নাথৰে একে বস্ত্ৰৰ পৰা হৈছে। সেই মণিকূটাচলক দ্বিতীয় বৈকুণ্ঠ ব্যাখ্যা আছে। শ্ৰীমাধৱৰ মন্দিৰটি শুদ্ধ শিলেৰে সজা। তাৰে শিলবোৰ যেনে স্তম্ভৰকৈ কাটিছে দেখোতে অপক্লপ। মন্দিৰক যোৱা বুলনি ঘৰটিৰ ওপৰৰ এডোখৰ চুলতানে ভাঙ্গিছিলে। পাচে ১৫০৫ শকত, ১৫৮৩ চনত বখুদেৰ বজাঠি ইটাৰে বান্ধি দিছে। পৰ্বতৰ দক্ষিণফাল বৰাহ-বিষ্ণুৱে নিৰ্মাণ কৰা বৰাহকুণ্ড নামে এটি তীৰ্থ। ভাৰতবৰ্ষত হিন্দু জন্মগ্ৰহণ কৰি যি মানুহে শ্ৰীমাধৱৰ শ্ৰীমুখ দেখা নাই তাৰ জন্ম নিষ্ফল। ২৫৯ ॥

গণেশ্বৰ দেৱালয়—মাধবৰ পূৰ্বফালে গণেশ্বৰ দেৱালয় । ২৬০ ॥

কামেশ্বৰ দেৱালয়—গণেশ্বৰৰ অগ্নিকোণে গোকৰ্ণ পৰ্বত । তাত কামেশ্বৰ শিৱৰ দেৱালয় । তাৰ ওচৰিতে পৰ্বতৰ নামত অপুনৰ্ভব নামে এটি তীৰ্থ আছে । তাত বিধিমেতে স্নান-দান কৰিলে পুনৰায় ভবে আগমন নহয় । আৰু সেই পৰ্বততে স্বৰ্গদ্বাৰ নামে এটি বিবৰ আছে । সেই বিবৰেৰে পূৰ্বে আহোম ৰজাৰ আমোলত দুইজন ভোট সোমাই গৈছিল । পুনৰায় বাহিৰ নহল । মণিকূটৰ পৰা মণিশৈললৈ আৰু গন্ধমাদিনৰ পৰা চিত্ৰাচললৈ এই পঞ্চক্ৰোশৰ ভিতৰত মৰিবলৈ দেৱতাইও বাঞ্ছা কৰে । যথা—

“আমোণিং মণিপৰ্য্যন্তমাচিদ্ৰাদ্ গন্ধমাদনম্ ।

দেৱা মৰণমিচ্ছন্তি কা কথা মানুষেষু চ ॥ ২৬১ ॥

দুই লক্ষ্মীশিল—গুৱাহাটীৰ পৰা ৫ দণ্ড বেলাৰ বাট উত্তৰে ৰাজ আলিৰ কাষত এটি লক্ষ্মীশিল আছে । আই মহালক্ষ্মীৰ স্থান । সেই শিলতে আছধানৰ বতৰত এজোপা, শালিধানৰ বতৰত এজোপা ধান হয় । যি বৎসৰত তাত ধান কম হয় সেই বৎসৰত দেশতো ধানৰ খেতি কম হয় । আৰু তেনেকুৱা এটি লক্ষ্মীশিল বেলতলাৰ ফটাশিলৰ পৰ্বতৰ দক্ষিণফালে আছে । শিলৰ উপৰত ধান হোৱা ইটি কি আচাৰ্য্য ইয়াতে বুজিবা । ২৬২ ॥

শিলৰ সাঁকো—প্ৰথম লক্ষ্মীশিলৰ উত্তৰে ডাঙ্গৰ এখনি শিলৰ সাঁকো আছে । তাৰ পাত, ধাম, খুঁটা সকলো শিলৰ, কেৱল গজালটিহঁত হলে লোৱাৰ । সেই সাঁকো পূৰ্বে বখ্তিয়াৰ খিলিজিয়ে সজা বুলি বিদেশী কোনো কোনো মানুহে কয় । কিন্তু কৰ্ম্মটি হলে মানুহে কৰা বুলিব নোৱাৰি । এই দেশৰ মানুহে কয় পূৰ্বে কামাখ্যা সহিতে বাদ কৰি কোনো এটি অশ্বৰে সাজিছে । সেয়ে সম্পূৰ্ণ নোহোৱাতে ৰাতি পুৱাল । এতেকে উত্তৰ কোণাত এখনি পাতত গজাল মাৰিবৰ নহ'ল । সেই খনি আজিলৈকে তেনাই আছে । ২৬৩ ॥

ভৃগেশ্বৰ দেৱালয়—মণিকূটৰ দক্ষিণে গন্ধমাদিনৰ বায়ব্য দিশত বংশৰৰ পৰ্বতত ভৃগেশ্বৰ শিৱৰ দেৱালয় । তাৰে কাষত অন্তৰাৰ কুণ্ড বুলি এটি তীৰ্থ আছে । ২৬৪ ॥

সিদ্ধেশ্বৰ দেৱালয়—শোৱালকুচি গাঁৱৰ পশ্চিমফালে সিদ্ধাচলত সিদ্ধেশ্বৰ শিৱৰ দেৱালয় । ২৬৫ ॥

বাঘেশ্বৰী পীঠ—সিদ্ধেশ্বৰৰ পশ্চিমে বাঘেশ্বৰী পৰ্বতত বাঘেশ্বৰী দেৱীৰ পীঠ।
তাত সদায় এটি বাঘ থাকে। ২৬৬ ॥

কালীকা পীঠ—গন্ধমাদিনৰ পূবে অগ্নাচলৰ পশ্চিমে কৰ্ণাতিখা পৰ্বত। তাত
কালীকাদেৱীৰ পীঠ আছে। তাৰ পূবে বজলাঘুনি বুলি এটি বৰ সৰোবৰ
আছে। তাত অনেক সম্পত্তি আছে। দোহাৰ জিঞ্জিৰি লগোৱা মানুহে দেখা
পায়। তাৰ পাৰটি লুইতে খহাব পাৰা নাই। ২৬৭ ॥

গোপেশ্বৰ দেৱালয়—মাদাৰতলা মৌজাত দেবদ্বাৰ পৰ্বতত গোপেশ্বৰ শিৱৰ
দেৱালয়। ২৬৮ ॥

কামদেবৰ স্থান—গোপেশ্বৰৰ পূৰ্বে মদনাচলত কামদেবৰ স্থান। কাষতে
মদনকুণ্ড নামে এটি নদী আছে, তীৰ্থ। ২৬৯ ॥

পিঙ্গলেশ্বৰ শিৱ—মদনাচলৰ উত্তৰ-পূৰ্বাংশে পাতিদৰং মৌজাত হস্তাচলত
পিঙ্গলেশ্বৰ শিৱ। পিঙ্গলেশ্বৰৰ উত্তৰে দ্বিতীয় দেও-বাঁহৰ-গুৰি দেৱালয়। ২৭০ ॥

কুৰ্মমাধবৰ দেৱালয়—পিঙ্গলেশ্বৰৰ বায়ু দিশত কুৰ্মে গাৱঁত কুৰ্মমাধবৰ দেৱালয়।
ব্রহ্মদাক দেবতাৰ পশ্চিম দিশে দৰ্পত নামে নদ, মহাতীৰ্থ। এতিয়া তেওঁক চেচা
নদী বোলে। তেওঁ বশিষ্ঠ মুনিৰ শাপত জীৰ্ণ হৈছে। ২৭১ ॥

দীপ্তেশ্বৰী পীঠ—তাৰ পশ্চিমে দীপ্তেশ্বৰী ভগবতীৰ পীঠ। সেই পীঠত সদায়
পানী থাকে। ২৭২ ॥

নাহেশ্বৰী—বাঘেশ্বৰীৰ পশ্চিমে নাহৰ পৰ্বত। নাহেশ্বৰী ভগবতীৰ স্থান।
২৭৩ ॥

ধাৰেশ্বৰ শিৱৰ স্থান—নাহৰ পৰ্বতৰ পশ্চিমে কিকিছুত্তৰাংশে হাখীমুৰাৰ পৰ্বতত
ধাৰেশ্বৰ শিৱ। তাত আকাশী গঙ্গা আছে। মানুহ দেৱালয়লৈ যাওঁতে তিতি
যায়, আহোতে একো নাই। ২৭৪ ॥

বিষ্মেশ্বৰ শিৱৰ স্থান—ধৰ্মপুৰ মৌজাৰ বিষ্মেশ্বৰ গাৱঁত বিষ্মেশ্বৰ শিৱৰ দেৱালয়।
পূৰ্বে ১৪৪৩ শকত, ইং ১৫২১ চনত নাগাক্ষ নামে ৰজা তাৰ মঠ বান্ধি
দিছে। ২৭৫ ॥

দেও-বাঁহৰ-গুৰি দেৱালয়—উত্তৰ বৰক্ষেত্ৰি মৌজাত দেও-বাঁহৰ-গুৰি দেৱালয়।
২৭৬ ॥

পৰিহৰেশ্বৰ দেৱালয়—বজালি মোজাৰ ভিতৰত দুৰি গাঁৱত পৰিহৰেশ্বৰ শিৱৰ দেৱালয়।

এইসকল বাদেও আৰু অনেক দেৱালয় আছে। সিসকল প্ৰায় নাম অপ্ৰকাশ, আৰু পুথি বিস্তৰ হব এই নিমিত্তে লেখা নগ'ল। ২৭৭ ॥

মোখ্য মোখ্য নদীৰ কথা।

বৰনদী—দৰং কামৰূপৰ সীমাত মঙ্গলা অৰ্থাৎ বৰনদী দক্ষিণ বাহিনী হৈ লোহিত্যত পৰিছে। ২৭৮ ॥

দৰ্পত নদী—তাৰ পশ্চিমে আগেয়ে কোৱা দৰ্পত নদী। এওঁক লুইতৰ বৰ-ককাই বুলি কয়। বশিষ্ঠৰ শাপত এতিয়া জীৰ্ণাবস্থা হৈছে। এওঁ বৰ নদী, বৰ মহিমাযুক্ত নদী। কেতিয়া কোন পিনে চলে তাৰ নিশ্চয় নাই। এই নিমিত্তে কেবল চুস্ক মাত্ৰ লেখা গ'ল। ২৭৯ ॥

বৰলীয়া নদী—গড়খোলা মোজাৰ পৰা আহিছে বৰলীয়া নদী। তেওঁ আহি পশ্চিম বাহিনী হৈ মনোহত পৰিছে। বিজলী আৰু চাউলখোৱাও বোলে। ২৮০ ॥

মটং নদী—ভোটৰ পৰ্বতৰ পৰা মোটঙ্গ নামে নদী আহি বৰলীয়াই সহিতে মিলিছে। ২৮১ ॥

লেবেড়া, দয়ঙ্গা, জজীয়া নদী—ভোটৰ পৰ্বতৰ পৰা অহা লেবেড়া, দয়ঙ্গা, জজীয়া এই তিনিটা নদী, আৰু তাতে সৰু সৰু অনেক নদী মিলি নৱা নদী নাম খ্যাত হৈছে। তেওঁ চাউলখোৱাত মিলিছেগৈ। ২৮২ ॥

পাগলাদিয়া নদী—ভোটৰ পৰ্বতৰ কোন থানৰ পৰা আহিছে তাক ভোটেও কব নোৱাৰে। তেওঁৰ অদ্ভুত মহিমা। (পৰ্বতৰ পৰা নামি এপৰমান বেলাৰ বাটলৈ পানী বৈ আহি, তাৰ পৰা পানী লুপ্ত হৈ, আৰু এপৰমান বেলাৰ বাটলৈ পানী নাই, শুকান বালি আৰু শিল; তাৰ পৰা আৰু পানী ওলাই বৈ গৈছে। তেওঁ নদীও কেতিয়া কোন পিনে গমন কৰে তাৰ নিশ্চয় নাই। আৰু কেতিয়া পানী অধিক হয়, কেতিয়া পানী শুকাই তাৰো নিশ্চয় নাই। ক্ষণমাত্ৰে ক্ষুদ্ৰ হয়, ক্ষণমাত্ৰে বৃহৎ হয় ইত্যাদি)। তেওঁ চাউলখোৱাই সহিতে গৈ মানোহত মিলিছেগৈ। ২৮৩ ॥

কালদিয়া নদী—তেওঁ পাগলাদিয়াত মিলিছেগৈ। কামৰূপ আৰু গোৱালপাৰাৰ খুটাঘাট পৰগনাৰ সীমাত, ভোটৰ পৰ্ব্বতৰ পৰা আহিছে। ২৮৪ ॥

মানাহ নদী—তেওঁ কোন থানৰ পৰা আহিছে ভোটোও কব নোৱাৰে, বৃহৎ নদী। ২৮৫ ॥

বিবিধ কথা।

ভূঞাৰ বংশধৰসকল—আৰু এই কামৰূপত ওপৰত কোৱা ভূঞাসকলৰ বংশ এতিয়ালৈকে আছে। তাকে যিসকল ভূঞাৰ নাম পোৱা গ'ল তাৰে কিছুমান লিখা গ'ল। সেয়ে এই—

১। জাতি কায়স্থ—নাৰায়ণ ভূঞাৰ বংশ, ক্ষেত্ৰীয়া চৌধাৰীৰ ঘৰ। উত্তৰ ও দক্ষিণ বৰক্ষেত্ৰিত ধৰ্মপুৰ মৌজাত আছে। ২৮৬ ॥

২। জাতি কায়স্থ—ঐ পূৰ্ব ভূঞাৰ বংশ বংশৰীয়াৰ চৌধাৰীৰ ঘৰ। মদাৰতলা মৌজাত আছে। ২৮৭ ॥

৩। জাতি কলিতা—সূৰ্যাবৰ ভূঞাৰ বংশ লক্ষৰৰ ঘৰ। বৰগোপ মৌজাত ঘৰ। ২৮৮ ॥

৪। জাতি কায়স্থ—কুম্ভ ভূঞাৰ বংশ, ৰায়ৰ ঘৰ বোলে। বৰপেটা মৌজাত ঘৰ।

এই সকলোকে আদি কৰি ভূঞাৰ বংশ আৰু অনেক আছে। পুথি বেচি হয় নিমিত্তে লিখা নগল। ২৮৯ ॥

বৰ ভূঁইকঁপ—২৯ জৈষ্ঠ, শনিবাৰ, ১৩০৪ সন বাঙ্গালা, ১৮৯৭।১২ জুন ইংৰাজী, শক ১৮, বেলা ৪।৫ দণ্ড থকাত, এবং ইংৰাজী সময় দিবা ৫ ঘণ্টা বাদ—এই সময় এটি ভয়ানক অৰ্থাৎ বৃহৎ ভূমিকম্প হৈ যায়। তাতে দেশ বিদেশে লোকসকলৰ নানাকৰূপ অত্যাৱ অনিষ্ট হয়। সেই ভূমিকম্প ক্ৰমান্বয়ে দুই বৎসৰ যাবৎ হৈ আছিল। ২৯০ ॥

একাদশ আশ্রা ।

কামৰূপৰ শাসনকৰ্তাসকলৰ নাম ।

আহোমৰ আৰু দিল্লীশ্বৰৰ যিসকল লোকে এই কামৰূপত আমোল কৰিছে—

শক ।	নাম ।	ভোগ বৎসৰ ।	নগৰ ।
১ । ১৫৩৭	... বাবাকৰ নবাব	... ৩ ...	বৰবালা ।
২ । ১৫৪৪ শকলৈকে	ছেথ-বিৰাহিম	... ৭ ...	ৰজাবজাৰ ।
৩ । ১৫৪৬	... কিলিচ-খাঁ	... ২ ...	কলিতাকুচি ।
৪ । ১৫৪৭	... মীৰ্জা-নাথুলা	... ১ ...	বৰছুৱাৰ ।
৫ । ১৫৪৮	... আব্দুল-বাঁকী	... ১ ...	ঐ
৬ । ১৫৪৯	... অব্জলা-বাঁকী	... ১ ...	ঐ
৭ । ১৫৫০	... আগ-জালাল	... ২ ...	ঐ
৮ । ১৫৫৩	... জাহিদ-খাঁ	... ৩ ...	কামেশ্বৰৰ পৰ্বত ।
৯ । ১৫৫৭	... { আব্দুল-ইচলাম ও বহৰ-খাঁ দেৱান ও সত্ৰাজিত ৰজা	... ১ ...	হাজো ।
১০ । ১৫৫৮	... মুহুদ্দি নবাব	... ১ ...	ঐ
(এওঁক ৰণত অহমে ধৰি নিলে, অহমৰ দখল হ'ল) ।			
১১ । ১৫৫৯	... মীৰ্জা-হীনা	... ১ ...	গুৱাহাটী ।
১২ । ১৫৬০	... আলিয়াৰ-খাঁ	... ৭ ...	ঐ
১৩ । ১৫৬৮	... কুকনা	... ২ ...	ঐ
১৪ । ১৫৭১	... খাণ্ডাবী	... ২ ...	ঐ
১৫ । ১৫৭৩	... ছৈয়দ-হাচন্	... ২ ...	ঐ
১৬ । ১৫৭৪	... ছৈয়দ-কুতুপ	... ১ ...	ঐ
১৭ । ১৫৭৫	... ছৈয়দ-জালাল	... ১ ...	ঐ
১৮ । ১৫৭৬	... নাথুলা	... ৩ ...	ঐ

(-এওঁ বৰদেউনীয়া কুকনক খেদি গুৱাহাটীত
নগৰ কৰিলে, ভোগ ৩ বৎসৰ । পিচে
আহোম ৰজাৰ ভোগ ৩ বৎসৰ) ।

শক ।	নাম ।	ভোগ বৎসৰ ।	নগৰ ।
১৯ । ১৫৮৪ ...	মীৰজুয়া (মাজুম-খাঁও বোলে) ৩	...	গুৱাহাটী ।
২০ । ১৫৮৮ ...	ৰহিদ-খাঁ	... ১	ঐ
২১ । ১৫৮৯ ...	ছৈয়দ-পিবোজ	... ১	ঐ
২২ । ১৫৯০ ...	আহোমৰ সৰুজনা বৰফুকন	১	ঐ
২৩ । ১৫৯১ ...	ৰাজা ৰামসিংহ	... ১	আগাঠুঠি পৰ্বত ।
২৪ । ১৬০০ ...	সোলা বৰফুকন	... ১	গুৱাহাটীত আহোম থাকিল ।
২৫ । ১৬০১ ...	মধুৰ-খাঁ	... ৪	গুৱাহাটী ।
২৬ । ১৬০১ ...	নাথকম্ চেটিয়া-ফুকন	... নাই	...
২৭ । ১৬০৫ ...	গড়শঙ্কৰ সন্দিকৈ-ফুকন	... ১৫	গুৱাহাটী ।
২৮ । ১৬১৯ ...	ছুৱাৰা-বৰফুকন	... ৫	ঐ
২৯ । ১৬২৪ ...	দিহিঙ্গ বৰফুকন	... ১	ঐ
৩০ । ১৬২৫ ...	পাত্ৰ বৰফুকন	... ১১	ঐ
৩১ । ১৬৩৬ ...	সৰুজনা ছুৱাৰা-বৰফুকন	... ১৩	ঐ
৩২ । ১৬৪৯ ...	দিহিঙ্গীয়া ফুকন	... ৯	ঐ
৩৩ । ১৬৫৭ ...	ডেকাজনা ছুৱাৰা-ফুকন	... ২০	ঐ
৩৪ । ১৬৭৭ ...	পুতেক ছুৱাৰা-ফুকন	... ১২	ঐ
৩৫ । ১৬৮৯ ...	দদায়েক মেজবা ফুকন	... ২	ঐ
৩৬ । ১৬৯১ ...	বৰদঙ্গীয়া ছুৱাৰা-ফুকন	... ৫ মাহ	ঐ
	(এওঁক ভৰোৱালে কাটিলে)		
৩৭ । ১৬৯২ ...	কাশী পানীফুকন	... ৫	ঐ
৩৮ । ১৬৯৭ ...	লাহন ফুকন	... ৬	ঐ
৩৯ । ১৭০৩ ...	সেনাপতি হৰনাথ ফুকন	... ৩	ঐ
৪০ । ১৭০৬ ...	ডেকাজনা সন্দিকৈ-ফুকন	৩	ঐ
৪১ । ১৭০৯ ...	নাওবৈচাৰ পুতেক দিহিঙ্গীয়া ফুকন	...	...

পৰিশিষ্ট (খ)

গুৱাহাটীৰ ক্ষেত্ৰ-পৰ্বত ।

১৬৩৪ শকত শ্ৰীশ্ৰীকদ্দসিংহ ৬দেৱে পুথি বিচাৰি গুৱাহাটীৰ ক্ষেত্ৰ-পৰ্বত লিখা কৰা ;—

- ১ । মণিকূট—হাজোৰ মাধৱৰ পৰ্বতৰ নাম মণিকূট ।
- ২ । মদনাচল—কেদাৰ পৰ্বতৰ নাম মদনাচল । ইয়াত ছত্ৰাকাৰ দেৱালয় আছে আৰু ই মঙ্গলচণ্ডী দেৱীৰ স্থান ।
- ৩ । গোকৰ্ণ—কামেশ্বৰৰ পৰ্বতৰ নাম গোকৰ্ণ ।
- ৪ । গৰুড়াচল—মোকামৰ পৰ্বতৰ নাম গৰুড়াচল ।
- ৫ । কুবেৰাচল—তলয়া পৰ্বতৰ নাম কুবেৰাচল ।
- ৬ । মকৰেশ্বৰ—বগতা পৰ্বতৰ নাম মকৰেশ্বৰ ।
- ৭ । ব্ৰহ্মবৈ—ডুডুৰাৰ পৰ্বতৰ নাম ব্ৰহ্মবৈ ।
- ৮ । আলাবৈ—দলীয়াবাৰীৰ পৰ্বতৰ নাম আলাবৈ ।
- ৯ । অগ্নি—আগিয়াঠুঠি পৰ্বতৰ নাম অগ্নি ।
- ১০ । চিলাৰ পৰ্বত—অগ্নিপৰ্বতৰ পূবে চিলাৰ পৰ্বত ।
- ১১ । কালজোবক—চিলা পৰ্বতৰ উত্তৰে বৰ পৰ্বতৰ নাম কালজোবক ।
- ১২ । কটাপাহাৰ—কালজোবক পৰ্বতৰ উত্তৰে পৰ্বতৰ নাম কটাপাহাৰ ।
- ১৩ । নক্ষত্ৰাচল—কটাপাহাৰৰ পূৰ্বে বৰখান পৰ্বতৰ নাম নক্ষত্ৰাচল । তাৰ চাৰি কোষে চাৰিটা পৰ্বত আছে, তাৰো নাম সেই নক্ষত্ৰাচল ।
- ১৪ । গিৰিকাচল—নক্ষত্ৰাচলৰ পূৰ্বখান পৰ্বতৰ নাম গিৰিকাচল ।
- ১৫ । নাটকাচল—নক্ষত্ৰাচলৰ উত্তৰে, ভাষামতে নটুৱানচা পৰ্বত বোলে, নাম নাটকাচল ।
- ১৬ । ছত্ৰাচল—নক্ষত্ৰাচলৰ ঐশাণ্ডে থকা পৰ্বতৰ নাম ছত্ৰাচল ।
- ১৭ । নীলখাতপ—ছত্ৰাচলৰ দক্ষিণে থকা পৰ্বতখানৰ নাম নীলখাতপ ।
- ১৮ । দীৰ্ঘেশ্বৰী—নীলখাতপৰ দক্ষিণে থকা পৰ্বতখানৰ নাম দীৰ্ঘেশ্বৰী ; তাকে সীতা পৰ্বতো বোলে ।
- ১৯ । মানসাচল—দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ ঐশাণ্ডে থকা পৰ্বতখানৰ নাম মানসাচল ।

- ২০। কুবেৰাচল—মানসাচলৰ পূবে কুৰুৱাৰ উত্তৰে সাতখান পৰ্বত আছে, সপ্তঋষি নাম। তাৰ দক্ষিণে এটি সৰু পৰ্বত আছে তাৰ নাম কুবেৰাচল।
- ২১। ক্ৰোধ পৰ্বত—কুবেৰাচলৰ অগ্নি দিশে কুৰুৱাটোকে ক্ৰোধ পৰ্বত বোলে।
- ২২। দশাশ্বমেধ—ক্ৰোধ পৰ্বতৰ অগ্নি দিশে “মাছ পুৰি খোৱা” পৰ্বত বোলে, তাৰ নাম দশাশ্বমেধ।
- ২৩। মণিকৰ্ণেশ্বৰ—দশাশ্বমেধৰ পশ্চিমে এক যোজনৰ অন্তৰে ‘চাহবুৰুজ’ থাকে বোলে তাৰ নাম মণিকৰ্ণেশ্বৰ। তাতে মহাদেউ আছে।
- ২৪। আমুনি } মণিকৰ্ণেশ্বৰৰ পশ্চিমে দুটি পৰ্বত আছে, এটিৰ নাম আমুনি ;
২৫। এমুনি } এটিৰ নাম এমুনি।
- ২৬। গিৰিকাচল—আমুনি আৰু এমুনিৰ পশ্চিমে তিনিটি পৰ্বত আছে, তাৰ নাম গিৰিকাচল। তাতে গদাধৰ মাধৱ আছে। তাৰ নৈঋত কোণত জগন্নাথ নাৰদৰ দৌল আছে।
- ২৭। চন্দ্ৰপৰ্বত—গিৰিকাচলৰ দক্ষিণে চন্দ্ৰপৰ্বত আছে। তাতে মাধবেশ্বৰ গোসাঁই আছে।
- ২৮। ইন্দ্ৰপৰ্বত—চন্দ্ৰপৰ্বতৰ পূৰ্বে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজত ইন্দ্ৰ পৰ্বত আছে। তাতে সহস্ৰাঙ্ক নামে মহাদেউ আছে।
- ২৯। অশ্বপৰ্বত—চন্দ্ৰপৰ্বতৰ দক্ষিণে অশ্বপৰ্বত আছে। তাতে জনাৰ্দ্দন গোসাঁই আছে।
- ৩০। অশ্বক্ৰান্ত—জনাৰ্দ্দনৰ দক্ষিণে। তাতে অশ্বক্ৰান্ত তীৰ্থ আছে।
- ৩১। গোদন্ত—অশ্বপৰ্বতৰ বায়বাকোণে ছোট ছোট চাৰিখনি পৰ্বত আছে ; তাৰ নাম গোদন্ত। তাৰ তিনিখনি পৰ্বত এৰি সীতাকুণ্ডৰ ওচৰত যি পৰ্বতখনি আছে তাতে জটাধৰ গোসাঁই আছে। অশ্বক্ৰান্ত সীতাকুণ্ড দুইৰ মধ্যত এক নিজৰা আছে, তাৰ নাম সন্তানকৰা। তাত মান কৰিলে নিসন্তানৰো সন্তান হয়।
- ৩২। বায়ুপৰ্বত—গোদন্ত পৰ্বতৰ নৈঋত কোণে লোহিত্য কাষৰে, জুবীয়া থাকে বোলে তাৰ নাম বায়ুপৰ্বত। তাৰ তিনি শৃঙ্গৰ তিনি নাম, এক শৃঙ্গ লক্ষ্মী, এক শৃঙ্গ সবস্বতী, এক শৃঙ্গ বিষ্ণু।
- ৩৩। লোহিত্যেশ্বৰ পৰ্বত—বায়ুপৰ্বতৰ পশ্চিমে থাকে শৰাইঘাটৰ বুকজ বোলে, তাৰ নাম লোহিত্যেশ্বৰ পৰ্বত। এই পৰ্বতৰ পাঁচটি শৃঙ্গ আছে। সিবিলাকৰ নাম, কালকুট, ক্ষেমকুট, দন্তকুট, শোককুট আৰু ভস্মকুট।

৩৪ । দন্তকূট—লোহিতেশ্বৰ পৰ্বতৰ ঐশাণ্ডে এটি পৰ্বতৰ নাম দন্তকূট ।

৩৫ । মদন পৰ্বত—দন্তকূটৰ পূবে এটি পৰ্বত আছে, তাৰ নাম মদন পৰ্বত ।

৩৬ । গিৰিকাচল—মদন পৰ্বতৰ দক্ষিণে এটি পৰ্বত আছে, তাৰ নাম গিৰিকাচল ।

৩৭ । কন্দুক—গিৰিকাচলৰ উত্তৰে দুটি পৰ্বত আছে, তাৰ নাম কন্দুক । তাতে কাৰ্ত্তিক আছে ।

৩৮ । হাতীমূৰা পৰ্বত—হাতীমূৰা পৰ্বতত ধাৰেশ্বৰ, পিঙ্গলেশ্বৰ, দুই গোসাঁই আছে ।

৩৯ । কামধেনু পৰ্বত—হাতীমূৰা পৰ্বতৰ উত্তৰে কামধেনু পৰ্বত ।

৪০ । গণেশ—কামধেনু পৰ্বতৰ উত্তৰে গণেশ পৰ্বত ।

৪১ । ভৰদ্বাজ—কামধেনু পৰ্বতৰ উত্তৰে ভৰদ্বাজ পৰ্বত ।

৪২ । গন্ধমাদিন—ভৰদ্বাজ পৰ্বতৰ উত্তৰে গন্ধমাদিন পৰ্বত । ইয়াৰ অগ্নি কোণত ভৃঙ্গেশ্বৰ গোসাঁই আছে ।

৪৩ । মূত্রশিলা—গন্ধমাদিনৰ পূৰ্বশৃঙ্গৰ নামত মূত্রশিলা । ইয়াৰ দক্ষিণে অন্তবালৰ কুণ্ড ।

৪৪ । লাক্ষুশ—মূত্রশিলাৰ পূব-অগ্নি কোণে তিনি শৃঙ্গ সমন্বিতে এক পৰ্বতৰ নাম লাক্ষুশ । লোকে ৰাৱণৰৈ বোলে ।

৪৫ । বৰাহ পৰ্বত—লাক্ষুশ পৰ্বতৰ পূবে বৰাহ পৰ্বত ।

৪৬ । মৎস্য পৰ্বত—বৰাহ পৰ্বতৰ দক্ষিণে মৎস্য পৰ্বত ।

৪৭ । অনন্ত পৰ্বত—মৎস্য পৰ্বতৰ দক্ষিণে অনন্ত পৰ্বত । ইয়াৰ সাতোটা শৃঙ্গ আছে ।

৪৮ । ৰাক্ষস পৰ্বত—অনন্ত পৰ্বতৰ নৈঋতি পৰ্বতক লোকে ৰাক্ষস বোলে । তাতে নৈঋতেশ্বৰ মহাদেউ আছে ।

৪৯ । বাঘেশ্বৰী—অনন্ত পৰ্বতৰ পশ্চিমে বাঘেশ্বৰী পৰ্বত । তাত সিদ্ধেশ্বৰ গোসাঁই আছে । ইয়াৰ তিনি শৃঙ্গ আছে—(১) সিদ্ধেশ্বৰ, (২) ব্যাভ্ৰেশ্বৰ, (৩) বভ্ৰেশ্বৰ ।

৫০ । গোবিন্দ পৰ্বত—বাঘেশ্বৰীৰ পশ্চিমে শ্ৰীহাটৰ কোষৰত গোবিন্দ পৰ্বত । ইয়াৰ দুটি শৃঙ্গ আছে, গোবৰ্দ্ধন, জ্ঞান ।

৫১। দুৰ্গা—গোবিন্দ পৰ্বতৰ উত্তৰে দুৰ্গা পৰ্বত।

৫২। গজসান্নিধ্য—লোহিত্যৰ দক্ষিণে হাতীমূৰাৰ দক্ষিণে গজসান্নিধ্য পৰ্বত।

৫৩। মধ্যানক—গজসান্নিধ্যৰ পূবে মধ্যানক পৰ্বত।

৫৪। চিৰঞ্জীউ—মধ্যানকৰ পূবে চিৰঞ্জীউ পৰ্বত।

৫৫। কপিলী } চিৰঞ্জীউৰ পূবে কপিলী আৰু কামধেনু দুই পৰ্বত।
৫৬। কামধেনু }

৫৭। নোমনঙ্গ—কপিলী, কামধেনুৰ পূবে নোমনঙ্গ পৰ্বত।

৫৮। তক্ষকাদি—নোমনঙ্গৰ পূবে তক্ষকাদি পৰ্বত।

৫৯। নীলাচল—তক্ষকাদিৰ পূবে নীলাচল পৰ্বত। পূৰ্ব শৃঙ্গ ব্ৰহ্মা, তাতে ভুবনেশ্বৰী। মধ্যশৃঙ্গ বিষ্ণু, তাতে কামাখ্যা আছে। পাণ্ডুনাথ য'ত আছে সেই শৃঙ্গ শিৱ। শিৱ শৃঙ্গৰ পূৰ্বে বৰাহ শিলা, কল্প শিলা।

৬০। গান্ধাৰী পৰ্বত—ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পূব-অগ্নি কোণে তিনি শৃঙ্গ সমন্বিতে গান্ধাৰী পৰ্বত আছে। এক শৃঙ্গৰ নাম গৌৰী, এক শৃঙ্গ দুৰ্গা, এক শৃঙ্গ বেতাল।

৬১। গণেশ পৰ্বত—গান্ধাৰী পৰ্বতৰ পূৰ্বে গণেশ পৰ্বত আছে। তাৰ পঞ্চ শৃঙ্গ। এক শৃঙ্গ গৌতম, এক শৃঙ্গ বটাকৰ্ণ, এক শৃঙ্গ ধূমাকৰ্ণৱতী, এক কুমাৰী, এক কিৰাতী।

৬২। ভিবৰ পৰ্বত—গণেশ পৰ্বতৰ পূৰ্বে ভিবৰ পৰ্বত আছে।

৬৩। চিত্ৰকূট পৰ্বত—ভিবৰ পৰ্বতৰ উত্তৰে চিত্ৰকূট পৰ্বত আছে।

৬৪। ত্ৰিদশাচল—চিত্ৰকূট পৰ্বতৰ পূৰ্বে ত্ৰিদশাচল। তাৰ চৌষষ্ঠি শৃঙ্গ। লোহিত্যৰ কাষৰেদি যি শৃঙ্গ আছে তাৰ নাম সোমলতা।

৬৫। মল্লাচল—ত্ৰিদশাচলৰ পশ্চিমে মল্লাচল। তাকে ইটাখুলী বোলে। তাতে শুক্ৰেশ্বৰ শিৱলিঙ্গ আছে।

৬৬। অগস্তি ক্ষেত্ৰ—মল্লাচলৰ পশ্চিমে অগস্তি ক্ষেত্ৰ। তাতো বোধ-জনাদিন আছে। সেই খানিকে কক্কি পৰ্বতো বোলে।

৬৭। কলি পৰ্বত—অগস্তি ক্ষেত্ৰৰ ঐশাণ্যে কলি পৰ্বত আছে। তাতে কলিৰ মূৰ্ত্তি আছে। সেইখানিলৈ গলে সকলো পুণ্য নষ্ট হয়। এতেকে তাক কৰ্মনাশা বোলে।

৬৮। ত্ৰিব পৰ্বত—কলি পৰ্বতৰ ঐশাণ্ডে ত্ৰিব পৰ্ব আছে। তাতে সূন্দৰী শিলা আছে, একাদশ শিৱলিঙ্গ আছে। দশ অৱতাৰ, উৰ্বশীৰ মূৰ্ত্তি আছে, সিঙ-খানি তীৰ্থ। তাৰ উত্তৰে চক্ৰতীৰ্থ, বশিষ্ঠ, অৰুন্ধতী। তাৰ উত্তৰে ভাস্মাচল।

৬৯। ইন্দ্ৰাচল—ভাস্মাচলৰ পশ্চিমে পঞ্চধনুৰ অন্তৰ্বে ইন্দ্ৰাচল আছে। তাৰ অগ্নিকোণাত চাৰিটা শিলা আছে লোহিত্যৰ মধ্যত। এটাৰ নাম জ্ঞান, এটাৰ নাম অজ্ঞান, এটাৰ নাম কৰ্ম্ম, এটাৰ নাম নপুংসক, এটাৰ নাম মোক্ষশিলা। সেই শিলাৰ মধ্যতে কুণ্ড আছে। তাত স্নান কৰিলে এক শত পুৰুষ অথও পৃথিবীৰ ভোগ কৰে। তাৰ নৈঋত কোণাত তিনি শ ধনুৰ অন্তৰ্বে নিঋত শিলা আছে। তাৰ দক্ষিণে ব্ৰহ্মশিলা। তাৰ দক্ষিণে বিষ্ণুশিলা। তাৰ পশ্চিমে ধৰ্ম্মশিলা। তাৰ দক্ষিণে সত্যযুগ। তাৰ পূৰ্বে ত্ৰেতাযুগ। তাৰ দক্ষিণে ইন্দ্ৰশিলা। তাৰ পূৰ্বে অষ্টাবক্ৰ ঋষি। তাৰ পূৰ্বে কলিকুণ্ড। তাৰ পূৰ্বে ভ্ৰমৰকুণ্ড। তাৰ উত্তৰে অশ্বাশিলা। তাৰ উত্তৰে ত্ৰিবেণী। তাৰ উত্তৰে প্ৰয়াগ। তাৰ উত্তৰে ব্ৰহ্মকুণ্ড। তাৰ উত্তৰে গয়া। ২৯২ ॥

APPENDIX C

GENERAL VIEW OF THE HISTORY OF KĀMARŪPA

BY

DR. FRANCIS BUCHANAN M.D., M.R.A.S.

[The following chapter has been printed from an old manuscript kindly lent to the editor by the authorities of the India Office

Library, London, in September, 1928. It forms
Editor's note. part of the huge mass of manuscript records, commonly known as "Buchanan Manuscripts", representing the results of the survey of India made by Dr. Francis Buchanan, *alias* Buchanan-Hamilton, in 1807-1814, on which so much labour and money were spent. This manuscript was presented to the Library of the East India Company by Dr. Charles Wilkins on March 1, 1830. Montgomery Martin incorporated this chapter with slight changes in the third volume of his *History, Antiquities, Topography, and Statistics of Eastern India*, published in 1838, pp. 403-421. Buchanan's account presents a valuable nucleus of information regarding the history of ancient Kāmarūpa. The marginalia are ours. Buchanan's spellings have been retained in the text.—S. K. Bhuyan.]

The history of this district is perhaps involved in still greater obscurity than that of Dinajpur. Almost the whole of it is in-

cluded in the ancient Hindu territory of *Kam-*
Boundaries of Kāmarūpa. *rup*, which extends east from the Korotoya, where it joined the kingdom of Motsyo, to

Dikhorbasini, a river of Assam, which enters the Brahmaputra a little to the east of the eastern Kamakhya, which is said to be fourteen days' journey by water above Jorhat, the present capital of that kingdom. I have not been able to learn that the ancient Hindus mention any kingdom as intervening between Kamrup and China. Those whom I have consulted seem to think, that Kamrup is bounded on the east by China, by which however it must be observed, is probably meant the country between the Indian and Chinese Empires; for, as *Abul Fazil* justly observes, the Chinese Empire is the *Maha-chin* of the Hindus. He indeed calls Pegu, the China of the Hindus; but in this, he is only to be considered as mentioning for the whole, what was then the principal kingdom; as now we might say, that the Empire of Ava is the

proper China of the Hindus ; and in fact, it now separates Kamrup from the Chinese Empire or *Maha-chin*. On the north, *Kamrup* extends to Kongjogiri, the frontier of Modro, the kingdom of Sailyas which comprehends Bhotan. I have not however been able to learn where this mountain is placed, and the Bhotees seem to have made large encroachments on the whole northern frontier of Kamrup. The southern boundary of Kamrup is where the Lakhya river separates from the Brahmaputra, and there it is bounded by the country called Bonggo. Kamrup, according to this description, includes a portion of Moymousing (north part of Dacca R.) and of Srihotto (Silhet R.) together with Monipur, Jaintiya, Kachhar, and Assam. 293.

The earliest tradition concerning the history of Kamrup is, that it was given by *Krishna* to *Norak*, the son of the earth (Prithivi).

Narakāsur. This Norak, although an infidel (Osor), was for some time a favourite of the god, who appointed him guardian (Dwarpal) of the temple of *Kamakhya* (granter of pleasure), who naturally presided over the region of desire (*Kamrup*). This deity is by the Hindus considered as female, and her temple, situated near *Gohati*, the place where *Norak* resided, is still much frequented. 294.

Kamrup is said to have been then divided into four *Piths* or portions which may naturally be expected to have appellations suitable to its name and tutelary deity. They are, accordingly, called *Kam P.*, *Rotno P.*, *Moni P.* and *Yoni P.* alluding to desire, beauty, and some circumstances not unconnected with these qualities, which our customs do not admit to be mentioned with the plainness that is allowed in the sacred languages of the east. In fact, the country by the natives is considered as the principal seat of amorous delight, and a great indulgence is considered allowable. I have not learned the boundaries of these divisions, but am told that *Rotno Pith* is the country now called *Vihar*. 295.

Norak did not long merit the favor of Krishna. Being a great oppressor, and a worshipper of the rival god *Sib*, he was put to

Bhagadatta, ally of Duryodhan. death, and was succeeded by his son, Bhogodotto. At the time of the wars which are said to have placed Yudhishtir on the throne of

India, this prince engaged in the great contest on the losing side, and followed the fortunes of *Duryodhan*. There can be little doubt, that this is the same person with the Bhugrut of Mr. Gladwin's translation of the *Ayeen Akbory* "who came to the assistance of Jirjoodhun, and gallantly fell in the war of the Mahabharut". By *Abul Fazil*, this prince is said to have been of the Khyetri (Khyotriyo) caste, and this is supported by the opinion of the Brahmans, but here a considerable difficulty occurs: for it is generally allowed that Bhogodotto was the son of Norak, who was not a Hindu. We shall however soon see, that in Kamrup many

other personages have been adopted into the princely race, whose claims to a Hindu descent are at best exceedingly doubtful. 296.

Bhogodotto is said to have usually resided at *Gohati*. The King of Kamrup is said occasionally to have fled from bustle and cares

Absence of architectural relics. of his capital, and to have sought the pleasures of retirement at Ranggopur, from whence its name, signifying the abode of pleasure, is derived.

No traces of any buildings by Bhogodotto or his family, remain in this district, nor is it probable that any remain in Assam, as the princes of the eastern parts of Kamrup continue, even to this day, to dwell in huts; nor is there any reason to suppose that his accommodation was superior, while his power and probably the thickness of his forests, rendered fortifications towards the west unnecessary. 297.

In the great war, *Bhogodotto* fell by the hands of *Orjun*, brother of *Yudhishtir*; but, according to the *Ayeen Akbory*, twenty-three princes of the same family continued to govern Bhagadatta's date. after his death.

The authority of this work is however diminished by its supposing that these princes governed the whole of Bengal, which seems entirely without foundation. It is however very likely, and is said indeed to be mentioned in the Purans, that for some time, the descendants of *Bhogodotto* retained the government of Kamrup. I cannot indeed adopt the chronology, which places *Yudhishtir* about 3,200 years before the birth of Christ; on the contrary I am persuaded that this prince lived considerably after the time of Alexander for, in every part of India, there remain traces of the family of *Yudhishtir*, or the princes who were his contemporaries, and of many dynasties that have governed since his time, but all these later dynasties so far as I have learned, may be ascertained to be of a comparatively late period, and making every possible allowance for the reigns of the families of *Yudhishtir* and of the dynasties that have succeeded, we shall not be able to place the former much beyond the time of *Augustus*. I am happy to acknowledge, that I have derived this manner of reasoning on the subject from a conversation with my worthy friend, Major Mackenzie of Madras, who has formed more accurate notions on Indian history, than any person whose opinions I know, notions founded on a careful investigation of the remains of antiquity, and not on the fictions of Indian poets, who in the extravagance of invention exceed even the fertile genius of Greece. 298.

In the part of the *Yogini Tantra*, which I have procured, and which is considered as the highest authority concerning every

Yogini-Tantra. thing relating to Kamrup, the Pundit of the mission says that there is no mention of *Bhogodotto*, but that the god *Sib* prophesies, that after the infidel *Norak*, and at the commencement of the era of *Saka*, that is, about the end of the first century of our era, there would be *Sudra* kings of

Kamrup. The first Raja mentioned, is *Divyeswor*, in whose time the worship of *Kameswori* or *Kamakhya*, the knowledge of which had hitherto been confined to the learned, would be published even to the vulgar, and this would happen at the very beginning of the era of *Saka*, or in the year of our era 76. This Raja is said to have been of the tribe called in the Sanskrit language *Dhivor*, which is usually applied to the *Kaibortos* of Bengal; but it may be doubted, whether the prince belonged to that tribe, which is not one of *Kamrup*. The worship of the Linga according to the prophecy, would begin in the 19th year of *Saka*. Some indefinite time after that period, a Brahman born of the *Korotoya* river, and named *Nagosongkor*, would be king, and extend the doctrine. After him, but at what interval is not mentioned, would be a Raja, named *Jolpheswor*, who would still farther encourage that worship, and who would build the celebrated temple of *Jolpis*. Very considerable ruins are at no great distance from that place, as will be hereafter described, but they are ascribed to a *Prithu Raja*, who may however have been a person of the same family. 299.

This *Prithu Raja*, from the size of his capital, and the numerous works raised in the vicinity by various dependants and connection of the court, must have governed a large extent of country, and for a considerable period of time. Although he is in some measure an object of worship among the neighbouring Hindus, they have few traditions concerning the place from whence he came, nor at what period he lived; and I heard it only mentioned by one old man, that he governed before the time of the dynasty which will be next mentioned. 300.

As usual, he is considered as having been a very holy personage, who was so much afraid of having his purity sullied, that on the approach of an abominable tribe of impure *fakirs*, named *Kichok*, he threw himself into a tank, and was followed by all his guards, so that the town was given up to plunder, and the family ceased to reign. At present the *Kichok* are a kind of gypsies, that are thinly scattered in the northern parts of India, and live by snaring game, telling fortunes, and it is usually *supposed* by stealing. It must however be observed that this tribe, which in the Sanscrit language is called *Kirat*, would at one time appear to have been really powerful in this vicinity; and, according to the *Yogini-Tantro*, was not reduced to its present miserable state, until the time of *Viswo Singho*, who will be hereafter mentioned. 301.

There is also a tradition in the country that a much greater portion of *Kamrup* formerly belonged to the *Bhoteas* than does at present. I am inclined to think that these

The *Bhoteas*. *Bhoteas* were really the Chinese, whose histories, I believe, mention their conquests in this part of India,

and who might naturally be confounded with the Bhoteas; from their impure feeding, and from having made their attack through the country of that people. 302.

It would not appear that during the dynasty of *Adisur*, any part of this district was comprehended in the Hindu Kingdom of Bengal. On the contrary, about that time, or not long after, the western parts of this country, as far as the *Brahmaputra*, seem to have been subject to a family of princes, and the first of whom that has left any traces was *Dhorma Pal*. Whether or not, from his name, we may suppose, that he was one of the *Pal* family, which preceded the dynasty of *Adisur*, who in the wreck of his family may have saved a portion, I shall not venture to determine. From the works that are attributed to *Dhorma Pal*, he would appear to have been a person of some power, and even the works attributed to relations and dependants of his family possess some degree of magnitude. He is said to have had a brother named *Monikchondro*, who seems to have died early, and to have left the management of his son and estate to his wife, *Moynarwoti*. This Lady makes a conspicuous figure in the traditions of the natives, and is said to have killed *Dhorma Pal* in an engagement near the banks of the Tista; at least the Raja disappeared during the battle between his troops and those of his sister-in-law. *Moynarwoti's* son, *Gopichondro*, succeeded his uncle, and seems to have left the management of his affairs to his mother, and for some time to have indulged himself in the luxury of one hundred wives, among whom the two most celebrated for beauty and rank, were *Hudna* and *Pudna*, one of whom, if not both, was daughter of a person of considerable rank, named *Horischondro*. When *Gopichondro* had grown up, and probably when he had been satiated with the pleasures which women bestow, he wished to interfere in business. His mother had then the art to persuade him to dedicate his life to religion, and having placed him under the tuition of her spiritual guide (*Guru*) *Haripa*, a religious mendicant (*Yogi*) of remarkable sanctity, this prince changed from voluptuousness to superstition, adopted the same manner of life with his instructor, and is supposed to be now wandering in the forests. The people of Kamrup are still frequently entertained by the songs of itinerant bards of the low caste called (*Yogi*), who repeat the poem called *Sibergit*, which gives an account of *Gopichondro*, of his pious resignation of power, and of the lamentations of his hundred wives, who by no means approved of his change of life. This song is in the vulgar language, and its repetition occupies four or five Hindu hours for two days. 303.

As the father is praised by the Hindus for his piety, his son
Havachandra. *Hovochondro*, or *Bhovochondro* as his name is more usually pronounced, is given as an ex-

ample of stupidity, who with his minister *Govochoandro* did nothing like other people, and turned night into day and day into night. Many examples of their stupidity are related to serve as amusement to the youth of Bengal; but the Raja seems to have lived in considerable splendour, and without fear, while the works of his relation, *Lora*, and of his tributary, *Binna*, show that his dependants had considerable power, and did not require fortresses to enable them to live in security. After the death of *Bhovochoandro*, there came a *Pala raja* of the same family, who is said to have been destroyed by a dynasty that I shall have next occasion to mention, although it is more probable that a period of anarchy intervened. 304.

The princes of the dynasty of *Dhormo Pal* are supposed to have been *Khyotriyos*, yet this seems doubtful. The lady, *Moyna-*

The Yogis. *woti* had not a Brahman for a spiritual guide; but this important office was held by a *Yogi*, that is a *Sudra* dedicated to a religious life; and there is great reason to believe, that the *Yogis*, who repeat the songs, are descendants of this kind of priesthood, who were degraded by *Songkor Acharyo*, and who reject the Brahmans, as spiritual guides, although in order to procure a miserable existence they have now betaken themselves to weaving, burning lime, and other low employments. In the south of India, they collect and vend drugs, and pretend to practise physic, but are equally obstinate in rejecting the instruction of the sacred order. 305.

With regard to the next dynasty there is greater certainty, although as usual, the chronology is attended with many difficulties.

The origin of the Khen Dynasty. According to tradition, there was a Brahman whose name is unknown; but who had a servant that tended his cattle no one knows where. According to some, this servant was an infidel, (*Osur*), most probably from the mountains of Tripura, but concerning this, different persons are not exactly agreed, and some allege, that it was his mother who was of the impure race, and that she bore her a son while in the service of the Brahmin. Many complaints were made against this fellow; and his master one day was desired to view him asleep, while his cattle were permitted to destroy the crops of his neighbours. The Brahman was advancing with a determination to bestow the merited punishment, when he observed the lines on the naked feet of his servant, and immediately, by his profound skill in the most noble science of *Samurdick Jyotish*, knew that the sleeper would become a prince. On this discovery, the Brahman paid him all due respect, rendered it unnecessary for him to perform any low office, and showed him still more kindness by disclosing the certainty of his future greatness; for the servant in return, promised that when he became a prince, the Brahman should be his chief minister (*Patro*). Accordingly sometime after-

wards, it is not known how, he became king, and is said to have destroyed *Pala*, the successor of *Hovochondo*. This however as I have before observed, is rather doubtful, and Kamrup in the interval had probably fallen into a state of anarchy favourable for an upstart, and was overrun by various rude tribes, Koch, Mech, Garo, Kachari, Rabha, Hajong, Tripura, Bhot, and *Nepcha* who neither spoke the language of Bengal nor had adopted the religion of the Brahmans, although numerous fugitives had taken refuge from the violence of Sultan *Jalaluddin*, as mentioned in my account of Dinajpur, and had diffused some degree of instruction, or at least had preserved the little improvement, that had been made in former dynasties. 306.

✓ The new *Raja* seems to have been much guided by his minister the Brahman, assumed a Hindu title, *Nilodhwoj*, and placed himself under the tuition of the sacred order. For

Niladhwaaj. this purpose a colony of Brahmans were introduced from Maithilo, and from thence we may perhaps infer the country of the minister. There is no trace of any earlier colony of Brahman in Kamrup than this from Maithila, and the great merits of the prince were rewarded by elevating his tribe called *Khyen*, to the dignity of pure Hindu. It is indeed contended by the *Rajbongsis*, that *Nilodhwoj* was of their caste, and that the *Khyen* were only his servants begotten by *Rajbongsis* upon prostitutes of *Khyatriyo* tribe, but it seems highly improbable that the *Raja* would procure the dignity of pure birth for the illegitimate offspring of his servants, while his own family remains in the impure tribe of *Rajbongsi*, the origin of which seems to me of a later date. 307.

The *Raja* having settled his government built a city called Komotapur, and he and his successors took the title of *Komoteswor*, or Lords of Komota, while the title of *Komoteswari* or Lady of Komota, was bestowed on the family deity, a female spirit as usual, delighting in blood. 308.

As each *Raja* of this family claimed his right to govern on the authority of some miracle, it was discovered by *Chokrodhwoj*, the second prince, that Bhogodotto had received from *Sib* an amulet (*Kobaj*) which rendered him invulnerable, and which he usually wore on his arm. In the hurry of preparation for battle this amulet had been left behind on the day when Bhogodotto was killed, and lay concealed near *Hostinapur* until the time of Chokrodhwoj, when this prince was informed in a dream how the amulet might be found and that it was to be worshipped as representing *Komoteswori* as it is to this day. 309.

During this dynasty the office of chief minister (*Patro*) seems to have been hereditary, as well as the regal dignity, and the Brahman and his descendants occupied a fortress contiguous

to the walls of the city ; but the government does not seem to have been very secure, as not only the royal palace and the residence of the minister, but several houses of inferior personages seem to have been fortified, although situated within the immense works by which the city was surrounded. 310.

Insecure
Government.

Chokrodhwoj was succeeded by *Nilambor*, the third and last prince of the family. His dominions are said to have extended

Nilambor.

over the greater part of Kamrup, and included part of *Motsyo*, for the fort at Ghoraghat is said to have been one of his erecting. Numerous public works, especially magnificent roads, are attributed to this prince, who from these, seems to have governed his country with attention ; but the circumstances related concerning his overthrow, are accompanied with traits of the most savage barbarity. 311.

Whether from a natural suspiciousness of temper, or from an uncommon accuracy of observing such circumstances, the Raja on

Strategic conquest
of Kamatapur.

entering his women's apartments one day, observed traces which convinced him that a man had been there. He was immediately inflamed with jealousy, and having sent people to watch, a young Brahman, son of *Sochi Patro*, the prime minister, was soon caught attempting to enter the royal apartments, and to dishonour his master. He was taken before the King, put privately to death, and part of his body was prepared for food. His father having been invited to a grand entertainment given by the king, ate of his son's body, for in Kamrup the Brahmans are allowed great liberties in their diet. After he had satiated himself with this monstrous food, the king showed him his son's head and informed him of the crime and of what he had been eating. The minister is said to have acted with a presence of mind well suited for such an occasion. He said that his son had no doubt deserved any punishment, but as the king had made him eat such a horrid repast that he could no longer continue in his service, but would retire from the world and dedicate himself to the duties of a religious mendicant. By this stratagem he was allowed to retire, and having assumed the habit of *sonnyashi*, immediately left Kamrup. His first object now was to procure revenge, and he proceeded without delay to Gaur, where he laid before the Moslem king information, that was followed by an attack on *Nilambor*. For some time however the invasion did not seem likely to terminate in success, for after a siege of twelve years, the Moslem had made no impression upon the works of *Komatapur*. Although the length of the siege is probably exceedingly exaggerated by tradition, its issue probably continued long doubtful, for the invading army has evidently fortified its camp with much care. The place is said to have been taken at length by stratagem, or rather, by the most abominable treachery. The Muhammedan

commander informed the king by message, that having lost all hopes of taking the place, he was desirous of making peace, and of leaving the country on the most friendly terms. This having been accepted, it was proposed, that the ladies of the Moslem chiefs should pay their respect to the queen. This also was received, as a mark of polite attention, and a number of covered litters were admitted into the women's apartments within the citadel. In place of Moslem ladies, these litters contained arms, and the bearers were soldiers, who immediately on gaining admission seized their weapons and secured the person of the *Raja*, who was put into an iron cage in order to afford amusement for the Sultan and populace of Gaur. On the way he contrived to escape, and has ever since remained concealed. 312.

The Muhammedans of *Ghoraghat* attribute the destruction of *Nilambor* to their favorite saint *Ishmael Gaji* of whom I have

Ishmail Gazi. ' given an account in the report concerning *Dinajpur*. By the Moslems of this district he is

considered as the chief of saints, and several places of worship are erected to his memory, or over precious relics that belonged to his person. But this reverence has probably induced them to magnify the conquests of Ismael, who governed *Ghoraghat* in the reign of *Nusrut Shah*, a prince whose reign commenced about the year of our era 1523, which seems to be somewhat too late for the destruction of *Komotapur*. 313.

In the manuscript account of Bengal which I procured at *Maldeh*, it is said that the sultan *Hoseyn* immediate predecessor of *Nasrut*, conquered *Kamrup*, and killed its

Hussain Shah's
conquest of
Kāmarūpa.

king *Harup Narayon*, son of *Malkongyar*, son of *Sada Lukhymon*, and I have no doubt that these are the same persons with the three princes of *Komotapur*, for the Hindu *rajas* have so many titles that one person may choose to call them by a name totally different from that which another may employ; and the time of the events will not admit of our supposing that a dynasty intervened between that destroyed by *Hoseyn*, and the one which now governs the small portion of *Kamrup*, that retains some degree of independence. In the short account of *Assam* published in Vol. 2 of the *Asiatic Researches*, which seems to me more accurate than the commentator is willing to admit, it is stated that "*Hoseyn Shah*, a king of Bengal, undertook an expedition against *Assam* in which he had at first considerable success. The *raja* retired to the mountains, and the son of the king was left with a large army to keep possession of the country. In the rainy season the *raja* descended into the plains and destroyed the whole invading army, who were all either killed or made prisoners." (*A. R.* II. 180.) It was probably this rash expedition, which frustrated the conquest of *Komotapur*, and rendered it necessary for the Moslems to retire after a pos-

session of one or two years. Indeed the tradition of the Hindus states that they made no stay at Komotapur, but retreated immediately with what booty they could procure. This however seems improbable, and I shall have occasion to show, that within the walls of Komotapur there are probable traces of the Moslems having begun very considerable works, which have been broken off unfinished. It is therefore probable that Nilambor was destroyed by *Hoseyn Shah* in person, and he began to reign about forty years before the usurpation of *Shere Shah*, or about the year 1496 of our era. The conquests therefore of *Ishmael Gaji* must be confined to the vicinity of Ghoraghat, and perhaps, he did no more than retain these small portions of the conquests made by the sultan *Hoseyn*, where he founded the city named after Nusrut, the successor of that prince. 314.

The overthrow of Nilambor is looked upon by the natives as a most unfortunate event. In the *Yogini-Tantra* it is told

Vasistha. that in the time of Norok, a most holy person
Vosishtho Muni went to the temple of

Kamakhya and was refused admittance by the infidel guardian. As such persons, conscious of their worth, are sometimes apt to be a great deal too irascible, *Vosishtho* prayed that the temple might be deprived of all dignity, which accordingly would have immediately happened had not the goddess of love (*Kamakhya*) made a complaint to *Sib*, who although he could not entirely prevent the effects of the holy man's imprecation (*sangpon*), yet postponed the completion until the destruction of Komotapur; and he ordered, that this degradation should continue only until the restoration of the *Komoteswor*, who, as I have said, is supposed to be still alive, and his return is anxiously and eagerly expected by the people of Kamrup, as some of the events which are prophesied to precede the restoration, have already come to pass. On that happy occasion, the goddess of delight will be restored to full glory, and the four nations of usurpers who now share Kamrup, will be extirpated by mutual slaughter. These nations are the *Plov* or *Bhoteas*; the *Saumar* or Assamese; the *Kuvach* or Koch, who govern Vihar; and the *Yovon* or barbarians of the west, who according to the authority of the *Yogini-Tantra*, are descendants of *Haihoyo* and *Talajonggho*, two Khyotriyos who on account of cowardice were degraded, and prohibited from eating pure food, and from following the doctrine of the vedas. 315. ✓

Two brothers named *Chondon* and *Modon*, after the overthrow of Nilambor, established a short government of eight years at

Chandan, Madan, a place called Morolavas, which is now under
and Hajo. the government of the Deo Raja, and is about

thirty miles north from Komotapur. Their power was not only transient, but seems to have extended to no great distance, and the parts of Kamrup that were not

retained by the Moslems seem to have fallen again into anarchy under the chiefs of the rude tribes which I formerly mentioned. Among these, by far the most powerful were the Koch, who had a number of chiefs, at first independent, but who gradually united under the authority of one of themselves named *Hajo*. He seems to have been a person of great vigour, and reduced under his government the whole of this district except Ghoraghat, together with most of that portion or Assam, which is included in the government of Gohati or Kamrup. He had no children, except two daughters, *Hira* and *Jira*. 316.

Hira, before the rise of her family had been married to a certain *Herya*, who is said to have been of the impure tribe called *Mech*. Whether *Jira* was married or not is not known, but she had a son named *Sisu*, while her sister bore a son named *Visu*. The former is said to be ancestor of several branches

Hirā and Jirā ;
their sons
Visu and Sisu.

of the family that are now subject to the Company, but *Visu* succeeded to the whole power of his grandfather. As he was not contented with the instruction of the *Kolitas*, who seem to have been the original priesthood of his tribe, nor with the learning of the Brahmans of Maithilo who had been formerly introduced, he procured some men of piety (*Baidiks*) from Srihotto, and gave them the title of Kamarupi Brahmans, and these form the second colony of the sacred order that has settled in this country. 317.

To this era may probably be referred the composition, or as the Hindus would say, the publication of many or most of the books called *Tantras*, which are supposed to have been communicated by the god *Sib* to his wife *Parvati* about 5,000 years ago.

One of the most celebrated of these compositions, the *Yogini-Tantra*, I am indeed informed, mentions the amours of *Hira* and the government of her son; nor is there any doubt that Kamrup is usually considered as the grand source of this system of magic, and the period between the time of *Visu* and of his great grandson *Porikhyit* seems to have been the only period when the learning of the Brahmans flourished in that country. The doctrines contained in these works, admits of many indulgences necessary for new converts, and to enable the Brahmans to share in the pleasures of a most sensual people; and they inculcate chiefly the worship of the female spirits that are appeased with blood, which was the original worship of the country, and which has now become very generally diffused among the Brahmans of Bengal, with whom these *Tantras* are in the highest request. 318.

It was now discovered, that the Raja was not a son of the poor barbarian *Herya*, but that his mother, although a Koch, was not only of a celestial origin, but had been the peculiar

favourite of the god *Sib*, who had passed much of his time in amorous dalliance with the damsel, and was the actual father of the prince, who took the name of *Viswo Singho*, and bestowed on the son of his aunt *Jira*, that of *Sib Singho*, and this prince also claimed for his mother the honour of the most intimate favour of the god whose name he bore. 319.

Viswa Singha's
divine origin.

Although the *Yogini-Tantra* calls the father of Hira a barbarian (*Melechchho*), yet it has been discovered that the Koch

The origin of the
Koch.

were not in fact an impure tribe, as had been in general supposed, but were descended from some *Khyotriyos*, who had fled into Kamrup and the adjacent country of Chin, in order to escape from the violence of Porosuram, when that deity pursued the kings of the earth, and gave their territories to the Brahmanas. In this exile the descendants of the *Khyotriyos* had departed from many parts of the Hindu law and on this account were considered impure. This seems to be exactly the same story, which Sir W. Jones quotes (*As. Res.* II. p. 368) from the institutes of *Menu*, and on the authority of which he deduces the origin of the Chinese from the Hindus. The features both of Chinese and Koch seem to me insuperable objections against that theory, and I have no doubt that both the passage of *Menu* and the fable of the Koch are equally founded on national vanity, which however unbecoming in a lawyer or philosopher like *Menu*, is excusable enough in the Koch, who among the people with whom it is their fortune to live, are naturally desirous of procuring some means of being raised from the dregs of impurity. On this pretended descent the Koch, or at least all of them that have adopted the Hindu religion, and have relinquished their impure practices, assume the title of *Rajbongsis*, or descendants of princes; and the other rude tribes of Kamrup and Chin, such as *Mech* and *Hajong*, who have followed their example in religion, have assumed the same title. All the descendants of Hira, still farther related by their supposed divine origin, assume the title of *Dev* or Lord, and all the reigning princes of the family claim the title of *Narayan*, which among the Hindus is one of the names of the supreme deity. 320.

Viswo Singho was so weak as to divide his dominions between two sons, *Noro Narayan* and *Sukladhwoj*. The former

Narayanarayan and
Sukladhwaj.

obtained the country west from the *Chhounokosh*, the latter obtained the country east from that river, together with both sides of the *Brahmaputra*. I shall now proceed to give an account of this branch of the family, which was the most considerable. 321.

Sukladhwoj seems to have governed without any remarkable

event, and left his dominions to his son *Roghu Deo Narayon*.

Raghudeo and
Parikshit.

He had two sons, *Porikhyit Narayon* and another, who as an appanage obtained Dorong, which his descendants still retain under the Kings of Assam. *Porikhyit*, however, prudently retained the sovereignty of the whole, and lived at Gilajghar, on the west side of the Godadhor, where the only remains to be seen although the place is also called *Atharo Kotha*, or eighteen castles, clearly evince the small improvement which his people had made in the arts; but his court seems to have flourished in learning, and seven hundred Brahmans are said to have resided at his capital. 322.

When *Abul Fazil* composed the *Ayeen Akbery*, the subdivision of the kingdom of *Viswo Singho* was not known at Delhi, although

Abul Fazl's
account of the
Koches.

in all probability it had recently taken place. From prudential motives it had perhaps been carefully concealed, and the two branches of the family lived in an amity that was absolutely necessary for their own safety. *Abul Fazil* says that "north from Bengal is the province of Coach (Koch), the chief of which commands 1,000 horse and 100,000 foot (the usual oriental exaggeration). Kamrup, which is also called *Kamtah* (*Komota*, the old capital) makes a part of his dominion." Soon after this, however, it is said, that the Muhammedan governor of Dhaka discovered the real state of affairs, and became very urgent with *Parikhyit* for tribute. The Raja being afraid did not absolutely refuse to comply, but in order to procure favorable terms was advised to undertake a journey to *Agra*, where he was kindly received, and procured an order from the king, directing the governor to take whatever tribute the Raja chose to offer. On returning to *Dhaka*, the Raja, who was totally ignorant of human affairs, and of the immensity of the sum, offered 20,000,000 of rupees, and returned to his capital highly satisfied with his conduct. When his minister (*Patro*) explained to him the nature of the promise which he had made, the poor *Raja* was thrown into consternation, and again set out for *Arga*, taking his minister with him, in order to avoid such mistakes. Unfortunately he died by the way, and the Moslems in the meantime took possession of the country, in order to recover the money that had been promised. The minister proceeded to court, where after some trouble he was appointed *Kanungoe* or register of the country, which was divided into four sirkars *Uttor Kul* or *Dhengkiri* north of the Brahmaputra, *Dokhyinkul* south of the same, *Banggalbhumi* west of the Brahmaputra, and *Kamrup* proper, so called as containing Gohati, the most ancient capital of the country. The brother of *Porikhyit* was confirmed in his government of Dorong, and *Chondro Narayon*, the son of the unfortunate *Raja*, received very large estates, which his descendants still retain as subjects.

These I shall afterwards have occasion to mention. Large estates were also given to the new Kanungoe, from whose family papers these accounts are taken. 323.

The Moslem army took possession of the country about the year 1009 of the Bengal era, that is A.D. 1603, or two years before the death of *Akber*. A Mogul general (Fouzdar) resided at *Ranggamati*, and the country is said for many years to have undergone considerable improvements, especially under the Government of a certain noble Hindu, named *Manosingho*. The usual desire of encroachment, however, induced the Moslems, in the reign of *Aurengzebe*, to invade Assam, the limits of which were then very narrow; but the people were fierce of their independence, were invigorated by a nourishing diet and strong drink, and their princes still retained their energy of mind, and had not sunk under the enervating and unceasing ceremonies of the Hindu doctrines. The Mogul army under *Meer Jumla* was completely destroyed, and they were compelled to cede to the Assamese the whole of Sirkar Kamrup, and a portion of *Uttorkul* and *Dokhyinkul*, which have ever since been placed under the management of a great Assamese officer, and form the government of Kamrup, which is about a third part of the whole kingdom. After a residence of seventy-three years, the Muhammedans withdrew the (Fouzdari) government of *Ranggamati*, and placed the station of the governor of the frontier at Ghoraghat as I have mentioned in my account of Dinajpur. Still however, an officer dignified with the title of Nawab, resided at Ranggamati, with some troops, but it seemed to have been the wish of the Mogul government to encourage the growth of forests and reeds, which might serve as a check to the incursions of the Assamese, and nothing was required to the chiefs descended from *Porikhyit* nor from the zemindars of the hilly countries, but a tribute in a great measure nominal. 324.

The conversion of the kings of Assam to the doctrines of the Brahmans of Bengal, which happened soon after the overthrow

The Bhutanese of *Meer Jumla*, seems to have put a total stop to their enterprise, and the petty chiefs who remained nominally under the authority of the Nawab of Ranggamati, would have been entirely uninterrupted in cutting each other's throats and in reducing the country to a desert, had not they been assisted by the Bhoteas, who brought several of them under their authority, and continued advancing, when the Company's gigantic power put a stop to all petty attacks of that nature. A tolerably settled frontier has been obtained, there are some appearances of a regular government and cultivation is again beginning to revive, although it is still much retarded by the constant squabbles of the chiefs, and the liberty which they take of dictating to all who reside on their property. 325.

I shall now finish this historical view with an account of the western division of *Viswo Singho's* dominions, which fell to the

share of his son *Noro Narayon*. This division Cooch Behar. comprehended the whole northern parts from the *Chhounokosh* to the *Mohanonda* and from Sirkar Ghoraghat to the mountains of Bhotan, being a very fertile tract of country about ninety miles from N.W. to S.E., and sixty miles from N.E. to S.W. The N.W. extremity of this territory, was settled on the descendants of *Sib Singho*, the son of *Jira*, the grand-aunt of *Noro N.* from among whom the Raja was ever bound to choose their chief ministers (Raykot). This portion, as producing an income of Rs. 32,000 a year, was called Bottrishazari (Bootis Hazary R), but the general name given to the principality was *Vihar*, as having been the scene of the voluptuous intercourse between *Sib* and the daughters of Hajo. In order to distinguish this Vihar from the large territory of the same name near Patna, it has been usual to call it *Koch Vihar*, (Coos Beyhar R), but all remembrance of the Koch is disagreeable to its princes, and at their capital all additional appellations given to Vihar are considered as exceedingly uncourtly. 326.

The following is the succession of these princes; but among these after the fifth generation are some sons by adoption, and some collateral, and, it is alleged, illegitimate successions of which I have been able to procure no satisfactory account.—

Kings of Gooch
Behar.

1. Noro N.	9. Rupa N.
2. Lokhymi N.	10. Upendro N.
3. Vir N.	11. Devendro N.
4. Pran N.	12. Dhairjyendro N.
5. Mod N.✓	13. Rajendro N.
6. Vosudeo N.	14. Dhorendro N.
7. Mohindro N.	15. Vijendro N.
8. Dino N.	16. Khogendro N.
17. Horendro N., the reigning prince. 327.	

By the natives he is considered as a very pious person, for he pays no attention to business, but passes the whole of his time in retirement, and as is supposed, much of it in Harendranarayan. prayer, and as he lays out much money in supporting men dedicated to a religious life. Of course his temporal affairs are not flourishing; and his people would probably suffer less, were he more attentive to their government for he is said to be desirous of rendering justice. At present, the whole management of the country is left to strangers who are alleged to be mere sharks; but all the chiefs of the Rajbonggsis are like their prince, and no one is said to be either able or willing to attend to business. It is supposed by the natives that the gods have bestowed an extraordinary reward on the virtue of the *Raja*.✓ He has fifty

wives, and it is commonly reported, and gravely asserted to be believed that all these ladies have often, in the course of one day, received the most intimate proof of the *Raja's* affection and extraordinary vigour. The accounts which I have heard of this chief from Europeans who were well acquainted with him differ a good deal from the above, and represent him as a poor creature exhausted by drunkenness and debauchery. 328.

The *Vihar Rajas* reckon by the era of their ancestor *Viswo* and suppose, that he began to govern in the Bengal year 916 or A.D.

Viswa Singha's
date.

1509. This is scarcely reconcilable with the supposition that *Hoseyn Shah* destroyed *Komotapur*, after a long siege, as he began to govern about 1496; especially if we suppose that a long anarchy took place between the governments of *Nilambor* and *Viswo* I can only suppose that *Hajo* immediately after the retreat of the Moslems began to acquire great power, and that the era begins with the independence of the country, in place of being reckoned from the reign of *Viswo*, the impure *Hajo* being considered by the descendants of the gods, as an unworthy connection. It must further be observed, that from an inscription on a temple erected by *Pran Narayon*, the great great-grandson of *Viswo*, that prince was alive in the year of *Sakadityo* 1587 or A.D. 1665, so that five reigns according to the era of *Viswo* occupied 156 years, while the thirteen following reigns have only occupied 144 years. It must also be observed that the era of *Viswo* does not appear to have been in use in the year 1665, and is a recent invention which can have no great authority; yet I do not think it much antedated, as the government of *Porikhyit*, a great grandson of *Viswo*, was destroyed in the year 1603. 329.

After the division of their territory into two principalities the *Koch* sensible of their weakness are said to have erected a line of fortifications along their southern frontier. *Koch fortifications.* This still remains, and is attributed to *Moah*, the fifth prince of *Vihar*, but it proved an effectual protection to his part of the country for only a very short period. 330.

About the beginning of the 18th century the Muhammedans, under the command of a certain *Ebadut Khan*, were able to wrest

Boodah and
Rungpoor.

from his descendants the districts which in the Bengal Atlas are called *Boodah* and *Rungpoor*, and as if they had conquered the whole, erected them into a new Sirkar, called *Koch Vihar*, or *Kochar*. Indeed, it comprehends at least a third of the whole principality, and that by far the most improved, although this is probably owing, in a great measure to its change of masters. 331.

The confusion that ensued in the Mogul government, secured the *Vihar* family from further encroachments on that side; but their reduced state now exposed them to the depredations of the *Dev Raja*, who deprived them of one half of their remaining terri-

tories. ✓The attack indeed was on the point of proving entirely ruinous when *Dorpo Deo*, the Raykot or hereditary minister, having laid aside all regard to his duty, rebelled against his sovereign and kinsman. He entered into an alliance with the *Deo Raja*, and ceded to him a considerable portion of the *Bottrishhazari*, on condition of being supported in overthrowing the *Raja*, to whose titles, there were, in fact, some objections. Having procured troops from Bhotan, he invaded Vihar. The *Raja* in despair applied for assistance to the Company, and to secure protection engaged to pay one-half of his revenue. Accordingly in 1772, Capt. Jones with a battalion of sepoy's routed *Dorpo Deo*, who took refuge in Bhotan. Capt. Jones followed, and in 1773 took the fortress of *Dalim Koth*, on which the *Deo Raja* and *Dorpo* sued for peace. This was granted, and the parts of *Bottrishhazari* that had not been ceded to Bhotan were restored to *Dorpo* but he was placed on exactly the same footing as an ordinary zemindar, and a revenue was fixed on his lands; while he lost all authority in the remnant of *Vihar*, which does not now exceed one third of its original dimensions and pays, as a tribute what is supposed to be one half of its net revenue. In settling the frontier, great favour and lenity seems to have been shown to the Bhoteas, probably with a view of gaining their friendship in an expectation of commercial advantages that would appear to be chimerical. Some favour however, has also been shown to the *Raja*. When the Moslems settled their new conquest of *Sirkar Koch Vihar*, they gave the zemindaries or management of the soil to various officers and servants of the *Raja*, by whose treachery they had probably been assisted. Among these, three considerable estates were in the possession of a branch of the family, from among the members of which the *Nazirdeo* or commander of the troops, was always appointed; and these estates had been granted as a part of the means by which the expense of the army was to be defrayed. The descendants of the *Nazirdeo*, had enjoyed these estates from time of the Moslem conquest; but on the British army being bound by treaty to defend the country, the *Raja* represented that he had no occasion to support a military establishment, and that therefore the general had no pretence for keeping lands to enable him to maintain soldiers. It has been thought just to allow the *Raja* to enjoy these estates as a zemindar, and to receive whatever profits may be derived from their management. The possession which *Nazirdeo* had obtained from the Moslems, seems to render the case doubtful, but the claim of the *Raja* is certainly possessed of great weight. 332.

E.I. Company's
intervention
in Cooch Behar.

শুধৰণি ।

আমাৰ বিশেষ চেষ্টাৰ স্বত্বেও কিতাপত কিছুমান ভুল বৈ গল। যিবোৰ সাধাৰণ ভুল পাঠকে নিজে ধৰিব পাৰিব। যিবোৰ ভুলৰ কাৰণে ঐতিহাসিক উপাদান স্বৰূপে বেমেজালি ঘটাব পাৰে তাৰ তালিকা তলত দিয়া হল।—

অশুদ্ধ	শুদ্ধ	পৃষ্ঠা	শাৰি।
নামক্ষেত্ৰিৰ ...	নামে ক্ষেত্ৰিয় ...	১ ...	১৪
মচলন্দ-গাজি ...	মছলন্দ-গাজি ..	৫ ...	২১
বকুৰাক ...	বকুৰা ...	৭ ...	১৩
কিনি আছে, মহাৰাজাৰ আজ্ঞায়ৈ। তাক }	কিনি আছে। মহাৰাজাৰ আজ্ঞায়ৈ তাক }	১৪ ...	১৪
সংক্ৰান্তিৰ দিন, ...	সংক্ৰান্তিৰ দিন। ...	১৫ ...	১০
মাৰিলে। তাৰ পৰাহে চৰিল ...	মাৰিলে তাৰ পৰাহে বৰিল ...	১৫ ...	১১
প্ৰতি দিনে ...	প্ৰতি দিলে ...	১৭ ...	২৬
কামৰূপৰ চৰকাৰৰ	কামৰূপ চৰকাৰৰ	২৩ ...	৪
দৰং ...	পাতি-দৰং ...	২৭ ...	২১
বক্ষ ...	বক্ষা ...	২৯ ...	৬
ভয়ে ...	ভয় ...	২৯ ...	১৯
মাচুম-খাঁ ...	মাচিম-খাঁ ...	৩৩ ...	২৮
বন্ধন আলিত ...	বন্ধন-থালিত ...	৩৯ ...	২৫
পাইনকি ? ...	পাইনেকি ? ...	৫০ ...	২৪
হাৰিণা ...	হাৰিণা ...	৫৪ ...	২৭
নিজনফৰ হাল, একজৰাও ধুকধুকি একজৰাও }	নিজনফৰ হাল একজৰাও, ধুকধুকি একজৰাও }	৭৫ ...	১৫
বঙ্গামাটিলে ...	বঙ্গামাটিলৈ ...	৭৭ ...	২৫
সাজুমে ...	সাজুমে ...	৮৭ ...	২৩
পৰ্বতীয়া ৰাজ্যৰ ...	পৰ্বতীয়া ৰজাৰ ...	৯০ ...	৪
ললাল ...	সলাল ...	৯২ ...	৯
কাষত ...	কাষত ...	৯৫ ...	১০
কামৰূপৰ হ'ল ...	কামৰূপৰ ৰজা হ'ল	৯৮ ...	১১
		১০০ ...	২৬

পুথি ।

১৫১

অঙ্ক		পুথি		পৃষ্ঠা		শাখা ।
যুদ্ধ	...	যুদ্ধ	...	১০৬	...	১২
যুদ্ধ	...	যুদ্ধ	...	১০৬	...	১৮
লুকি	...	লুকি	...	১১৪	...	২৩
ঠাকুরীয়া	...	ঠাকুরীয়া	...	১১৬	...	২৫
বাঁয়ু	...	বাঁয়ু	...	১১৯	...	২৩
সিসকল	...	সিসকল	...	১২৪	...	৪
গড় শঙ্কর	...	গড়গঞা	...	১২৭	...	১২
পর্ব	...	পর্বত	...	১৩২	...	২

১৫১

১৫১

১৫১

DEPARTMENT OF HISTORICAL AND ANTIQUARIAN
STUDIES, ASSAM

Honorary Provincial Director :

Mr. A. H. W. Bentinck, C.I.E., I.C.S., M.A. (Oxon.)

Honorary Assistant Directors :

Mr. J. P. Mills, I.C.S., M.A. (Oxon.) for the Surma Valley Division; Professor S. K. Bhuyan, M.A., B.L., for the Brahmaputra Valley Division.

—: o :—

The Department of Historical and Antiquarian Studies was established by the Government of Assam in June 1928 with the object of promoting investigations into the history and antiquities of the Province. The Department has at present undertaken the publication of several source-books of the history of Assam and the compilation of a bibliography of Assam history.

The following books have been published by the Department:—

1. ASSAM BURANJI, OR A HISTORY OF ASSAM, from the commencement of the Ahom rule to the British occupation of Assam in 1826, being an enlarged version of the chronicle of Kasinath Tamuli-Phukan, by the late Harakanta Sarma-Barua Chaudhuri Sadar-amin.

Price, Library Edition, Cloth Bound, with Gilt Letters on the front and back, Rs. 2. as. 8 per copy; Popular Edition, with stiff paper cover, Re. 1.

2. KAMRUPAR BURANJI, OR THE HISTORY OF KAMARUPA, from the earliest times to the cessation of hostilities with the Moguls in 1682 A.D. The book contains a detailed contemporary account of the conflicts with the Moguls and of the early relations of the Moguls with Cooch Behar and Assam. The appendices to the book contain valuable accounts of Kamarupa compiled from the manuscript records of Buchanan Hamilton and Sarunath Barua. With a frontispiece picture of Nawab Mir Junna.

Price, Library Edition, Cloth Bound, with Gilt Letters on the front and back, Rs. 2. as. 8 per copy; Popular Edition, with stiff paper cover, Re. 1.

Two more chronicles will be published shortly: (1) ASSAM BURANJI, up to the reign of Swargadeo Pratap Singha written in Assamese in the Deodhai style; and (2) PADYA BURANJI, or a metrical chronicle of Assam from Gadadhar Singha to the transfer of the Company's territories to the Crown in 1858, by the late Dutiram Hazarika, from a manuscript in possession of the Assam Sahitya Sabha.

THE END.